

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI PROGRAMI**

**FERMAN KERİMZADE’NİN “HUDAFERİN KÖPRÜSÜ”, “KARLI AŞIRIM” VE
“ÇALDIRAN DÖYÜŞÜ” ROMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME**

**Hazırlayan:
MERVE TOPAL**

**Danışman:
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ AYVAZ MORKOÇ**

MANİSA-2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	PRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI Tez Savunma Sınavı Tutanağı	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 21.05.2019 tarih ve 17/14 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Merve TOPAL'ın " Ferman Kerimzade'nin "Hudaferin Köprüsü", "Karlı Ağrım" ve "Çaldıran Döyüşü" Romanları Üzerine Bir İnceleme " konulu tezi incelenmiş ve aday 31.05.2019 tarihinde saat 10:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 80. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına + OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ++ ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

OYE
Doç. Dr. Ferihat Karabulut
Ferihat

Dr. Öğretim Üyesi
Ayşe MORKOÇ

OYE
Doç. Öğr. İyşeri
GONCA KUZAY DEMİR

Evet Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Ferman Kerimzade’nin “Hudaferin Köprüsü”, Karşı Aşırım ve “Çaldıran Döyüşü” Romanları Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27.04.2019

MERVE TOPAL

ÖZET
FERMAN KERİMZADE’NİN “HUDAFERİN KÖPRÜSÜ”, “KARLI AŞIRIM” VE
“ÇALDIRAN DÖYÜŞÜ” ROMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Bu çalışma Ferman Kerimzade’nin “Hudaferin Köprüsü, Karlı Aşırım ve Çaldıran Döyüşü” adlı romanlarını incelemek için yapılmıştır. Ferman Kerimzade 3 Mart 1937 tarihinde Ermenistan’ın Vedi köyünde doğmuştur. 17 Mart 1989 yılında Azerbaycan’ın Bakü şehrinde hayatını kaybetmiştir.

Ferman Kerimzade’nin bu üç tarihi romanının çağdaş Azerbaycan edebiyatına önemli katkıları olduğu düşünülmüş ve bu tezin konusu olarak tarafımızdan seçilmiştir.

Çalışmanın baş kısmında Azerbaycan ve Azerbaycan edebiyatı üzerine bazı derli toplu bilgiler verilmiştir. Ardından Ferman Kerimzade’nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında bilimsel araştırmaya dayanan açıklamalar yapılmıştır. Ele alınan üç romanın da olay örgüsü verilmiş, ardından roman; muhteva, şahıs kadrosu, zaman, mekan, dil ve üslup başlıkları altında incelenmiştir.

“Karlı Aşırım” romanının Azerbaycan Türkçesindeki orijinal şeklini Türkiye Türkçesine aktaran Mehmet Irmak’a ulaşıp iletişimi geçilmiştir. Irmak tarafından bize gönderilen roman nüshası klasik roman inceleme metodu ışığında incelenmiştir. “Hudaferin Köprüsü” romanında H. Semine Özkurt tarafından yapılan çeviri eserinden yararlanılmış; son olarak “Çaldıran Döyüşü” romanının orijinal metnine sadık kalarak inceleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ferman Kerimzade, “Karlı Aşırım”, “Hudaferin Köprüsü”, “Çaldıran Döyüşü”, Azerbaycan Edebiyatı, Tarihi Roman

ABSTRACT
**AN ANALYSIS ON FERMAN KERIMZADE’S NOVELS “HUDAFERİN
KOPRUSU”, “KARLI ASIRIM”, “CALDIRAN DOYUSU”**

This thesis had been conducted to examine Ferman Kerimzade's “Hudaferin Köprüsü”, “Karlı Aşırım” and “Çaldıran Döyüşü”. Ferman Kerimzade was born on 3 March 1937 in the village of Vedi in Armenia. He died on 17 March 1989 in Baku, Azerbaijan.

Ferman Kerimzade's three historical works have been selected as the subject of this thesis because of their contribution to modern Azerbaijani literature.

Information on Azerbaijan and Azerbaijani Literature are given. We mentioned about Ferman Kerimzade’s life, literary personality and literary works. Story arc of novels had been introduced and the novels has been analyzed from the following headlines; content, characters, time, environment, writing style and wording.

We reached to Mehmet Irmak the person who Karlı Aşırım’s translator to Turkish from Azeri. We requested a copy and we made our enquiry from this copy. Our second novel “Hudaferin Köprüsü” examined from translation of H. Semine Özkurt. Lastly we researched “Çaldıran Döyüşü” from faithfully

Key words: Ferman Kerimzade, “Karlı Aşırım”, “Hudaferin Köprüsü”, “Çaldıran Döyüşü”, Azerbaijani literature, Historical novel.

ÖNSÖZ

19. yüzyıl başında yapılan Türkmençay Antlaşması ile bu tarihe kadar tek parça halinde varlığını sürdürmüş olan Azerbaycan, zorla iki parçaya ayrılıp Kuzey ve Güney Azerbaycan isimlerini almıştır. Anlaşmanın tarafları olan İran, Güney Azerbaycan'ı; Rusya ise, Kuzey Azerbaycan'ı işgal etmişlerdir. Yapay bir bölünme yaşayan Azerbaycan Türkleri, bu siyasi tavır sebebiyle Kuzey ve Güney'de iki farklı yönetim biçimini idrak etmiştir. Kuzey'i ele geçiren Rusya ile Güney'e hakim olan İran, zaman içinde bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye girişir. Bu sebeple Kuzey ve Güney'de birbirinden epeyce farklı edebiyat geleneği ve kültürel bir yapı oluşur. Farklı hayat şekilleri ve birbirine benzemeyen yaklaşımları sebebiyle aynı ülke içinde farklı kültürler oluşmuştur.

Ele alınan ilk roman, “Karlı Aşırım”, doğrudan doğruya Sovyet Rusya yönetimi altındaki Azerbaycan halkını anlatır. Diğer iki roman konusunu Azerbaycan'ın eski tarihinden alır. Ülkede ortaya çıkan siyasi karmaşa ve savaş ortamını Safevî Devleti'nin kurucusu olan Şah İsmail'i ana eksene alarak işler.

Bizim bu tez konusunu seçmemizin sebebi, romanlar aracılığıyla büyük öneme sahip tarihi hadiseleri yeniden hatırlamak, Türk dünyasının hafızasını canlı tutmaktır. Aynı zamanda Azerbaycan edebiyatının dikkate değer ediplerinden olan Ferman Kerimzade'nin bilimsel araştırmalara dayanan şahsiyetinin ve eserlerinin Türk dünyasında hak ettiği biçimde tanıtılmasını sağlamaktır.

Türkiye Türkçesine ait kaynaklarda Ferman Kerimzade'ye ait bilgiler yetersizdir. Hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak için Ferman Bey'in kızı Yegane Kerimzade'ye ulaşarak edip hakkında Türkiye'de pek bilinmeyen yeni malumat talep ettik. Talebimizi geri çevirmeyerek bize yardımcı olan Yegane Hanım, bu tavrıyla araştırmalar sırasında güvenilir bilgilere ulaşmak konusundaki sıkıntımızı gidermiş oldu. Büyük bir yardımseverlik örneği sergileyerek yeni bilgi ve belgelere ulaşmamıza aracılık etti. Böylece elde ettiğimiz derli toplu veriler sayesinde Kerimzade hakkında bilimsel inceleme yapma imkanı bulduk.

Çalışmamın her aşamasında büyük katkıları olan, bilgi birikimini ve tecrübelerini benden esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ayvaz MORKOÇ'a teşekkürü bir borç bilirim. Ferman Kerimzade'nin hayatı ve eserleri hakkında içten ve yardımsever tavırlarıyla katkı sunan Yegane KERİMZADE'ye teşekkür ederim. *Karlı Aşırım* kitabını temin etme konusunda yardımcı olan,

Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktardığı romanın nüshasını tarafıma ulaştırıp destek olan Mehmet IRMAK'a ayrıca teşekkür ederim. Tezin araştırılması sırasında sorularımı cevaplayan ve önemli kaynaklara yönelten kıymetli hocalarım Doç. Dr. Ferhat KARABULUT ve Dr. Öğr. Üyesi İrfan Murat YILDIRIM'a minnettarlığımı belirtmek isterim. Desteğini benden esirgemeyen değerli arkadaşım Mehmet Akif KARATAŞ'a teşekkür ederim. Yüksek Lisans yapmama onay veren ve genel olarak eğitim hayatıma büyük katkıları olan sevgili babam Mehmet TOPAL, sevgili annem Hatice TOPAL ve canım ağabeyim Murat TOPAL'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Merve TOPAL
Manisa, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
GİRİŞ	ix
a. Konu	ix
b. Amaç	ix
c. Yöntem	ix
d. Literatür Taraması	x
e. Kısıtlılıklar	xi
f. Azerbaycan, Azerbayca Edebiyatı Tarihi ve Ferman Kerimzade	1
g. Azerbaycan Tarihi ve Coğrafyası Hakkında Kısa Bilgiler	1
h. XV- XVI. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı	4
ı. XX. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı ve Sovyet Dönemi Azerbaycan Edebiyatı	5
i. Ferman Kerimzade'nin Hayatı ve Edebi Şahsiyeti	7
j. Romanları Hakkında Kısa Açıklamalar	10

BİRİNCİ BÖLÜM

“KARLI AŞIRIM” ROMANININ YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

1.1. “KARLI AŞIRIM” ROMANININ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ	13
1.1.1. Olay Örgüsü	13
1.1.2. Romanın Muhtevası	16
1.1.3. Şahıs Kadrosu	42
1.1.4. Zaman	81
1.1.5. Mekan	86
1.1.6. Bakış Açısı ve Anlatıcı	92
1.2. “KARLI AŞIRIM” ROMANININ TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ	95
1.2.1. İsyen	95
1.2.2. Müzakere	99
1.2.3. Kadın	102
1.2.4. Dostluk-Düşmanlık	104
1.2.5. Hırs	107

İKİNCİ BÖLÜM

“HUDAFERİN KÖPRÜSÜ” ROMANININ YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

2.1.“HUDAFERİN KÖPRÜSÜ” ROMANININ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ	109
2.1.1. Olay Örgüsü	110
2.1.2. Muhtevası	116
2.1.3. Şahıs Kadrosu	131
2.1.4. Zaman	152
2.1.5. Mekan	155
2.1.6. Bakış Açısı ve Anlatıcı	160
2.2. “HUDAFERİN KÖPRÜSÜ” ROMANININ TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ	162
2.2.1. Esaret	162
2.2.2. Bağlılık	165
2.2.3. İhanet	167
2.2.4. Namus	169
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
“ÇALDIRAN DÖYÜŞÜ” ROMANININ YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ	
3.1.“ÇALDIRAN DÖYÜŞÜ” ROMANININ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ	170
3.1.1. Olay Örgüsü	171
3.1.2. Muhtevası	177
3.1.3. Şahıs Kadrosu	193
3.1.4. Zaman	220
3.1.5. Mekan	223
3.1.6. Bakış Açısı Anlatıcı	228
3.2. “ÇALDIRAN DÖYÜŞÜ” ROMANININ TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ	229
3.2.1. Savaş	229
3.2.2. İhanet	232
3.2.3. Din	233
3.2.4. Sanat	235
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
4.1.DİL VE ÜSLUP	237
SONUÇ	242
KAYNAKÇA	244
FOTOĞRAFLAR	249

KISALTMALAR

Agk: Adı geçen kaynak

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

ev. : Çeviren

cüm.: Cümle

s. : Sayfa

S. : Sayı

ss. : Sayfa Sayısı

Yay. : Yayın

GİRİŞ

a. Konu

Bu çalışmanın konusu Ferman Kerimzade'ye ait “Karlı Aşırım”, “Hudaferin Köprüsü” ve “Çaldıran Döyüşü” romanlarının “tarihi roman” formunda incelenmesidir. Roman içerisinde geçen belirli karakterlerin, gerçek hayatta da yaşadıkları bilinmektedir. “Karlı Aşırım” romanında Kerbelayı İsmail'in, “Hudaferin Köprüsü” ve “Çaldıran Döyüşü” romanlarında ise Şah İsmail'in hayatı ele alınmaktadır. Farklı zaman dilimlerinde yaşayan bu iki başkişi, Azerbaycan tarihine ışık tutar.

b. Amaç

Ferman Kerimzade ve incelemiş olduğumuz üç tarihi romanı üzerine edebiyat alanında Türkiye'de daha önce yüksek lisans veya doktora tezi yapılmamıştır. Bu sebeple amacımız; yazarı ve eserlerini Türkiye'de tanıtmak, Türk Edebiyatı'na katkı sağlamaktır. Azerbaycan sahasında yaşamış Kerbelayı İsmail ve Şah İsmail karakterlerinden yola çıkarak Azerbaycan tarihini, yapılan savaşları, kurulan hükümetleri ve halkın yaşayış biçimini göstermek de bir diğer amacımızdır.

c. Yöntem

Çalışmanın konusu belirlendikten sonra Ferman Kerimzade'nin hayatı ve eserleri hakkında derinlemesine bir araştırma yapılmıştır. Kaynak taraması yapıldığı sırada “Çaldıran Döyüşü” romanının Türkiye'de baskısının olmadığı fark edilmiştir. Bu sebeple “Karlı Aşırım” ve “Hudaferin Köprüsü” romanlarında alıntılar için çeviri roman kullanılırken “Çaldıran Döyüşü” romanındaki alıntılar, Azerbaycan Türkçesiyle yapılmıştır. Anlam bütünlüğü sağlamak için “Çaldıran Döyüşü” romanından yapılan alıntılarda farklı yapılarıdaki gramer kurallarına sadık kalınmıştır. Ayrıca yapılan alıntılardaki bilinmeyen kelimeler dipnot şeklinde verilmiştir.

Araştırmaya konu olan “Qarlı Aşırım” romanı için Mehmet Irmak tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış olan “Karlı Aşırım”; “Xudaferin Körpüsü” için H. Semine Özkurt’un çeviri romanı “Hüdaferin Hicran Köprüsü” kaynak olarak esas alınmıştır. Eser, “Xudaferin Körpüsü” romanının adıyla farklılık gösterse de iki roman içerik olarak karşılaştırıldığında yalnızca kitabın adında değişiklik olduğu tespit edilmiştir.

Romanın Azerbaycan Türkçesindeki baskısından yapılan alıntılarda gırtlaktan çıkan “hırıltılı h” için “x”, “kalın k” için “q”, Türkiye Türkçesinden daha dar, kapalı olan “e” ile “i” arasındaki ses için “ə (é)” kullanılmıştır. “Karlı Aşırım, Hudaferin Köprüsü ve Çaldıran Döyüşü” romanlarından tahlil, inceleme ve yorumlama amacıyla yapılan alıntılar italik olarak belirtilmiştir.

Ele alınan üç romanın da yapı bakımından incelenmesinde, ağırlıklı olarak Şerif Aktaş’ın *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş* adlı eserinden faydalanılmıştır. Romanlar yapı bakımından sırasıyla olay örgüsü, romanın muhtevası, şahıs kadrosu, zaman, mekan, bakış açısı ve anlatıcı şeklinde incelenmiştir.

Karakter analizleri için fiziki ve ruhsal yönlerini ayıran, zamanı ve mekanı belirgin kılan fişleme yönteminden yararlanılmıştır. Tez içerisinde roman muhtevalarının ayrıntılı olarak işlenmesi, Ferman Kerimzade’nin ve tarihi romanlarının Türkiye’de çok fazla tanınmaması sebeplidir. Bunların yanı sıra romanın bir diğer yapı unsuru olan yazarın dil ve üslubu, “Karlı Aşırım, Hudaferin Köprüsü ve Çaldıran Döyüşü” adlı romanlarının orijinallerinden hareketle yeni bir bölümde ele alınmıştır. Yapısal, metin merkezli bir roman incelemesi yapılmıştır.

d. Literatür Taraması

Yapılan literatür taraması sonucunda Türkiye’de Ferman Kerimzade ile ilgili Tuğba Sarıal’ın “Ferman Kerimzade’nin ‘Çaldıran Döyüşü’ Adlı Eserinde Ki’li Birleşik Cümleler” isimli yüksek lisans çalışması dışında herhangi bir makale, yüksek lisans veya doktora tezi tespit edilememiştir. Ele alınan “Karlı Aşırım” romanının çevirisi Türkiye’de Mehmet Irmak tarafından yapılmıştır. Xudaferin Körpüsü” adlı roman ise H. Semine Özkurt tarafından “Hüdaferin Hicran Köprüsü” ismiyle Türkiye Türkçesine çevrilmiştir.

“Hudaferin Köprüsü” ve “Çaldıran Döyüşü” eserlerinin başkişisi olan Şah İsmail üzerine: Gıyas Şükürov’un “Safevi Devleti’nin Kuruluşu ve I. Şah İsmail Devri(907-930/1501-1524)” adlı yüksek lisans çalışması mevcuttur. Bunun yanı sıra Türk edebiyatı sahasında Şah İsmail ile ilgili birçok kitap ve makale de mevcuttur. Fakat tezin konusu Ferman Kerimzade’nin hayatı, edebi şahsiyeti ve tarihi romanları olduğu için Şah İsmail ile ilgili ayrı bir literatür taramasına yer vermek tez konusu dışında olacaktır.

e.Kısıtlılıklar

Literatür taramasında da görüldüğü gibi Ferman Kerimzade’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiye ulaşabilmek Türkiye’de oldukça güçtür. Yazarın Azerbaycan’da yaşayan kızı Yegane Kerimzade’ye ulaşarak hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgiye ulaştık. Bunun yanı sıra tezin fotoğraflar bölümünde yer alan fotoğrafları da Yegane Kerimzade’nin şahsından temin ettik. Karşımıza çıkan bu kısıtlı durumu, gerek yazarın kızı Yegane Kerimzade gerekse “Karlı Aşırım” romanı çevirisini tarafımıza ulaştıran Mehmet İrmak sayesinde olabildiğince en az seviyeye düşürmüş bulunmaktayız.

f. Azerbaycan, Azerbayca Edebiyatı Tarihi ve Ferman Kerimzade

"Hudaferin Köprüsü" ve "Çaldıran Döyüşü" romanları vaka zamanı itibariyle 15-16. yüzyıl romanı olarak ele alınırken "Karlı Aşırım" romanı ise 20. yüzyıl romanıdır. Bu sebeple Azerbaycan Edebiyatı başlığı altında Şah İsmail'in yaşadığı dönemle (15. yy. sonu-16.yy başları) "Karlı Aşırım" romanına konu olan Sovyet Dönemi Azerbaycan Edebiyatı hakkında ana hatları ile açıklamalar yapacağız. Fakat Azerbaycan'ı daha iyi tanıyıp kavramak açısından Azerbaycan'ın tarihi ve coğrafyası hakkında bazı bilgiler vermenin doğru olduğuna inanıyoruz.

g. Azerbaycan Tarihi ve Coğrafyası Hakkında Kısa Bilgiler

TBMM'nin resmi sitesinden alınan bilgilere göre Azerbaycan Cumhuriyeti, kuzeyden Dağıstan Özerk Cumhuriyeti, kuzeybatıdan Gürcistan, güneybatıdan Ermenistan ve Türkiye, güneyden İran, doğudan Hazar Denizi ile sınırlanmıştır.

Azerbaycan'ın Türkiye ile doğrudan sınırı ancak Nahçıvan Özerk Bölgesiyle olan 12 kilometrekarelik bölgedir. Azerbaycan, Nahçıvan Özerk Bölgesi ile Dağlık Karabağ Özerk Yönetim birimini de içine alır. Başkenti Bakü'dür.

Azerbaycan, Transkafkasya diye bilinen bölgenin doğu kesiminde yer almaktadır. (Transkafkasya; Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ı kapsayan Sovyetler Birliği döneminin ekonomik planlama bölgesidir. Doğudan da Hazar Denizi ile çevrilidir. Yüzölçümü 186.100 kilometrekaredir. Buzul kaplı volkanik dorukları 5000 metrenin üzerine çıkan Büyük Kafkaslar, kara yolculuğunu önemli ölçüde engellemektedir.)¹

Azerbaycan nüfusunun %95'i Türkler'den oluşmaktadır. Geri kalan %5'lik kısmı ise diğer azınlık grupları teşkil etmektedir.²

Günümüz Azerbaycan coğrafyasında en eski insan yerleşimleri taş devrine kadar uzanır. Azıh mağarasında bu yerleşimlerle ilgili bulgulara rastlanmıştır. Çok eski bir tarihi olan bölge, bazı dönemlerde çok sayıda devlete ve yönetime ev sahipliği yapmıştır. Günümüzün modern Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuruluşunu tam olarak kavramak için 19. yüzyılın başındaki Rus-İran savaşlarından söz etmek gerekir.

Azerbaycan, stratejik önem taşıyan konumu ve ekonomik potansiyeli nedeniyle tarih boyunca sürekli çıkar çatışması ve direniş hareketlerinin sıkça

¹"Azerbaycan Cumhuriyeti", TBMM resmi sitesi, Kültür ve Sanat yay., s.6-7.
https://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin064/064_00_007.pdf (11.04.2019)

² Mehmet Saray, **Azerbaycan Türkleri Tarihi**, Nesil Matbacılık ve Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.11.

görüldüğü huzursuz bir bölge olmuştur. Safeviler Devleti'nin yıkılmasının ardından bölgede yönetim bakımından istikrarsız bir dönem ortaya çıkar. Önce Afgan istilası, daha sonra Afşar hanedanı Nadir Şah'ın öldürülmesi bölgede huzursuz ve kaotik bir ortam meydana getirir. Ortaya çıkan çatışma yüklü karmaşık ortam, Bakû, Gence, Karabağ, Nahçıvan, Şirvan, Kuba gibi çok sayıda hanlığın ortaya çıkmasına zemin hazırlar.³

İsmi anılan hanlıkların bazıları gerçek bağımsızlığına kavuşurken, bazıları ise İran'ın güdümünde birer idare meydana getirirler. Tamamı Türk ve Müslüman olan bu hanlıklar arasında, rekabet ve nüfuz mücadelesi görülmektedir. Zamanla yoğunlaşan çatışmalar, dış güçlerin de devreye girmesiyle neticede kardeş kavgasına dönüşür. 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan coğrafyasında başlıca iki büyük yıkım dikkat çeker. Bunların ilki hanlıkların birbiriyle giriştikleri kanlı mücadelelerdir. İkincisi ise İran ve Rusya'nın bölgedeki nüfuz elde etme savaşlarıdır. İrili ufaklı savaşlarla epeyce hırpalanan Azerbaycan, bir süre sonra hem siyasi birliğini ve hem de bağımsızlığını tamamen yitirir. Çarlık Rusyası'nın 1800'lü yılların başlarından itibaren Güney Kafkasya (Transkafkasya) üzerinde uygulamaya başladığı yayılmacı siyaset neticesinde önce 1813'te Gülistan, daha sonra da 1828'de Türkmençay anlaşmaları imzalanır. Anlaşmalar gereği Azerbaycan, Rusya ile İran arasında zorla iki parçaya ayrılır. Anlaşma maddesine göre Aras nehrinin kuzeyinde kalan topraklar Rusya'ya, güneyinde kalan topraklar ise İran'a bırakılır.⁴

1905'te Rusya, 1906-1911 yılları arasında İran ve 1908'de Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan meşrutiyet hareketleri, Azerbaycan'ı da etkileyerek kısmen hür bir havanın ortaya çıkmasına sebep olur. Güney Azerbaycan Türklerinin öncü şahsiyetlerinden Settar Han ve Bağır Han gibi aydınların liderliği altında İran'da başlayan ve Tebriz merkez olmak üzere tüm Azerbaycan'a yayılan meşrutiyet hareketleri, hem Osmanlı Devleti'nde hem de Azerbaycan'da merak ve heyecanla karşılanır. 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren daha çok Kuzey Azerbaycan'da gittikçe güçlenen yenileşme hareketleri zaten görülmektedir. Bu hareketlerin bir sonucu olarak halkta milli bilinç üst seviyeye çıkar. Bu sırada aydınlar arasında modern anlamda vatan ve millet kavramları yüksek sesle dile getirilmeye başlanır.

³ Ali Erol, "İran İnkılabının (1906-1911) Azerbaycan Edebiyatındaki Yansımaları Üzerine", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı :34, 2012, ss.147-162.

⁴ Ayvaz Morkoç, "Sovyet Dönemi Şairi Osman Sarıvelli'nin Şiirlerinde Kuzey ve Güney Azerbaycan'ın Birleşme İdeali", **Filoloji Alanında Yenilikçi Yaklaşımlar**, Gece Akademi Yayınları, Ankara, Aralık 2018, s. 7.

Yavuz Akpınar'a göre, 1905 yılından sonra her iki Azerbaycan'da serbest fikir ortamının meydana gelmesi ve 1906'da İran'daki meşrutiyet ayaklanmalarını Türklerin başlatması, hakiki manada milli şuuru güçlendiren ilk önemli gelişmelerdir.⁵

Hem Osmanlı Türklerinde, hem de Rusya'daki diğer Türkler arasında gittikçe güçlenen milliyetçilik ve siyasi fikir akımları, bir süre sonra Azerbaycan Türklerini de tesiri altına alır. Zamanla başta aydınlar olmak üzere Azerbaycan Türklerinde bağımsızlık mücadelesinin gerekliliği düşüncesi yüksek sesle dillendirilir. 1909-1911 yılları arasındaki gelişmeler ve sosyal değişimler, ikiye ayrılmış durumda bulunan Azerbaycan Türklerinin ruhen birleşmesi adına yeni adımların atılmasına zemin hazırlamıştır.⁶

1918 yılında Mehmet Emin Resulzade'nin Müsavat Partisi'ni kurması ve ardından milli şuurun üst seviyeye tırmanması neticesinde Azerbaycan Türkleri bağımsızlık düşüncesini daha üst perdeden dillendirmeye başlar. 1918 yılında orta doğunun ilk cumhuriyeti olarak Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulur. Ancak uzun ömürlü olamayan cumhuriyet, 1920 yılında Kızıl Ordu birlikleri tarafından kuşatılarak yıkılır. Ülkenin adı, Sovyetler Birliği'ni bağlı Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak anılmaya başlar. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Azerbaycan Cumhuriyeti kurulur.

M. Fuad Köprülü, Azerbaycan Sahası Türk edebiyatını 13. yüzyıldan başlatarak beş dönem içinde değerlendirir:

1. *İlhanlılar ve Celayirliler Devri (13 – 14. Asırlar)*
2. *Karakoyunlular ve Akkoyunlular Devri (15. Asır)*
3. *Safeviler Devri (16 – 18. Asırlar)*
4. *Avşarlar, Zendler ve Kaçarlar Devri (18 – 19. Asırlar)*
5. *Azeri Edebiyatında Teceddüd Devri (19 – 20. Asırlar)*⁷

Mehmed Fuad Köprülü'nün bu ayırımından yola çıkarak incelemeye tabi tutulan 15-16. yüzyıl Azerbaycan edebiyatı ve 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatı için aşağıdaki bilgileri vermek uygun olacaktır.

⁵ Yavuz Akpınar, *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*, Dergah Yay., İstanbul, 1994, s.175.

⁶ Akpınar, s.175.

⁷ M. Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları II*, Ötüken Yay., İstanbul, 1989, s. 68.

h. XV- XVI. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı

Azerbaycan Türk Edebiyatı veya daha kısa bir adlandırma ile Azerî Edebiyatı: Kafkasya, Azerbaycan (Kuzey ve Güney), İran, Irak ve Doğu Anadolu yörelerinde yaşayan Türklerin, “Doğu Oğuzca” olarak tanımladığımız Türk şivesiyle oluşturdukları, genel Türk Edebiyatı’nın bir koludur. “Batı Oğuzca” ile ortaya çıkan edebiyata da Anadolu Türklerinin edebiyatı, Türkiye Türklerinin edebiyatı, Osmanlı Türk edebiyatı adlarını veriyoruz. “Doğu Oğuz” Türk şivesiyle gelişmiş olan bir Türk Edebiyatı kolu da Türkmen Edebiyatı’dır.

Bu kısa tanımlamadan da anlaşılacağı gibi Azerbaycan Türk Edebiyatı, Türkmen ve Çağatay (Müşterek Orta Asya Türk Edebiyatı) edebiyatları ile Türkiye Türklerinin edebiyatları arasında yer alır ve bu Türk edebiyatlarını birbirine bağlayan köprü vazifesi görür.⁸

“Hudaferin Köprüsü” ve “Çaldıran Döyüşü” romanlarına da konu olan Şah İsmail’in yaşadığı dönemin öncesi ve sonrası Yavuz Akpınar tarafından şu şekilde anlatılır:

XIV. yüzyılın sonlarına doğru Timurluların zayıf düşmelerinden faydalanmasını bilen Şirvanşahların yeni bir kolu, Kuzey Azerbaycan bölgesinde, tamamiyle müstakil bir devlet kurmuştur (1382-1538). Buna mükabil, Güney Azerbaycan’da merkezi Tebriz olmak üzere, Karakoyunlular (1400-1468); Diyarbekir taraflarında ise Akkoyunlular (1468-1502) sülalesi hâkimiyet sürmekte idiler. Aralarında durmadan devam eden dahilî mücadeleler sonunda, Güney Azerbaycan’ı kendi eline geçiren Akkoyunlu hükümdarı Cihanşah(1405-1467)ı öldürerek, hâkimiyetini bir kat daha sağlamlaştırdı. Uzun Hasan, Şirvanşahlar hâkimiyetinden de faydalanarak ülkenin maddi ve manevi kalkınmasına çalıştı. Ülkenin Bakü, Şamahı, Gence, Tebriz, Merağa, Erdebil gibi şehirleri milletlerarası şöhret bularak iktisadi bakımdan en yüksek zirvesine ulaştı. Bu çağda Azerî Türkçesi en işlek bir hâle geldi. İç karışıklıklardan faydalanan şülik cereyanı genişlemeye muvaffak oldu. Nihayet Şah İsmail Safevî (1502-1524) Güney Azerbaycan’ı kendi hâkimiyeti altına aldı. Böylece Diyarbekir ve Herat’tan başlayarak da Bağdat ve Derbend’e kadar uzanan büyük bir sahayı birleştiren Şah İsmail, üstün kaabiliyeti ile devletinin inkişafını başardı; oğlu Tahmasp(1524-1575) onun faaliyetini devam ettirdi.⁹

⁸ Akpınar, s.17.

⁹ Akpınar, s.23.

Bu dönemde saraylarda kullanılan resmi dil Farsça olmasına rağmen yazı dili olarak Azerî Türkçesi olarak kullanılır. Dönem itibariyle aşık edebiyatına önem verilmekte ve pek çok hükümdar da sanatla ilgilenmektedir. Edebiyat alanında öne çıkan isimlerden biri şüphesiz ki Şah İsmail'dir. Hatâî mahlasıyla yazdığı şiirleri günümüze kadar ulaşmıştır. Kullandığı dilin açık ve anlaşılır olmasından hareketle Azerî Türkçesiyle yazmaya önem verdiği söylenebilir. Hatâî'nin yanı sıra Kışverî, Ahmedî, Habibî gibi şairler de bu dönemde yaşamış ve öz dilinde yazmayı tercih etmişlerdir.

Habib'î, Azerî sahası Türk edebiyatında Nesimi ile Fuzuli arasında yetişen şairlerin ve 15. yüzyıl Azerî sahası Türk edebiyatının en önemli şairidir. Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakub'un himayesinde yetişmiş, sonra Şah İsmail'in himayesine girmiş, Şah İsmail tarafından "melikü's-şuara" ünvanıyla taltif edilmiştir.¹⁰

Safevîler devrinde Azerî Türkçesine verilen ehemmiyetin semeresi ise pek büyük oldu. Arapça ve Farsça eserlerin Türkçeye çevrilişi, küçümsenmeyecek bir değer taşır. Şiiliğe ait eserler ise doğrudan doğruya Türkçe yazılıyordu. Siyasi mücaadele yolunda Azerî Türkçesi, ihmale gelmez nimetlendirdi. Şah İsmail'in sarayı bir bakıma Azerbaycan Türk medeniyeti hâline gelmişti. Resmi ve musikiyi seven Şah İsmail, hususiyle şiir ve edebiyatı, kendi himayesi altına almıştı. Kendisinin kabiliyetli bir şair olması sarayında sanatkâr ve âlimlerin toplanmasına imkan verdi. Sâde Azerî Türkçesiyle yazdığı şiirleri uzun zaman örnek olmuş, merkeze bağlı şairler tarafından da takip edilmiştir.¹¹

1. XX. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı ve Sovyet Dönemi Azerbaycan Edebiyatı

XX. yüzyıl başlarında, 1905 yılında meydana gelen Rus ihtilali, Çarlık Rusyası'nda özgürlük düşüncesini ortaya çıkarmış, Türkler ve diğer Müslümanlar arasında da özgür kalma düşüncesi sosyal, edebi ve siyasi faaliyetlerin gelişmesine imkân sağlamıştır. Kısa sürede birçok kitap yayımlanmış, gazete ve dergi sayılarında çoğalma görülmüş, siyasi partiler ve sosyal teşkilatların sayılarında da artış olmuştur. Azerbaycan aydınları kendi tercih ettikleri gazete ve dergilerde, kendi düşünce ve inançlarını açık bir şekilde savunmaya başlamışlardır. Hem İran'daki, hem de Türkiye'deki Meşrutiyet hareketleri Azerbaycan aydınları üzerinde büyük

¹⁰Hüseyn Araslı, "15. Yüzyıl Azerî Sahası Türk Edebiyatı", **Divan-ı Edebiyat, Edebiyat Araştırmaları**,03.01.2015.<http://divaniedebiyat.blogspot.com/2015/01/15-yuzyl-azeri-sahasturkedebiyat.html>. (10.01.2019)

¹¹ Akpınar, s.23-24.

*etkiler bırakmıştır. Bu yıllarda Osmanlı devleti matbuatında İran'daki meşrutiyet hareketlerine yer verilmiş, bu hareketlerin kahramanları hakkında yazılar yazılmıştır.*¹²

Bu yüzyılda Azerbaycan edipleri, hem Rusya'daki hem de Osmanlı Devleti, İran ve İslam ülkelerindeki yayımları takip etmekte ve kendi ülkelerinin geleceğinin temellerini sağlam bir şekilde atabilmek için farklı kaynaklardan bilgiler toplamaktadır. 1905 yılı Azeri edebiyatının uyanma, dünyayı tanıma, silkinip şahsiyetini arama ve bulma yıllarının başlangıcı kabul edilir.

20. yy başlarında ortaya çıkan siyasi ve sosyal hareketlerle bunların kültürel hayata tesirleri aynı zamanda o dönemdeki matbuat ve neşriyat faaliyetlerini etkilenmiştir. O yıllarda Azerbaycan'da yazılı edebiyatın yanı sıra, zengin bir sözlü edebiyat geleneği de mevcuttur. 1905'te yayın sansürünün kaldırılması üzerine yayın hayatına başlayan tek gazete *Heyat*'tır. Onun ardından *Füyuzat*, *İrşad* (1907), *Teze Heyat*, *Terraki* (1908) mecmuaları neşredilmiştir.

20. yüzyıl Çağdaş Azerbaycan edebiyatında önemli rol oynayan iki büyük isim vardır: Bunlar, Celil Memmed Guluzade ve Mirze Feteli Ahundzade'dir.

Mirze Feteli Ahundzade, Modern Azerbaycan edebiyatının kurucusudur. Aynı zamanda ilk dram yazarı, alfabe ıslahatçısı, şair, tenkitçi ve filozoftur. Dönemin önemli yayınlarından olan "Ekinci" gazetesi, Mirze Feteli Ahundzade ve Hasan Zerdabi önderliğinde kurulmuştur. Yayın hayatının iyi gitmesi ve döneminde ön plana çıkmasıyla Osmanlı-Rus savaşı bahane edilerek kapatılmıştır.

Celik Memmed Guluzade ise 20. yüzyıl Azeri Edebiyatının en büyük siması "Molla Nasreddin" edebi mektebinin kurucusudur. Hem kendi adını taşıyan hem de 25 yıl süresince yayınladığı mizahi derginin adı ile "Molla Nadreddin" olarak tanınmıştır. Derginin belli başlı yazar ve şairleri; Mirza Elekber Sabir, Ömer Faiq Nemenzada gibi ustalar bu dergide yazmışlardır.

Cehalete karşı aydınlanma çabasındaki kadına yer veren eserlerin yanı sıra, köylerde kolhozların faaliyete geçmesiyle üretimde rol alan kadın teması, toplumun geleneksel yapısını sarsıcı bir özellik arz etmektedir.

Sovyetlerin iskan politikası Azerbaycan topraklarında yoğun bir şekilde sürdürülmüştür. Azerbaycan köylerindeki halkın zirai ürünleri ellerinden alınmış, köylüler kolhoza girmeye zorlanmıştır. Tatarların öncülüğünde açılan medreselerde

¹² Tutku Aygen, **Mevlüt Süleymanlı'nın "Ceviz Kurdu" Romanı Üzerine Bir İnceleme** (Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2014, s.7.

yetişen gençler, Rusya hakimiyetindeki Türklerin aydın sınıfını oluşturmuşlardır. Bu aydın sınıfın çıkardığı gazete ve dergiler adeta halkın duygularının tercümanı olmuştur.

1920'den sonra Sovyet rejiminin Azerbaycan'da kökleşmeye başlamasıyla birlikte insanların görüşü, edebiyat ve fikir anlayışı zorla değiştirilmeye çalışılmıştır. Özellikle Azerbaycan Türkleri bu dönemde yönetimde arka plana itilmiştir. Edipler, 1920 önceleri olduğu gibi özgürce eser oluşturma şansına sahip değildir. Resmi ideolojik görüşe uygun eser yazma mecburiyetinde bırakılırlar. Buna “sosyalist realizmi” demişlerdir. Sanat eserleri, edebi zevk için değil, toplumsal yarar için oluşturulmuştur.

Kuzey Azerbaycan ve Güney Azerbaycan'da 20. yüzyılda yaşanan bu hadiseler sanat ve edebiyat hayatını kötü yönde etkilemiş, aydınların fikirlerini özgürce beyan etmesi engellenmiştir. Bu nedenle bir eseri incelerken, eserin yazıldığı dönem ve yaşanan hadiseler göz önünde bulundurulmalı, değerlendirilmeler devrin şartlarına göre yapılmalıdır.

i. Ferman Kerimzade'nin Hayatı ve Edebi Şahsiyeti

Ferman Kerimzade, Azerbaycan edebiyatının önde gelen tarihi roman yazarlarından biridir. 3 Mart 1937 tarihinde günümüzde Ermenistan sınırları içinde kalan Büyük Vedi köyünde dünyaya gelmiştir. İlkokul eğitimini 1944-1951 yılları arasında aldıktan sonra ve on iki yaşına geldiğinde Ermenistan'dan Beylegan'a göçer. Orta öğreniminin ardından da 1955-1960 yılları arasında Devlet Ressamlık Okulunu başarıyla tamamlayarak öğretmenlik yapmış, bir süre sonra da gazeteciliğe başlamıştır. Azerbaycan'da yayımlanan “Yükseliş”, “Abşeron”, “Edebiyat ve İncəsənət” gazetelerinde çeşitli pozisyonlarda görev aldığı bilinmektedir. Moskova Sinema Enstitüsü'nün senaryo bölümünden 1967 yılında mezun olmuş, Azerbaycan Devlet Televizyon ve Radyo Komitesi'nde senarist, tercüman ve redaktör olarak çalışmıştır.

Eşi, Halide Kerimzade'dir. Tıp eğitimi almıştır. Ferman Kerimzade ile Bakü'de tanışır ve Kerimzade yirmi bir, Halide Hanım on dokuz yaşındayken kaçarak evlenirler. Evlilik hikayeleri, AzVision.az haber portalına verilmiş olan röportajda Ferman Kerimzade'nin kızı, Yegane Kerimzade'nin ağzından şu şekilde özetlenmiştir:

— *Anamla birgə oxuyan bir xanım atamın kəndçisi olub. Atam öz qohumu ilə görüşməyə gəlirmiş, anamı görüb, həmin anda vurulub. Bir neçə günün içində*

*elçilərini göndərib. Anamgil imkanlı olduğuna görə qızı vermək istəməyiblər. Bəhanə gətiriblər ki, qız yemək bişirə bilmir, onu edə bilmir, bunu edə bilmir. Atam Məmməd Aslanla elçiliyə gedib, deyib ki, oğlanın dostuyam. Onlar da deyiblər ki, dur ayağa, sizə yaxşı yol. Atam axırda görüb ki, başqa yol yoxdur, maşın tutub, qızı götürüb qaçırıb. Analma atam bir-birlərini çox seviblər.*¹³

Evliliklerinden dünyaya gelen Aybeniz, Sevinç ve Yegane adında üç kızı; Aziz adında da bir oğlu vardır. Ferman Kerimzade'nin "Kırk Bir Numaralı Ayakkabı" ve "Sonuncu Eksponat" hikayelerinden sonra yayın hayatında işlerinin düzeldiği ve 1970'li yıllarda ailesiyle Bakü'ye göç ettiği bilinmektedir.

Ferman Kerimzade'nin kızı Yegane Kerimzade'nin yine aynı haber portalına verdiği röportajında, Ferman Kerimzade'nin nasıl bir karakteri vardı, sorusuna:

— *Əsil kişi idi. O, mənim üçün etalon idi. Uşaqlara ömründə kəm baxmazdı, vurmazdı. Acı söz işlətməzdi. O, ayağa dururdusa, biz heç vaxt oturmazdıq. Atam bizimlə dost kimi idi. Gecə saat üçdə hamını yuxudan oyadardı ki, yazını bitirdim, gəlin sizin üçün oxuyum. Gözümüzü ovmadan ona qulaq asardıq. "Ayrıncı aşırım" filmini götürün. Orada bir dənə artıq söz görmərsiniz. Sözlərin ağırlığı var. Kişi sözüdür.*¹⁴ cevabını vererek Ferman Kerimzade'yi daha yakından tanımamıza yardımcı olmuştur.

Yazarın gerek mesai arkadaşlığı yaptığı, gerekse edebiyat hayatında birlikte kalem oynattığı pek çok dostu vardır. Bu şahıslar yazarın kendisi gibi düşünen ve onunla birlikte sıkıntılar çeken ediplerdir. Buna örnek olarak Sabir Rüstəmhanlı, Nusret Kesemenli, Hidayet Orucov gibi isimler sayılabilir.

Yakın dostu Sabir Rüstəmhanlı, Ferman Kerimzade için:

*Fərman Kərimzadə son dərəcə sadə, təmiz, geniş ürəkli, böyük naturalı bir adam idi. O, azərbaycanlı xarakterinin mahir yaradıcısı, əsl vətəndaş kimi Azərbaycan namusunun bir parçası idi.*¹⁵ sözlerini söylemiştir.

Musa Yakup, Ferman Kerimzade için: *Fərman rəssam təfəkkürü, şair zərifliyi ilə nəsrimizə bir şirinlik gətirdi.*¹⁶ Sözlerini söylemesinden de anlaşılacağı üzere ele

¹³ Şahane Rehimli, "Fərman Kərimzadənin qızı: Atamı KQB öldürüb" **AzVision.az**, 20.10.2016, <https://azvision.az/news/102806/ferman-kerimzadenin-qizi-atami-kqb-oldurub-musahibe-.html>.(17.11.2018)

¹⁴ Şahane Rehimli, **Agk**.

¹⁵ Ruhhiyyə Məmmədli - Sevil Əhmədova(Tərtibçi), Səməd Məlikzadə(Redaktor), "Xalqa aşırımın o üzündəki həqiqəti göstərən sənətkar", **Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi-F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası**, Bakı, 2017, 02.02.2017, <https://www.clb.az/dosyalar/964.pdf> (07.12.2018), s.7.

aldığımız yazarımız güçlü ve samimi duruşuyla sevenlerinin gönlünde taht sahibi olmuştur.

Kerimzade, henüz genç yaşta yazdığı hikâyeleriyle edebiyat dünyasının dikkatini çekmeyi başarmıştır. Edip, yaşadığı dönem gereği verilen "vatan savaşı"nın sıkıntılarıyla büyümüş ve bu üzüntülerin acı izler bıraktığı düşüncelerle edebiyat hayatına giriş yapmıştır. Eserlerinde karakterlerin psikolojik tahlillerini okuyucuya hissettirmektedir.

1960'lı yıllardan itibaren eserleri yoğun biçimde yayımlanmaya başlayan yazarı, geniş halk kitlelerine tanıtan ise tarihi romanlarıdır. Ferman Kerimzade ve çağdaşlarının bizzat şahit olduğu sürgün, yargısız infaz ve katliamlar bu nesli derinden etkilemiştir. Kerimzade'nin tüm olumsuzluklara rağmen vatanını seven, özgür ruhlu bir şair olması son derece dikkat çekicidir. Bu sebeptendir ki vatanın ve içinde yaşayan halkın başına gelen kötü hadiselerin kaynağını geçmişte arar.

Türk tarih, edebiyat ve kültürüne düşkün olan yazar, tarihi olayları roman formu içinde anlatır. İnceleme konumuzu oluşturan “Karlı Aşırım, Hudaferin Köprüsü ve Çaldıran Döyüşü” adlı eserler Ferman Kerimzade'nin en önemli tarihi romanlarıdır.

Yazarımız Ferman Kerimzade, 17 Mart 1989 Cuma günü hayata gözlerini yummuştur. Kerimzade'nin vefat edişini kızı Yegane Kerimzade, şu şekilde anlatmaktadır:

— 1988-ci il hadisələrində Vəzirov atamı yanına çağırıb deyib ki, sən o bölgədənsən, adamların yerləşdirilməsi ilə məşğul ol. Atam evdən pul aparıb camaata paylayırdı. Onlara geyim alırdıq. Yadımdadır, insanlar Qərbi Azərbaycandan köçəndə ermənilər onları tutmasın deyə qamışlıqda gizlənmişdilər. Atam Naxçıvandan olan əsgərlərlə birlikdə onlara kömək edib. Atamın dilində bir söz var idi: “El içində, öl içində. Atam böyük ürəkli insan idi. O, Tərtərin və ətraf bir neçə kəndin köçürülməsində atamın böyük rolu olub. Atam insanları Tərtərdə yerləşdirdikdən sonra Kələcərə gədirdi. Yenidən Tərtərə, kəndə qayıdanda görüb ki, bir qadın 5 uşağı ilə ortalıqda qalıb. Atamı görəndə kimi qadın ütsünə qaçıb, ağlamağa başlayıb ki, mən küçələrdə qalmışam. Atam əsəbləşərək deyib: “Kişi olun, bir qadını 5 uşaqla ortalıqda

¹⁶ Terane Vahid, “Fərman Kərimzadə, şaftalı çiçəkləri və bir də Axırıncı Aşırım”, **Parafraz**, <https://parafraz.az/oxu/frman-krimzad-aftal-iklri-v-bir-d-axrnc-arm.html#gsc.tab=0> (26.20.2018)

*qoymusunuz?!” Bu vaxt atamı insult vurub. Gecə saat 4-də həkimin evində dünyasını dəyişib.*¹⁷

Kerimzade'nin mezarı Binegedi'dedir.¹⁸ Sabir Rüstəmhanlı'nın şu sözləri Ferman Kerimzade'nin kişiliği hakkında önemli bilgiler içerir:

— *...Ancaq onun içində gözə görünməyən, duyulmayan yurd həsrəti vardı Fərmanı Binəqədi yamaclığında, üzü yola səmtdə dəfn etdik. Həmin yol sonralar onun dostlarının həyat rəmzinə çevrildi. O, ləyaqətli yol yoldaşı, yol adamıydı. Həmişə bu yoldan keçəndə üzümü məzarlar arasında dostumun baş daşına tutub deyirəm: “Salam, Fərman, əziz dost, unudulmaz ziyalı.”*¹⁹

j. Romanları Hakkında Kısa Açıklamalar

*Çağı, türü ve yapısı ne olursa olsun roman, insanı bütün boyutlarıyla (geçmiş, içinde yaşadığı zamanı ve geleceği, hayalleri ile) en iyi anlatan bir sanattır.*²⁰

Eski dönemlerde yaşamış milletler için tarihi değer taşıyan insanları ve özellikle sürmüş oldukları hayatları bütün boyutlarıyla incelemek ise şüpheşiz ki tarihi incelemekten geçer. Roman türleri içinde “tarihi roman” bir nevi topluma ışık tutmakla yükümlüdür.

*Tarihi roman yazarı, daha önce tarih bilimiyle uğraşan tarih bilimcilerin ortaya koydukları bilgiyi yeniden inşası için temel malzeme veya hareket noktası olarak seçer. Ancak bir bilim adamı olmadığı ve bilim adamı gibi hareket etmediği için, tarihi olaylara ve vesika değeri taşıyan belgelere bağlı kalmak zorunda değildir. Çünkü tarihi roman yazarının işi; tarihi yorumlamak, canlandırmak hatta tarihçinin sorumluluk alanı içerisinde görülmeyen birtakım boşlukları da hayal dünyasının yardımıyla doldurarak tamamlamaktadır.*²¹

Hülya Argunşah'ın bu sözlərindən yola çıxarak denilebilir ki: Roman formu içinde tarihi roman, kaynak olarak sırtını tarihe yaslar ve yazar tarafından hayal ile hakikat harmanlanarak okuyucusuyla buluşur.

Yaptığımız incelemede “Karlı Aşırım” romanında Kerimzade'nin Sovyet toplumunda 1917 Bolşevik İhtilali'ni takip eden yıllarda ortaya çıkan büyük aksaklık

¹⁷ Şahane Rehimli, **Agk**.

¹⁸ Binegedi: Azərbaycan'ın başkenti Bakü'nün merkez ilçələrindən biridir.

¹⁹ “Azadlıq”ın Araşdırmaçı Jurnalistlər Qrupu, “Bir vətənpərvər yazıçı vardı...”, **Azadlıq qezeti**, 19.04.2011, <https://www.azadliq.info/4641.html> (23.9.2018)

²⁰ Şaban Sağlık, “Kurmaca Alemin Kurmaca Sözcüklerinden Romanda Zaman-Mekan-Tasvir”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Türk Romanı Özel Sayısı, Öncü Basımevi, Ankara, 2002, S. 65-66-67, s.133.

²¹ Hülya Argunşah, “Tarihi Romanın Yükselişi”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Türk Romanı Özel Sayısı, Öncü Basımevi, Ankara, 2002, sayı 65-66-67, s.440.

ve çelişkileri gözler önüne serdiğini tespit ettik. Yazar, kollektifleştirme döneminin zorluklarını, diğer edebiyatçıların yazdıklarını tekrarlamadan kendine özgü bir üslupla anlatır.

Romanında, Sovyetler Birliği'nin uyguladığı kolhoz sistemini ve aksayan uygulamanın doğurduğu olumsuz sonuçları bir roman bütünlüğü içinde dile getirir. Kolhoz sistemini kabul etmeyen ve karşı koyup isyan çıkaran Kerbelayı İsmail, romanın başkişisidir. Yaşadığı yeri terk ederek kendisiyle aynı fikirlere sahip bir grup insanla dağlara çıkmış, Rus ve Ermeni çeteleriyle savaşmıştır.

Milli benliğinden asla ödün vermeyen Kerbelayı İsmail, yapılan zulüm neticesinde bir grup Azerbaycan Türkü ile birlikte Türkiye'ye geçmiştir. Burada İğdir'in Taşburun kasabasına yerleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmiş, soyadı kanunu ile tam adı İsmail Çimen olmuştur. Başka bir ifadeyle, "Karlı Aşırım", mezarı İğdir'da bulunan Kerbelayı İsmail'in gerçek hayat ve mücadelesini anlatan tarihi romandır.

Aynı zamanda "Karlı Aşırım" romanından hareketle 1971 yılında "Axırıncı Aşırım" adlı uyarlama filmi de çekilmiş, o yıllarda büyük bir beğeni ile izlenmiştir. Filmin yönetmeni Kamil Rüstembeyov, bestekârı Arif Melikov ve direktörü Nazım Elekberov'dur.

Ferman Kerimzade'nin kızı Yegâne Kerimzade, bizlere "Karlı Aşırım" romanıyla ilgili önemli bilgiler verir. Bu açıklamalara göre romandaki Halil karakteri, Ferman Kerimzade'nin öz dayısıdır.

— *Xəlil obrazı atamın doğmaca dayısı oğlu idi. Nənəm ölənə qədər Xəlil deyə-deyə bayatılar deyirdi. Abbasqulu bəy atasının ən yaxın silahdaşı, qohumu, dostu idi. Kərbəlayi İsmayıl da uzaq adam deyildi.*²² bilgilerini vermektedir.

Romanın içinde bulunan bu karakterlerin yazarın yakın çevresinden alınmış olması, romanın önemini bizler için bir kat daha artırmaktadır. Tarihi roman formunda aktarılmış olması romana yönelen ilgi ve dikkatin artmasına neden olur.

"Qarlı Aşırım"dan sonra yazıçı 11 il susmuşdu. Yaxınları bilirdi ki, o tarixi roman üzərində işləyir. Gecə-gündüz mütalibə edir, material toplayır. 1982-ci ildə "Xudafərin Körpüsü" çıxdı gün işığına. Bir il sonra kitabın II hissəsi çıxdı. 1988-ci ildə isə 300 səhifəlik "Çaldıran Döyüşü" romanı 65 min tirajla işıq üzü gördü. Əcəl gəlməsəydi, bu əsərlərin siyahısı daha uzun ola bilərdi. Çünki yazıçının qəlbində

²² Şahane Rehimli, **Agk.**

deyiləsi çox sözü vardı, içini yeyən dərdləri səhifələrə “danışınca” sakitlik tapırdı. Çox sevdiyi vətəninin, millətinin ağrılarını yazdıqca yazmaq, hayqırdıqca hayqırmaq istəyirdi. Amma özünü yetirən ölüm bu millətin böyük dəyəri olan nəhəng insanlardan birini də apardı sıralarımızdan. İndi belə ziyalıların oxluğundan yaranan boşluğu daha çox hiss edirik. Axı Fərman Kərimzadə kimi millət adamları çox az-az gəlir dünyaya...²³

Araştırmamızda “Hudaferin Köprüsü” romanının 15. asrın sonu, 16. asrın başında ortaya çıkan ibretli olayları anlattığını belirledik. Şah İsmail'in çocukluk ve gençlik yıllarının tasvir edildiği eserde, onun yönetimi ele almak için giriştiği mücadele dile getirilmektedir. Romanda Şah İsmail Hatayi, bir yandan kabına sığmayan yiğit, öte yandan büyük bir şair olarak vasıflandırılır. Bunlara ek olarak alim bir devlet adamı olarak karakterize edilir.

“Hudaferin Köprüsü”nün devamı olarak yazılan “Çaldıran Döyüşü”nde siyaset sahasına yeni adım atan Şah İsmail'in birleşik ve güçlü Azerbaycan için verdiği zorlu mücadele anlatılır. Güçlü bir hükümdar ve bilge bir devlet adamı olarak vasıflandırılan Şah İsmail'in ülkesinde kültür, sanat ve medeniyetin yükselmesi için gösterdiği çaba dile getirilir. Roman, 15. ve 16. asırda Azerbaycan halkının yaşantısını gerçekçi biçimde aksettirmesi yönünden dikkat çekicidir.

Bu eser, konusunu tarihten alan fakat tarihle kurmaca dünyanın kaynaştığı, tarihe ışık tutan bir yapıttır. Romanda, Safeviler devletinin kurucusu olan Şah İsmail'in yaşamı, savaşları, devlet yönetimi ve kişiliği olayın temelini oluşturan unsurlardır.

²³ “Fərman Kərimzadə-80 illik yubleyi”, **Vahid Mərkəzləşdirilmiş Kitaphana Portalı**, 36 sayılı Kürkənd Kənd Kitabxana Filialı, 03.03.2017, <http://cls.az/front/2948/az/more/text/48457> (16.12.2018)

BİRİNCİ BÖLÜM

“KARLI AŞIRIM” ROMANININ YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde Ferman Kerimzade'nin “Karlı Aşırım” romanının yapı bakımından incelemesi yapılmıştır. Sırasıyla olay örgüsü, romanın muhtevası, şahıs kadrosu, zaman, mekan, bakış açısı ve anlatıcı başlıklarına yer verilmiş ve bu başlıklar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Olay örgüsündeki önemli olaylar, maddeler halinde verilmiştir. Romanın muhtevası üzerine yapılan herhangi bir çalışma olmadığı için muhteva, özellikle uzun tutulmuş ve şahıs kadrosu kendi içerisinde “başkişi, norm karakter, kart karakter ve fon karakter” şeklindeki alt başlıklarda incelenmiştir. Zaman, mekan, bakış açısı ve anlatıcı başlıklarında ise yapılan alıntılarla romanın önemli noktalarına değinilmiş, “Karlı Aşırım” romanının Türkiye'ye tanıtılması hedeflenmiştir.

1.1. “KARLI AŞIRIM”²⁴ ROMANININ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

1.1.1. Olay Örgüsü

Olay örgüsü ve romanın muhtevası oluşturulurken, *Yazarın seçtiği ham haldeki malzemenin içinde bir defa bir “vaka(olay)” olmalı. Bu vakayı yaşayan ve olaya sebebiyet veren bir takım “kişiler” de yazarın malzemeleri arasında yer almalıdır. Ayrıca bu olayın yaşandığı bir “yer(mekan)” ve olayın ne kadarlık bir sürede olup bittiğine dair bir ‘zaman’ da kompozisyonun temel elemanlarından. Bu temel elemanlar, ‘kişi-zaman-mekan’ üçlüsü olarak formüle edilebilir. Bu üçlü bir araya gelince ‘olay’ dediğimiz temel eleman oluşur.*²⁵

²⁴ Dağ geçidi.

²⁵ Sağlık, s.132.

Roman içerisinde bahsi geçen olaylar -ana bölümlere ayrılmadan- geçmişte ve vaka zamanı içinde yaşanmış olarak iç içe verilmiştir. Sırasıyla, asıl olay parçaları birleştirildiğinde olayın bütünü hakkında bilgi sahibi olunur.

I.Bölüm

- Kerbelayı İsmail'in yeni kurulan Şura hükümetine karşı gelmesiyle birlikte ailesini de yanına alarak yaşadığı yeri terk edip dağlara kaçması.
- Kerbelayı İsmail ve onun yandaşlarının silahlanması.

II.Bölüm

- Şura Hükümeti'nden emir alarak Şabanzade'nin, Kerbelayı İsmail'i başkaldırıdan vazgeçirmek için Abbasgulu Bey, Halil ve Talıbov'u görevlendirmesi.
- Abbasgulu Bey, Halil ve Talıbov'un aldıkları emir üzerine olayların geçtiği dağlık bölgeye giderek Kerbelayı İsmail'i aramaya başlamaları.

III.Bölüm

- Abbasgulu Bey ve ekibinin uzun uğraşları sonucunda Kerbelayı İsmail'i bulması.
- Abbasgulu Bey'in Kerbelayı İsmail'i ikna edememesi.

IV.Bölüm

Bu bölüm *Oğuz Mezarı* adı altında anlatılmaktadır.

- Abbasgulu Bey ve Halil'in öldürülmesi.
- Talıbov'un özellikle sağ bırakılarak köye geri gönderilmesi ve -eksik de olsa!- olayları Şabanzade'ye anlatması.
- Abbasgulu Bey ve Halil'in olay sırasında defnedilmesi. (Sonradan başka yere defnedilmişlerdir.)

V.Bölüm

- Abbasgulu Bey ve Halil ile omuz omuz savaşmış dostlarının onların intikamını almak üzere silahlanıp Kerbelayı İsmail'in peşine düşmeleri.

VI.Bölüm

Bu bölüm *Kırmızı Zirve* adı altında anlatılmaktadır.

- Kerbelayı İsmail ve ailesinin Türkiye'ye kaçması.

Yukarıda vermiş olduğumuz asıl olayın yanında, kurguyu zenginleştiren **önemli olaylar:**

1. Kolhozların kurulması sırasında yapılan çalışmalar.
2. Kolhozların kurulması sırasında Kerbelayı İsmail'in, İman'ı vurmaya teşebbüs etmesi.
3. Yolsullar komitesinin açılması ve Kerbelayı İsmail'in karşı çıkışları.

4. Gemlo'nun köy konseyi başkanı -İman'ı- ve köyden gelen diğer insanları esir alması. Onlara türlü işkenceler edilmesi.
5. Gemlo'nun gaddarca Resul'un kulağını kesmesi.
6. "Molla Nesreddin" dergisi ve Mirze Celil²⁶den bahsedilmesi.
7. Abbasgulu Bey, Halil ve Talıbov'un yolculukları sırasında konakladıkları evlerde yaşanan olaylar. (Samet ve Şirali kişilerinin evlerine konuk olmuşlardır.)
8. İman'ın karısı Nevreste'nin Gemlo'nun zulmünden kaçması.
9. Yer yer Abbasgulu Bey'in savaş yıllarına ait anılardan bahsedilmesi.
10. Kerbelayı İsmail'in oğlu Yadullah'ın ölümü ve mezarı.
11. Abbasgulu Bey'in meşhur atını Gemlo'nun sahiplenmesi.
12. Talıbov'un yaşanan olayları eksik anlatması ve Abbasgulu Bey ile Halil'i düşman olarak aksetmesi.
13. Aşık Hudagulu'nun meclislerde saz çalması.
14. Abbasgulu Bey'in ölümü üzerine Muharrem'in dayanamaması ve suçluluk hissiyle cenaze evine gitmesi.
15. Kaçak Kerim, Şahperi ve oğullarının hikayesi.
16. Şabanzade'nin eşinin hükümete karşı gelen Gemlo ile akraba olması ve bu durumun duyulması.
17. Gülsüm Bacı hikayesi.
18. Abbasgulu Bey ve Halil'in ölümünden ötürü, Kerbelayı İsmail'in üzerine gitmek için oluşturulan takımda Talıbov'un hatasıyla birlikte birkaç kişinin yeniden esir alınması.
19. Zülfikar'ın nöbetteyken intihar etmesi.
20. Gemlo'nun esirleri kapadığı yerden Muharrem'in annesinin kurtarması.
21. Veli'nin ölmesi ve mezarı kazacak birinin olmaması.
22. Gemlo'nun mağaradaki ayıyı bir hamlede öldürmesi.
23. İnsancıl kurt hikayesi.
24. Yusufoglu soyu ile Kerbelayı İsmail arasındaki dededen kalma kan davası olayı.

²⁶ Azerbaycan'da 1906-1931 yılları arasında Celil Cemmedquluzade ve yardımcısı Ömer Faiq Nemanzade tarafından Türkçe olarak yayımlanan ilk mizah dergisidir.

25. Kerbelayı İsmail'in kaçarken doğum yapmakta olan gelinini yanında götürememesi ve gelinini aradaki düşmanlığa rağmen Yusufuğlu'na emanet etmesi.
26. Muharrem ile Ekber arasındaki dostluk -kirve- ilişkisi.
27. Samet ve eşinin öldürülmesi.
28. Muhammed'in, Resul'ün eşini babıboş görüp ona göz dikmesi.
29. Bahar kadın ve gelininin doğumu.
30. Abbasgulu Bey'in atının çatlamaası.
31. Kerbelayı İsmail'e gönderildiği iddia edilen mektup olayı.

1.1.2. Romanın Muhtevası

“Karlı Aşırım” romanının konusu: Sovyet sistemi ve kolhozların Azerbaycan halkı üzerinde yarattığı olumsuz koşulların dile getirilmesidir. Bu sistem, yıllarca iç içe yaşamış olan bireyleri karşı karşıya getirmiş ve bireylerden bazılarının devlete karşı ayaklanmasına sebep olmuştur. Kerimzade, bu durumu sosyalist bir tavır ve eleştirel bir dille işlemiştir.

Roman, üç atlının kar tasviri yapılarak “sınır” adı verilen yere ulaşmasıyla başlar. Sınır sözcüğü ve kış mevsimi bu noktada önemli bir konuma sahiptir. Yazar, romanın adından da yola çıkarak, “Qarlı Aşırım”(Karlı Geçit), yaşanılacak olayların bize önceden haberini vermektedir. Romanın ilerleyen sayfalarında görülmektedir ki üç atlı: Abbasgulu Bey, Halil ve Talıbov'dur.

Yapılan kısa girişten sonra zaman, Kerbelayı İsmail'in “Ben Bolşevik hükümetini tanımıyorum.” dediği ana dönmüştür. Yeni bir hükümet kurulmuş ve kolhoz sistemi²⁷ getirilmiştir. Zengin köylülerin bazıları bu durum karşısında öküzlerini, arabalarını, sabanları kolhoza kaydolan yoksullara vermek isterken bazıları ise “Eğer yardıma ihtiyacı olan gelip benden isterse yardımcı olurum, geri çevirmem fakat malımı kolhoza vermek istemiyorum. Benim olan benimdir!” diyerek karşı gelmeyi tercih etmiştir. İşte böyle söyleyenlerin başında Kerbelayı İsmail gelmektedir. Kolhozları dağıtarak isyan hareketini başlatmıştır. Ailesi ve onun düşüncelerine katılanlarla birlikte yaşadığı yeri terk etmiş, silahlanmış ve dağlara kaçmıştır. Bu olayın üzerine Şura hükümeti:

²⁷ Eski Sovyet Rusya'daki kolektif tarım çiftlikleri sistemine verilen isimdir. 1917 komünist ihtilalinden sonra kurulmuştur. Cinsiyet ayırt etmeksizin çalışma gücüne sahip herkes, kolhozlara alınır ve bu tarım çiftliklerinde çalıştırılır. Kolhozlar halka ait olan özel mülklere ve hayvanlara el koyar. O dönemde halk, kolhoz sisteminin yanlış uygulamalarından ötürü geçim sıkıntısı çekmiştir.

*Sözü geçen yaşlıları, sağlam, güvenilir komünistleri, isyancıların arasına gönderin. Yanlış yolda olduklarını izah edin. Alacağınız tedbirleri bize bildirin. Size yardım göndereceğiz.*²⁸Sözlerini söylemiş ve Şabanzade'ye bir posta yollamıştır.

Şabanzade, çok düşünmeden sözü geçen yaşlının Abbasgulu Şadlinski Bey olacağına karar verir. Çünkü Abbasgulu Bey'in yeni hükümetin kurulmasında büyük emeği vardır. Kızıl taburun komutanı, yiğit, cesur, saygın, madalyalı ve herkes tarafından sevilen biridir. Şabanzade, Abbasgulu Bey'i yanına çağırarak durumu anlatır ve fikrini almak ister. Kerbelayı İsmail'in yanına gittiğinde seni dinler mi diye sorduğunda Abbasgulu Bey'in cevabı: "Önceleri beni dinlerdi, şimdi bir şey diyemem." olur.

Romanın bu kısmında tekrar geçmişe dönülerek Kerbelayı İsmail'in oğlu Yadullah'ın öldürülmesinden bahsedilir. Kendilerine düşman olarak bildikleri bir ailenin topraklarına bir tosunları kaçar ve Yadullah tosunu almak için gittiğinde düşmanları tarafından öldürülür. Abbasgulu Bey, Yadullah'ın cesedini rica ve minnet ile alıp ailesine teslim eder. Bu olaydan sonra da Kerbelayı İsmail, Abbasgulu Bey'e karşı kendini borçlu hisseder.

— *...Kapında yüz yıl hizmetçilik etsem yine de sana olan borcumu ödeyemem,*²⁹ der.

Olayların devamında Abbasgulu Bey, yakın dostu Halil'i de yanına alarak yola çıkmaya hazırlanır. Aileleriyle vedalaşırlar. Verilen talimata göre Talibov da onlara katılır. Son hazırlıklarını yapıp yola koyulurlar. Talibov, yaptıkları yolculuk boyunca Abbasgulu Bey ve Halil'e içten içe güvenmemektedir. Onlarda silah olmadığı halde yanına gizlice silah almıştır. Yola koyulduktan bir süre sonra karlı dağlara, sınıra ulaşırlar. Kerbelayı İsmail'in nöbetçilerine haber göndererek onun yanına Karabağlar'a, misafir geldiklerini söylerler. Haberi alan Kerbelayı İsmail, Abbasgulu Bey'e:

— *Boşuna zahmet etmiş. Aksakal olarak anlaşma sağlamaya çalışacak. O devir sona erdi. Aksakal, karasakal devri kapandı artık. Yüz aksakalın sözünün, bir çopur hizmetçinin sözünden değersiz olduğunu bilmeliydi,*³⁰ der.

²⁸ Ferman Kerimzade, **Karlı Aşırım**, (Çev., Mehmet Irmak), TDV Yayınları, Ankara, 2010, s.9.

²⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.13.

³⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.27.

Abbasgulu Bey ile karşı karşıya gelmek istemediğini fark eden Kerbelayı İsmail, onlara zarar vereceğinden korkarak Gemlo'yu da yanına alıp Kolanlı köyüne doğru yola çıkar.

Abbasgulu Bey ve yanında gelenleri Kerbelayı İsmail'in kardeşi Veli karşılar. Onlara güzel bir ziyafet sofrası hazırlatır. –Romanın birçok bölümünde de yer alan bir durumdur, gelen misafir kim olursa olsun havyan kesilir ve sofraya donatılır.- Abbasgulu Bey, hâl böyleyken bu karşılamayı beklememiştir, bu durum hoşuna gider. Kerbelayı İsmail'in evde olmadığını, görüşüp konuşmayı reddedip Karakaya'ya doğru yola çıktığını öğrenir. Yanındaki adamlarıyla birlikte yeniden Kerbelayı İsmail'in peşine düşerler.

Kerbelayı İsmail ve Gemlo kestirme yoldan giderek Kolanlı'ya varırlar. Burada esir alınanları konuşturup içlerinden kendilerine yakın olanları yanlarına alma düşüncesindedirler. Bu noktada tekrar geçmişe dönülerek esir alınan Beyler hakkında bilgi verilir. Yadullah'ın ölümünden sonra nişanlısını kendisine istemektedir. Bunun için önce Kerbelayı İsmail'den izin alma düşüncesindedir. Ancak kolhozların kurulduğu dönemde komsomol³¹ teşkilatına üye olmuştur. Kerbelayı İsmail'in topraklarını büyük bir hevesle ölçüp kolhoza mal etme arzusundadır. Sınıf düşmanı olarak gördüğü bir adamdan izin istemenin adına yakışır bir durum olmadığına karar verir.

Roman yeniden vaka anına geçer. Kerbelayı İsmail, Beyler'i "Yanlış yoldasın benim tarafıma geç!", diye ikna etmeye çalıştığını görmekteyiz. Esir alınmış bir diğer kişi İman'dır. İman ve Kerbelayı birbirlerine düşman olsalar dahi İman, eşini Kerbelayı İsmail'e emanet eder. Kerbelayı:

— *Erkek, erkeğin namusuna dokunmaz, İman!*³² diyerek İman'ın eşine göz kulak olmayı kabul eder.

Abbasgulu Bey, Halil ve Talibov yollarına devam ederken gece konaklamak için Dehnez köyüne Halil'in arkadaşı Samet'in yanına gelmişlerdir. Samet, dışarıda onları çok soğuk bir tavırla karşılar. Eve girdiklerinde tüm içtenliğini gösterir ve Gemlo'nun adamının yakınlarda olduğu için böyle davranmak zorunda kaldığından bahseder. Aralarında geçen sohbette işlerin kötüye gittiğini, kıtlık çektiklerini anlatır.

Gece sessizlik çöktükten sonra Samet'in kapısına Gemlo dayanır. Esir alınan İman'ın karısını aramaktadır. Kerbelayı İsmail, İman'ın karısını koruyacağına dair

³¹ Genç Komünistler Birliği'nin kısaltmasıdır. Sovyetler Birliği'nde en etkili politik gençlik örgütüdür.

³² Kerimzade, (Çev., İrmak), s.40.

söz verse de Gemlo aynı fikirde değildir. Eve girip Abbasgulu Bey'i karşısında görür. Abbasgulu Bey'in:

—*Biz senin erkekleri bırakıp kadınları aradığını bilmiyorduk. Erkeğin öcünü kadından almazlar. Bu şahsiyetsizliktir, namussuzluktur!*³³ sözleri üzerine Gemlo, sinirle evi terk eder.

Aynı gece, Gemlo olayının üzerine, Nevreste tanınmamak için kocası İman'ın elbiselerini giyerek Abbasgulu Beylerle birlikte yola koyulmuştur. Gece dışarda ateş yakarak sabah ettikten sonra Halil'in bacanağı Şirali'nin yanına varırlar ve Nevreste'yi ona emanet ederek Kerbelayı İsmail'in peşine tekrar yola koyulurlar.

Bu üç atlı, uzun yollardan geçtikten sonra Kerbelayı İsmail'in yanına varmayı başarır. Gemlo'nun onları öldürme düşüncesine karşın Kerbelayı, Abbasgulu Bey'i evine buyur etmiştir. Konuşmaya başladıklarında Kerbelayı İsmail:

—*Sen bu işe karışmamalıydın, Abbasgulu Bey! Birbirimize sevgimiz, saygımız vardır. Beraber tuz ekmek yemiştiz. Bütün bunları ayak altına almak zordur. Benim davam Şura hükümetiyedir!*³⁴ der.

Kerbelayı'nın bu başkaldırını yapmada dayandığı sebepler çok fazladır. Onlar konuşurken Kerbelayı İsmail, bir yandan geçmişe gider. Kendisine ait tahıllara mühür basılmasını, ardından hırsızlıkla suçlanıp evine baskın yapılarak tahılların aranmasını; köyde en itibarlı evin kendisine ait olduğunu, saygıdeğer misafirleri yıllarca kendisinin konuk ettiğini hatırlar. Oysa son gelişmelerle saygınlığını kaybettiğini, hatta gururunun kırıldığını düşünür. Köyde yapılan toplantıdan sonra İman'ın getirdiği kırmızı bezle bayrak yapmışlar, bir saat içerisinde köydeki erkekleri sağlam ve çürük diye ayırmışlar, toprakları paylaşıp eşit hale geldiklerini düşünmüşlerdir. Kerbelayı İsmail, bu noktada yalnız kaldığını anlar. Onun yanında yalnızca Gemlo ve kardeşi Veli vardır.

Romanın devamında ise zaman daha da geriye alınarak 1918 yılından bahsedilir. Yaşadıkları köy kuşatılmış, çembere alınmıştır. Abbasgulu Bey çatışmalara önderlik etmekte, köydeki insanları korumak için çaba göstermektedir. Kuşatmada ikinci yılın sonlarına doğru düşman kuvvetleri çoğalınca köy halkı, hep birlikte göç etmek zorunda kalır.

-Abbasgulu Bey ve Kerbelayı İsmail'in konuşma anına dönülür. - Dışarıda bekleyen Halil içten içe Abbasgulu Bey için endişelidir. Talıbov ise içeride olması

³³ Kerimzade, (Çev.,Irmak), s.48.

³⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.61.

gerektiğini düşünmekte, içeriye niçin alınmadığını merak etmektedir. Konuşulanları mutlaka duyması gerektiğini düşünerek Abbasgulu Bey'i beklemektedir.

İçeride iki kişi arasında geçen konuşmalar ise pek iç açıcı değildir. Kerbelayı İsmail:

— *Nasıl oldu da sen onların tarafına geçtin, hani onlar bizim düşmanımızdı? Hani haktan yana idin, hani sen başkalarına yol gösteren idin?*³⁵ diye sorarak Abbasgulu Bey'den cevap bekler.

-Geçmişe gitme sırası Abbasgulu Bey'dedir.- Yeni hükümetin kurulması için çok emek sarf etmiştir. Kızıl Taburun başına geçip çarpışmış, birçok başarı elde etmiştir. Büyük mücadeleler sonunda terk ettikleri köylerine geri dönmeyi başarabildiğini düşünür. Harap olan mekanları emek harcayarak yeniden yaşanılabilir hale getirmişlerdir.

Kerbelayı İsmail de kendi düşünce dünyasında maziye yolculuk yapar, adeta geçmişin içinde kaybolur. İman'ın, yoksullar komitesi başkanı olduktan sonra çok değiştiğini düşünür. Artık onu öldürmeyi düşünmektedir. Gemlo'ya bunu yapmasını söylemiş ancak o, başarısız olmuştur. Evinde silah bulunduran Gemlo yakalanmış, hapse atılmıştır. Bunlarla birlikte Kerbelayı kendinin iyice yalnızlığa itildiğini görmüştür. Gemlo başaramayınca İman'ı öldürmeyi Kerbelayı İsmail'in kendisi denemiş, fakat yine başarısız olmuştur. Sonunda Gemlo hapisten çıkar, Kerbelayı İsmail ve ailesinin hayatı tehlike altına girer. O da İman ve yandaşları tarafından öldürülmeden kaçmaya karar verir. Artık tehlikeli ortamda kendisinin ve ailesinin barınamayacağı anlaşılmıştır. Bu sebeple büyük bir yol ayrımında olan Kerbelayı İsmail silahlanıp devlete isyan eder.

Abbasgulu Bey, Kerbelayı İsmail'in fikrinden caymayacağını anladığı halde uğraşmaktadır fakat Kerbelayı İsmail'in:

—*Zahmet etmeyin. Bana da acımayın. Düşündüğünüz kadar aciz de değilim. Gidip Rus birliklerini üzerime gönderebilirsiniz.*³⁶ lafının üzerine Abbasgulu Bey vedalaşmadan oradan ayrılır.

Halil ile Talıbov'un yanına dönüp atına biner. Bu insanların kapısına gelmenin bir hata olduğunu düşünmektedir. İkisi de duysun diye sesli bir şekilde Kerbelayı İsmail'in başlattığı isyanı durdurmanın doğru olmayacağını, söyler.

³⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.75.

³⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.80.

Kerbelayı İsmail'in yanından döndükten sonra tekrar Şiraili'nin evine konuk olurlar. Gemlo da onları öldürmek için peşlerinden gelmektedir. Bu durum karşısında telaşlanan Talıbov, sakladığı silahını çıkartıp kendini vurmaya ister. Silah ortaya çıkınca bu davranışı Kerbelayı İsmail için değil de onlara güvenmediği için aldığını, söyler. Böylece suçunu itiraf eder. Abbasgulu Bey, Talıbov'un bileğinden yakalayarak silahını alır. Talıbov'u sakinleştirdikten sonra da atlarını eyerleyerek yola koyulurlar. Yolun sonunda Şirali de onlara yetişmiştir.

Halil, kısa süre sonra Gemlo ve adamlarının yolu kesmiş olduğunu görür. Silah sesleri başladıktan bir süre sonra Halil'in sesi duyulmaz olur. Abbasgulu Bey, atın eyerini Şirali'ye verip Halil'in yanına koşar. Yanına geldiğinde adeta donakalır. Halil ağır yaralı, kanlar içerisinde yerde yatmaktadır. Kendisinin de düşmanın hedefinde olduğunu anlar. Mermiler Halil'in üstüne gelmesin, diye geri çekilir. Bu durumda saklanmanın yararsız olduğu anlar ve ayağı kalkıp şunları söyler:

— *Vurun ve gidin Kerbelayı İsmail'e deyin ki Abbasgulu Bey'i öldürdük. Bu onun son sevinci olur! Niye sustunuz? Korktunuz mu?*³⁷ Bu sözlerin ardından Abbasgulu Bey'in üstüne de mermiler yağar.

Şirali, bu durum karşısında şaşkındır. Hemen Halil'i aramaya koyulur. Öte yandan Halil'i yaralı bulduğu sırada Gemlo, gelip soğukkanlılıkla Halil'in tüfeğini ister. Sorgusuz sualsiz bir şekilde tüfeği alır. Geri dönüp Şirali'yi de öldürmek istese de tüfeğin içinde mermi yoktur. Talıbov ise kendinden geçip yığılıp kalmıştır. Onu Kerbelayı İsmail'in yanına götürürler. Kerbelayı İsmail:

*Seni öldürmeyeceğim, bu belayı gözünle gördün. Git, şehirde de ki: Kim cesaret edip buraya ayak basarsa sonu böyle olacak... Abbasgulu Beyden ümitlerini kesmelerini söyle. O, bizim içimizden çıkmıştı ve bizim olmalıydı. Sağlığında sizin için çalıştıysa da yine de bizimdir... Onlara Kerbelayı İsmail'in topla tüfekle yıkılamayacağını söyle.*³⁸ der. Talıbov'un eline bir tüfek verip onu köye doğru yollar.

Romanın bu kısmı "Oğuz Mezarı" başlığı altında verilmektedir. Abbasgulu Bey ve Halil'in cesetleri, yan yana karın üzerine uzatılmıştır. Kerbelayı İsmail ise onların ayak tarafında durup onlara bakar. Yaşananlardan ötürü üzerinde bir ağırlık hissetmektedir. Çünkü o, isyan hareketlerini başlatırken olayların bu şekilde gelişeceğini tahmin etmez. Bir bataklığa girdiğini düşünür. Sınırın kapatılmasından sonra ilk defa böyle bir ölüm hadisesi gerçekleşmiştir.

³⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.88.

³⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.91.

Gemlo hariç herkes, Abbasgulu Bey ve Halil'in ölümünden dolayı sarsılır. Aynı zamanda yaşanan ölüm hadisesinden en az Kerbelayı İsmail kadar yeğeni Muharrem de etkilenir.

-Yeniden geçmişe dönülerek- Muharrem'in anılarından söz edilmektedir. 1919 yılında Vedi halkının İran'a kaçtığı sırada Muharrem, çocuk denilecek yaşta. Buna rağmen Taşnakların ani hücumlarına karşı tüfeğini omzuna alarak kaçanlarla birlikte gider. Abbasgulu Bey'in önderliğinde çatışma gerçekleşmektedir. Bu sırada Muharrem, atını Abbasgulu Bey'in atı ile yan yana sürmekte ve ona gururla bakmaktadır. Abbasgulu Bey'in cesedini gördüğünden beri geçmişte atını onun yanında sürdüğü o an, gözünün önünden gitmez olmuştur. Gemlo ise cesetlerin açıkta kalmasını hiç umursamaz. Üzerlerini toprakla kapatmayı teklif eder. Ancak aynı fikirde olmayan Kerbelayı İsmail, onlar için bir tören düzenlemek ister.

O sırada Gemlo'nun tek derdi: Abbasgulu Bey'in atıdır. Dereye gidip ayak izlerini takip ederek atı bulur. Fakat Gemlo, her binmeye çalıştığında at onu üzerinden savurur. Nihayet binmekten vazgeçip dizgininden çekerek götürmeye karar verir. Çabalarının sonucunda da Abbasgulu Bey'in atını getirip kendi atının yanına bağlar.

Cesetlerin yanın döndüğünde ise Abbasgulu Bey'in paltosunun üzerinde duran kırmızı kurdeleli madalyayı alıp kendi göğsüne takar. *"Bunu ona Şura hükümeti vermiş. Bizim düşmanımızın madalyasıdır neden takıyorsun?"* diye sorduklarında ise: *"Benim yiğitliğimi neyle telafi edeceksiniz? Böyle bir demir parçası verecek misiniz? Hayır!"* cevabını vermiştir. Bu tavır karşısında kendine hakim olamayan Muharrem, Gemlo'nun üzerine yürüse de Kerbelayı araya girerek mani olur. Ortada kalan cesetler için önce basit biçimde toprağa verme, sonra usulünce defin töreni düzenleme kararı verilir. Herkes gittikten sonra cesetlerin başında sadece Şirali ve Muharrem kalır.

Şirali:

— *Cesetlerin ikisini de ben götürmek istiyorum, sen ne diyorsun?*

Muharrem:

— *Hayır! Abbasgulu Bey'i Yadullah'ın yanına defnedeceğiz. Amcamla öyle konuştuk, Onu ben götüreceğim.*³⁹ der.

³⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.102.

Bölümün sonunda Abbasgulu Bey bir kilime sarılıp mezara indirilir. Böyle bir yiğidin basit bir mezara gömülmesi ve bu bölüme “Oğuz Mezarı” denilmesi ironik bir durumdur.

Diğer yandan Talıbov, yavaş yavaş kendine gelir. Dereden geçtikleri sırada silahların neden patladığını anlayamamıştır. Ya gerçekten onları öldürmüşlerdi ya da önceden planlanmış olan bir oyundur, diye düşünmektedir. Parti Talıbov’a neler olduğunu sorduğunda:

Üç yoldaş gitmiştik, ben sağ dönüyorum, onlar yoklar. Öldüler mi? Yaralandılar mı? Satıldılar mı? Onların yanında yönetici sıfatıyla gitmişim, sorumluluklarını taşıyorum... Kendimden bile haberim olmadı.⁴⁰ şeklinde cevap vermeyi planlanlar.

Köye erkenden gelen Talıbov, nereye gideceğini bilemez. Önce parti binasının yolunu tutar. Talıbov’un tek başına döndüğünü gören köylüler ise aralarında konuşmaya başlar. Herkes, kendince bir şeyler uydurmakta ve Abbasgulu Bey ile Halil’in nerede olduklarını merak etmektedir.

Talıbov, düşünceler içinde parti binasına girip Şabanzade’nin yanına gider. Şabanzade’ye kendisine oyun oynadıklarını iddia ederek Abbasgulu Bey ve Halil’i halk düşmanı olmakla suçlar. Şabanzade, duyduklarına inanmak istemez. İkileme düşer. Bir yandan onların bu günlere kendi emeğiyle geldiğini düşünürken diğer yandan Talıbov’un yalan söylemeyeceğini tahmin etmektedir. Hadiseleri en ince ayrıntısına kadar öğrenmeden hareket etmemeye karar verir.

Şabanzade, isyanın önde gelenlerinden birinin Gemlo olduğunu öğrenince çok şaşırmıştır. Gemlo, Şabanzade’nin eşi Nezaket’in dayısıdır. "Sınıf düşmanıyla dünür olmuşsun" dediklerinde Şabanzade, "Ben dünür olduğumda böyle bir şey yoktu. Daha çocuk yaşta birbirimizi sevip kaçmışız, ev bark kurmuşuz, okumuşuz. Terbiyemiz de tahsilimiz de fikrimiz de yolumuz da birdir." diye söylerim, der. Ama bu sözlerinin sorgulayanları tatmin etmeyeceğini tahmin eder.

Halkın arasında Abbasgulu Bey ve Halil’in isyancılara karıştığı haberi iyice yayılmıştır. Aynı zamanda öldürüldüğünü söyleyenler de vardır. Şabanzade ve Talıbov’un konuşmaları sırasında birbirlerini suçlayan, sert ifadeler yer almaktadır. Şabanzade, inanmadığını belli ederek:

⁴⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.104.

*Ben Abbasgulu Bey'e inanmışsam bu inancı kimse içimden söküp çıkaramamaz. Eğer isyancıların tarafına geçmişse bunu bizim hayrımıza olduğu için yapmıştır, bir düşündüğü vardır mutlaka...*⁴¹ diyerek konu hakkındaki düşüncelerini belirtir.

Şabanzade'nin merak ettiği şey ise iki yiğit insan dönemezken Talıbov'un elinde sadece bir silahla nasıl kurtulabildiğidir. Talıbov, özellikle Kerbelayı İsmail'in adamları tarafından getirilip yolcu edildiğinden bahsetmez. Zira işlerin çıkmaza sürüklenme riski vardır. Bu kargaşa içerisinde Şabanzade de Talıbov'a Gemlo ile akraba olduğunu söyleyemez. Talıbov'un bu durumu fırsata çevirip Şabanzade'ye karşı kullanabileceğini tahmin etmektedir.

Romanın bu kısmında olay, Kerbelayı İsmail'in esir aldığı Beyler ve İman adlı roman kişileri etrafında cereyan eder. Onların kötü bir vaziyette oldukları açıkça belirtilmiştir. Nereye gittiklerini ve niyetlerini bilmeden yürümektedirler. İman, yürümekte güçlük çekmektedir. Başlarında ise elinde silahıyla gezen Zülfikar vardır. Onlar sürekli öldürmekle tehdit eder.

Romanın bu bölümünde Şirali'nin, Halil'in cesedini köye götürdüğü ana dönülmektedir. Halil'in eşi, onun cesedini görünce yas tutar. Köyde ağıt sesleri yükselmektedir:

*Bu dağlar uca*⁴²*dağlar*

*Herkesten goca*⁴³*dağlar.*

Sizin kimin gardaşa,

*Yaman*⁴⁴*möhtacım dağlar!*⁴⁵

-Yeniden Gemlo'ya dönülmüştür.- Tek ilgilendiği ve düşündüğü şey Abbasgulu Bey'in atıdır. Yemek yemediği için zayıflayacağını düşünür. Bir yandan da eşi aklına gelmiştir. Kar yağdıktan sonra irtibatları kesilen hanımının beş çocukla nasıl yaşadığını merak eder. -Kendisine eşi hakkında bilgi verildikten sonra- Gemlo, yeniden at ile ilgilenmeye başlar. Abbasgulu Bey'in kalpağını ata koklattığında atın yemek yediğini görür ve bunun üzerine kalpağı başına takarak dolaşmaya karar verir. Böylesi mutlu (!) günü kutlamak için bir eğlence düzenlemiştir. Saz çalıp söylemesi

⁴¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.111.

⁴² Yüksek.

⁴³ Yaşlı, İhtiyar.

⁴⁴ Müthiş.

⁴⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.116.

için Aşık Hudagulu'nu davet eder. Ondan Abbasgulu Bey'in ölümü için saz eşliğinde insanları eğlendirmesini ister. Aşık Hudagulu, bunu duyduğunda çok üzülür ve ne yapacağını şaşırır. Geçim sıkıntısı çektiği için bu işi kabul etmek zorundadır. Fakat insanların onun hakkında edecekleri muhtemel laflar şimdiden canını sıkmaya başlamıştır. Beklediği gibi de olur Muharrem Hudagulu'ya:

—*Aşık şenliğe gider, saz ile yas yerine gidilmez.*⁴⁶ demiştir.

Epeyce kararsız kalsa da eğlence meclisine gider. Romanın bu bölümünde eğlence meclisi bir kenara bırakılıp olay örgüsü esirlerin olduğu noktaya geri döner.

Gemlo'nun yaptığı işkencelerinden dolayı esirlerde takat kalmaz. Kerbelayı İsmail'in emrine göre yukarı doğru gelen herkes yakalanacaktır. Esirlerin arasında elinde "Yasin" kitabı olan bir hoca da bulunmaktadır. Onlara önderlik eden Zülfikar, hiçbirinin kaçacağını tahmin etmez. "Artık son saatlerinizi yaşıyorsunuz. Daha fazla eziyet çekmeden derenin dibini boylayacaksınız", diyerek esirlere kötü bir şaka yapmayı planlar. Fakat olaylar artık onun isteği dışında gelişmeye başlamıştır.

Öldürüleceklerini duyan hoca, namaz kılmaya başlar. Böylece karşısındaki de Müslüman olduğundan kendisine acıyacaklarını tahmin etmektedir. Aklına gelen dini içerikli bütün sözleri arka arkaya sıralamaya başlar. O sırada silah sesi duyulur. Zülfikar, bir dağ keçisi görmüş ve onu vurmıştır. Esirlere dereye düşen keçiyi kim getirirse onu serbest bırakırım, der. Fakat esirler, bunun gerçek olmadığı bilir çünkü Zülfikar'ın böyle bir yetkisi yoktur. Kaldı ki dağ keçisi için o dereye inmeye çalışan biri oradan geriye dönemez. Zülfikar, elinde tüfekle esirlere teker teker dereye kim gidecek, diye sormaktadır. Sıra Beyler'e gelince, ölümle burun buruna kalan Beyler geçmişe dönerek Atlas'ı hatırlar. -Atlas, Kerbelayı İsmail'in oğlu Yadullah'ın eski nişanlısıdır ve Beyler onu sevmektedir.-

Beyler, Zülfikar'ın elindeki tüfeğin kayışını ele geçirmeyi başarmıştır. Zülfikar tüfeği kendisine doğru çekse de kayışı kurtaramaz. Sonrasında ya tüfek Zülfikar'ın elinden kayar ya da kendisi bırakır. Bunu kimse anlayamadan Beyler, az önceki dağ keçisi gibi uçuruma yuvarlanmıştır. Bu olay üzerine namaz kılan hoca, namazını bitirip ölenin Müslüman olmasından ötürü kefensiz öldü bari namazı kılınsın, diyerek ardından namaz kılmak ister. Zülfikar buna başta itiraz etse de sesini çıkaramaz. Hoca ve geriye kalan esirler Beyler'in arkasından uçuruma dönüp namaz kılmaya başlar.

⁴⁶ Kerimzade, (Çev., İrmak), s.121.

-Olay örgüsü, Süseni'nin henüz Halil'in ölümünü bilmediği zamana dönmüştür.- Talıbov'un tek döndüğünü öğrenen Süseni, eşinin başına bir iş geldiğinden şüphelenir. Genceli Ali Efendi'nin evine gidip ondan yardım ister. Ali Efendi ise oğlu Süleyman'ı Karabağlar'a göndererek bu işin peşini bırakmayacağını, söyler. Süseni oradan ayrılır. Diğer yandan Şabanzade, pencerenin altında konuşan kalabalığı seyretmektedir. Herkes olayın aslını öğrenmenin peşindedir ve olayın aslı bilinmediği için de her kafadan bir ses çıkmaktadır. Tam o sırada Süseni, parti idaresinin önüne gelmiştir. Önünde bulunan kalabalığı geçerek Şabanzade'nin yanına gitmeyi başarır. Talıbov da Şabanzade'nin yanındadır ve Süseni'yi gördüğü anda ona ilk sorusu:

— *Halil giderken size ne söylemişti? Onun dönmeyeceğini önceden biliyordunuz değil mi?*⁴⁷ olur.

Süseni'nin içime doğmuştu, cevabı üzerine Talıbov, Şabanzade'ye anlamlı bir bakış atar. Amacı, olayın gerçek yüzü açığa çıkmadan önünü kesmeye çalışmaktır. Süseni ile Talıbov arasında geçen ufak münakaşalardan sonra Talıbov, bu kadınla konuşmanın ne kadar zor olduğunu anlamıştır. Kadın, kocasının suçsuz olduğunu sonuna kadar savunmaktadır. Talıbov'un suçlayıcı tavrı onu çok sinirlendirmiştir. Şabanzade kadını sakinleştirmek için bir sandalye verir. Her şeyin düzeleceğini söyler.

Süseni, Abbasgulu Bey ve Halil'in yanında giden üçüncü kişinin Talıbov olduğunu orada oturduğu zaman öğrenir. Nerelere gidip neler yaptıklarını merak eder ve öğrenmek için ona sorular sorar. Talıbov'un tek başına dönmesini ise kabullenemez:

— *Hayır, inanmıyorum. Sen yoldan geri dönmüştün.*⁴⁸ diyerek tepki gösterir.

Talıbov, doğruları söylediğini belirttiği zaman Süseni şunları söyler:

Orada çalıştığın yerde kendin bilirsin, ister yalan konuş ister doğru. Burası beni ilgilendirmez. Fakat bu sözlerine çocuk bile inanmaz. Ne oldu da Abbasgulu Bey ve Halil ile on beş, yirmi yıl halkı sahiplendiler, onlara önderlik ettiler. Her zaman halkın önünde oldular. Herkes onları yiğit kişiler, emin insanlar olarak tanıdı. Daha dün kahrolası Kerbelayı İsmail'in kendisi de onların koltuğuna sığınanlardan biri idi. Senin yanında ise göz açıp kapayana kadar satıldılar, düşman tarafına geçtiler. Biraz düşün bakalım aklına yatıyor mu? Onlar Kerbelayı'ya esir

⁴⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.137.

⁴⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.140.

*düşerler mi? Yani sen öylesine cesur biri oldun, onlar da teslim oldu, sen de düşman safını yarıp canını kurtarabildin öyle mi?*⁴⁹ diyerek aslında tüm konuya yaptığı iğneli ifadelerle açıklık getirmiştir.

Süseni'nin bu sözleri Talıbovu sarsmıştır ve Şabanzade bu duruma içten içe sevinmektedir.

Diğer yandan Kerbelayı İsmail, Zülfikar'ın yaptığı beceriksizlik karşısında ona kızmaktadır. Hem Beyler uçurumdan aşağı atlamış hem de İman kargaşadan yararlanarak kaçıp kurtulmayı başarmıştır. Kerbelayı, Zülfikar'ın cezasını Gemlo'nun vermesini ister. Zira başlattığı isyan hareketi artık onu eskisi kadar ilgilendirmemektedir. Yaşanan olaylardan sonra ümitleri gün geçtikçe tükenmiştir. Gemlo'nun cezası ise Zülfikar'ın ayaklarını arkadan uzatıp boğazının altında bağlamak olmuştur. Onlara göre bu şekilde hem Zülfikar cezasını bulmuş hem de halka gözdağı verilmiştir.

Romanın ilerleyen sayfalarında Muharrem aksiyona dahil olur. Abbasgulu Bey'i çok seven Muharrem, onları haksız yere öldürdükleri için amcasıyla- Kerbelayı İsmail ile- kavga eder. Muharrem, Abbasgulu Bey'in elbiseleriyle gömülmesinin doğru olmadığını, ona kefen gerektiğini dile getirir. Kerbelayı İsmail, Muharrem'in yanından her ne kadar sinirli şekilde ayrılmış olsa da içten içe söylediklerinde haklı olduğunu kabul eder. Bunun üzerine evine geri dönüp kendisi için hazırladığı kefeni sandıktan çıkarır. Amacı kefeni Abbasgulu Bey'in cenazesi için kullanmaktır. Bir yandan da Kur'an okunması iyi olur, diye düşünerek esir alınan hocayı yanına çağırır.

Esir alınan hoca, aslında Ali Efendi'nin oğlu Süleyman'dır. Süseni, eşinden haber alamayınca Ali Efendi'den yardım ister ve Ali Efendi, oğlunu Kerbelayı İsmail'in yanına yollar. Süleyman Kur'an-ı Kerim'i kimin için okuması gerektiğini sorunca gerçekleri öğrenir. Yaşlı gözlerle Kur'an-ı Kerim'i okumaya başlar.

Olay örgüsünde sıra Gemlo'nun eğlence meclisine gelir. Aşık Hudagulu, Gemlo'nun isteği üzerine yazdığı şiiri söylemeye başlar:

*Gemlo'nun var elacı*⁵⁰

*Mısır'dan gelir haracı...*⁵¹

⁴⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.140.

⁵⁰ Çare

⁵¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.157.

Saz çalarken öksürmeleriyle meşhur olan Hudagulu, söylediği bu dizelerden sonra yeniden öksürmeye başlar ve bu durum Gemlo'yu sinirlendirir. Hudagulu'yu meclisten çıkarırlar. Ardından Kerbelayı, aşığın sazını alarak Gemlo'nun üzerine yürür. Bu tartışma sırasında Aşık Hudagulu'nun sazı parçalanmıştır.

Beyler'in ölümü sırasında ortaya çıkan kargaşadan faydalanarak esirlikten kaçan İman, parti binasına yönelip Şabanzade'nin yanına gelmiştir. Abbasgulu Bey ve Halil'in öldürüldüğünden bahseder. Talıbov'un bu haberi duyduğu zamanki tepkisi ise ben görmedim, demek olmuştur. Bunun üzerine seferberlik kararı alınınca Şabanzade köydeki komünist kişilerin listesini yapar. Başkanları ise İsmail Kerimov Şıhalioğlu'dur. Olay örgüsünde de adı geçen "Kaçak Kerim, Şahperi ve oğulları" romanın bu kısmında yer almaktadır.

Vedi köyünde yaşayan Kaçak Kerim Rus jandarmaları tarafından yakalanıp kaleye hapsedilen amcasının oğlunu kurtarmıştır. Kurtarma işlemi sırasında diğer esirlerin de zincirlerini kırar ve o günden sonra kaçak yaşamaya başlar. Şahperi, eşi Kerim'in bir çatışmada ölmesinden sonra altı oğlunun her birini ayrı bir yere emanet eder. Yanlarına da para ve adres bırakmıştır.

Aradan yıllar geçmiş, altı oğlu da büyüüp Şahperi'nin yanına dönmüştür. Kanun kaçağının çocukları oldukları için kimse onlara iş vermek istemez. Onlar da Dehnez'de köyün yukarı tarafına bir değirmen ve kendilerine yetecek kadar ev yapar. İş olarak da kendilerine köylere giden yolları genişletip köprü yapmayı seçmişlerdir. Bahsi geçen "Şıhalioğlu", Kaçak Kerim'in torunudur. Aynı zamanda Kızıl Tabur'un mensubudur.

Şıhalioğlu ve Şabanzade, seferberlik öncesi keşif için Vedi köyünün dağlarını gezerler. Cehennem deresini geçip dar bir geçide gelirler. Aşağı doğru baktıkça dolambaçlı bir yol görünmekte ve oradaki nöbetçiler gelip geçeni kolayca görebilmektedir. O sırada onlara doğru birinin geldiğini fark ederler. Şabanzade oradan hemen kaçmak isterken Şıhalioğlu ise benim ninem korkmamış, bu dağlarda yaşamış, ben neden korkup geri kaçayım ki diye düşünür. Gelen adamın ispiyoncu olduğunu ve üzerinde silah bulunmadığını tahmin ederler. Adamla karşılaştıklarında anlarlar ki durum düşündükleri gibi değildir. Gelen adam, Ali Efendi'nin oğlu Süleyman'dır. Abbasgulu Bey'in cesedini gözlerinin önünde mezara koyduklarını, Gemlo'nun da Kotuz köyünde büyük bir birlik kurduğunu anlatır.

Şabanzade'yi döndüğünde bir sürpriz beklemektedir. Eşi, parti binasına gelir ve koltuğunda başka birinin -Talıbov'un- oturduğunu görür. Talıbov, kadın

geldiğinde ne yapacağını bilemez. Onunla konuşmasının ve aynı odada durmasının insanlar tarafından yanlış anlaşılabilceğini, düşünür. Konuşmaları sırasında Talıbov, bu gelen kadının dayısının Gemlo olduğunu öğrenir. Şabanzade'yi suçlamak için bahane arayan Talıbov'un artık eline güçlü bir koz geçmiştir. İsyanda onun da parmağının bulunduğunu düşünür. Eşinin açıklamalarından dayısının isyanın öncülerinden olduğunu öğrenir. İnanmakta güçlük çeker ve ağlamaya başlar. Talıbov, o sırada odadan çıkmıştır. Bir süre sonra Şabanzade oraya gelir ve eşiyile - Nezaket ile- karşılaşır. Kadın, artık bazı gerçekleri kavradığını, Talıbov'un Gemlo'nun yeğeni olduğunu öğrendiğini anlatır. Şabanzade her şeyin bittiğini düşünmektedir.

Talıbov ve Şabanzade'yi konuşmak için kayalıklara doğru giderler. Aslında ikisinin de dertleşmeye ihtiyacı vardır. Şabanzade, Talıbov'a silahını uzatarak:

*Eğer kabahatim varsa beni bu kayanın dibinde öldür!*⁵²der.

Talıbov ise böyle bir davranış beklememiştir. Eşini boşaması gerektiğini, söyler. Çocuklarının düşman kanı taşıdıklarını düşünür. Bu teklifi reddeden Şabanzade, kendisi de dahil olmak üzere bu işte ne eşinin ne de çocuklarının bir suçu olmadığını savunur. Diğer yandan Talıbov da suçunu kabul eder. Abbasgulu Bey ve Halil hakkında söylediklerinin yanlış olduğu anlaşılmıştır. Fakat cesetleri görmediği için öldürülmüş olduklarını söyleyememiştir.

İkisi dertleştikten sonra başlayan seferberliğe katılmaya karar verir. Talıbov, kendini ispatlama çabasındadır. Şabanzade'nin ise Gemlo ile görülecek bir hesabı vardır. Aynı gece Şabanzade, eşine seferberliğe katılacağını bildirir. Şihaliolu'ndan silah ve askeri kıyafetleri alır. Alınan karar doğrultusunda parti komitesince görevlendirilerek yola çıkan Ali Tağızade, hareketin önderliğini o yürütecektir.

Şihaliolu, boş durmamış, köydeki herkese haber göndermiştir. Kadınları korkutmamak için gece ortalık sakinleştikten sonra milis idaresinde toplanacaklarını söyler. Birkaç kişi içeri girdikten sonra Talıbov kapıda görünür. Bunların hepsi partili mi, diye sorar. Orada bulunanlarla aralarında geçen tatsız konuşmalardan sonra Şihaliolu'nun:

...O boynuzlar da kırılacak. Şura hükümetini de biz kurmuşuz. Bu gördüğün insanların her biri, ailelerini Güney Azerbaycan'da bırakıp, Nahçıvan'da çarpışarak Şura hükümetini savunuyordu. Biz generaller ile çatışmalara girmişiz, şimdi

⁵² Kerimzade, (Çev., İrmak), s.186.

*onbaşılar bizi korkutamaz! Onun için bu adamları suçlamaya hakkın yok. Omları sana anlatayım: Sen ne kadar samimi olursan, onlar o kadar samimi olur; boynuz gösterirsen, aynı karşılık görürsün. Şimdi ne yapacağını kendin bilirsin.*⁵³

Şeklindeki sözler üzerine Talıbov, konuşmayı daha fazla uzatıp durumu aleyhine çevirmek istemediğinden oradan ayrılır. Seferberlik için yola çıkmadan önce dinlenmek niyetindedir.

Parti tarafından görevlendirilen Alı Tağızade, köye gelir. Abbasgulu Bey ve Halil'in öldürüldüğünü duyunca gözleri yaşarmıştır. Seferberlik için Şihaliolu'na komutanlık, Şabanzade'ye grubun sorumluluğu görevi verilmiştir. Talıbov'a da kendini ispatlaması için yirmi kişilik bir grup verilmiştir. Seferberlik için köyden toplanan adamlara, Kerbelayı İsmail ile çarpışmaya gittikleri söylenir.

Nöbetçi kulübesinin görüldüğü yerde grubu üçe bölünür. Birkaç kişi nöbetçinin bulunduğu kulübeye gidecek, Talıbov kendi ekibiyle dereden yürüyüp köyün kuzeyini tutacaktır. Şabanzade ile Şihaliolu'nun asıl ekibi doğrudan gelip köyün üzerine gidecektir. Şabanzade, bir yandan Gemlo'yu bulup onunla kozlarını paylaşmak için sabırsızlanmaktadır. Adamlar dağıldıktan sonra ilk silah sesleri Talıbov'un grubundan gelir. Belli ki Talıbov, karşı tarafla çatışmaya girmiştir.

Derede önde giden ve içlerinde savcı Ali Aliyev'in de bulunduğu altı kişilik grup çatışma sırasında Gemlo'nun adamlarına esir düşerler. Geride kalan Talıbov ve grubu ise, ancak dereden kayalıklara doğru tırmanarak kurtulabilir. Asıl grubun yanına geldiklerinde arkadaşlarının esir düştüğünü görünce çılgına dönerler. Talıbov'a saldıran Şihaliolu, silahına el koyup onu Alı Tağızade'nin yanına yollar. Bu sırada bitkin bir vaziyette bulunan Talıbov, tecrübesizliğini ileri sürerek hatasını kabul eder.

Aliasker ve arkadaşı kayalıkları siper alarak nöbetçinin başını dışarı çıkarmasını beklerler. Dedebala da nöbetçiye yakın bir yerde durmaktadır. Yakından gelen bir silah sesinden sonra kayalıkların arkasına saklanır. Başını kaldırdığında kendisine doğru yöneltmiş namluyu görür. Dedebala bir şekilde kurtulup arkadaşlarının yanına dönmeyi başarır.

Diğer taraftan Gemlo, esirleri birbirine bağlamış, Abbasgulu Bey'in atının arkasında yürütmekte ve bir yandan da onlara küfürler savurmaktadır. Esirleri köy

⁵³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.193.

mevdanına getirir. Evlerden kafasını uzatıp bakan insanlar ne acıdır ki esirlerin çoğunu tanımaktadır. O sırada Gemlo ile Veli karşılaşır.

Veli, bu kargaşanın artık bitmesinden yanadır. “Bizim üzerimize komünistler geliyor, sen silahı eline almayacak mısın?” sorusuna hayır diye cevap verirken aklı aslında Muharrem’dedir. Muharrem, Abbasgulu Bey’in ölümü üzerine kendini bir türlü toparlayamamıştır. Annesi Mirese, eşi ve çocukları da bu durumdan olumsuz etkilenmiştir.

Esirler, Gemlo tarafından Mirese’nin yakınında bir eve kapatılır. Bu sırada tepedeki nöbetçi Zülfikar’dır. Nöbete gitmeden önce arkasından konuşulanları duymuştur:

–Gemlo nereye gitti?

–Bilmiyor musun? Kolanlı’ya.

–Zülfikar’ı niçin nöbete yolluyor?

–Karisının yanına gidiyor da ondan. Adam karısıyla oynayan için nöbet tutuyor.

–Hayır, öyle şey olmaz.

–Bilmeyen mi var...

–Zülfikar biliyor mu?

–Yahu, o şerefsizin biridir. Dediklerine bakılırsa kaç defa gözüyle görmüş, korkusundan sesini çıkaramıyor.⁵⁴

Bu konuşmalar üzerine anlaşılmakta ki Dedebela’nın karşılaştığı nöbetçi Zülfikar’dır ve intihar etmiştir.

Öte yandan Gemlo, atına binip yol alan Muharrem’in peşine takılır. Bu kovalamayı Şihaliolu fark eder. Dürbünü Şabanzade eline aldığıında atlılardan birinin Gemlo olduğunu anlar. –İşte beklediği fırsat eline geçmiştir.– Beni merak etmeyin, diyerek oradan ayrılan Şabanzade, Gemlo’nun üstüne yürür.

Şabanzadeyi karşısında gören Gemlo, şaşkınlığını gizleyemez. Zira ondan hiçbir kötülük görmemiştir. Onların tarafında olup olmadığını sorar. İkili arasında geçen kısa bir konuşmadan sonra Şabanzade, ateş etmek üzere Gemloya nişan alır. Tetiğe bassa da hedefi tutturamaz. Oysa Gemlo daha atik davranarak onu omzundan yaralar. Bu sırada Muharrem atını sürüp Vedi’ye doğru yola koyulmuştur.

⁵⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.221.

Mirese, esirlerin yakındaki binaya getirildiği gece uyuyamaz. Hava çok soğuk olduğundan onların sabaha çıkamayacağını düşünür. Isınması için kapıdaki nöbetçiyi eve davet eder. İçeri giren nöbetçi ısındıkça gözleri ağırlaşır ve çok geçmeden uykuya yenik düşer.

Romanın bu noktasında uyuyakalan nöbetçi bir yana bırakılıp yeniden Muharrem'e dönülür. Muharrem, köye gittiğinde Abbasgulu Bey'in yakınlarının kendisine nasıl davranacaklarını merak etmektedir. Zira kendisini ya hükümet birliklerine teslim edeceklerini ya da öldürebileceklerini düşünmektedir. Türlü olasılıklara rağmen kararlı bir şekilde Abbasgulu Bey'in evine doğru gider.

Abbasgulu Bey'in ölümüne engel olamadığı için üzerinde büyük bir yük hisseder. Beyin ailesinin yanına gidip acılarını paylaşarak bu yükten kurtulmak niyetindedir. Eve gittiğinde tahmin ettiği gibi Abbasgulu Bey'in yakınları onu hoş karşılamazlar. Hatta içlerinde Muharrem'i öldürmeye niyetlenenler bile vardır. Aralarından yaşlı bir adam çıkıp konuşur:

Sakin bana darılma... Çık git. Senin bir kabahatin olmadığına ben yürekten inanyorum. Nazlı Hanım, gelip başsağlığı verdi, sağ olsun ama çıkıp gitsin. Düşman, düşmandır. Bu ocağa bir daha kan dökülmesin, yeter. Abbasgulu Bey'in kanı bizi boğdu, -diyor.⁵⁵ demiştir.

Romanda yeniden Gemlo ve esirlere dönüş yapılır. Soğuk gecenin ardından Gemlo, sabaha karşı esirlerin kaldığı evin önüne gelir. Nöbetçiye esirleri toplama hepsini kurşuna dizeceğiz emrini verir. Nöbetçi esirlerin çoğunun donmuş olacağını düşünmektedir. Bu sırada Gemlo, Veli'ye yönelerek Muharrem'in annesini de alıp Kerbelayı İsmail'in yanına gitmesini söyler. Zira karşı taraf daha güçlüdür. Kaçacak yerleri gün geçtikçe azalmaktadır ve kaçmaya karar verirler.

Nöbetçi kapıyı açtığında hayretler içinde kalır. Zira esirler ortada yoktur. Mirese, nöbetçi uyuyunca esirlerin kapısını açıp kurtulmalarına yardım etmiştir. Gemlo, bu olay karşısında öfkeden ağza alınmayacak küfürler savurmaktadır. Bir yandan da esirlerin yerine orada bulunan hayvanları kurşuna dizmekle meşguldür. Gemlo daha sözlerini bitirmeden düşman tarafından üzerlerine kurşun yağmaya başlar.

Şihalioglu esir alınan yandaşlarının yanlarına dönmesinden sonra rahatlamıştır. Gecedeki etrafta bulunan nöbetçileri etkisiz hale getirip, olup bitenleri

⁵⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.229.

dürbünle izlemeye başlamışlardır. Kotuz köyünü ele geçirmiş olsalar da Gemlo, Abbasgulu Bey'in atı sayesinde yine kaçmayı başarmıştır. Saldırı sırasında Kerbelayı İsmail'in kardeşi Veli, hayatını kaybeder.

İşler kötüye gidince kaçma kararı alan Kerbelayı İsmail, son bir kez oğlu Yadullah'ın mezarını ziyarete gider. Oğluyla vedalaştıktan sonra mezarından bir avuç toprak alarak mendilin içine koyar. Ben öldüğüm zaman mezarımın üzerine bu toprağı da döksünler, diye içinden geçirir. Ardından Yadullah'ın yanına defnedilen Abbasgulu Bey'in mezarının başına gitmiştir. Yaşananlardan sonra kendini hiçbir zaman affetmeyeceğini tekrar dile getirir. Oraya gittiğinde mezarların başında Muharrem'i de görür. Ona, kendisiyle gelip gelmeyeceğini sorar. Muharrem'den hayır cevabını aldıktan sonra Kerbelayı, yolun üzerinden kaybolup gider.

- "Kırmızı Kirve" olarak anılan bölümde- Kerbelayı İsmail'in adamları Keşiş Dağı'nda toplanıp onu beklemektedir. Etrafları sarıldığı için karlı, geçit vermeyen ve engebeli yollardan gitmek zorundadırlar. Geçtikleri yollarda Kerbelayı İsmail ve Resul atlarının gözlerini bağlar. Aksi taktirde atlar, bu dar ve kayalık yoldan geçemez. Arka kayadan bir taş kopunca Resul'ün atı korkup dengesini kaybeder ve kayalıklardan aşağıya yuvarlanır.

Gemlo, kaçarken Abbasgulu Bey'in atını yanında götürememiştir. Alı Aliyev, Gemlo'nun peşinden giderken atı bir taşın dibine sığınmış olarak bulur. Şıhalioğlu da atın yerini tespit ederek oraya gelince karşılaşırlar. Alı Aliyev ile atı alsalar bile ne yapacaklarını, kime vereceklerini bilemezler; fakat ne olursa olsun onu kurtarmaları gerekmektedir. Köydeki insanlar geldiklerini görünce atın etrafını sararlar.

*Yiğidin, kahramanın atı esaretten kurtulmuştu. Kendisi ise ölümün pençesinden kurtulamamıştı. Atı esaretten kurtulup yalnızlık, sahihsizlik ve yetimliğe esir düşmüştü.*⁵⁶

Şıhalioğlu ortaya çıkıp Abbasgulu Bey'in atını kime emanet edeceklerini sorar. Kimse ağırlığın altına girmemek için sesini çıkarmaz. Şıhalioğlu, Alı'ya dönerek atı ve silahı onun almasının daha uygun olacağını söyler. Abbasgulu Bey'in emanetleri Alı'ya teslim edilir. Ardından herkes -çatışmaya gelenler- Vedi köyünde tanıdıklarının evlerine dağılır.

Mirese, Veli'nin cesedinin yanında ağlamaktadır. Köydeki komşuların çoğu korkudan yanına gelemez. Mirese, ne acıdır ki köyde Veli'yi defnetmek için adam

⁵⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.241.

bulamaz. Birkaç komşusunu çağırır da olumlu cevap alamamıştır. Mirese'nin bu konudaki sözleri dikkat çekicidir:

İnsanlar ne kadar da dönekmış. Daha düne kadar evinin önünde kuyruğa girip, onu misafir götürmek istiyorlardı. Şimdi zor durumda idi, nüfuzu yerle bir olmuştu, bu sebeple kimse onunla konuşmak bile istemiyordu. Kerbelayı bu kadar kötü biri miydi? Kendisine bu kadar düşman mı kazanmıştı? Öldürdüklerinin yakınlarını bırak, öldürmedikleri de onun düşmanıymış. Sadece köşeye sıkışmasını bekliyorlarmış.⁵⁷ diye düşünür.

Karşı tarafa esir düşüp eşinden ayrı kalan İman da Nevreste'yi düşünmektedir. Onun güçlü ve namuslu bir kadın olduğundan emindir. Bu seferberliğe katılmasının esas sebebi de aslında eşinin yerini öğrenip sağ salim ona kavuşmaktır.

Veli'nin hanımı, çoluk çocuğuyla mağaranın içinde oturmuştur. Veli henüz onların yanına gelmemiştir. Mirese ve Muharrem'den de ses yoktur. Kerbelayı İsmail, bir yandan mağaranın içinde volta atmakta, bir yandan da tek kurtuluş yolunun Türkiye'ye kaçmak olduğunu düşünmektedir. Bu süre zarfında da ona yardım edebilecek kişi Gemlo'dur. Gemlo, onu zorla tartışmanın içine çekmek istemektedir.

*Anlaşılan sen yine beni suçluyorsun! Ben artık o, senin elinin altındaki Gemlo değilim bilmiş ol! Ben Abbasgulu Bey'i vurmuş biriyim. Ona hiçbir hükümetin gücü yetmemişti. Ben onun hakkından gelip, öbür dünyaya göndermişim. Bu her babayiğidin işi değil, anlıyor musun?⁵⁸*der.

Kerbelayı İsmail'in, onlarla birlikte yola koyulan gelini hamiledir. Kısa süre sonra doğum yapmasını beklenmektedir. Kadın bu durumdayken yollarına devam edemez. Kerbelayı, gelinini birine emanet etmelidir; fakat etrafında güvenilebileceği hiç kimse kalmamıştır. Başkaldırdığı sırada ona destek çıkanlar bile Abbasgulu Bey ve Halil olayından sonra yüzlerini çevirmişlerdir.

Kerbelayı türlü düşünceler içinde iken mağaranın içine ayı girer. Kimse hareket etmeye bile cesaret edemezken Gemlo yerinden fırlar. Daha önce çok defa ayı avına gitmiş olan Gemlo, kendine özgü avlama yöntemi geliştirmiştir. Daha önceden yanına aldığı ucu çatallı bir ağacı alıp ayının çenesinin altından takar. Ayı,

⁵⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.246.

⁵⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.250.

hareket edemez duruma geldikten sonra da onu öldürür. Mağarada bulunanların o sırada yapabildikleri tek şey, Gemlo'yu şaşkınlık içinde izlemektir.

Nihayet gelini için Kerbelayı İsmail'in aklına bir fikir gelir. Gelini Yusufoglu'na emanet etmek düşüncesindedir. Aralarında geçmişi çok eskiye dayanan bir kan davası vardır. İki ailenin evlerinin arasından bir çay geçer. Gündüzleri kadınlar hayvan sulamak, çamaşır yıkamak için su almaya bu çaya gelirler ve birbirleri ile selamlaşırlar. Bir süre sonra iki aile arasında çıkış sebebi bile unutulmuş çatışma başlar. Kavga ortamı nesilden nesile aktarılarak devam eder. Kimse bu davanın ne zaman başladığını dahi sormaz. Kerbelayı:

*Gelini ancak Yusufoglu'nun kapısına götürebilirim. Düşmanımdır ama mert adamdır.*⁵⁹ diye düşünür. Yanındakilere hareket etme emri verdikten sonra hepsi birlikte Yusufoglu'nun evine doğru yola çıkarlar.

Kerbelayı İsmail ve yanında yürüyenler bir yana bırakılıp olay örgüsünde vakayı zenginleştiren bir diğer unsura geçiş yapılmıştır: İnsancıl kurt hikayesi. Bu kurtlar geceleri köye inerler. Önce köydeki hayvanları, değil bir süre sonra da insanları götürmeye başlarlar. Zarar görenler kurtları vurmaya çalışırlarsa da bunu başaramazlar.

Mirese, evinde başka bir kadınla sohbet etmektedir. Misafir kadına insancıl kurt görüp görmediğini sorunca o, anlatmaya başlar. Köy fal bakan bir kadın gelmiştir. Bakışları adeta bir kurdu andırmaktadır. Kadının saçları dağınıktır ve sakallar çıkmıştır. Bu haliyle etrafa korku saçmaktadır. Kadının horlamasından ötürü ev sahibin korkması üzerine "Korkma ben o tür şeyleri –Kurt adam olmayı- terk ettim." demiştir. Sonra da başından geçenleri anlatmaya başlamıştır. Henüz genç bir gelinken bu kadın, dışarıya çağrılır. Korkmadan, karartıların olduğu yere doğru yürür. Başına bir hırka örtülür ve güya o andan sonra kurt olup sürüye karışır. Sabaha yakın hırkasını boğazından çıkarıp, kimsenin ulaşamayacağı bir yere saklar. Bir gün kocası, bu kadını takip eder. Hırkasını kadının gözleri önünde alevlerin içine atar. Kadın eteşe atlayıp hırkayı almaya çalışsa da kocası buna müsaade etmez. Hırka yanıp kül olduktan sonra kadın da rahata kavuşmuştur.

-Yeniden Kerbelayı İsmail ve gelini karşımıza çıkmaktadır.- Yusufoglu'nun evinin önüne gelen Kerbelayı, bir taş alıp duvara vurur. Duvara vurulduğu zaman ev sahibi önemli birinin evlerine geldiğini anlar.

⁵⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.255.

-Yusufoğlu'nun üç oğlu vardır, üçü de bekindir.- Kapıyı Yusufoğlu'nun en küçük oğlu açar. Gelen kişinin Kerbelayı İsmail olduğunu sesinden tanımışlardır. Kendini Tanrı misafiri olarak tanıtan Kerbelayı, içeri Yusufoğlu'nun bulunduğu odaya girer. Her ne kadar düşman olsalar da gelininin zor durumundan bahsedip Yusufoğlu'ndan yardım istemiştir. Yusufoğlu, gelini kabul eder. Karşılığında oğullarından küçük oğlu Eyüp'ü Kerbelayı İsmail'e rehin olarak verir. Kerbelayı, gelinini verip, bunun karşılığında bir oğul alacağını hiç aklından geçirmemiştir.

*Şimdi Yusufoğlu'nun dostluğunun da düşmanlığının da ne denli sağlam olduğuna bir daha inandı. Böyle bir düşmanı olduğu için de Tanrı'ya binlerce şükretti.*⁶⁰

Öte yandan Karabağlar, Kerbelayı İsmail'den artık geri alınmıştır. Alı Tağızade; Abbasgulu Bey ve Halil'in cesedini alıp kendi köylerine gömmek istemektedir. İman ise daha fazla tahammül edemeyip Karabağlara gelince evine koşar. Evine vardığında o acı gerçekle yüzleşir. Yakılmış evi harabeye dönmüştür. En önemlisi eşi Nevreste ortada yoktur. O sırada Aliyar Dayı adlı komşuları gelip bilgi verir. Nevreste'nin düşman eline geçmemek için kaçtığını, Dehnez köyünde Samed'in evinde saklandığı söyler. Bunun üzerine İman, Dehnez köyüne gitmek için yola çıkar.

Muharrem, saklanarak zor da olsa evine geri dönmeyi başarır. Annesiyle birlikte Kerbelayı'nın yanına gitmek istemektedir. Mirese, yaşanan olumsuzluklardan sonra gitmek istemez. Muharrem de annesiyle aynı görüşte olmasına karşın duygularıyla hareket etmemeye karar verir çünkü köylerine geri döndüklerinde kimse onlara ne iyi yaptınız da döndünüz, demeyecektir. Yalnız kalıp ömür boyunca bunun huzursuzluğuyla yaşayacaklardır. Bu sebeple Muharrem, annesini Kerbelayı İsmail'in yanına götürmek için geri dönmüştür.

Olay örgüsünde de adı geçen Muharrem ile Ekber'in aralarındaki dostluk - kirve- ilişkisi bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Kızıl Tabur'da birlikte savaşmışlardır ve o zamanlar Ekber'in:

*Muharrem; bu savaş bir bitsin, ortalık düzelsin, seninle hısım olacağım. İnşallah, Müslümanlığımızı muhafaza ederiz, oğlum da büyür, o zaman seni kirve tutacağım.*⁶¹ sözleri dikkat çekmektedir.

⁶⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.267.

⁶¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.273.

Savaş bittikten sonra da Ekber, Muharrem'i ziyafet için evine davet eder. Yemek sırasında dostlarına Muharrem ile kan kirvesi olduklarını açıklar.

Muharrem ile annesinin Kerbelayı İsmail'in yanına kaçtığı sırada yollarına Ekber çıkmıştır. Muharrem'in atını yolculukları sırasında kurtlar parçaladığı için ne yapacağını bilemez durumdadır. Ekber ise buna rağmen:

– *Bizim dostluğumuzu herkes biliyor. Şimdi seni bıraksam, dostunu kolladı derler.*

Muharrem:

— *Güvendiğim dağlar, sana da kar yağarmış!*

Ekber:

— *Beni tanımıyor musun? Bu hükümete her şeyimi feda ettim. Kısacası, babam da gelse bırakmam seni. Gitmeliyiz. Ortada Abbasgulu Bey ve Halil'in kanları var.*

Muharrem:

— *Ben kaçmıyorum, Ekber. Anam, çocuklarım ortada kalmış. Senin vicdanın bunu nasıl kabul ediyor?* diye sormuştur.⁶²

İkili arasında uzayan konuşmanın ardından Muharrem; annesini bırakamayacağını, götürüp hiçbir yerde saklanmadan geri geleceğine yemin ederek Ekber'i ikna eder. Yeniden yol koyulurlar.

Ekber ile Muhammed'in konuşmaları göze çarpmaktadır. Muhammed, Şihaliolu'nun amcasının oğludur. Karabağlar'a gelerek ayakkabı tamiriyle uğraşmaya başlamıştır. Geçmişte Şihaliolu, eşi Kamer'i partiye kaydettirmiştir. Bunun üzerine Muhammed de partiye üye olmak istemiş fakat Şihaliolu, bunu reddetmiştir.

İman, yola koyulduktan bir süre sonra Samet'in evine varmayı başarır. Eve vardığında büyük bir kalabalıkla karşılaşır. Kadınların ağlaşma sesleri duyulmaktadır. Anlatıldığına göre Samet'in gözleri önünde eşine tecavüz etmiş, ardından ikisini de öldürmüşlerdir. İman, Nevreste'nin evde olmadığını görünce durumu sorar. Abbasgulu Bey'in güvenli bir yere kaçmasına yardım ettiğini öğrenir.

-Yeniden Muhammed'e dönüş yapılır.- Muhammed'i Aşık Hudagulu'nun sazını çalarken görmekteyiz. Etrafındaki kadınlardan birini gözüne kestirir ve onun Resul'ün eşi olduğunu öğrenir. Konuşurlarken kadın onu çocuklarının ayakkabılarını

⁶² Kerimzade, (Çev., Irmak), s.274.

tamir etmek için evine davet eder. Muhammed, bu daveti yanlış anlamıştır. Evine girdiğinde kapıyı kapatır kapatmaz Resul'ün eşine saldırır. Kadın, bu işin temizlenmesi gerektiğini, nikah kıymanın zorunlu olduğunu söyler.

Talıbov, çatışma sırasındaki başarısızlığından sonra Kotuz'dan döner fakat şehre gitmez. Kötü bir duruma düştüğünü, gururunun kırıldığını düşünmektedir.

*Bu işler niçin böyle oldu? Ben gözümü açtım devrimciyim, devrimin askeri oldum. Ona faydalı olabilmek için hep kendimi ateşe attım.Neden bu kadar şanssızım? Ben bu insanların çoğundan tahsilliyim. Hatta çoğundan değil, hepsinden. İdeolojimizi de, gayemizi de onlardan iyi biliyorum. Niçin benim istediğim olmuyor, onlarınki kendiliğinden oluveriyor?*⁶³düşünceleri içerisinde kaybolur.

Diğer yönden ahali, Abbasgulu Bey ve Halil'in nereye defnedildiklerini bulunmaya çalışır. Tahminler doğrultusunda Abbasgulu Bey'in mezarının yerini bulmaya çalışırlar. Önde Abbasgulu Bey'in atı arkasında da Revan'dan gelen bir orkestra ekibi, Şihalioglu, Alı Tağızade, Şabanzade ve bir grup asker vardır. Ancak mezarın yanına gittiklerinde sadece kazılmış boş bir çukur görürler. Kerbelayı İsmail, Abbasgulu Bey'in cesedini sonradan aldırıp oğlu Yadullah'ın mezarının yanına defnetmiştir. Ölülerinin düşman tarafından saklandığını düşündükleri sırada cesetlerin Azizkent'te olduğu haberi gelir. İçlerinde bir grup cenaze töreninin olduğu yere giderken, diğer bir grup da –Şihalioglu, İman, Ekber, Dede-bala, Aliasker...- Gemlo ve adamlarının peşine düşer.

Abbasgulu Bey'in tabutunu kendi atı taşımaktadır. Sahibinin öldüğünü hisseden hayvan için bu durum katlanılması zor bir acıdır. Biraz ilerlediklerinde Abbasgulu Bey'in eşi Gonca Hanım ve Halil'in eşi Süseni de görürler. İki kadının ağıt sesleri birbirine karışmaktadır:

*Ağ dağlar çen*⁶⁴ *geyindi*

*Gen biçti, gen*⁶⁵ *geyindi.*

*Yiğit paltar*⁶⁶ *tapmadı*⁶⁷

*Kardan kefen geyindi.*⁶⁸

⁶³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.291.

⁶⁴ Sis.

⁶⁵ Geniş.

⁶⁶ Elbise.

⁶⁷ Bulamamak.

⁶⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.308.

Vedi köyü, o güne kadar böyle büyük bir cenaze töreni görmemiştir. İnsanların kederleri yüzlerinden okunmaktadır. Abbasgulu Bey'in evinin yakınlarında bir okul yaptırılmıştır. Alı Tağızade ve Şabanzade tabutları bu okulun bahçesine gömmeye karar verir. Ayrıca Tağızade, Abbasgulu Bey'in atını eşi Gonca Hanım'a vermek ister. Ancak at, tabutu sırtından indirdikten sonra yere serilip kalır. Halk arasında Abbasgulu Bey'in atının sahibinin acısına dayanamayarak çatladığı konuşulur.

Kerbelayı İsmail'in grubu ise Aras nehrine yaklaşmaktadır. Gemlo önden gidip yolun temiz olup olmadığına bakar. Yolun güvenli olduğu gördüklerinde önceden belirledikleri parolaya göre hareket ederler. Kerbelayı İsmail'in eli bir yandan da rehin olarak alınan Eyüp'ün sırtındadır. Onu koruyup kollamak ister. Gemlo'nun işareti üzerine ilerleyecekleri sırada havai fişek atılır. Devamında da makineli tüfek sesleri ortalığı çınlatır. Kerbelayı İsmail, herkesi adıyla çağırıp yanına topladığında bir kişinin eksik olduğunu fark eder: Eyüp.

Eyüp'ün babası Yusufoglu, oğlunun ölümünden habersizdir. Daha çok emanet olarak aldığı gelinin doğumunun derdine düşmüştür. Eğer ona bir şey olursa şerefine laf gelir, diye düşünmektedir. Şihalioglu'nun kardeşi Bahar kadını yanına çağırıp ondan yardım istemeye karar verir.

Bahar kadın, köyde hasta biri olduğunda o kişiye yardım etmesi için çağrılır. Şifalı bitkiler toplayan kadın, onları kurutup ilaç haline getirmektedir.- Yusufoglu, Bahar kadına başına gelenleri anlatarak ondan yardım ister. Karşılığında da para teklif eder. Ardından bu duyduklarını kimseye söylememesi için sıkı sıkıya tembihler. Bahar kadın önce ne yapması gerektiğini düşünür. Çünkü kardeşi, Kerbelayı İsmail'in peşine düşmüştür. Kerbelayı'nın kardeşinin, Veli'nin, eşini iyileştirmesi halk arasında hoş karşılanmayabilir. Bahar kadın, teklif üzerinde epeyce düşündükten sonra kabul etmeye karar verir. Gelinin doğumuna yardım eden Bahar kadın, bir erkek bebeğin doğduğu müjdesini verir.

Talıbov, yine boş durmaz. İbrahim Halil -İboş- kulaktan dolma bilgilerle Talıbov'a Abbasgulu Bey'in ölümünün planlanmış bir iş olduğundan söz eder. Kerbelayı İsmail'e mektup yazıp "Eğer sağ salim dönerse hepimizin sonunu getirecek." sözlerini söyler. Bunun üzerine Talıbov, İboş'u da yanına alıp mektup yazan kişiyi aramaya başlar. Gittikleri ilk yer Celil'in kapısıdır. Yaptığı işten pişman olan İboş, böyle sıkıntılı işlere karışmak istemese de Talıbov onu yanında sürüklemektedir. Talıbov, hemen konuya girip Kerbelayı İsmail'e yazılan mektubu

kimden alıp götürdüğünü, sorar. Ev sahibi ise Talibov'un bu sözlerine anlam veremez. Celil, suçlamaları kabul etmez. Talibov ve İboş hiçbir şey diyemeden oradan ayrılırlar.

Celil'den sonra sorgulama sırası Evezov'a gelmiştir. Alı Tağızade ve Talibov, Evezov'un sorgusunda yer alırlar. Abbasgulu Bey ile Evezov'un arası açık olduğu için şüpheli konumuna düşmüştür. Savunması ise:

— ...O zaman ben hatalıymışım. Sizin dediğinize göre ben onu tuzığa düşürmüşüm. Mektup yazıp onu öldürtmüşüm. Bir an öyle olduğunu kabul edelim. Bunu ispatlayın verilecek her cezaya razıyım.⁶⁹ şeklinde olmuştur.

Evezov sinirlenerek:

...Moskova'ya kadar gidip hakkımı arayacağım. Tutuklanmaktan korktuğumu zannetmeyin. Hayır, adım lekelendi. Halk arasında adım kötüye çıktı. Bütün iddiaları ortaya atan Talibov'du. Benim temiz adımları geri verin...⁷⁰ demiştir.

Aslında Talibov işlerin bu kadar ciddiye gideceğini hesaplamamıştır. Herhangi bir ispat bulmazsa adı iftiracıya çıkacağı için huzursuzdur.

Evezov, yanlarından ayrıldıktan sonra faytonla geçen Hacı'yı görür. Hacı önceleri icra heyetinin başkanlığında çalışmaktadır; fakat eğitimi çok iyi olmadığı için onu başkanlıktan almışlardır. Hacı da gurur meselesi haline getirmeden başka işlerde çalışmaya başlar. Evezov, benim sonum da Hacı gibi olacak, diye düşünmekten kendini alamaz.

Diğer yandan Karabağlar ve Dehnez köylüleri Kerbelayı İsmail'in avlusunda toplanır. İman, evinin yakılmasından sonra kül olan bayrağı yeniden hazırlamış ve bu sefer Kerbelayı'nın kapısına asmıştır. Bu yaptığı işin anlamı kendisi için büyüktür.

İman, uzun arayışları sonunda eşini bulabilmiş, komşularının da yardımıyla yıkılan evlerini onarmıştır. Şimdi de Kerbelayı'nın avlusunda halka konuşma yapmaya hazırlanır. Orada bulunan halk artık kolhozları kabul etmektedir. Üç gün sonra yeniden toplanıp kolhoz kurma çalışmalarını başlatacak ve merkezi de Kerbelayı İsmail'in evi olarak belirleyeceklerdir. Artık köylülerin birlik olmaya karşı bir itirazları yoktur. Bir yandan da Kerbelayı'nın ve özellikle de Gemlo'nun baskıları ortadan kalktığı için halk sevinçlidir.

⁶⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.322.

⁷⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.323.

Talibov, gecenin bir vakti Şihaliolu'nu Dedebala'ya emir vererek evinden aldırır. -Bu sırada depo müdürlüğü görevine getirilmiştir.- Şihaliolu, gece kalkıp Talibov'un yanına gittiğinde:

*Sen yukarıya, isyancıların elinde yeni Sovyet mermilerinin olduğunu yazmışsın. Doğru mu?*⁷¹ sorusu ile karşılaşır.

Şihaliolu; bunun doğru olduğunu, özellikle kimseyi suçlamadığını sadece bu bilginin yukarıdan saklanmaması gerektiğini savunur. Gece kalkıp depoya bakar ve mermi kovanlarını kontrol eder.

Aynı gece Kerbelayı İsmail ise adamları ile birlikte Aras kıyısına yakın Aşağı Çiftlik köyüne gelir. Hangi kapıyı çalarsa eli boş döner. Köyün hiçbir yerinde ses de duyulmaz. En sonunda Kerbelayı'nın çaldığı bir kapının arkasından ses gelir. Avlu kapısında duran yaşlı adama:

— *O dinsizlerin elinden kaçtık. Ölen öldü, sağ kalanlar da biziz. Bizi de soğuk tüketti.*⁷² demişlerdir.

Yaşlı adam, ev sahibiyle tekrar konuşur ve hep birlikte geldiklerini görünce onlara kapıyı açar. Onları hayvan gübresi kokan bir odaya götürür. Gemlo, orada kalmaya itiraz etse de başka çareleri yoktur. Ev sahibi Kerbelayı İsmail'i yanına çağırır. Nereden gelip nereye gittiklerini, başlarına nasıl işler geldiğini sorar. Konuşmaları sırasında Kerbelayı:

— *Öldüğüm yerde bırakmadılar. İsyan ettim, gücümün tükendiğini gördüm, kaçıp size sığındım,* der.

Bu sözlerine karşılık olarak ev sahibi:

— *Benim yanıma geldiysen, emniyettesin. Benim ocağımdan kimseye zarar gelmez. Başka kim gelmiş, biliyor musun buraya? Mustafa Kemal*⁷³. *Onun yattığı odaya bu güne kadar kimseyi sokmadım. Sizin tarafta onun bir dostu vardı. Abbasgulu Bey. Onun evine Mustafa Kemal'i götürmüştüm.*⁷⁴ der.

Konuşmaları Abbasgulu Bey üzerinden devam etmektedir. Kerbelayı İsmail bu sırada başka bir ülkede bile suçlu konumuna düşmekten kurtulamıyorum, diye içinden geçirmektedir.

⁷¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.336.

⁷² Kerimzade, (Çev., Irmak), s.339.

⁷³ Bu şahıs aslında bölgede görev yapan Binbaşı Mustafa Kamil'dir. Bir isim benzerliği mi yoksa başka bir sebepten ötürü mü yazılmış bilinmiyor. -Bu bilgiyi, kitabı Türkiye Türkçesine çeviren Mehmet Irmak, araştırmacı yazar Nizamettin Onk'tan aldığını belirtir.-

⁷⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.341.

Olay örgüsünde yeniden Muharrem'e geçiş yapılır. Söz verdiği gibi Ekber'in yanına geri dönmüştür. Ekber, Muharrem'i daha fazla oyalanmadan hükümete teslim etme niyetindedir. Aksi taktirde onu saklamaya devam ederse kendini hükümete karşı ihanet etmiş sayar.

— *Dediklerine göre siz Abbasgulu Bey'i öldürdüğünüz zaman demiş ki durun size söyleyeceklerim var, fırsat vermemişsiniz. Sen de demişsin ki konuşursa öldüremeyiz. Doğru mu?*

— *...Fırsat verilmeyeceğini anlayınca, bari yüzüme ateş etmeyin cesedimi toplum önüne çıkaracaklar, ancak adamı dinlememişsiniz bile...*⁷⁵

Muharrem, üzerine atılan bu suçlamalar karşısında daha fazla sessiz kalamaz. Söylenenlerin hepsinin iftira, halkın uydurması olduğunu dile getirirse de Ekber, ona inanma taraftarı değildir. Milis idaresine doğru yola koyulurlar. Ekber, Muharrem'i Şabanzade ve Talıbov'un yanına getirir. Sonra Talıbov Muharrem'i sorgulamaya başlar. Mermi ve mektup olayını da sorar fakat ikna edici cevaplar alamaz.

Kerbelayı İsmail, birden bire ortadan kaybolur. Söylenenlere göre Kars valisine giderek oradan toprak alma niyetini belirtir. Bunu duyan Gemlo deliye döner. Onun peşinden Kars'a gitmeye karar verir. Mirese için ise artık hiçbir şeyin önemi kalmamıştır. Kerbelayı İsmail'i öldürseler de assalar da umurunda değildir. Muharrem'i bırakıp onların yanına geldiği için de bin pişman olmuştur. Gemlo harekete geçince seslenir:

— *A Gemlo, Kars'a gitme. Kerbelayı Veli'nin eşini getirmek için gitti. Gemlo da gelirse kargaşa çıkar, dedi ve yalnız gitti.*⁷⁶

Kerbelayı, gecenin geç bir vaktinde Yusifoğlu'nun kapısına gider. Kerbelayı'nın yalnız geldiğini gören Yusifoğlu, Eyüp'ün nerede olduğunu sorar. Aras nehrinden geçerken kurşunların hedefi olduğunu öğrenince ne yapacağını şaşırır. Kalkıp Kerbelayı'nın geliniyle birlikte torununu getirir. Çocuğu Kerbelayı İsmail'e uzatıp adını Eyüp koyduğunu söyler. Atlarına binip sınıra kadar onları yolcu eder...

1.1.3. Şahıs Kadrosu

İtibarî eserde nakledilen veya değişik şekillerde ifade edilen vak'anın zuhuru için gerekli insan ve insan hüviyeti verilmiş diğer varlıklar ve kavramları, şahıs kadrosu söz grubuyla adlandırmayı uygun görüyoruz. Çünkü vak'aya iştirak eden

⁷⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.347.

⁷⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.371.

*insan dışındaki varlık ve kavramlar metinde, yüklendikleri fonksiyon bakımından, şahıs karakteriyle karşımıza çıkarlar.*⁷⁷

Şerif Aktaş'ın bu sözlerinden yola çıkarak romandaki karakterlerin, insan ya da insan dışı varlıklar olarak karşımıza çıkabileceğini belirtmek gerekir. Fakat romanın ilerlemesi açısından, karakter ne olursa olsun, canlılık kazanmak için insana ait bazı özellikleri üzerinde taşıması gerektiğini söyleyebiliriz.

Ele aldığımız “Karlı Aşırım” romanı, kaynağını tarihten alan gerçek hadiseleri okuyucuya sunarken, aynı zamanda roman kişilerinin ruhsal ve fiziksel yönlerini tanıtmaktan da geri kalmaz. Okuyucu, roman kişilerinin sevinçlerine ve acılarına ortak oldukça ya da onların farklı fiziksel yönlerini tasavvur ettikçe kişiler hayat bulur. Aksi takdirde okuyucunun hafızasında sönük bir hatıra olmaktan ve unutulacak isimler olmaktan başka bir şey ifade edemezler.

Romancı, eserindeki karakterlere uygun nitelikler yüklemek durumundadır. Tezimizde şahısların ruhsal ve fiziksel özelliklerine ayrıntılı bir şekilde yer verilmiş, böylece romanın bel kemiğini oluşturan şahıs kadrosu okuyucuya doğru bir biçimde aktarılmaya çalışılmıştır.

“Karlı Aşırım”da zaman ve mekan unsurları baş döndürücü bir hızla akıp gitmektedir. Ferman Kerimzade, romanda şahısları birbirleriyle olan ilişkileri de göz önünde bulundurarak ince ayrıntısına kadar tasvir eder. Romanda bazen geriye dönüşlerle mazi, bazen de hal-i hazır anlatılır. Roman kişileri de aynı biçimde ruhsal ve fiziksel değişimleri ile okuyucunun dikkatine sunulur.

Özellikle romanın başkişisiyle birlikte onun sevinçleri, acıları ve tecrübeleri okuyucuya yetkinlikle hissettirilir. Bu durum roman-okuyucu arasında bağ kurabilmenin ilk adımlarındandır. Hatta bazı zamanlarda bu bağ o kadar güçlüdür ki gerçekte olmadığı halde insanların muhayyilesinde yaşayan kimi karakterler mevcuttur. Roman okunup sona erdiğinde bile karakterler okuyucu ile kurulan bu güçlü bağ sayesinde okuyucunun hafızasında varlığını sürdürür. Kimi edebiyatçılara göre bazen yazar romanı değil, roman kişileri yazarı yönlendirir.

Okuyucu, bir romanı eline alıp okumaya başladığı zaman kendisini ya da çevresinden olan kişileri romanın içerisinde bulmak ister. Eğer romancı karakter sayısını az tutar ve tekdüzeliğe yakalanırsa okuyucunun romandan sıkılma olasılığı çok yüksektir. Zengin ve renkli şahıs kadrosu barındıran romanlarda bunlar başarılı

⁷⁷ Şerif Aktaş, Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Birlik Yayınları, Ankara, 1984, s.148.

biçimde karakterize edilmişse okuyucu eseri zevkle okumaya başlar. Öte yandan şahıs kadrosu sayesinde vakanın seyri de hareketlenebilmektedir. Şahıs kadrosu ile olay örgüsü çoğu zaman roman içinde birbiriyle yakından ilgilidir. Bunlar arasında bir kopukluk ortaya çıktığında okuyucunun ilgi ve dikkati dağılıbilir.

“Karlı Aşırım”da şahıslar, üstlendikleri görevlerin önem derecesine göre sıralanmıştır. Romancı başkişiyle asıl vakayı oluştururken ikinci ve üçüncü dereceden kişiler sayesinde de romanda vakayı zenginleştirir.

Şahıs kadrosunun kendi içinde başkişi, norm karakter, kart karakter ve fon karakter olarak ayrılması hususunda Philip Stevick’in “Roman Teorisi” adlı kitabından yararlanılmıştır. Karakterlerin tablo haline getirilmesi tarafıma aittir.

“Karlı Aşırım” romanındaki kişilerin katagorize edilmiş hali şu şekildedir:

Başkişi	Norm Karakterler	Kart Karakterler	Fon Karakterler	
Kerbelayı İsmail	Abbasgulu Bey Halil İman Şabanzade	Gemlo Talıbov	Semender Nevreste Nezaket Süseni	Mehdi Mirze Genceli Ali Süleyman

	Aşık Hudagulu		Neriman	Kaçak Kerim
	Veli		Beyler	Şahperi
	Resul		Habip	İbrahim
	Muharrem		Gülsüm	Bahar
	Yusufoğlu		Varya	Mustafa Kemal (Kamil)
	Ekber		Kamer	Evezov
	Şihalioğlu		Şahzade	Merdanali
	Zülfikar		Hakikat	Abbasgulu Bey'in atı
			Gülsenem	Yusufoğlu
			Lele Semender	
			Samet	

1.1.3.1. Başkişiler

Başkişi, eserdeki ana vaka ve olay parçacıklarının oluşturulmasında ve biçimlendirilmesinde rol oynayan en temel unsurdur. Bu sebeple romanda birinci derece önemli kişi olarak karşımıza çıkar.

*Romanda en ilgi çekici soruların ortaya atılmasına hizmet eden araçlardır; bizde inanç, sempati ve ani duygusal değişiklikler yaratır, bütün romanda ifade edilen ahlak felsefesinin somutlaştırılmasına hizmet ederler.*⁷⁸

Okuyucu için roman bittikten sonra eserdeki akılda kalan kişi, genellikle eserin başkişisidir. Bu durumun sebebi romancının başkişi hakkında daha fazla ayrıntı vermesi; onun heyecan, üzüntü ve sevinçlerine okuyucunun daha fazla eşlik edebilmesinden geçmektedir. Eser, özellikle başkisi sayesinde can bulur.

“Karlı Aşırım” romanının başkişisi Kerbelayı İsmail’dir. Kerbelayı İsmail, Kolhozların kurulmasıyla birlikte bu yeni gelen sisteme bir türlü uyum sağlayamaz. Devlete karşı isyan ederek, ailesini de yanına alarak dağlarda yaşamaya başlar. Gün geçtikçe karamsarlığa doğru yol alan ruh halini roman yazarımız Ferman Kerimzade, okuyucusuna başarılı bir şekilde aktarır.

Kerbelayı İsmail

⁷⁸ Philip Stevick, Roman Teorisi, (Çev., Sevim Kantarcıolu), Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s.173.

Romanın başkişisi olmakla birlikte gerçek hayatta da yaşamış bir şahsiyet olmasından ötürü büyük önem taşımaktadır. Karabağlar köyüne sığınıp:

— *Ben Bolşevik hükümetini tanımıyorum.*⁷⁹

diyerek devlete karşı isyan başlatınca, romanın olay örgüsündeki hareketlilik de artar. Eserdeki vakaların çoğu, gerek doğrudan, gerekse de dolaylı olarak Kerbelayı İsmail'in etrafında gelişmektedir.

İsyan hareketlerini başlattıktan sonra hükümet yanlısı görevliler onun için:

— *Yaşına yakışmayan işler yapıyor. Atın önüne katıp işini bitireceksin! Fakat insanın vicdanı el vermiyor, acınacak halde. Gerçekten acınır. Zannediyor ki, Bolşeviklerin ona gücü yetmeyecek, oturup dağlarda kendi keyfine bakacak. Böylelerine acırım. Ona ne, gününü görmüş, devranını sürmüş. Bugün yarın başını yastığa koyup ruhunu teslim edecek, nesli ise damgalı kalacak. Boş yere gençleri öldürtecek!*⁸⁰

Şeklinde değerlendirmeler yaparlar. Oysa, Kerbelayı İsmail, bu isyanı bir gaye uğruna başlatmıştır. Ne kendisinin ne de ailesinin acınacak hale düşmesini elbette istemez. Ancak dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda baskıcı Rus hakimiyeti altında bir ömür sürmektense, özgürlük için savaşmayı seçer.

Kerbelayı'nın boş yere gençleri öldürmesi, kan dökülmesi ile ilgili düşüncelerini şu cümlelerle açıklar:

Ben kendimi kan emici olarak görmüyordum. Hayır, benim elim kanlı olsa bile, haksız yere asla kan dökmedim. Hiçbir zaman kana susamadım, insanları heder etmedim.

Devamında:

*Kerbelayı, burada yalnız kaldığını anladı. Toprağını ekenler, hayvanlarını otlatanlar onu çoktan unutmuştu. Kerbelayı onları hep kendine yardımcı sanmıştı. Asıl yardımcısı Gemlo, kardeşi Veli imiş...*⁸¹

— *Yahu benim ekmeğimle büyümüşsünüz be nankör herifler! Beni öbür dünyaya gözü açık mı göndereceksiniz? Şimdiye kadar hiçbirinize bir kötülüğüm dokunmadı. Bu da ne demek oluyor İman, niye ben öldüm mü toprağımı bölüyorsun?*⁸²

⁷⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.8.

⁸⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.11.

⁸¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.66.

⁸² Kerimzade, (Çev., Irmak), s.77.

...Köyde en yüksek ev onun eviydi. Gelen saygıdeğer misafirler atlarını buraya sürer, yiyip içtikten sonra sonra dönüp giderlerdi. Gittikleri her yerde, Kerbelayı'nın mert insan olduğunu anlatırlardı...Şimdiyse ayağının altındaki halıyı kaldırıp tahıl arıyorlardı!⁸³

Kerbelayı'nın isyan etmeye karar vermesindeki sebep haksız yere suçlanması ve itibarsız hale getirilmesidir. Giderek yaşam alanı daralmış olan Kerbelayı'ya hırsız muamelesi yapılması onun onurunu kırmıştır. Olanları sineye çekmek yerine yaşadığı yeri terk etmek, onun için en doğru yoldur.

İsyan etmesinin dışında Kerbelayı İsmail ile ilgili dikkate değer bir başka bilgi de şu şekildedir:

*Kerbelayı İsmail çok tuhaf biriydi. Tespih çektiğinde, yemek yediğinde, Aşık Hudagulu'nun halk hikayelerini dinlediğinde bile çatık kaşlıydı. Evde her zaman sobanın yanında otururdu. Gözleri uzakları süzerken, sobanın külleri karıştırarak planlar yapardı...*⁸⁴

Yukarıdaki açıklamaya uygun olarak romanın ilerleyen sayfalarında da Kerbelayı İsmail'i pek çok kez plan yaparken külleri karıştır durumda görmekteyiz.

Çatık kaşlı olmasının yanında Abbasgulu Bey, Kerbelayı İsmail'in yanına gitmeden önce:

—...Artık kan görmek istemiyoruz. Bunun da bir sonu olmalı, yeter artık! Ancak biraz ters adamdır. Söyleneni dinler mi? Tek korkum bu.⁸⁵ sözlerini söylemiştir.

Kolhoz uygulamaları ve isyan hadisesi ortaya çıkmadan önce köyde iç içe yaşayan halk, Kerbelayı İsmail'i güvenilir, mert bir insan olarak tanır. Onun güçlü bir ahlak anlayışı vardır. Bu yüzden ki İman, esir düştüğünde eşini Kerbelayı İsmail'e emanet etmiştir:

—...Sen elin namusunu korumuşsun öz namusun bilmişsin. Düşman da olsun, ailemi sana emanet ediyorum. Düşmanlığım varsa beni öldür parça parça doğra.

— Erkek erkeğin namusuna dokunmaz, İman!⁸⁶

diyerek emaneti kabul etmiştir. Bunun üzerine Gemlo, İman'ın eşine göz dikse de Kerbelayı İsmail:

⁸³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.65.

⁸⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.12.

⁸⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.14.

⁸⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.40.

— *Sus ahlaksız! Ben gaddar olmuşum ancak şerefsiz olmamışım anlamadın mı?*⁸⁷

diyerek sağlam karakterini bir kez daha ortaya koymuştur. Kerbelayı'nın ahlak anlayışıyla ilgili bir başka örnek şu şekildedir: Yemek yediği sofrayı toplayan kadın, Kerbelayı İsmail'in dikkatini çekmek için bilerek üzerini açar ve Kerbelayı'ya yakınlık göstermeye çalışır. Bunu üzerine Kerbelayı İsmail:

—*Seni doğrayıp itlere dökerim, ahlaksız! Üstünü başını düzelt, bir daha buraya ayak basarsan, kendini ölmüş bil!*⁸⁸diyerek kadını göndermiştir.

Abbasgulu Bey'in, Kerbelayı İsmail'i isyanından vazgeçirmeye çalışması boşunadır. Çünkü Kerbelayı, amacından ödün vermek istemez. Dönüp de başkalarının gölgesi altında yaşamak ona göre yapılacak iş değildir. Hatta Abbasgulu Bey'in ölümünden sonra Kerbelayı, Talıbov'a:

— *Niçin duruyorsun, git... Onlara Kerbelayı'nın topla tüfekte bile yıkılamayacağını söyle.*⁸⁹ der.

Abbasgulu Bey ve Halil'in ölümü Kerbelayı İsmail'i derinden sarsmıştır. Gemlo'nun hırsları yüzünden öldürülen bu iki adam, Kerbelayı'ya işlerin rayından çıkmaya başladığını göstermiştir. Yanındaki adamı Gemlo'ya bile sözünü geçiremeyen bir liderin isyanı yönetmesi bir hayli zor olacaktır.

*Kerbelayı bir türlü kendine gelemiyordu. Böyle bir cinayeti işleyecekleri hiç aklına gelmezdi. Şimdi garip duygular içinde bocalıyordu. Bile bile yolunu şaşırıp bataklığa düşmüştü. Bu bataklık su ve balçık değil, kanla dolmuştu. İlk adımında topuğuna kadar batmıştı.. Geri dönmek de ileri gitmek kadar zorlaşmıştı.*⁹⁰

Diğer yandan Kerbelayı İsmail'in pişmanlığına da şahit olmaktadır. Abbasgulu Bey'in atı cesedinin başına gelip onu uyandırmaya çalışır. Atın acı kişnemelerine dayanamayan Kerbelayı, gözyaşlarını siler:

*Bu yaşlı çağında namertlik ettim. Öyle namertlik ettim ki hiç tarihte bile görülmemiş. Öbür dünyaya nasıl gideceğim? Sorgu suale tuttıkları zaman ne cevap vereceğim? Bütün kabahati Gemlo'ya yüklesem nasıl olacak? Getirip dikecekler karşıma. Sen emir vermeseydin ben yapmazdım, diyecek.*⁹¹

⁸⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.52.

⁸⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.58.

⁸⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak),s.91.

⁹⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak),s.92.

⁹¹ Kerimzade, (Çev., Irmak),s.98.

Hâl böyleyken Kerbelayı İsmail, gün geçtikçe karamsar bir ruh haline bürünür. Artık yavaş yavaş sona yaklaştığının farkındadır. Yapmış olduğu bu başkaldırı, elbet bir gün son bulacaktır.

*Başlattığı isyan hareketi artık onu pek ilgilendirmiyordu. Abbasgulu Bey'in sırtı yere geldikten sonra içindeki ümitleri yıkılmıştı. Dünyaya güven olmuyordu... - Tüküreyim her şeye! Sık sık tükürüyordu. Her şeyden nefret ediyordu. Bir çıkış yolu arıyordu onu da mezarlıkta görüyordu...*⁹²

Diğer yandan Kerbelayı, etrafına ne kadar sert görünürse görünsün yaşanan ölüm hadisesinden sonra girdiği suçluluk psikolojisinden bir türlü çıkamaz. Ayrıca Abbasgulu Bey'in kefensiz gömülmüş olmasından dolayı da huzursuzdur. Bu yüzden kendine ayırmış olduğu kefeni Abbasgulu Bey için sandıktan çıkarır:

*...Zaten kendisine söz vermişti, Abbasgulu Bey'i layıkıyla kaldırıp oğlunun yanına defnedecekti. Yadullah'ın meselesinden dolayı ona borçlu kalmak istememişti. Gerçi bu konuda kimseye bir şey söylememiştir. Ağzından kaçırıyorsa, onu alaya alırlar, arkasından söylenir, kötülerlerdi. Fakat yüreğinde ise bunu bir borç olarak hissediyordu.*⁹³

Kerbelayı, milli kimliğine düşkün olduğu kadar dinine de düşkün bir kişidir. Hatta isyanı çıkarmasındaki bir diğer sebep de din kavgasıdır, denilebilir. Çünkü yeni kurulan hükümet, halkı dininden de uzaklaştırma çabası içine girmiştir. Roman içerisinde partiye kaydolmuş kişilerin eline bir kağıt verilip artık Allah'a inanmayacaksınız, denilen bir dönemden bahsedilmektedir.

Kerbelayı İsmail'in çok geçmeden Abbasgulu Bey ve Halil için Kur'an okuttuğu görülür. Her ne kadar parti üyesi de olsalar da onların dinden vazgeçemedikleri herkes tarafından bilinen bir gerçektir.

Süleyman sustu, kendisini tutamayıp içini çekti, omzu inip kalktı. Kerbelayı da yumruğunu gözüne bastı. Bıyığının üstüne birkaç damla yaş düştü. Mendilini çıkardı:

— *Allah rahmet eylesin! Kur'an-ı oku.*⁹⁴dedi.

Hatta bir diğer örneği de Gemlo, eğlence meclisi düzenleyip Aşık Hudagulu'ya saz çaldırmaktadır. Bunu gören Kerbelayı, sazı paramparça eder:

— *A, soysuz! Bilmiyor musun muharremlik ayıdır, taziye ayıdır?*⁹⁵der.

Ayrıca Gemlo'nun Kerbelayı İsmail'i küçük görerek:

⁹² Kerimzade, (Çev., Irmak),s.146.

⁹³ Kerimzade, (Çev., Irmak),s.152.

⁹⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.155.

⁹⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.157.

...Getirdiği adamları grup halinde yakalamamış mıydı? Başka kim yapabiliirdi bunu? Hiç kimse! Kerbelayı bu karda kıyamette dışarı bile çıkamazdı. Bırakacaksın ölüler için bolca Kur'an okutsun; cennetten, cehennemden bahsetsin.⁹⁶ diyerek Kerbelayı'nın dini duyarlılığına vurgu yapar.

Abbasgulu Bey ile aralarında konuştukları zaman Abbasgulu Bey:

— Yaşlı olduğumuz için Şura hükümeti kurulmadan önce de çok şey görmüşüz, Kerbelayı. Ben onları demiyorum , sen atları değiştire değiştire üç ayda Mekke'ye gidip gelmişsin, ziyaretgah görmüşsün yahut birçok ülkenin toprağından geçmişsin.Hayır! Zamane yaşımıza göre bize çok şey göstermiş.Onun için her şeyi iyi kötü diye ayırt etmemiz lazım...⁹⁷

Daha fazla dağlarda barınamayacağına farkına varan Kerbelayı, artık sınırı geçip Türkiye'ye kaçmaya niyetlenir. Fakat dünyadaki en değerli varlığı -oğlu Yadullah'ı- gerisinde bırakmak zorundadır. Son bir defa mezarına gidip hem vedalaşmak hem de oğluna içini dökmek ister. Oğluna içini dökerken sarf ettiği bu sözler, aslında Kerbelayı'nın iç dünyasını açıkça gösteren sözlerdir:

— ...Oğul bizi kimse dinlemiyor. Sırrımı senin mezarın karşısında açıyorum. Ben onurlu yaşadım, kimsenin önünde eğilmedim, kimseye borçlu kalmadım. Kimsede de alacak bırakmadım. Koca bir hükümet ile göğüs göğüse çarpıştım. Niçin mi? Beni ezmek istediler: Bunu yaparken hatalı işler yaptırıttım. Onun için, öbür dünyada beni senin yanına bırakmayacaklarından korkuyorum.

Yadullah'ın mezarından sonra Abbasgulu Bey'in mezarının başına giderek adeta içini döker ve kendi hatalarını da sıralar:

— Abbasgulu Bey, ömrüm boyu yapılmasına izin verdiğim hataların en büyüğü, senin katledilmen oldu. Bu hatamı Allah bağışlasa bile ben bağışlamayacağım! Mezarım ateş alıp yanacak...Gurbette ölmek zordur, büyük bir cezadır. Seni öldürttüğüm için bu cezayı hak ettim.⁹⁸

Sonrasında omzunda taşıdığı bu ağır yükü birlikte sınıra doğru yola koyulur.

Yol ilerledikçe Kerbelayı, yoğun düşünceler içindedir:

Gurbette "vatan" dediğinde cebindeki bu, bir parça toprak gözlerinin önüne gelecekti.Çünkü bu yaşta gurbete gitmek hiç aklına gelmemişti.⁹⁹

⁹⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.217.

⁹⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.69.

⁹⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.236.

⁹⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.237

Uçurumun kenarından, dar bir yoldan geçerken atlarının gözleri bağladıklarında ise kendini o atın yerine koyup:

... İyi ki beni başkasının yedeğine bağlayamadılar. O zaman benim bu hayvandan ne farkım kalırdı? Gözlerini kapat, ayağını at. Ama ben gözümü kapatmadan yürüdüm, yolum gelip kayaya dayandı, önüm kapandı. Vatan ise arkamda kaldı. Artık ona yaslanamam. O artık benimle olmayacak. Kendi kendimi perişan ettim. Kendim düştüm, neden sızlanıyorum!¹⁰⁰diyerek büyük bir vicdan muhasebesi yapar.

Kerbelayı'yı zor duruma sokan bir diğer konu da gelininin Türkiye'ye kaçacakları sırada doğum yapmak üzere olmasıdır. -Bu konuya romanın muhtevası bölümünde ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.- Bunun üzerine Kerbelayı İsmail, çareyi Yusufoğlu'nun yanına gitmekte bulur.

Kerbelayı yerinde duramıyordu. Dede babadan düşmanının evinde, onunla diz dize oturmak kendisini sıkıyordu. Korkunun zerresini de duymuyordu, zaten onu düşünecek durumda da değildi.

Yusufoğlu'na:

— Biz düşmanınız, bunu bütün alem biliyor. Babalarımız başlatmış, biz de devam ettirdik, çocuklarımız da bizi takip edecek... Şimdi zor durumdayım. Her şeyim elimden gitmiş. Yaptığıma da pişman değilim. Pişman da olmayacağım. Kendi düşen ağlamaz...¹⁰¹ sözlerinden sonra gelini için yardım ister.

Abbasgulu Bey ve Halil'in ölümü dışında yaptığı hiçbir şeyden pişman olmadığını yukarıdaki cümleler aracılığı ile belirtir.

Yusufoğlu'nun oğlu Eyüp'ü de yanlarına aldıktan sonra sınırı geçecekleri sırada saldırıya uğrarlar. Kerbelayı'nın omzuna bir yük daha eklemiştir.

— Neyin var senin?

Kerbelayı ağlıyordu. Gelinin durumuna tahammül edemiyordu. Çocuk elimizden çıkarsa veya ona bir şey olursa gelinin namusu, şerefi; kendinin de adı, sanı bir hiç olacaktı. Ömür boyu lekeli ve damgalı olarak yaşayacaktı.¹⁰²

Oğlu Yadullah gibi Eyüp'ü de arkasında bırakıp Aras kıyısına yakın bir köye kaçan Kerbelayı, yanındakilerle birlikte kendi yaşlarında bir adamın evine sığınır. Ev sahibi:

¹⁰⁰Kerimzade, (Çev., Irmak), s.238.

¹⁰¹Kerimzade, (Çev., Irmak), s.266.

¹⁰² Kerimzade, (Çev., Irmak), s.313.

—Peki, bu ne iştir böyle? Onca yıldır hükümet kurulmuş, bunca yıldan sonra kalkıp sınırı geçiyorsun?

Kerbelayı, bu sözlerden alındı. Ne ümitlerle gelmişti, nasıl karşıladılar!

—Öldüğüm yerde bırakmadılar. İsyana ettim, gücümün tükendiğini gördüm, kaçıp size sığındım.

—Geç uyanmışsın, ihtiyar.

—Yaşlılar bazı şeyleri geç anlar. Önceleri tahammül ettim, sonra baktım iş kötüye gidiyor tabana kuvvet bu tarafa yöneldim.¹⁰³

Önceleri insanlar ona sığınır ve ondan yardım isterlerken şimdi durum tam tersine dönmüştür. Kimliğini ve benliliğini kaybetmemek için verdiği bu savaş, adil bir savaş değildir. Ayrıca Abbasgulu Bey Türkiye'ye kaçtıktan sonra da karşısına çıkmıştır. Ev sahibi onu tanıdığını söyleyip halini hatrını sorduğunda:

Kerbelayı, yalan konuşmazdı ancak içinde bulunduğu durum onu bu şekilde konuşmaya mecbur ediyordu. İçinden: Bir insanın hatası yüzünden yabancı bir ülkede bile suçlu konumuna düşmekten kurtulamıyorum. Öldüğü halde yine de peşimi bırakmıyor, beni takip ediyor. Bu durum daha ne kadar böyle devam edecek?¹⁰⁴ diye düşünmekten kendini alamamıştır.

Romanın sonlarına doğru Kerbelayı İsmail'i gelinini almak için Yusufoğlu'nun yanına geri dönerken görmekteyiz. Eyüp'ün öldü haberini verirken Yusufoğlu'nun karşısına kefen giyerek çıkıp:

—Kanımı sana helal ediyorum.¹⁰⁵ demiştir.

Kerbelayı İsmail, romanın başından sonuna kadar çizgisini bozmadan doğru bildiklerinin peşinden koşmuştur. Bu uğurda ölmek varsa ona da razıdır. Başka şartlar altında olsaydı düşmanın oğlunu öldürüp yanına kâr sayardı fakat o gün kefen giymesi düşmanını da dost etmiştir.

Roman içerisinde tüm kişilerde olduğu gibi Kerbelayı İsmail'in de yer yer fiziksel, çoğunlukla da ruhsal özelliklerinden bahsedilmektedir. Kerbelayı İsmail'in fiziksel özelliklerini ayrı bir şekilde sıralayacak olursak:

Romanda olaylar daha çok kış mevsiminde geçer. Kerbelayı İsmail'in genellikle üzerindeki Horosan kürküyle tasvir edilmesi dikkat çekicidir. eserde

¹⁰³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.341.

¹⁰⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.343.

¹⁰⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.375.

yapılan açıklamalardan yola çıkarak Kerbelayı İsmail'in elli yedi, elli sekiz yaşlarında olduğu söylenebilir:

— *Ben böyle insanlıkta yokum! Kırk yedi, kırk sekiz yılda görmediğim, bu dokuz on yılda başıma geldi.Saç sakal ağardı...*¹⁰⁶

Kerbelayı'nın oturduğu yerden destek alarak kalkması olması, gözlerinin ilk bakışta etrafı iyi seçememesi roman içerisinde yer alan diğer bilgilerdir. Bu açıklamalardan onun orta yaşta olduğu, ancak yaşadığı dönemin şartları içinde epeyce yıprandığı söylenebilir.

Bunların yanı sıra dış görünüşüyle ilgili:

...*İnce, kırılmış kaşları arasında yuvarlak bir düğüm oluştu. Alnı yüklükteki yatak gibi kat kat oldu.*¹⁰⁷

*Misafirin gözüne yaşlı görünmemek için dik durmaya çalışıyordu.*¹⁰⁸

*Kerbelayı'nın eli yüzünde, düşünceli düşünceli sakalını karıştırıyordu. Parmakları arasındaki tespih kınası solmuş sakalından asılıymış gibi görünüyordu.*¹⁰⁹

*Kendim ettirdim, kendim biçtirdim. Baksana ellerimin nasırına!*¹¹⁰ sözleri de onun dış görünüşüyle ilgili ip uçları vermektedir.

1.1.3.2. Norm Karakterler

*Norm karakterler, eserin başkişisinin sahip olması gereken nitelikleriyle, yazarın tercihini ifade edebilir. Bazen derinlemesine anladığı gerçekleri yansıtarak, bazen de sağduyunun ve aklı başında gerçeğin sözcüsü olarak roman başkişisinin moral körlüğünü ve hatalarını aydınlığa çıkarabilir.*¹¹¹

Norm karakterler için romanın başkişisini tamamlayabilmek için yaratılmıştır, diyebiliriz. Başkişiden sonra roman içerisinde önemli bir role sahiptir. Eseri daha geniş hâle getirebilmek ve güçlendirmek adına okuyucusuyla buluşur. Bununla birlikte zaman zaman romanın başkişisi ve okuyucusu arasında bir köprü oluşturabilme görevinde de kullanılabilir.

Abbasgulu Bey

¹⁰⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.79.

¹⁰⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.26.

¹⁰⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.60.

¹⁰⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.61.

¹¹⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.62.

¹¹¹ Stevick, (Çev., Kantarcıolu), s.179.

Roman içerisindeki tam adı Abbasgulu Bey Şadlinski'dir. Gerek halk arasında gerekse de devlet kademesinde saygı gösterilen kişilerden biridir. Kerbelayı İsmail gibi romanın başından sonuna kadar doğru bildiklerinden vazgeçmemiş olması dikkatimizi çeken bir özelliğidir. Bu iki şahsın karakterleri birbirine benzese de olaylara karşı bakış açıları zıttır. Madalyonun iki ayrı yüzü gibidirler.

Abbasgulu Bey, romanın başlarında Kerbelayı İsmail'in adamı tarafından öldürülmüş olsa dahi roman bitimine kadar varlığını korumaya devam ettirmiştir. Olaylar, Kerbelayı İsmail'de olduğu gibi doğrudan ya da dolaylı bir şekilde Abbasgulu Bey'in etrafında da dönmektedir.

Kerbelayı İsmail'in isyan hareketlerini başlatması üzerine, yanına gidip onu bu isyandan vazgeçirecek, isyanı durdurabilecek birini ararlarken akla gelen ilk isim Abbasgulu Bey olmuştur.

...Kerbelayı İsmail'in ağzından kan kokusu geliyor, kimseyi kabul etmez ve dinlemez. Onun tanıdığı, inandığı, hatrını saydığı birisi gitmeli. Ona gidecek kimse de hem yaşlı hem sağlam komünist hem iyi laf yapabilen hem de cesur birisi olmalı.¹¹²

Şabanşade, partiden onun hakkında düzenlenmiş raporlara bakarken:

Kızıl Tabur'un Komutanı, yiğit, cesur, saygın, madalyalı gibi kelimeler sık sık gözlerine takılmıştı. Son kelimeleri ise sesli okumuştur. Lehte -51 kişi, aleyhte -yok.¹¹³

Savaş sırasında göstermiş olduğu başarılarından dolayı geçmişine bakmadan onu partiye kabul etmişlerdir. Hatta Kerbelayı İsmail'in yanına giderken onlardan parti kimliklerini ve silahlarını teslim etmeleri istendiğinde itibarını kaybettiğini düşünür:

Bu teklif ona çok ağır geldi. Kendisini mendeneye koyup bir parça demir siksaydılar, bu kadar azap çekmezdi. Bu kimliği yıllardır göğsünün üstünde gezdiriyordu...¹¹⁴

— Zamaneye bakın. Abbasgulu Bey de silahsız gezebilirmiş, onun da tüfeği elinden alınmış.

Abbasgulu Bey bu sözlere irkildi. Dişlerini öyle sıktı ki sanki suratının her yanını parçalamak istiyordu. Bu hareketiyle de yüreğinde yer etmiş zayıflığı, kimsenin hissetmediği yumuşaklığı kovmak istiyordu.¹¹⁵

¹¹² Kerimşade, (Çev., İrmak), s.9.

¹¹³ Kerimşade, (Çev., İrmak), s.10.

¹¹⁴ Kerimşade, (Çev., İrmak), s.15.

Kendisini topladıktan sonra dönüp, gölgesini önüne katıp atının yanına katıp gitti. Üzeri orak çekiç düğmeli paltosunu getirdiler. Atına binip dizginleri topladı. Tekrar herkesin tamıdığı yiğit, kahraman cüsseli Abbasgulu Bey oldu.¹¹⁶

Saygınlığı o kadar büyüktür ki halk arasında:

— *Abbasgulu Bey'in gittiği yerde kan bile bağışlanır.¹¹⁷* denilmektedir.

Abbasgulu Bey'in Karabağlar'dan büyük bir saygıyla ve padişahlara yakışır şekilde yolcu edildiğini gözleriyle görmüştü.¹¹⁸

Saygınlığının yanında önder bir ruha sahip olması da onun karakteristik niteliklerindedir.

Grubun önünde Abbasgulu Bey gidiyordu. O, sadece yolun güvenli yerini aramıyordu. Böyle anlarda önde gidenin üzerine büyük sorumluluk düşerdi. Yol bulmalı, grubu sağ salim götürmeli, önden gelecek tehlikeyi bertaraf etmeliydi. Kızıl taburun kumandanı olduğu zaman da hep önde giderdi.¹¹⁹

Şabanzade'nin Abbasgulu Bey'in geri dönmediği haberini aldığı anda gösterdiği tepki dikkat çekicidir:

— *Ben Abbasgulu Bey'e inanmışsam bu inancı kimse içimden söküp çıkaramaz. Eğer isyancıların tarafına geçmişse, bu bizim hayrımıza olduğu için yapmıştır. Bir düşündüğü vardır mutlaka. Ona hayatiyet kazandırmak için yapmıştır...¹²⁰*

Abbasgulu Bey'in kendi canından saydığı bir dostu vardır: Halil. Onunla birlikte savaşmış, birlikte aynı işlerde çalışmış ve en önemlisi ölümleri de birlikte olmuştur. Çektikleri acılar, sıkıntılar; yaşadıkları sevinçler dahi birdir. Şabanzade, Abbasgulu Bey için Talıbov'a:

— *Güvenilir yiğit insanlardır. Bu konuda emin olabilirsin... Sıra konuşmaya gelince, ilk söz senindir. Onlara itiraz etmemeni tavsiye ederim. Hiçbir kaybın olmaz. Onlar kitap okuyarak Bolşevik olmamışlar, hayatın içinde pişerek yetişmişler.¹²¹*

Kerbelayı İsmail, kendi kimliğinden ve milli duygularından vazgeçmeyi reddedip devletin "eşitlik" olarak sunduğu dayatmaları kabullenmediği için isyan

¹¹⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.33.

¹¹⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.34.

¹¹⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.10.

¹¹⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.24.

¹¹⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.53.

¹²⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.111.

¹²¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s. 16.

çıkartır. Abbasgulu Bey, daha farklı yollar deneyerek Sovyet sistemi içinde benliğini kaybetmeden yaşamaya çalışmıştır. Yeni kurulan partiye körü körüne üye olup Bolşevik olmayı ise elbette kabul etmemiştir. Sadece yaptıklarıyla kendine daha uygun bir yaşam alanı sağlamak düşüncesindedir. Abbasgulu Bey ve Kerbelayı İsmail'in yaşları ve karakterleri benzerlik gösterse de hayat görüşleri birbirlerinden farklıdır.

— *Abbasgulu Bey, iyi adamdır. Mustafa Kemal ona defalarca gel bizim taraf geç, sana orduda görev vereyim, demiş o kabul etmemiştir. El ile gelen kara gün, düğün dernektir, diyordu. Açık sözlü, güler yüzlü biriydi. Aklından geçenleri sakınmadan söyleyen biriydi. Mustafa Kemal de onun bu yönünü beğeniyordu. Bana Abbasgulu Bey, iyi insandır. Lenin gibi birisiyle işbirliği yapmakla akıllı, doğru davranış sergilemiş. Aras'ın bu tarafında olsa başka ancak öbür tarafında olduğu için doğru olanı yapıyor.*¹²²

Abbasgulu Bey, Kerbelayı İsmail'in peşine düşüp yanına gittiğinde de aralarında hayat görüşlerinin farklılığı hakkında bizim yaptığımıza benzer bir karşılaştırma geçmiştir. Abbasgulu Bey:

— *Kerbelayı bu hükümeti kuranlardan biri de benim!* demiştir ve devamında:

— *İnsanlarımız kendi yurtlarına yuvalarına dönmeliydi. Kızıl tabur da aslanlar gibi çarpıştıyordu. Nahçıvan'ı da kurtardık, Şeril'i de. Köyümüze döndük. Evler dağılmı, bağ bahçe ot biçer gibi mahvedilmişti. Harabelere sahip olduk. Herkesin derdi aynıydı, Kerbelayı! Sen ise... Ben halksız bir gün dahi istemiyorum!*¹²³

Hatta Talıbov, Abbasgulu Bey'e şüpheli bir tavırla yaklaştığı zaman Şabanzade:

— *Ondan şüphelenmek için bir sebep göremiyorum, diye cevap vermişti. Adamlar ona inanmış, bütün ahaliyi Taşnak birliklerinin arasından geçirmiş, Kızıl Tabur gönüllülerini toplayıp Nahçıvan'da Zengezur'da Dereleyez'de çarpışmıştı. Buralarda Şura hükümetine yardımcı olmuş kendi topraklarını kolhoza vermişti... Keşke onun gibi komünistlerimizin sayısı daha fazla olsaydı.*¹²⁴ diye düşünmüştür.

Abbasgulu Bey'in diğer karakteristik özellikleri ise:

¹²² Kerimzade, (Çev., Irmak), s.342.

¹²³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.76

¹²⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.19.

*O, hiçbir zaman söylenmesi gereken şeyleri yutmamıştı. Ağzına kurşun sıksan bile lafını esirgemezdi.*¹²⁵

*Abbasgulu Bey'i aradığında yapılan işin en zor bölümünde çalışırken bulurdun.*¹²⁶

*...Kerbelayı İsmail'in yanında da onu büyük tehlikeler bekliyordu. Ama o hiç korkmuyordu. İradeli, sağlam, tuhaf bir insandı.*¹²⁷

*Abbasgulu Bey, çok ince düşünen biriydi. Bu yakışıklı gencin yalan söylediğinin farkındaydı.*¹²⁸

Hayatı boyunca girdiği savaşlardan zaferle çıkmış, madalyalar kazanmış ve inandığı şeyler uğrunda kimseye ayrıcalık tanımayan böylesine cesur bir kişinin; hayatta başına gelmesini istemediği tek şey: Ucuz ölümdür. Kerbelayı İsmail'in yanına giderken başına gelecekleri bilmeden ucuz ölümü düşünmeye başlamıştır.

*O, ölümü aklına bile getirmezdi. Kurşundan korkmaz, çekinmezdi. Fakat her zaman insanların ölümünü gördüğünde hassasiyet gösterdiği bir konu aklına gelirdi: Ucuz Ölüm! Ad san ile yaşamıştı, çetin çarpışmalardan çıkmıştı, hiç yara dahi almamıştı...*¹²⁹

Kerbelayı İsmail'i bulup yanına gittikten sonra Abbasgulu Bey, ne kadar dil dökerse döksün onu yolundan çeviremeyeceğini, ikna edemeyeceğini anlar. Evden çıkıp geri dönmeye niyetlendiğinde romandaki şu cümleler dikkat çekicidir:

*Abbasgulu Bey'in yüzü kapkara kesilmişti. Arkadaşlarına atlarını sürmelerini işaret etti. Bu gibi insanların kapısına gelmenin hata olduğuna, onu konuşurmaya bile gerek olmadığına karar verdiği yüzünden okunuyordu.*¹³⁰

Geri döndükleri sırada meydana gelen üzücü olay ise Gemlo'nun onları takip ederek onlara tuzak kurmuş olmasıdır. Kurşunlar yağmaya başladığında Halil'in vurulduğunu gören Abbasgulu Bey için hayatının en zor anlarından biridir. Arkadaşı ellerinin arasında yaralı bir şekilde yatıyordu. Her savaşta olduğu gibi yine hak etmeyen insanlar hayatını kaybetmektedir. O, cesur adam belki de hiçbir zaman kendini bu kadar çaresiz hissetmemiştir:

¹²⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.10.

¹²⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.11.

¹²⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.14.

¹²⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.31.

¹²⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.23.

¹³⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.81.

Halil yüzüne bir damla düştüğünü hissetti. Acaba yağmur mu yağıyor diye düşündü. Hayır! Yıllarca arkadaşlık yapmışlar, düğünlerde beraber oynamışlardı. Abbasgulu Bey'in güldüğünü pek az görmüştü. Her ikisinin de evinden cenaze çıkmıştı. Abbasgulu Bey'in gözleri nemlenmemişti. Şimdi ne oldu ona? Yalnız kaldı. Kerbelayı namert çıktı...¹³¹

Diğer yandan Abbasgulu Bey'in korktuğu da başına gelir:

...Zaten her şey bitmiş artık kayanın arkasına saklanmanın ne yararı olur ki? Şimdiye kadar kimsenin gölgesine sığınmamışım. Ucuz ölüm gelip beni buldu demek, diyerek acı bir şekilde Halil'den sonra Abbasgulu Bey de hayata gözlerini yummuştur. O, heybetli ve dağ gibi adamı devirebilen bir düşman kurşunu olmuştur.

Son sözleri ise :

— Vurun ve gidin Kerbelayı İsmail'e deyin ki, Abbasgulu Bey'i öldürdük. Bu onun son sevinci olur!¹³² şeklinde olmuştur.

Fiziki özelliklerini sıralayacak olursak:

Abbasgulu Bey'in geniş omuzları paltonun altından çok net bir şekilde kendini gösteriyordu. Gri renkli paltonun geniş kolundan çıkan soğuktan kızarmış iri bir el, Şabanzade'nin elini sıktı.¹³³

Kabuk bağlamış kalın dudaklarını büzerek omuzlarını çektı.¹³⁴

Uzun, boz palto dizlerini örtmüştü. Etekleri atın terinden ıslanıp buz tutmuş, gümüş gibi parlayan üzengeye yapışmıştı. Şapkasının altından bakan korkunç gözleri atın yelesine dikilmişti...¹³⁵

İri ve kederli gözlerini ona dikti. Keder onun bakışlarındaki sertliği eksiltiyor, biraz daha artırıyordu.¹³⁶

Taşnaklarla olan saldırı sırasında Muharrem'in gözünden:

Abbasgulu Bey tepenin üstünde iki saat kadar durdu. Heykele benziyordu. Atı bazen şaha kalkıyordu.¹³⁷

Halil

Roman içerisinde Halil karakterine Kerbelayı İsmail ve Abbasgulu Bey kadar ayrıntılı yer verilmez. Buna rağmen romandaki şahıslar önem sırasına göre dizilirse

¹³¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.87.

¹³² Kerimzade, (Çev., Irmak), s.88.

¹³³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.11.

¹³⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.12.

¹³⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.22.

¹³⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.69.

¹³⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.93

Halil, üst sıralarda yer alır. Kerbelayı İsmail'in yanına giden üç atlıdan biri, Halil'dir. Abbasgulu Bey ile birlikte o da Vedi köyünde yaşamaktadır. Evlidir ve çocukları vardır. Abbasgulu Bey'in yakın dostu olup onunla aynı görüşlere sahiptir. Buna bir örnek olarak:

—*Yani dinini, milliyetini mi değiştirmeliydi diyorsun? Halil bunu asla yapmazdı.*¹³⁸

Kolhozlar kurulduktan sonra Vedi kolhozunun başkanlığı ona verilmiştir. İsyân hareketlerine katılan kişiler hariç herkes Halil'den ve çalışmasından memnundur. Roman içerisinde Abbasgulu Bey kadar yiğit, cesaretli ve korkusuz biri varsa o da Halil'dir ve Halil'in başına gelecekleri hissetmişcesine eşiyile vedalaşırken hüzünlenmesi alışlagelmiş bir durum değildir.

Şabanzade; Abbasgulu Bey ile Kerbelayı İsmail'in yanına gitme konusunu görüştükleri sırada Halil hakkında Şabanzade:

— *Vedi kolhozunun başkanı Halil'i de yanına katarsam razı olur musun? Protokole yazalım mı? Yapılacak işleri planlamada çok beceriklidir ve bu konuda herkes ona güveniyor. Beraber gidersiniz. O da oradakilere kolhozun işlerinden bahseder.*

Abbasgulu Bey:

— *Beraber gidersiniz de ne demek! O adam, benim can ciğerimdir. Derdimiz, sırrımız birdir. Her yere beraber gitmişiz. Ben de zaten Halil'in benimle gelmesini isteyecektim. Halil yanınızda iken bütün dünyaya karşı, cesaretle herhangi bir ürküntü duymadan çarpışabilirsiniz!*¹³⁹ demiştir.

Romanın ilerleyen sayfalarında yine Abbasgulu Bey:

*Kolhoz, Halil'i tamamen değiştirmiş, onu tam bir toprak adamı yapmıştı. Kolhozdan ayrılalı iki gün olmasına rağmen onu dilinden düşürmüyor, canı sıkılıyordu. Bu işte büyük başarı kazanacaktı. Hangi işi verirsiniz canla başla çalışıyordu.*¹⁴⁰ diye içinden geçirmiştir.

Halil hakkında halk arasında mavi benekli beyaz atın üstünde giden, görenlerin mermi atmaya cesaret edemediği, evlialardan biri olup yardıma gittiği söylenmektedir.

Kerbelayı İsmail'in evine gittikleri zaman Talıbov ve Halil dışarıda bekler.

¹³⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.141.

¹³⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.14.

¹⁴⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.83.

*Talıbov, Halil'e baktı...Tuhaf adamdır, çok cesur galiba. Azrail'den bile korkmaz. Ama dokunsan ağlayacak gibi. Ona bir fiske vurrurlarsa, atını pencereden içeri sürer, Kerbelayı İsmail'in göğsünü parçalayıp ciğerini çıkarır gözünün önünde tutardı.*¹⁴¹

Hiç beklemediği anda saldırıya uğrayıp hayatını kaybettiğinde ise geride eşi, çocukları, atı ve onu sevenler kalmıştır. Cesedine bacanağı Şirali sahip çıkmıştır.

Fiziksel özelliklerini sıralayacak olursak:

*...Halil'in çehresine yorgunluk çökmüştü. Gördükleri, duydukları onu yormuştu. Kalın kaşları çatılmış, alnı kırışmıştı. Siyah, burma bıyıklarına yapışan pirinç taneleri onları beyaza boyamıştı.*¹⁴²

*Duman, sis dağlarının başına sessiz sedasız nasıl hakim oluyorsa, gam da keder de onun benliğinde, iri kara gözlerinde mesken tutmuştu.*¹⁴³

*O eşini yatıştırmak için pala bıyıklarını sıvazlayarak tekrar güldü...*¹⁴⁴

*Halil'in ayakkabılarının üstü delikti. Soğuk ayaklarına iyice işlemişti.Sobanın önünde oturup çoraplarını kurutuyordu.*¹⁴⁵

İman

Köy konseyi başkanıdır. Şura hükümetine bağlılıkla bilinmektedir. Dış geçirilmesi kolay biri değildir. Romanın başlarında Kerbelayı İsmail'e esir düşmüştür. Daha sonrasında esirlerin başında duran Zülfikar'ın yaptığı yanlış bir hareket sayesinde fırsat yaratıp kaçmıştır ve yeniden özgürlüğüne kavuşmuştur.

Kerbelayı İsmail ile aralarında süregelen bir düşmanlık vardır. İman, görevi gereği Kerbelayı İsmail'den hasat ettiği tahılı ister. Kolhozu ve topraklarını başkalarıyla paylaşmayı kabul etmeyen Kerbelayı İsmail, İman ile çoğu zaman tartışmalara girmiştir. Hatta İman'ı silahla vurmaya dahi çalışmıştır.

Hükümet kurulmadan önce İman'ın maddi durumu pek iyi değildir. Köydeki hayvanlara çobanlık yaparak geçimini sağlamıştır. Hükümet kurulduktan sonra köy konseyi başkanlığı yapmış, zamanla maddi durumu düzelmiştir. Kerbelayı İsmail'in gözünde İman, sonradan görme basit bir kişidir.

¹⁴¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.72.

¹⁴² Kerimzade, (Çev., Irmak), s.17.

¹⁴³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.18.

¹⁴⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.18.

¹⁴⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.43

İman'ın esir düştükten sonra tek bir düşüncesi vardır: Nevreste. Onun hakkında kaygı ve endişesi vardır. Gemlo'nun eline geçmiş olma ihtimali bile İman'ı deliye döndürmektedir. Namus konusu, İman için çok önemlidir ve bu konuda eşine olan güveni her zaman sonsuzdur.

Özgürlüğüne kavuştuktan sonra İman, eşini aramaya girişir. Geriye döndüğünde evinin harap edildiğini görür. Eşini bulamayınca adeta dünyası başına yıkılır. Komşularına sorarak Nevreste'nin nerede olduğunu öğrenir. Eşini ararken ara ara onun hayaliyle konuştuğunu da görmekteyiz. Sonunda eşini bulur ve yıkılan evini yeniden inşa etmeyi başarır. Hatta İman, kendi evini kurmakla yetinmeyip yeniden kolhoz kurma çalışmalarına da başlamıştır.

Fiziki özellikleri şu şekilde verilmiştir:

Orta boylu, turp gibi kırmızı, bıyığı ve sakalı saman rengindeki adamı içeri getirdiler. Üstü başı yırtık, perişan bir haldeydi.¹⁴⁶

İman'ın başındaki kalpağın önünde bile, tahtadan yapılma mühürüne benzeyen beş köşeli yıldız vardı.¹⁴⁷

İman, eski asker gömleğini giyinmiş, beline eski bir kemer bağlamıştı.¹⁴⁸

Şabanzade

Romanda parti komitesi katibi olarak karşımıza çıkar. Merhametli, alçakgönüllü, dürüst, işini seven ve güvenilir bir karakterdir. Aynı zamanda iyi eğitim görmüş biridir. Her zaman doğru yoldan gitmeye çaba gösterir ve doğru bildiklerinden şaşmaz. Talibov gibi partiye bağlıdır. Fakat Şabanzade, diğer insanları kendiyile kıyaslamaz. Aksine köy halkı ile arası çok iyidir. Herkes onun parti komitesine getirilmiş olmasından memnundur.

Şabanzade, çoğu zaman kendisini iki ayrı adam olarak düşünmektedir: Biri aile babası kimliği, diğeri ise idareci kimliğidir. O, bir iş yaparken sert biri olabilmektedir. Oysa durum evde tam tersidir. Eşine ve çocuklarına karşı her zaman şefkatli ve yapıcı bir tavır sergilemektedir. Sert görünmesine karşın halkın ondan memnun olmasındaki en büyük etken alçakgönüllü olmasıdır. Eşi, bu konuyla ilgili çoğu zaman onu uyarmaktadır:

— *Sen bu halinle nasıl idarecilik yapıyorsun? Bu huyunu devam ettirirsen, halk sana güler, hatta zil takar alay ederler.¹⁴⁹* der.

¹⁴⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.39.

¹⁴⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.62.

¹⁴⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.67.

Benzer bir eleştiriyi roman içerisinde Talıbov da yapmıştır. Fakat belirtmek de fayda var ki Talıbov, insanları eleştirmek için her zaman fırsat kollayan bir karakterdir.

Kerbelayı İsmail'in çıkardığı isyanda Abbasgulu Bey ve Halil'i görevlendiren kişi de Şabanzade'dir. Hatta Kerbelayı İsmail'in ayaklanma başlattığı haberini alınca sinirlenerek:

Bin bir güçlkle kurduğumuz kolhozları dağıtmışlar. Haydutların ayağına gitmeliyiz, yalvarmalıyız... Buna katlanılır mı? Eğer Kerbelayı'ya gücümüzü gösteremez isek, başka yerlerde de isyanlar başlar...¹⁵⁰ diye düşünür.

Talıbov'un gittikleri seferden tek başına dönmesinin üzerine, Abbasgulu Bey ve Halil'in onları yarı yolda bırakıp Kerbelayı İsmail'in tarafına geçebileceğine ihtimal vermememiştir. Onlara olan inancı tamdır. Bu sebeple, bu olaya şüpheli bir tavırla yaklaşp Talıbov'u köşeye sıkıştırmaya çalışmıştır. Giriştiği karakter analizlerinde başarılı olduğu görülmektedir.

Şabanzade'nin roman içerisindeki en büyük sıkıntısı: Eşinin, isyanın öncülerinden olan Gemlo'nun akrabası olmasıdır. Bu durumu Talıbov'dan öğrendikten sonra her şeyin bittiğini düşünür. Makamının elinden alınacağını, bununla kalmayıp hapse atılacağını veya ailesiyle birlikte sürgüne gönderileceğini düşünür. Fakat o, Talıbov gibi değildir. Talıbov, korkup oyunlar oynamayı seçerken; Şabanzade, dürüstlükten yanadır. Zira işi elinden alınırsa bile gocunmadan başka işte de çalışabileceğini ifade eder.

Aynı zamanda ileri ve açık görüşlüdür. Kadınlara değer vermesi bakımından Gemlo ile karşılaştırmak bile abestir. Aralarında büyük fark vardır. Halil'in eşinin parti binasına gelip kocası hakkında bilgi almak istemesi karşısında çok sevinir. Şabanzade, kadınların parti komitesinin gücünü anlıyor olmasından, parti binasına başka kadınların da gelmeye cesaret göstermesinden memnun olmuştur. Zira kadınlara değer veren Şabanzade, onların toplumda hak ettiği yere gelmesi için çaba harcamaktadır.

Şabanzade, Gemlo'yu eskiden beri sevmemektedir. Eşiyle birbirlerini sevmiş, kaçarak evlenmişlerdir. Gemlo'nun gözüne gerek olmadıkça görünmemeye çalışmışlardır. Gemlo'nun isyan hareketlerinden ne Şabanzade'nin ne de hanımının

¹⁴⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.181.

¹⁵⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.9.

haberi yoktur. Sorumluların yaptığı hataların başkalarını derinden etkileyecek olması da o dönemdeki Sovyet sisteminin zaaflarından biridir.

Ayaklanma haberi kısa sürede önce Talıbov tarafından, sonra halk tarafından duyulur. Talıbov, Şabanzade'nin zarar görmemesi için eşini boşaması gerektiğini söyler. Aynı Talıbov eşinin ve çocuklarının kanının bozuk olduğunu iddia eder.

Şabanzade, yıllardır eşinin hiç kötülük yönünü görmediğini, ondan memnun ve razı olduğunu düşünmektedir. Aralarında bir kez bile kırgınlık olmamıştır. Çocuk yaşta birbirlerini sevmişler, birlikte eğitim almışlardır. Şabanzade eşi ile aynı dünya görüşüne sahip olduğunu içinden geçirir.

*Hısmınlığı kanda aramamaları lazım; fikirleri, yürekleri aynı olan insanları hısim saymalıdırlar.*¹⁵¹ şeklinde oldukça yerinde bir cümle kurmuştur. Bu cümlesi, aynı zamanda içinde yaşadığı döneme de ağır bir eleştiri niteliğindedir.

Sonrasında hem Abbasgulu Bey ve Halil için hem de Gemlo ile yüz yüze gelip hesap sorabilmek adına kurulmakta olan seferliğe katılma kararı alır. Gemlo ile karşı karşıya gelince onu vuramaz aksine Gemlo onu omzundan vurur. İsteddiği başarıyı elde edememiş olsa da Gemlo ile karşı karşıya gelerek kendini kanıtlamıştır.

Ayrıyeten fiziki özelliklerini sıralayacak olursak:

*Ellerini beyaz saçlarına tarak şeklinde geçirip kenetlenmişti... Şabanzade kırışlarla çevrelenmiş gözlerini buharlanan bardağa dikti.*¹⁵²

*Abbasgulu Bey'in ciddiyet ve cesaret dolu gözleri kağıda dikildi. Sonra sekreterin sarı benizine bakarak cevap aradı...*¹⁵³

Aşık Hudagulu

Aşık Hudagulu, halk şiiri geleneğini sürdüren aşıklardan biridir. Kerimzade'nin halk edebiyatı ile folklorik unsurlardan yararlanması romanı epeyce zenginleştirmiştir.

Eğlence meclislerinde saz çalıp, hikayeler anlatacak bir kişi arandığında akla gelen ilk isim Aşık Hudagulu olur. Dönemin şartları göz önünde tutulduğunda ailesinin maddi durumu çok kötüdür. Evlerinde bulunan bir kuzu ve bir tavuk onların sahip olduğu en değerli varlıklarıdır. Ailesinin geçimini meclislerde saz çalarak temin etmektedir. O yıllarda adet olduğu üzere saz çalan aşığa hediye olarak yiyecek verilmekte ve aşık da bu hediyeleri ailesine götürmektedir. Eşi ve çocukları,

¹⁵¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.109.

¹⁵² Kerimzade, (Çev., Irmak), s.10.

¹⁵³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.12.

Hudagulu'nun eğlence meclisine gideceğini öğrendikleri zaman bayram ederler. Çünkü karınlarının doyacağını bilirler.

Gemlo, Abbasgulu Bey ve Halil'in ölümü üzerine eğlence düzenlemeye karar verir. Bu amaçla Aşık Hudagulu'yu çağırması, onu zor bir duruma sokar. Çünkü ölümün ardından yas adetlerinin uygulandığı bir yerde aşığın saz çalıp halkı eğlendirmesi ayıplanan bir davranıştır. Gidip saz çalarsa köydeki insanların gözünde kötü duruma düşecek, çalmazsa da eve ekmek götüremeyecektir. Ne yapacağını şaşırان Aşık Hudagulu'nun bu sözleri düştüğü kötü durumu e özetler:

— *Ne yapayım, benim çocuklarıma kim ekmek verecek? Aşık babayım; ekmeğim sazdan, sözden çıkıyor. Bana kim ekmek verirse onun gönlünü hoş etmem gerek.*¹⁵⁴

Aşık Hudagulu zor bir karar vererek meclise gidip saz çalar. Fakat oraya gitmenin cezası ağır olur. Kerbelayı İsmail, Aşık Hudagulu'nun sazını kırıp atmıştır.

Aşık Hudagulu'nun bir kusuru vardır: saz çalarken onu öksürük tutmaktadır. Öksürük nöbetleri başladığı zaman meclisteki herkes ondan ümidini keser. Öte yandan çok başarılı bir aşık olduğu söylenemez. Kendine ait bir eseri yoktur. Çok duyulmamış koşmaları, mısraları değiştirip kendine mal eder ve meclislerde onları söyler ya da Elesger ve Kurbanı'den¹⁵⁵ koşmalar okur.

Fiziki özellikler:

*Aşık Hudagulu uzun, zayıf, gırtlığının hareketi yüz metreden görünen biriydi.*¹⁵⁶

Aşık Hudagulu'nun eski bir pantolonu ve yünlü kumaştan dikilmiş bir gömleği vardır.

*O, bu elbiseleri on seneden fazla bir zamandır giyiniyordu. Göleğini bir iki yerden güve yemişti. Meclislerden döndükten sonra onları çıkarıyordu. Bu elbiseleri evde hiç giymezdi...*¹⁵⁷

*Hudagulu, derisi kırışmış eliyle yüzünü sıvazladı...*¹⁵⁸

Veli

Kerbelayı İsmail'in kendisinden yaşça çok küçük kardeşidir. İsyân hareketleri sırasında ağabeyini hiçbir zaman yalnız bırakmamıştır. Romanda önemli bir rol

¹⁵⁴ Kerimzade, (Çev., İrmak), s.122.

¹⁵⁵ Aşık Elesger ve Aşık Kurbanı, Azerbaycan sahasının en önemli saz aşıklarıdır.

¹⁵⁶ Kerimzade, (Çev., İrmak), s.119.

¹⁵⁷ Kerimzade, (Çev., İrmak), s.121.

¹⁵⁸ Kerimzade, (Çev., İrmak), s.123.

oynamasa da Kerbelayı İsmail'e yaptığı yardımla dikkat çeker. Ağabeyi için yeri geldiğinde yalan söylemiş, yeri geldiğinde de çatışmalara girmiştir.

Kerbelayı İsmail'in evine gelen Abbasgulu Bey ve diğer misafirlere saygı ve hürmet göstermesi onun "iyi ve olumlu" bir karakter olarak nitelendirilmesine vesile olur. Aynı zamanda nerede, nasıl konuşması gerektiğini iyi bilen bir kişidir. Ayrıca Abbasgulu Bey'e kendi silahını vermesi, aynı tarafta olmalarına rağmen Veli'yi Gemlo'dan ayıran önemli bir özelliktir. Kerbelayı İsmail'in İman'ı öldürme düşüncesini Veli'ye açmak ister. O sırada kendi kendine tefekkür ederken zihninden geçenler Veli'nin yumuşak kalpli olduğunu doğrulayan düşüncelerdir.

*Veli, kendi dünyasındadır. Bir tavuğu bile kesemez, acır ona...*¹⁵⁹ düşüncesi Gemlo'nun gaddarlıklarının karşısında Veli'nin ne kadar masum kaldığını bizlere gösterir.

Abbasgulu Bey ve Halil'in öldürülmesinden sonra Veli de isyan hareketinden elini eteğini çekmiştir. Artık Gemlo'nun olduğu ortama girmek istemez. Seferberlik ilan edilip üzerlerine gelindiği zamanda bile Muharrem gibi silahlanmayı reddetmiştir. O, Muharrem'in düştüğü duruma üzülmemektedir. Dalgın bir şekilde ortalıkta gezinmektedir.

Olayların kızıştığı sırada Şihalioglu'nun ekibi Gemlo'yu hedef alıp vurmak ister. Ne ilginçtir ki kurşunlardan nasibini alan Veli olur. Her zaman olduğu gibi yine suçsuz bir insan zarar görmüştür. Vurulduktan hemen sonra hayatını kaybetmiştir. Kerbelayı İsmail de eşinin ölümü üzerine kendini adeta paralayan gelinini hamile haliyle yalnız bırakmaz. Türkiye'ye kaçırmayı düşünse de işler istediği gibi gitmez.

Veli'nin fiziki özellikleri ise şu şekildedir:

Roman içerisinde Veli için "yakışıklı genç" ifadesi kullanılır.

*Gümüş renkli kalpağı bu genç delikanlının alnını yanlamasına kesmişti. Kalpağının bir tarafı sağ kaşının üstüne kadar inmişti. Alt dudağı kırmızı renkteydi. Samimi gülümsemeye hoş geldiniz, dedi.*¹⁶⁰

Resul

Kerbelayı İsmail'in tarafında olan bir diğer kişi de Resul'dur. Pasif bir karakterdir. Kendi halinde biridir. Ona verilen emirleri elinden geldiğince yerine getirmeye çalışır. Kerbelayı İsmail'in oğlu Yadullah'ın cesedini kendi elleriyle

¹⁵⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.78.

¹⁶⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.29.

yıkamıştır. İsyarla birlikte dağlara kaçıp komünistlere geçit vermemek için nöbet tutar. Kerbelayı İsmail'den ve Gemlo'dan oldukça korkmaktadır.

Yaptığı gaddarlıklarıyla ünlü olan Gemlo, nöbet tutarken Abbasgulu Bey'in geçmesine izin verdiğinden ve diğer adamlara da ibret olması için Resul'ün kulağını kesmiştir.

Öte yandan Resul, Kerbelayı İsmail'in yanında kasaplık da yapmaktadır. Misafir geldiği zaman saygıda kusur etmeden onları ağırlar ve ikram etmek için hayvan keser. Gemlo'nun da Resul'ün kulağını kesmesi; aslında insanlara değer verilmediğinin, tabiri caizse Gemlo'nun gözünde insanların, hayvandan farkı olmadığını bizlere verilmiş bir örneğidir.

Resul'ün eşi ise, kocasının düştüğü bu duruma çok üzülmemektedir. Kulağı kesildiği zaman günlerce yas tutmuştur. İntikamını almayacak mısın, diye sorduğunda Resul, korkusundan, Allah onun cezasını verecek, diye cevap vermektedir. Eşinin kin gütmesi canını sıkılmaktadır.

Romanın sonlarına doğru Resul'ü Kerbelayı İsmail ile birlikte Türkiye'ye kaçarken görmekteyiz. Bir mağaraya sığındıkları zaman Resul, hastalanarak ateşlenir. Onlarla birlikte yoluna devam edemez. Gemlo'nun öldürdüğü ayı postuna sarılarak kendini ısıtmaya çalışır.

*Resul düştüğü bu duruma acıyor, gözyaşları toprağa karışıyordu. Bütün gücüyle bağıarak ağlasa bile, sesini duyurup yardıma gelecek kimse olmayacaktı...*¹⁶¹

Sonrasında öldürülen ayının eşi, intikamını almak için mağaraya girer. İçeride sadece Resul vardır. Daha önceden de belirtildiği gibi başkasının yaptığı bir işin cezasını mutlaka suçsuz biri çeker. Bu durum, içinde buldukları dönemin düzen anlayışına tenkit örneği olarak dile getirilmiştir.

Fiziki özellikleri: *Nöbetçinin koyun derisinden dikilmiş kalpağının üzerindeki kar ağarıyor, ıslanıp donan saçaklar, kaşlarının, kulaklarının yanlarından sarkıyordu. Cam düğmeye benzeyen gözleri ise parıl parıldı.*¹⁶²

Kulaklarının çok iyi duymadığı bilgisine yer yer rastlamaktayız. Onunla konuşan kişiler, duyabilmesi için kelimeleri yüksek sesle ve birkaç kez tekrar ederek söylerler.

¹⁶¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.261.

¹⁶² Kerimzade, (Çev., Irmak), s.23.

*Kalpağının altında görünen beyaz sargı ile suratı adeta ikiye bölünen Resul içeri girdi.*¹⁶³

Muharrem

Roman içerisindeki sayılı genç karakterlerden biridir. Kerbelayı İsmail'in yeğeni olması dikkatimizi çeken ilk özelliği olmuştur. Kardeşinin yadigarı olmasından ötürü Kerbelayı İsmail, Muharrem'i çok sever. Evlidir ve çocukları vardır. Babası vefat ettikten sonra annesi, eşi ve çocukları birlikte yaşamaktadır.

Romanda daha çok olumlu yönleriyle tasvir edilir. "İyi" olarak nitelendirebileceğimiz bir roman kişisidir. Söylediği sözün arkasında yüreklice durması, sözünü çekinmeden ve açıkça söyleyebilmesi dikkat çekicidir.

Muharrem, her ne kadar isyan hareketlerini desteklemese de annesiyle birlikte amcasını hiçbir zaman yalnız bırakmamıştır. Fakat Abbasgulu Bey ve Halil'in ölümü üzerine düşünceleri tamamen değişmiştir. Adeta önceden amcasının isteklerini yerine getiren Muharrem gitmiş, emirlere karşı çıkan başka bir Muharrem gelmiştir. İnsanların ikiyüzlülüğünden, acımasızlığından, hainliğinden, savaşların kötülüğünden, kısacası dünyadan topyekun şikayetçidir.

Muharrem zaman zaman Gemlo ile sert tartışmalara girer. Birçok roman karakteri gibi Muharrem de Gemlo'yu sevmemektedir. Onun acımasızlığı ve gaddarlığından hiçbir zaman hoşnut olmamıştır.

Abbasgulu Bey'e karşı duyduğu büyük bir saygı vardır. Onun ölümünden kendini sorumlu tutmaktadır. Daha doğrusu ölümüne engel olamayıp Gemlo'yu durduramadığı için suçluluk hissine kapılmıştır. Amcası Kerbelayı İsmail'e şimdiye kadar Yusufoglu'nun düşmanıydık şimdi herkesin düşmanı olduk, demiştir. Bu suçluluk hissi, onu hasta edip yatağa düşürür. Ölüm riskini göze alıp baş sağlığı için Abbasgulu Bey'in evine kadar gitmiştir.

Romanda geçen şu sözleri içinde bulunduğu duygu karmaşasını göstermektedir:

— ...Abbasgulu Bey sıradan biri değildi, halkımıza öncülük etmiş, bu yolda bir sürü eziyet çekmişti. Onun kanını döktünüz. Kalbim kırılmış artık, perişan bir haldeyim, ayağa kalkmak bile istemiyorum. Yaptığım yanlış affedemiyorum.¹⁶⁴

Muharrem'in bu sözlerinden çıkarabileceğimiz başka bir sonuç da şudur ki Muharrem, Abbasgulu Bey'i babasının yerine koymaktadır. Gerek yapmış olduğu

¹⁶³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.30.

¹⁶⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.151.

kahramanlıkları gerekse de sağlam bir karakteriyle Abbasgulu Bey, Muharrem'in gözünde örnek bir kişiliktir.

Abbasgulu Bey'in ölümünden sonra çoğu zaman geçmişe dönüp onunla olan hatıralarını yad eder. Zira her daim onunla gurur duymuştur. Böylesine değerli ve nüfuzlu bir adamın öldürülmesi ve kefensiz defnedilmesi Muharrem'e acı verir. Buz tutmuş toprağı kazamayan Zülfikar'ın elinden kazmayı alıp Abbasgulu Bey'in geçici mezarını kendi kazmıştır.

Acılarını bir nebze de olsa dindirmek, yükünü hafifletmek için Abbasgulu Bey'in evine başsağılığına giden Muharrem, hoş karşılanmaz. Muharrem, herkesin gözü önünde ağladığını hissettiği an oradan kalkıp gider. Peşinden silah sesi duyulsa da sağ salim geri dönmeyi başarır. Cenaze evinde Muharrem:

— *Yine söylüyorum, Abbasgulu Bey'in ölümü, beni, babamın ölümünden daha kötü etkiledi. Üzerimize gelecek adamlardan korkup, buraya sığınmak için geldiğimi asla düşünmesinler. Ben kimseye sığınmak istemiyorum. Şimdiye kadar da kimseye sığınmamışım.*¹⁶⁵

İnsanların ona karşı olan olumsuz tutumunu görünce artık o köyde barınamayacağını anlar. Ailesi ve kendisi yıllar sonra yurtlarına geri dönse bile adları lekелendiği için halk arasında düşman olarak nitelendirileceklerdir. Ailesi hiçbir zaman huzur içinde yaşayamayacaktır. Bu yüzden ailesini Kerbelayı İsmail ile Türkiye'ye yollama kararı alır. Kendisi de ailesini yolladıktan sonra kirvesinin hatrına geri dönüp hükümete teslim olmuştur.

Fiziki özellikleri şu şekildedir:

*Muharrem sakal bırakmıştır. Daha çok gençti. Yanağının derisi nar kabuğunu andırıyordu. Gözlerinin akından ince, kırmızı damarlar ağ gibi örülmüştü. Uykusuz kalan veya üzülerek ağlayan birine benziyordu.*¹⁶⁶

Ekber

Muharrem'in kirvesidir. Hemen hemen aynı yaşadılar. Dostlukları çok eskiye dayanmaktadır. Savaşta bile omuz omuza mücadele etmiş; birbirlerine kuvvet ve destek olmuşlardır. Savaş bittikten sonra düzenledikleri dost meclisinde yakınlarına Muharrem'le "kan kirvesi" olduklarını açıklamıştır. Fakat Kerbelayı

¹⁶⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.230

¹⁶⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.92.

İsmail'in isyan hareketinden sonra aralarına adeta aşılmaz bir duvar örülür. Ekber, Muharrem'in amcasını desteklemesini hiçbir zaman kabullenmek istemez.

Savaş öncesinde çok zor şartlar altında yaşamıştır. Babası gibi kendi de yetim büyümüştür. Bu yüzden halk arasında ona "Yetimoğlu Ekber" de denilmektedir. Kızıl Tabur'dan göğsünde madalyayla döndükten sonra herkesin içinde gururla dolaşabilmiştir. Zira kendisini halkına kanıtladığını düşünmektedir. Öyle ki çoğu zaman kızıl madalyasını göğsünden dahi çıkarmaz. İnsanların onun bu başarısını takdir etmesini istemektedir.

Ekber, aynı zamanda sözü ve davranışlarıyla güvenilir bir karakterdir. Roman içerisinde inkılapçı olduğu ve Karabağlar hareketine katıldığı bilgisi de verilir. Savaş döneminde toprakları için çok çabalamıştır. Bu yüzden hükümete ve topraklarına bağlılığı sonsuzdur. Savaş sonrasında Groban'da köy konseyinde çalışmaya başlar. Geldiği güzel günlere her zaman şükretmektedir. Sözüne sadık ve bir o kadar da inatçıdır. Kafasına bir şey koyduysa onu bu düşüncesinden vazgeçirmek kolay değildir.

Ekber, hükümete karşı gelenler kardeşi dahi olsa affetmeyeceğine dair yemin etmiştir. Muharrem ile olan yakınlıkları herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Bu sebepten ötürüdür ki Muharrem, Ekber'in yanına sığındığı zaman onu hükümete teslim etmeye karar verir. Adına leke gelmesini hiçbir zaman istememektedir.

— *Muharrem, dostluk başka, ona diyeceğim yok. İhanet etmek, ne dostluğa sığar ne de kardeşliğe.*¹⁶⁷sözleri onun karakterinin sağlamlığını bizlere kanıtlar.

Fiziki özellikleri şu şekildedir:

*Yetimoğlu Ekber, uzun boylu, zayıf biriydi. Uzun kolları, omuzlarından asılmış yay gibi idi ve her birinin ucunda da dört dört kiloluk taş vardı sanki... Biraz da kamburcaydı. Bu tip insanlar doğuştan düz ve zayıf yapılı olurlardı. Ona buna çalışmak, hizmet etmek, eğilip arpa, buğdağ, ot biçmek böylelerinin belini kamburlaştırıyordu...*¹⁶⁸

Şıhalioğlu

Roman içerisindeki tam adı: İsmail Kerimov Şıhalioğlu'dur. Aslında adı Şıhali'dir fakat kardeşleri arasında babasına tek benzeyen kendisidir. Bu yüzden yaşlandığı zaman herkes ona "Şıhalioğlu" demeye başlamıştır. Öncesinde tarlada

¹⁶⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.27

¹⁶⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.275.

işçilik yaparken yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte Milis kuvvetlerinin reisi olmuştur. Aynı zamanda eski özel tabur mensubudur.

Eğitimi ileri bir seviyede olmadığı halde iyi bir makama getirilmiştir. Bu durumdan, o dönemde pek çok kişi faydalanmıştır. Sistemin getirdiği bir düzen bozukluğudur. Romanın bazı bölümlerinde olduğu gibi burada da eğitim seviyesinin düşüklüğü ve sistemin zaafı eleştirilmiştir.

Romanda dekoratif unsur olarak yer alan Kaçak Kerim ve Kaçak Şahperi'nin torunudur. Küçükken gece yarısına kadar çalışıp para kazanmıştır. Ellerinden nasır hiçbir zaman eksik olmaz. Savaş zamanı ise Abbasgulu Bey ile birlikte çatışmalara girmiştir. Atılgan, güçlü ve cesaretli bir kişidir.

Bilinmeyen bir sebepten ötürü Abbasgulu Bey ile araları açılır. Ne kadar ısrar edilirse edilsin sebebini söylemez. Bu yüzden ağzı sıkı biridir. Aralarının açık olmasına rağmen Abbasgulu Bey'in ölümüne en çok üzülenlerden biri de odur. Kerbelayı İsmail'i yakalamak için yapılan hazırlıklara ilk katılanlardan biridir.

Adının lekelenmesinden, kötü anılmaktan korkması dikkat çekici bir özelliğidir. Yaşadığı dönem itibarıyla insanlar haksız yere birbirini suçlarken böyle bir ortamda temiz kalabilmek zordur. Bunun için giriştiği her işe, söylediği her söze dikkat eder. Rüşvet olarak görülebilecek işlerden uzak durmaktadır. Hatta akrabalarının gönderdiği hediyelerden bile kabul etmez.

*Etraftan görenler çeşitli yorumlar yapabiliirdi. Başkalarından iyi yaşantın olursa, onlar evinde bulamaçtan, bulgurdan başka bir şey bulamazken, sen pirinç pilavı yersen, kötü düşünmekte hakları olur elbet... Biz sosyalizmi getiriyoruz, şahsi mülkiyet neyime gerek! Fazlası şımartır insanı.*¹⁶⁹ diyecek kadar dürüst ve sağlam bir karakteri vardır. Bu yüzden köyde yaşayan halk tarafından çok sevilmektedir.

Fiziki özelliklerini inceleyecek olursak:

*Derinin altındaki bütün boğumları, çıkıntıları, eğrileri olan, uzun parmaklı ellerini, dizlerinin üstünde kenetlemiştii. Gömleğinin yakasındaki rütbeleri, şapkasının tereyi ve yıldızı parlıyordu. Şapkasını çıkarıp masanın üstüne bıraktı. Saçını kısa kestirdiği için, başının üstünde bir çukur görünüyordu.*¹⁷⁰ Başındaki çukur, savaş döneminde taşların altında kaldığı için oluşmuştur.

Zülfikar

¹⁶⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.168.

¹⁷⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.170.

Kerbelayı İsmail'in tarafında olan kişilerden biridir. Bir nevi hizmetçisi sayılır. "Ayı yavrusu" lakabıyla da anılır. Kerbelayı İsmail ve Gemlo'dan çok korkmaktadır özellikle Kerbelayı İsmail'i görünce kaçacak delik aramaktadır. Fakat onlar yanında yokken kendini büyük birisiymiş gibi göstermekten geri kalmaz. Tıpkı Gemlo'nun Abbasgulu Bey'den korktuğu gibi.

Romanda Kerbelayı İsmail tarafından esir alınmış kişiler, Zülfikar'ın gözetimi altında tutulmaktadır. İlerleyen sayfalarda Zülfikar, esirlerle eğlenip onlara kötü bir şaka yapmak ister. Onları öldürme yetkisi olmadığı halde öldüreceğinden bahsedip esirleri korkutmaktadır.

Yaptığı şakanın sonucunda istemeden de olsa esirlerden birinin uçurumdan aşağı yuvarlanmasına sebep olur. Hatta bu olayın üzerine İman, Zülfikar'ın namert ve kan içici olduğunu, söylemiştir. Ayrıca İman, Beyler'in uçurumdan düşmesi sırasındaki kargaşadan yararlanarak kaçmayı başarmıştır.

Sonuç olarak Zülfikar, esirlerden birini öldürmüş diğerinin de kaçmasına fırsat tanımıştır. Bu yaptığı beceriksizlikleri öğrenen Kerbelayı İsmail, çok sinirlenir ve cezasını vermeyi Gemlo'ya bırakır. Cezasını Gemlo'nun vereceğini öğrenen Zülfikar:

— *Kurbanın olayım Kerbelayı, benim cezamı kendin ver. Öldürecek sen öldür, bağışlarsan sen bağışla. Merhamet et bana. Senin her sözün benim yanımda Kur'an ayeti sayılır. Şimdi bir hatadır yapmışım, bağışla beni.*¹⁷¹ diyecek kadar çaresiz hale gelmiştir.

1.1.3.3. Kart Karakterler

*Romanda tek bir özelliğin sembol olan kart karakterler, her şeye rağmen yapılarındaki özellikleri korurlar ve asla değişmezler.*¹⁷² Roman kişileri içerisinde kart karakter özelliği gösteren karakterler, Gemlo ve Talıbov'dur.

Gemlo

Roman içerisindeki Kerbelayı İsmail'in yandaşı, bir nevi sağ koludur denilebilir. Kerbelayı İsmail, isyan hareketini başlattığı zaman da, Türkiye'ye kaçtığı zaman da yanında olan sadık kişilerden biri Gemlo'dur. Sadece Kerbelayı İsmail'den emir alıp yerine getirdiğini görmekteyiz. Fakat bunların yanı sıra roman kişileri arasında "kötü karakter" olarak nitelendirebileceğimiz tek isim yine Gemlo'dur.

¹⁷¹ Kerimzade, (Çev., İrmak), s.144.

¹⁷² Ülkü Eliuz, "Kötülüğün Haritasında Kadın Olmak: Cengiz Dağcı Romanlarında Kadın Karakterler", *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Eskişehir, 2017, s.122.

İnsanlar tarafından gaddar ve merhametsiz olarak tanınmaktadır. Resul'ün kulağını kesmesi, esirlere türlü işkenceler yapması ve mağarada ayıyı acımadan, kolayca öldürmesi bu duruma verebilecek en güzel örneklerdir.

Kötü karakteri yediden yetmişe herkes tarafından bilinmektedir. Onu gören çocuklar “Gemlo geliyor, seni yiyecek” diyerek birbirini korkuturlar. Ne ilginçtir ki bu sözler onun hoşuna gitmektedir. Gemlo'ya göre insanların ondan korkması kendi saygınlığını arttırmaktadır.

Kerbelayı İsmail ile birlikte İman'ı vurmaya çalıştıkları dönemde Gemlo hapis vatar. Yer yer Kerbelayı İsmail'le dahi ters düşüğünü görmekteyiz. Başına buyruk halleri en belirgin özelliklerinden biridir. O da Kerbelayı İsmail gibi kolhozların kurulmasına karşıdır. Bu sebeple eşi ve beş çocuğunu köyde -evlerinde- bırakıp dağlarda çatışmalara girer. Hatta çatışmalara yön veren yönetici konumunda isimdir.

*Kerbelayı'nın dede baba düşmanlarını, onun hoşlanmadığı adamları teker teker ortadan kaldıran Gemlo idi. Gemlo olmasaydı Kerbelayı kolhozları dağıtıp yolları kapattıramazdı. Kerbelayı bu sebeple Gemlo'ya çok yetki vermişti. Gemlo gruplar oluşturup ateş talimi yaptırırdı.*¹⁷³

Romanda üzerinde çok durulan namus konusu, Gemlo haricinde tüm roman kahramanlarının değer verdiği bir konudur. Gemlo ise bu hassas konuyu insanlara karşı koz olarak kullanma peşindedir. Namus kavramını alacağı intikamın bir parçası olarak görür. İman, esir düştüğünde eşini Kerbelayı İsmail'e emanet eder. Bunu duyan Gemlo, hemen harekete geçer. Amacı İman'ın eşini ele geçirip namusunu lekelemektir. Abbasgulu Bey, ona ibret niteliğinde sözler söyler:

— *Gemlo! Biz senin erkekleri bırakıp kadınları aradığını bilmiyorduk. Erkeğin öcünü kadından almazlar. Bu şahsiyetsizliktir, namussuzluktur!*¹⁷⁴der

Bir diğer konu ise kendini korkusuz olarak tanımlayan Gemlo, Abbasgulu Bey ile karşılaştığında sesini çıkaramaz.

Abbasgulu Bey'in heybetininden korktuğunu kabullenmek istemiyordu. Bir ses ona sen Abbasgulu Bey'den ürktün, karşısında aciz kaldın, diyordu. Fakat o, içinden yükselen bu sesi yüreğinde boğuyordu.

Korkaklığını bastırmak için kendi içinde mücadele eder:

¹⁷³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.28.

¹⁷⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.48.

*Onu öldüreceğim. Halil'i de vuracağım! Abbasgulu Bey'den daha ünlü olacağım! Her zaman Gemlo vurdu, diye söylenecek! Kurt yüreği yemişti, dört böbrekliydi. Abbasgulu Bey gibi yiğidi, korku nedir bilmeyen bir adamı serçe gibi öldürdü.*¹⁷⁵ şeklinde düşüncelerini içinden geçirmektedir.

Gemlo, hayalini gerçeğe dönüştürerek Abbasgulu Bey'i hiç acımadan öldürür. Ancak herkes tarafından saygı görme, ünlü olma düşüncesi gerçekleşmemiştir. Abbasgulu Bey öldürüldüğünde Kerbelayı İsmail, suçluluk psikolojisine girip olayların daha da kötüye gideceğinden çekinmektedir. Oysa Gemlo için pişmanlık ve kaygı söz konusu değildir:

— *Anlaşılan sen yine beni suçlu buluyorsun! Ben artık o, senin elinin altındaki Gemlo değilim bilmiş ol! Ben Abbasgulu Bey'i vurmuş biriyim. Ona hiçbir hükümetin gücü yetmemiştir... Bu her babayığidin harcı değil, anlıyor musun?*¹⁷⁶ demiştir. Onun bu sözleri yaptığı şeyden gurur duyduğunun göstergesidir.

Gemlo'ya yetki verilmesi üzerine Kerbelayı İsmail:

*...İnsan böyledir. Eline yetki verdin mi kuduruyor, başlıyor pirine tekme atmaya. Ben bu ayıyı getirip adam etmişim şimdi it gibi baldırırma yapıyor.*¹⁷⁷ diye düşünmüştür.

Romanın ilerleyen sayfalarında Gemlo, Kerbelayı İsmail'e benzer sözleri yeniden söylemiştir:

*Bu kendini ne sanıyor? Yalnız vurup kırmakla, gaddarlıkla her şeyin bittiğini mi zannediyor? Geleceği düşünmek için biraz akıl olması gerek. İşi gücü koyun keçi çalıp, orada burada arpa buğdaya değiştirmekti. Çekip yanıma getirdim, adam ettim. Biraz yetki verdim, şimdi pirine tekme atıyor.*¹⁷⁸

Abbasgulu Bey ve Halil'in vurulmasından sonra amacına ulaşan Gemlo'nun, onlardan daha üstün olduğunu göstermek için eline bir fırsat geçmiştir. Bu sebeple her şeyi bir kenara bırakıp Abbasgulu Bey'in atının peşine düşmüştür. Bulduğunda ise -yine acımasızlığının bir örneği olarak- atı, döverek yola getireceğinin hayalini kurmaktadır. Gemlo, Abbasgulu Bey'in atını elde etmekle sosyal statüsünün artacağına inanmaktadır.

Gemlo, her şeyi unutmuş sadece at ile uğraşıyordu. Nasıl etmeliydi. Çatışmaya Abbasgulu Bey'in atı ile gitse, çok söylentiler olacaktı. Abbasgulu Bey'in

¹⁷⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.53.

¹⁷⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.250.

¹⁷⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.59.

¹⁷⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.99.

atını, Gemlo'nun altında görenler hesaplarını ona göre yapacaklardı. Onlara mermi atmaya gerek yoktu, bu atın üstünde meydana girmesi top tüfek kadar etkili olacaktı.¹⁷⁹

Gemlo'nun hayvanlara karşı olan şiddet eğilimi daima yüksek seviyededir. Gerek mağaraya gelen ayıyı öldürülmesi, gerek Abbasgulu Bey'in atına şiddet uygulaması, gerekse de ahırdaki hayvanları kurşuna dizmesi onun şiddetten zevk alan hastalıklı ruh halini gösterir.

Dövmekle yola gelmeyeceğini fark edince Abbasgulu Bey'in kalpağını ata koklatıp onu yumuşatmayı başarır. Akabinde de Abbasgulu Bey'in kalpağı ve madalyalarını sahiplenir. Hayatını özgürce yaşamak için isyan hareketlerine katılması olumlu bir davranıştır. Ancak Gemlo zamanla amacından sapmış, hırslı ve hastalıklı bir kimliğe bürünmüştür. Abbasgulu Bey'i öldürdüğünde eğlence meclisi düzenleterek kendi adına şiir dahi söyletmiştir.

Kaçacak yerinin kalmadığını anlayınca Kerbelayı İsmail ile sınırı geçip Türkiye'ye sığınır. Orada kendine yeni bir hayat kurmak ister. Ne yazık ki kendini üstün görmesi, hırsı ve gaddarlığı Türkiye'de iken de benliğini bir türlü terk etmemiştir.

Fiziki özelliklerini sıralayacak olursak:

*Arkası kapıya dönük olarak oturan Gemlo, sobaya odun atıyordu. Sırtının her bir tarafı, bir düven genişliğinde idi.*¹⁸⁰

*Gemlo içeri girdi. Dipçiğini yere dayadığı tüfeğin namlusundan tutmuştu. Avdan dönüp mağaraya giren ilkel insan gibi duruyordu. Başında tüylü kalpağının, kalın kaşlarının, sakalının arasındaki yanakları, yuvarlak burnu kızarıyordu. Geniş ayakları yassılanıp yayılmıştı. Nakışlı çorabın üzerine giydiği çarığı neredeyse parçalayacaktı.*¹⁸¹

*Gemlo'nun ayı pençesine benzeyen uzun, simsiyah tırnaklı sol eli Beyler'in suratına indi.*¹⁸²

*İhtiyarlamış mıyım acaba? Hayır, Abbas'ı versinler, iki parmağımla yazısını bozayım...*¹⁸³

¹⁷⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.117.

¹⁸⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.25.

¹⁸¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.27.

¹⁸² Kerimzade, (Çev., Irmak), s.37.

¹⁸³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.52

*Gemlo'nun bıyıkları uzayıp dudaklarını, ağzını kapamış; sakalına karışmıştı. Yüksek sesle konuştuğu zaman dudakları aralanıyor, birbirinin yanına mermer parçaları gibi dizilmiş dişleri ağarıyordu.*¹⁸⁴

Talıbov

Romanın başında bahsedilen Abbasgulu Bey ve Halil'den sonra gelen atlı kişi, Talıbov'dur. Romanda yeni kurulan hükümete tüm benliğiyle bağlı olduğu sıkça tekrar edilir. İnsanları belli kurallar çerçevesinde değerlendirir ve kendisi de kurallara bağlı yaşar. Kitap içerisinde ayrıntılı bilgi verilmese de evlidir ve bir oğlu vardır. Ayrıca çok iyi bir propagandacıdır.

*Onun merkezi komiteye alınmasına Alı Tağızade karşı çıkmıştı. Talıbov'un sıradan bir propagandacı olduğunu, pratik işlerde beceriksiz, sadece o alanda istifade edilmesini söylemişti.*¹⁸⁵

Hükümetin onu Abbasgulu Bey ve Halil'in yanında gönderme amacı: İsyan eden halkı, yapacağı propagandalarla birlikte kolhoza katılmasına ikna etmek içindir.

Buna örnek olarak Talıbov şehirden eski, yeni karışık bolca gazete getirerek:

Bizim yeni silahlarımız var. Ateşli silahları bırakın.

Akabinde de:

*—Biz öldürmeye gidiyoruz! Gazeteyle, propagandayla öldüreceğiz onları! Onların çürümüş düşüncelerini bunlarla mahvedeceğiz! Bırak yanlış yolda olduklarınızı anlasınlar.*¹⁸⁶ demiştir.

Kerbelayı İsmail'in peşine gittiklerinde soğuktan üşüdükleri için gazeteleri yakmayı teklif ederler. Talıbov buna şiddetle karşı çıkar.

*— Ne dedin? Yıllardır onları yakmanız için mi topladım? Halk düşmanlarının arasına gelmişiz. Burada gazeteleri yakarsak onlardan ne farkımız olur?*¹⁸⁷

diyerek hükümete olan bağlılığını gözler önüne serer. Ancak bu arada olaylara doğru açıdan bakamadığı görülür.

Bağlılığının bir diğer örneği olarak, Abbasgulu Bey ve Halil'in öldürülme olayından sonra -öldürüldüler mi yoksa oyun mu çevrildi anlayamamıştır- geriye tek dönen Talıbov:

Gel de işin içinden çık şimdi. Ben ne yapmalıyım? Ne demeliyim ki, inansınlar? Ben partiyi aldatamam, olduğu gibi anlatacağım. Parti karşısında alnım

¹⁸⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.99.

¹⁸⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.202.

¹⁸⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.19.

¹⁸⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.54.

*ak, yüzüm temizdir. Her zaman da dürüst ve sadakatli olacağım.*¹⁸⁸ diye düşünmüştür. Fakat sözünde durmayıp olanları eksik anlatmıştır. Aslında Talibov, korkak ve özgüveni eksik bir karakterdir. Çoğu zaman da hırslarına yenik düşmektedir.

*Şihalioglu savcı Alı Aliyev'e: Talibov'a tam güvenmeyin dikkatli olun demişti.*¹⁸⁹ böyle bir lafin edilmesi bile insanların gözünde kötü bir izlenim uyandırdığının habercisidir.

Tüm roman boyunca Talibov'un değişmez bir tavrı varsa o da karşılaştığı insanlara şüphe ile yaklaşmasıdır. Bu, bir nevi yeni kurulan sistemin bozukluğunun ya da tam oturmadığının göstergesidir. Abbasgulu Bey ve Halil insanların gözünde güveni temsil ediyorken; Talibov, güvensizliğin simgesidir.

*...Talibov, her zaman uğraşip her işin içinden bir çapanoğlu çıkarır.*¹⁹⁰

Buna benzer başka bir durum:

*Talibov, uyuyamıyordu. Arkadaşlarının pervasızlığı onu rahatsız ediyordu. Ölüm pazarına gelmişiz. Bizi burada kurşuna dizebilirler. Ancak bunların umurunda bile değil. Bunda bir bit yeniği var.*¹⁹¹ diye düşünür.

Diğer yol arkadaşlarında silah yokken onun üzerinde silahın bulunması bile içinde yaşamış oldukları devrin adaletsizliğinin habercisidir.

Romanda ele alınan sınıf çatışmasının başını çeken kişilerden biri de yine Talibov'dur. Yer yer insanları küçük görmekten kendini alamaz ve herkesi kendi statüsüyle karşılaştırır. Her zaman yükselip daha iyi yerlere gelmeyi amaçlayan Talibov'u, yaşadığı olaylardan sonra koltuğunu kaybetme korkusu sarmıştır. Devlet kademesinden alınmaktan ve hapse girmekten çok korkmaktadır. Çünkü kendini bildi bileli bu yolda emek vermiştir. Bu yüzdendir ki Abbasgulu Bey ve Halil'in öldürüldüğünü bildiği halde geri döndüğünde olayları de eksik aktarmıştır. Fakat çok geçmeden yalan söylediği ortaya çıkmıştır.

*Üzerinde biraz ciddi duracak olursa her şey açıklığa kavuşacaktı. Sonra da parti kimliğini teslim etmesi gerekecekti. Ve elveda hayatta kazandığı mevki, iş, vazife, şan, şöhret. Elveda Talibov!*¹⁹²

¹⁸⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.105.

¹⁸⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.205.

¹⁹⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.260.

¹⁹¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.47.

¹⁹² Kerimzade, (Çev., Irmak), s.112.

Olanları eksik anlatması mevkisini ve adını kaybetmemek içindir. Bu, bir nebze anlaşılabilir bir durumdur fakat Abbasgulu Bey ve Halil'i "halk düşmanı" olarak yaftalaması ağır bir suçlamadır. Bu tavrı Talıbov'u kötü bir karakter haline getirir.

Olumsuz yönleriyle daha fazla ön plana çıkan Talıbov, namus söz konusu olduğunda Gemlo'dan ayrılır:

Kadın geldikten sonra Talıbov kendisinde bir rahatsızlık hissetti. Acaba kalkıp giderse nasıl olurdu? Bu kadını tanı mıyordu ikisinin tek başlarına bir evde olmaları iyi olmazdı. Ne kadar geri kafalı biriymişim. Kim ne diyebilir?¹⁹³ diye düşündüğünü görmekteyiz.

Elde ettiği başarısızlıklardan sonra da kendini kanıtlama çabasına girmiştir. Abbasgulu Bey ve Halil için kurulan seferberliğe katılmak istediğini, parti kimliğini kaybetmektense canından olmak istediğini belirtmiştir. Fakat seferlik sırasında kendi grubunun esir düşmesine sebebiyet vermiştir. Yine istediği başarıyı elde edememiştir. Bunun üzerine:

Ben hatamı kabul ediyorum. Önde ben gitmeliydim. Arkaya kaldım. Kendim hapse atılmamı isteyeceğim. Bu işlerde tecrübem yok.¹⁹⁴ Sözlerini sarf eder.

Romanın sonraki sayfalarında:

Bu işler niçin böyle oldu? Ben gözümü açtım açalı devrimciyim, devrimin askeri oldum. Ona faydalı olabilmek için de hep kendimi ateşe attım. Neden bu kadar şanssızım? Ben bu insanların çoğundan tahsilliyim. Hatta çoğundan değil, hepsinden. İdeolojimizi de, gayemizi de onlardan çok iyi biliyorum. Niçin benim istediğim olmuyor, onlarınki kendiliğinden oluveriyor?¹⁹⁵ diye düşünmekten kendini alamaz. Onun için işler gittikçe kötüye gitmektedir. Lakin o yine de öz eleştiri yapmak yerine kendini insanlarla kıyaslamaya girişmektedir.

Fiziki özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

İhtiyar önce Talıbov'a baktı, onun avurtları geçmiş kemikleri, sarımtırak derisi alnının, yanağının, çenesinin kemiklerine yapışmıştı. İnce burnunun altında dar, yeni ak düşmüş bıyığı vardı. Ufak gözleri bir yerde durmuyor, insanların

¹⁹³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.176.

¹⁹⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.211.

¹⁹⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.291.

yüzünde geziniyordu. İhtiyar başını çevirdi çünkü o yeni tarz bıyıktan hoşlanmıyordu.¹⁹⁶

*Kırağı bıyığını beyazlatmış, düz olan burnu da ağaç yoncası gibi eğilmişti. Birbirine yapışmış ince dudakları, çenesinin etrafında çevrelenen kırışlar gırtlığının altında birleşmiş, gömleğinin yakasından içeri girmişti. Bakışları çok soğuktu...*¹⁹⁷

*Şabanzade, onun yukarıya doğru taradığı saçlarının beyazlaştığını gördü. Karabağlar'a gittiğinde saçında bir tane dahi beyaz yoktu.*¹⁹⁸

*Talıbov, gözlüğünü çıkarıp gözüne taktı.*¹⁹⁹

1.1.3.4. Fon Karakterler

*Romanda en az derinliğe ve özelliğe sahip olan kişi ya da kişiler grubudur. Konunun hâkim temalarının açıklanmasına ve başkarakterin içinde yaşadığı sosyal çevrenin belirgin bir hale getirilip somutlaştırıldıktan sonra okuyucuya sunulmasına yardımcı olan, kısacası eserin realitesini arttırmak için kullanılan karakterlerdir.*²⁰⁰

Beyler

Henüz çok genç olan Beyler, genç komünistler birliği üyesidir. Romanda Beyler'in annesi, oğlu için dört böbrekli, deyip cesaretli oluşunu vurgular. Rus yanlısı olması sebebiyle Kerbelayı İsmail onu esirlerinin arasına katmıştır.

Beyler, köyün en güzel kızı olarak nitelendirilen Yadullah'ın nişanlısına, aşık olur. Yadullah'ın ölümünden sonra Kerbelayı İsmail'den izin alıp kızla evlenmek ister. Kolhozların kuruluş döneminde ilk zamanlar Kerbelayı'nın topraklarını bölenlerden biri de kendisidir. Sınıf düşmanından izin istemeyi kendine yakıştıramaz.

Esir düştükten sonra Zülfikar'ın esirleri korkutarak dalga geçmek için yaptığı hareket sebebiyle uçurumdan düşmüş, ardından hayatını kaybetmiştir. Sevdiği kızın -Atlas'ın- ise bu hislerinden hiçbir zaman haberi olmamıştır.

Fiziki özelliği şu cümlelerle aktarılır: *Soğuktan titreyen, yüz gözü bozarmış genç bir delikanlıyı içeri getirdiler. Simsiyah gözleri vardı. Suratına bakınca yalnızca gözleri görünüyordu. Ayı yavrusunun yanında, çürümüş bir kütüğün yanında yükselmiş taze filize benziyordu.*²⁰¹

Samet

¹⁹⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.44.

¹⁹⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.72.

¹⁹⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.158.

¹⁹⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.160.

²⁰⁰ Eliuz, 2017, s.122.

²⁰¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.36.

Halil'in en yakın dostlarından. Olumlu bir karakterdir. İman'ın eşi onun evine sığınmıştır. Bu tutumunun tehlikeli olduğunu bildiği halde kadını kabul edip, onu korumaya çalışır. Köylülerin çoğunda görüldüğü üzere kıtlık zamanında acılar çeker, hayatını şartlar altında sürdürür.

Abbasgulu Bey, Halil ve Talibov; Kerbelayı İsmail'in yanına giderken onun evinde konaklamışlardır. Gelen misafirlere dışarıda çok soğuk davranmıştır. Eve girdiklerinde ise karşılıklarına içten ve samimi davranan bambaşka bir Samet çıkmıştır. Bunun sebebi: Gemlo'nun adamının dışarıda onları şahit sıfatıyla seyrediyor olmasıdır.

Romanın sonlarına doğru Samet'in evinde tatsız bir olay yaşanır. Samet'in gözü önünde eşine tecavüz edilmiştir. Bu ağır yükü kaldıramayan Samet, intihar eder. Bununla alakalı olarak Şiraslan amca:

— *Ey ahali, köyümüzde olup bitenleri dışarıda anlatmayın. Gördükleriniz burada kalsın. Sorarlarsa öldürülmüşler deyin... Rahmetli Samet cesurdu. İman tutuklandığı zaman onun karısını evinde sakladı. Abbasgulu Bey, arkadaşlarıyla onun evinde misafir oldu. Mert biriydi. Fakirdi ama cesareti, haysiyeti hepimizce malumdur. Öyle yapın ki adı kötü bir şekilde anılmasın.*²⁰² demiştir.

Abbasgulu Bey'in Atı

Asaleti simgeleyen bir hayvan olarak bilinen atın değeri eskide de günümüzde de yerini korumaya devam eden önemli bir motiftir. Gerek savaşlarda gerekse de günlük hayatlarında Türkler, atı el üstünde tutar. Türk mitolojisinde ve halk geleneğinde ölen kişi atıyla birlikte mezara gömülmüştür.

Hâl böyleyken atın edebi eserlerde kullanılıyor olması çok tabiidir. Atın insanlara sevgi ve dostluğu *Karlı Aşırım*'da da karşımıza çıkmaktadır. Abbasgulu Bey'in hayatında büyük bir rol oynayan at, romanda yapılan ruhsal çözümler ve zengin betimlemelerle okuyucuya sunulmuştur.

Romanda Abbasgulu Bey'in, epey zamandır bindiğini atının yelesinin kına renginde olduğu belirtilir. Atın bilekleri ince, boynu turna boynu gibi narin ve göz rengi eladır.

Türk edebiyatında at, eser başkişisinin en büyük yardımcısıdır. Kahramanı tehlikelerden koruyup kollayan yine attır. “Karlı Aşırım” romanında da Abbasgulu Bey'in güçlü, cesur ve kahraman olarak anılmasında atının büyük payı vardır.

²⁰² Kerimzade, (Çev., Irmak), s.283.

Kahramanlıklarıyla öne çıkan Abbasgulu Bey'in adı çoğu zaman atıyla birlikte anılmıştır.

*Atına binip dizginleri topladı. Tekrar dönüp her zamanki, herkesin tanıdığı yiğit, kahraman cüsseli Abbagulu Bey oldu. At altında oynuyordu...*²⁰³

*Abbasgulu Bey atın dizginini bırakmıştı. At da düşünce gibidir. İstedığın yere yöneltmezsen, başını alıp giderdi.*²⁰⁴

Halil'in at ile ilgili söylediği şu sözleri atın, Türklerin hayatındaki yerini bir kez daha gözler önüne serer:

Romanda Abbasgulu Bey'in atı kadar olmasa da Halil'in atı hakkında da betimlemeler yapılmıştır. Halil'in atının adı Arap'tır. Halil'in son nefesini verirken dahi düşündüğü iki şeyden ilki çocukları, ikincisi atıdır.

İlerleyen sayfalarında da:

— *Abbasgulu Bey, seninle ilgili güzel şeyleri her zaman duyardık. Yanında mavi benekli beyaz at binen bir yiğit dolaşıyormuş. Mehdi oğlu Halil.*²⁰⁵

Öte yandan güç ve gösteriş meraklısı olan Gemlo, Abbasgulu Bey öldükten sonra atının peşine düşer. Ata sahip olunca Abbasgulu Bey'in şanına da sahip olacağını düşünmektedir. Her şeyi bir kenara bırakıp atı bulmaya çalışmaktadır. Aramalar sırasında atın değerini yeniden tefekkür eder:

*At bu büyüklükte adım atabilir mi? Bu Köroğlu'nun kıratı mıdır, nedir? Eğer attan inmeseydi biz onu öldüremeyecektik. Böyle bir at insanı darda bırakmaz, onu mutlaka bulmalıyım.*²⁰⁶

Abbasgulu Bey'i yerde cansız bir şekilde yatarken gören atı yaptığı hareketlerle üzüntüsünü belli etmektedir:

*At Abbasgulu Bey'in baş tarafına geçti. Ağzını onun yüz gözünde, vücudunda gezdirdi. Başını geri atıp deli gibi kişnedi. Sonra sahibini bir daha yokladı, sanki Abbasgulu Bey'i çağırıyor, onu uyandırmak istiyordu.*²⁰⁷

Gemlo, Abbasgulu Bey'in kalpağını ata koklatarak onu kendine alıştırmaya çalışır. Bir süre bu atı sürer, birçok tehlikeden de bu at sayesinde kurtulur. Sınırı geçerken beklenmedik bir saldırı üzerine atı bırakmak zorunda kalmıştır.

*At, bu acıyı onda bırakmaz. Abbasgulu Bey'in atı kinlidir.*²⁰⁸

²⁰³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.34.

²⁰⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.53.

²⁰⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.44.

²⁰⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.95.

²⁰⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.97.

Abbasgulu Bey'in yakınları, atını bulduklarında böylesine kıymetli bir emaneti kime teslim edeceklerine karar veremez. Ailesine teslim edildiğinde, onlar atı gördükçe acı çekeceklerdir. Başiboş bırakılmayacak kadar değerli olan bu cins at pazarda da satılmaz.

*Bu, yetim kalmaktan da betermiş. Yiğidin atı yetim kalınca ne kötü, ne müthiş oluyormuş.*²⁰⁹

Nihayet atın, Alı kişisine emanet edilmesine karar verilir. Fakat ne yazık ki uzun süre Alı'da kalmaz. Abbasgulu Bey'in atı, sahibinin cesedini köyündeki mezarına kadar sırtında taşır. Abbasgulu Bey gömüldükten sonra atı daha fazla dayanamayarak çektiği acı ve üzüntüden dolayı çatlamıştır.

1.1.4. Zaman

“Karlı Aşırım” romanını incelerken şahıs kadrosundan sonra ele alacağımız bir diğer unsur zamandır. Kişiler, zaman unsuruyla birlikte roman içerisinde daha fonksiyonel görev üstlenir. Aynı kişiyi zamanda geriye dönerek ve vaka zamanı içinde inceleyerek farklı biçimde görebilmek zaman unsuru sayesinde mümkündür. Bu durum eski bir fotoğraf karesine bakmaya benzer:

*Anlatı, ister söz, ister yazıyla sunulsun, inşa edilmiş bir yapıdır. Doğal olarak, belirli bir amaç doğrultusunda inşa edilen bu yapı, zamana bağlı olarak asıl değerini bulur ve zaman içinde idrak edilir. Bu nedenle bir romanda hikâye, mutlaka- belirli veya belirsiz- bir zamanda cereyan eder. Yine bu hikâye, belirli bir süre içinde öğrenilir, duyulur ve belli bir süre içinde de kaleme alınıp anlatılır. Hâl böyle olunca zaman unsuru, romanın genel yapısını meydana getiren temel elemanlar arasında yer alır.*²¹⁰

İncelediğimiz “Karlı Aşırım” adlı tarihi romanı, bir devri yansıtmaları açısından büyük önem taşır. Biz, bu roman sayesinde Rusların ve Azerbaycan Türklerinin nasıl bir ilişki içinde olduğunu görebilmekteyiz. Ortaya çıkan etkileşimi sadece bir romanla değerlendirmek elbette bizi yanlış sonuçlara götürebilir. Fakat unutmamamız gereken bir nokta vardır: Sağlam delillere dayanan tarihi roman, kaynağını tarihi gerçekliklerden alır.

Romanın özel zamanı, Sovyetler Birliği'nde "kolhoz" olarak adlandırılan kolektif tarım çiftliklerinin 1917 yılı ve sonrasındaki kuruluş yıllarıdır.

²⁰⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.223.

²⁰⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.240.

²¹⁰ Aktaş, s.110.

Yıllar önce Türkiye’den geçen Ermeni Taşnak birlikleriyle çatışmalara girmişler, gece gündüz siperlerden çıkmamışlardı. Sonra da Abbasgulu Şadlinski’nin kumandasındaki “Kızıl Tabur”la beraber çarpışa çarpışa Nahçıvan’ı korumuş, Sovyet hakimiyetini kurmuşlardı. Kolhozlar yeni oluşturuluyordu.²¹¹

1918 yılında büyük Vedi köyünün musibeti başladı. Her taraftan çembere alındılar. Ekinlerin içinde, ağaçların arasında, sarı renkli tepelerin üstünde, ayran akıp kurumuş gibi görünen, geniş çayın kenarında çukurlar kazdılar...²¹²

Kuşatmanın ikinci yılının sonunda düşman kuvvetleri çoğaldı. Topların sayısı arttı akşamdan başlayan top atışlarından dolayı sabahleyin her taraf aydınlandıktan sonra köyün üzerinde toz bulutları görünüyordu.²¹³

...Büyük rehberimiz Lenin²¹⁴ yeni geldiği zaman ne demişti?... Toprak çiftçinindir dememiş miydi?''²¹⁵

1919 yılında Vedi halkı İran’a kaçarken Muharrem, çocuk denecek yaşıydı.²¹⁶

...Benim anladığım kadarıyla devrim 1917’de olmuş olsa bile, süreç devam ediyor. Devrime hizmet edenlerin hepsinin temiz insana olduğunu söylemek mümkün değil.²¹⁷

Kerbelayı İsmail’in sınırı geçip Türkiye’ye sığınması üzerine:

On yıldır hükümet kurulmuş, bunca yıldan sonra kalkıp sınırı geçiyorsun.²¹⁸

Romandaki hadiseler, yaklaşık iki üç haftalık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Fakat sık sık geriye dönüşler yapılarak meydana gelen hadiselerin anlatılması zaman diliminin genişlemesine sebebiyet vermektedir. Çünkü asıl vaka, kolhozların kuruluşu ile başlamaktadır.

Eserimizde geriye dönüşlere örnek olarak:

— Başınızı ağrıtmayayım da, bu korkak hükümet Nikolay²¹⁹’ın o büyüklükteki devletini nasıl devirdi acaba?

²¹¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.8.

²¹² Kerimzade, (Çev., Irmak), s.69.

²¹³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.70

²¹⁴ Vladimir Lenin, Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin ilk lideridir. 1917 Ekim Devrimi’nin önderi olarak kabul edilir.

²¹⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.73.

²¹⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.92.

²¹⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.323.

²¹⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.341.

²¹⁹ Rusya’nın son çarı 2. Nikolay’dır. Kanlı Nikolay olarak tanınır. Tam ismi ise Nikolay Aleksandroviç Romanov’dur.

— *Nikolay kendi evini kendi eliyle yıktı. Şimdiye kadar hiçkimse Kerbela'daki İmam Hüseyin türbesini bombalamamıştı, Nikolay bombaladı. Bunu gözlerimle gördüm, top mermisi köyü, şehri harabeye çevirmişti. Gerçi kutsal dergahtan birkaç kerpici sanki kendi elinle sökmüşün gibi duruyordu ama...Şimdi o kerpiçleri mübarek ziyaretgahtan kopan yere yerleştirsene bile, yerinde durmuyor artık. Nikolay'ı da mahveden işte o üç kerpiç oldu.*²²⁰

Anlatı yarıda kesilerek “*Abbasgulu Bey'in öncelenden kastı, Kerbelayı İsmail'in başından geçen acıklı bir olayla ilgili idi.*”²²¹ cümlesi kullanılmış ve Kerbelayı İsmail'in oğlunun ölümü anlatılmıştır.

*Şihalioğlu, acıyla yoğrulmuş bakışlarını ona dikti, bir şey demedi. Alfabe çıkıp da okuma yazma öğrendikten sonra bu tür bakışlar unutulmuştu.*²²²

*Ekber Kızıl Tabur'da vurulmasının, yaralanmasının, aç susuz kalmasının acısını sanki şimdi çıkarıyordu. Alı Tağızade hakkında çok şey duymuştu. Tebriz'e, Settar Han'a²²³ mermi taşımış, Tiflis'te Menşevikler'le tartışmalara katılmıştı.*²²⁴

*Şihalioğlu dönmek istemiyordu. Halil onun kayını idi, 1922 yılında kız kardeşi Kamer'le evlenmişti.*²²⁵

Geriye dönüşlerin yanı sıra ileriye dönük, tasarı mahiyetinde zaman da söz konusudur. Yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte yapılacak olan uygulamalar zaman kavramı da dahil edilerek anlatılır.

*Boyunun uzunluğu kısalığı söz konusu değil, toprak herkesin arasında eşit olarak bölünecek. Yoksullar da toprak sahibi olacak. Parmakları eşitleyeceğiz, baltayı uzun parmakların ucuna indirip kesip atacağız. Devrim bu demektir.*²²⁶

Kerimzade'nin halk geleneklerinden sıkça yararlandığı söylenebilir. Buna Nevruz bayramı ve aşure günü örnek olarak verilebilir. Nevruz bayramı, Türk toplumlarında baharın gelişini simgeler ve 21 Mart'ta kutlanır. Aşure zamanı da Azerbaycan Türkleri arasında Muharrem ayı içerisinde idrak bir gelenektir. Zaman kavramı, halk gelenekleriyle harmanlanarak okuyucuya aktarılır.

²²⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.35.

²²¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.12.

²²² Kerimzade, (Çev., Irmak), s.244.

²²³ 1906 yılındaki anayasal devriminde, İran meşrutiyet hareketinin Türk liderlerinden biridir.

²²⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.297.

²²⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.301.

²²⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.67.

...Her Nevruz bayramında bu mezarın yanında yedi kulplu kazan dolusu yemek pişirilirdi. Yedi koyun kesilirdi. Çığlık sesi dağları bürürdü. Şimdi mezarın her tarafını kar kaplamıştı.²²⁷

Aşure günleri çocuklar temsil merasimleri yaparlar. İmam Hüseyin'in katili Şimr'in rolünü kimse üstlenmek istemiyordu...²²⁸

Kerimzade, romanda zamanı ele alırken renklerden faydalanır. Renklerle birlikte yaptığı betimlemeler romanı zenginleştirmiştir. Kızıl rengine roman içerisinde sıkça rastlamak mümkündür. Kızıl, 1917 yılında kurulan Sovyetler Birliği dönemini belirten bir zaman unsuru olarak kullanılır. Başka bir ifadeyle kızıl rengi, Sovyet Rusya'nın hüküm sürdüğü yılları temsil eden bir sembol haline gelir. Kızıl Ordu, Kızıl Meydan, Kızıl Devrim vb. ibareler örnek verilebilir. Ayrıca kızıl renk anlam olarak, kanı ve savaşı çağrıştırır. Aynı şekilde mavi, hayali anlatan bir renk olarak sunulur ve romanda ön planda tutulmuştur:

Akşam oluyor, her tarafa inen mavilik yavaş yavaş koyulaşıyordu. Evler, ağaçlar, kayalar ve düzlükler aynı renge boyanıyordu. Biraz sonra hepsi siyaha bürünüp kaybolacak, kendi güzelliklerini gizliyeceklerdi.²²⁹

Kızıl Tabur'a girdiğim zaman, ileride beni böyle bir göreve verebilirler diye hiç düşünmemiştim.²³⁰

Akşam gün batarken, bir de sabahları doğarken bu mavilik dünyanın en güzel rengi oluyordu. Bu vakitlerde en temiz duygu ve düşüncelerin oluşması, belki de onun içindi.²³¹

Şerif Aktaş'ın: *Anlatma esasına bağlı edebî metinler, okuyucunun karşısına üç ayrı zaman boyutuyla çıkarlar: "Maceranın kendi zamanı"(anlatılan olayların yaşandığı zaman ve süre), "anlatma zamanı" (yaşanılan olayların ne zaman algılanıp ifade edildiği zaman) "yazıya geçirme zamanı"(yazarın eserini yazdığı tarih ve süre), ve "okuma zamanı"²³² olarak bilgi verir. Bu düşünceden hareketle şöyle söylenebilir:*

"Karlı Aşırım"da ele alınan zaman, kolhozların kuruluşu dikkate alınarak 1917 yılı ve sonrasını kapsamaktadır. Ferman Kerimzade'nin eseri yazıya geçirme zamanı ise 1971 yılına tekabül etmektedir.

²²⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.40

²²⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.45.

²²⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.152.

²³⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.167.

²³¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.185.

²³² Aktaş, ss. 113-114.

Ele aldığımız "Karlı Aşırım" romanında takriben 2-3 hafta zarfında süregelen hadiseler tamamen kış mevsiminde cereyan etmiştir. Zaten eser uzunca bir kar tasviriyle başlar. Kronolojik sıra takip etmediği görülür. Sürekli geriye dönüşler yapıldığından farklı mevsimler arasında gidiş-geliş görülür.

*Kış son derece yetenekli bir sanatkardır. Uçurumun üstünde biten ardıcın dallarından sarkan buz salkımları bin bir desen oluştuyordu. Bahar ve yaz boyu şakırdayıp akan ırmağın dalgaları, asli şekillerini kaybetmeden donmuş, sanki yüzlerce sanatçı, derelerde bin türlü şekle bürünen kainatta eşi benzeri bulunmayan elmasları cilalamışlardı...*²³³

*Şiddetli soğukların bastırmasıyla gidiş geliş zorlaştığı için bu büyük kaya sınır oluşturmuştu.*²³⁴

*Atlar durmadan yol alıyordu. Dağlar, ovalar, köyler bembeyaz karla kaplıydı. Geniş düzlükte yalnız üç atlı görünüyordu. Dağların zirvelerindeki karın tutunamadığı sarp uçurumlar ise boz renge çalılıyordu.*²³⁵

*Yollarına devam ettiler. Çığırdı kar atların topuklarına kadar çıkıyordu. Onlardan önce buradan gidenler olmuştu. Yeni yağan kar izleri kaybetmemiştii daha. Hava da biraz yumuşamıştı. Arada bir güneş de görünüyordu. Sonra pamuğa benzer bulutlar, her tarafı kapladı.*²³⁶

*Her sene sonbaharda, bahçede besledikleri koçları kesip, kavurma yapıp bu küpe doldururlardı. Kış boyu bu kavurmadan lezzetli yemekler yaparlardı.*²³⁷

Roman içerisinde karakter betimlemesi yapılması sırasında dahi zaman kavramından sıkça faydalanılmıştır:

*Bu doru atı üç seneden beridir biniyordu. Atın yelesini sanki şimdi görüyordu...*²³⁸

*Annesi tezgahdaki halıyı bitirmeden önce dünyaya getirdiği kızına en çok sevdiği rengin adını vermişti. Yıllarca bohçasında sakladığı süseni renkli şalı kızını evlendirdiği zaman ona hediye etmişti. İşte şimdi o şalı omzuna atmış, bir ucunu da çocuğun üzerine örtmüştü.*²³⁹

²³³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.7.

²³⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.8.

²³⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.21.

²³⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.40.

²³⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.149.

²³⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.22.

²³⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.133.

*...Karısı ise yıllarca oturup evine büyüklük ediyordu. Torunları da olmuştu, fakat o, yeni gelen gelin gibi hala büyük kaynıyla konuşmuyor, onun yanında yaşmaklı dolaşıyordu.*²⁴⁰

Yazar, çoğu kez kesin ve belirgin bir tarih belirtmese de sabah, öğle vakti, akşam, gece gibi günün belirli aralıklarını dile getirerek zaman kavramını okuyucuya aktarır.

*Kendini bildi bileli bu dağların, kurt kuşlu ormanlarının hakimi olmuştu. Geceleri ormanlardan türkü söyleye söyleye tek başına geçip gitmişti.*²⁴¹

*Sema aydınlandıkça dağlar ağarıyordu...*²⁴²

*Bir defasında İman mührü tağıl yığınının üstüne basıyordu, yıldız belli olmuyordu. İyi kurumamış sarı taneler kum gibi akıp birbirine karışıyordu. Kerbelayı bu hükümeğin temeli de böyle olacak, birbirine girecek, diye aklından geçirdi.*²⁴³

*Akşamları köyün yukarısındaki kayalıkta Halil'in makineli tüfeği keklik gibi birkaç saniye öttükten sonra susardı.*²⁴⁴

*Sabahleyin komşu köylerden kolhozu kabul etmeyen varlıklı kimselerden birkaçının kayıp olduğunu öğrendiler.*²⁴⁵

Sonuç olarak zaman, hadiseler karşısında kahramanların ruh hallerine göre değişiklik göstermektedir. 1917 yılından itibaren Azerbaycan'da başlayan Sovyet sistemi hakkındaki açıklamalar okuyucuyu aydınlatmaya yönelik bilgiler içerir. Bu sebeple Kerimzade'nin hadiselerin vuku bulduğu vaka zamanını başarılı bir biçimde tasvir ettiği, söylenebilir.

1.1.5. Mekan

*Dünya yaratıldığından bugüne, insanoğlunun maceralarını dev bir roman olarak var sayarsak bütün insanları bu romanın 'kişileri', insanın yaşamaya başladığı ilk zaman diliminden bugüne kadar geçen süreyi bu romanın 'zamanı' olarak görebiliriz. İşte romanın temel elemanları (kişi, zaman, mekan) böylesine geniş ve derin bir açılıma müsaittir. Bu temel elemanlardan mekan nedir, diye sorulursa bu soruya dünyadır, cevabı verilebilir.*²⁴⁶

²⁴⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.149.

²⁴¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.52.

²⁴² Kerimzade, (Çev., Irmak), s.57.

²⁴³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.62.

²⁴⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.70.

²⁴⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.80.

²⁴⁶ Sağlık, s.142.

Mekan için, roman karakterlerinin belirli zaman çerçevesinde özgürce hareket edebilecekleri sahnedir denilebilir. Şahıs kadrosu olmayan bir roman düşünülmemeyeceği gibi mekan olmadan da bir roman eksik kalır. Somut mekanların bulunmadığı bir eserde hadiseleri hayal etmek, gelişmeleri eksiksiz kavramak zordur.

Mekan isimlerinin roman içerisinde sayıca az ya da çok olması önemli değildir, önemli olan kişilerin hareket edeceği o alana yer verilmiş olmasıdır. Anlatmaya bağlı edebi türler geliştikçe mekan da orantılı olarak romanlarda gelişim göstermektedir.

Mekan kavramları en genel haliye "iç mekan" ve "dış mekan" olarak okuyucuya sunulur. Bu mekanlar eserlerde çoğunlukla belli bir amaç doğrultusunda kullanılır.

Açık Mekân: Açık mekâna "dış mekân" ya da "geniş mekân" da denilmektedir. Olay örgüsü kimi zaman bir sokakta, caddede, tarlada, denizde, parkta geçebilmektedir. Genellikle macera, polisiye romanlarında ve bir savaşı, göçü konu alan romanlarda sıklıkla karşılaşılan mekânlardır. Geniş mekânlarda daha çok karakterlerin hareketleri ön plandadır. Çünkü hareket için zeminin sınırlayıcılığı olmamalıdır.²⁴⁷

Kapalı Mekân: Kapalı mekâna "dar mekân" ya da "iç mekân" da denilmektedir. Apartman, ev, oda, dükkân, büro, hapisane vb. yerler kapalı mekânlardır. Anlatıda kapalı mekânlar, daha çok psikolojik derinlikleri yansıtmak için kullanılırlar. Meselâ kapalı mekânları geniş mekânlara göre daha fazla tercih eden bir karakterin insanlardan kaçan, içe dönük ya da toplumla çatışan bir birey olduğu düşünülebilir.²⁴⁸

"Karlı Aşırım" mekan bakımından oldukça zengin bir eserdir. Romandaki dış mekanlar daha çok bölge, il, ilçe, köy ve mahalle olarak tasvir edilir. Hadiselerin cereyan ettiği dağ, dere, ova gibi coğrafi mekanların özel isimleriyle verildiği görülür. Bu tercih okuyucunun ilgi ve dikkatinin esere yönelmesini sağlamakta, onda gerçeklik duygusu uyandırmaktadır. İç mekanlar ise kolhoz toplantı yeri, parti binası, kişilerin evleri, sığınılan mağara gibi roman kişinin karakterini, duygu ve düşüncelerini kolaylıkla okuyucuya aktarmayı sağlayan mekanlardır.

²⁴⁷ Ferda Zambak, **Türk Romanında Mekân**(Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2007, s.5.

²⁴⁸ Zambak, s.6.

Romanda karşımıza çıkan dış mekanların bazıları: Tebriz, Nahçıvan şehirleri; Çimenkent, Karabağlar, Kolanlı, Deynez köyleri ve Hosrov Ormanı, Aras Nehri'dir. Ayrıca Kerbelayı İsmail'in oğlu Yadullah'ın mezarı da ayrıntılı biçimde tasvir edilen mekanlar arasındadır.

İtibari bir metinde mekanın da itibari olmadığı tabiidir. Vaka zincirini meydana getiren halkaların mahiyeti ve ona iştirak eden şahıs kadrosundaki fertlerin içinde buldukları şartlar bu itibari mekanın şekillenmesine tesir eden faktörlerdendir.²⁴⁹

Şerif Aktaş'ın tanımından hareketle roman kişilerinin gerek fiziki, gerek ruhi, gerekse yetiştiği sosyal ve kültürel çevre romanın çerçevesini şekillendirir. Bununla birlikte sayılan tüm unsurlar bir araya gelerek mekanı şekillendirir.

İncelemeye tabi tutulan eserin adının "Karlı Aşırım" olması bile mekan unsurunu öne çıkarmakta ve okuyucuda merak uyandırmaktadır. "Karlı Aşırım" adıyla aşılması zor bir geçit tasvir edilmiştir. Bu isim, okuyucuya dönemin şartlarını aktarabilmek için başarılı bir metafor örneğidir. Zira romanda anlatılan zaman, kolhoz teşkilatlanmasının başladığı, toprak mülkiyetinin kaldırıldığı yıllardır. Bu dönemde insanlar, zor şartlar altında boğaz tokluğuna çalışmayı kabul etmek durumundadır. Kerbelayı İsmail'in gittiği yol da bu karlı geçitle bağlantılıdır. Geçidin aşılması sanıldığı kadar kolay değildir. Geçidin karla kaplı olması yolculuğun zorlu geçeceğinin göstergesidir.

Yol ya da geçit, insanın bir noktadan diğer bir noktaya ulaşması için kullandığı bir araçtır. Özellikle psikolojik etkenler göz önünde bulundurulduğunda bu geçit önce kavuşmayı akla getirir. Oysa tam tersi olarak bireyin bulunduğu yerden uzaklaşmasını, hatta kaçmasını da dile getirir. İşte "Karlı Aşırım"ın başkışisi Kerbelayı İsmail de zorlu ve karlı geçidi kendine yeni bir hayat kurmak için seçmiştir.

Kerbelayı İsmail, yapacağı yolculuğun türlü zorluklarla yüklü olduğunun farkındadır. İçinde bulunduğu dönemin kötü şartları gereği türlü tehlikeler barındıran yolculuğu yapmak zorunda olduğunu düşünür. İsmail Bey'e göre kolhozların kurulması Azerbaycan halkını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sırada yaşadığı üzücü hadiseler, onu büyük ve hayati bir yol ayrımına getirir. Zalimce uygulamalara artık dayanamayacağını hisseden Kerbelayı İsmail, hükümete karşı

²⁴⁹ Aktaş, s.125.

isyan başlatma cesaretini kendinde bulur. Tıpkı "karlı aşırım"dan geçme cesaretini kendinde bulduğu gibi.

Geçidin ya da diğer adıyla sınırın çok zor bir mekan olduğu romanda sıkça dile getirilir.

*Sınır buradan başlıyordu. Rüzgarın yalayarak şahin gagasına benzettiği büyük kayanın öbür tarafında tüfeğini dizlerinin arasında tutan nöbetçi uyukluyordu. Yalnızca bir kişi bile burada bir orduyu durdurabilir ve perişan edebilirdi. Yoldan geçen her bir şahıs, önce Osmanlı yapısı üçlünün hedefine girmekteydi. Bir parmağın hareketi karşıdakini yere sermeye yeterdi...*²⁵⁰

*Şiddetli soğukların bastırmasıyla gidiş geliş zorlaştığı için bu büyük kaya sınır oluşturmuştu... Karakaya bundan sonra haberleşmenin de önünde bir engel gibi yükselmişti...*²⁵¹

*...dağdan, taştan, ormanlıklardan geçeceksiniz. Yollar çok tehlikelidir; kurt, kuş çoktur.*²⁵²

*Karakaya'dan sağ salim geçmek mümkün değildi... Korkum yalnız Cehennemdere'dir. Orası torba gibi bir yerdir. Grup oraya girerse işi bitti demektir...*²⁵³

Kerbelayı İsmail, hükümete karşı isyan edip yurdunu terk eder. Türkiye sınırını geçip sığındığı ilk köy Karabağlar'dır. Aras Nehri ve Hosrov Ormanı'nın da Karakaya'ya, yakın olduğu bilgisini romanda yer alır. Mekandaki en önemli yer olan "dağ geçidi"nin sınıra yakın olması kaçış için bir avantajdır.

Ferman Kerimzade, romanda mekanları okuyucuda merak hissini uyandıracak şekilde başarıyla kullanır. Esasen tarihi gerçekleri anlatan bu roman, somut mekan isimleri barındırdığı için okuyucuyu bilgilendirmektedir. Ayrıca zamanda olduğu gibi mekanlarda da renklerin önemi büyüktür. Her rengin kendine özgü yansıttığı bir mesaj vardır. Örneğin kırmızı renk:

*Komitenin küçük pencere, tahta kapılı odasının duvarlarından bir kırmızı bayrak asılmıştı. İman'ın yatak çarşafı için aldığı bez olduğunu, söylüyorlardı.*²⁵⁴ Kolhozların kurulduğu dönemde yaşanan bu olay, yeni hükümet kurulmadan

²⁵⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.7-8.

²⁵¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.8.

²⁵² Kerimzade, (Çev., Irmak), s.33.

²⁵³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.163.

²⁵⁴ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.62

öncesinde de kurulurken de çok kanlar döküldüğünün ve bu günlere kimsenin kolaylıkla gelmediğinin ifadesidir.

Bir diğer önemli konu da okuyucunun roman içerisinde aktif olması gerektiği gerçeğidir. *Karlı Aşırım*'da yazar, yaptığı mekan tasvirleri sayesinde okuyucunun hadiselerin iyi ya da kötü sonuçlanacağını tahmin etmesine yardımcı olur. Böylece mekan aracılığıyla roman ve okuyucu arasında bir bağ kurulur.

Romanda kişi, zaman ve mekan üçlüsü birbirini tamamlayan hayati unsurlardır. Birbirlerinden bağımsız gibi görünseler de nihayetinde yakın ve ayrılmaz bir ilişki içindedirler. Hâl böyle olunca zaman ve mekanın iç içe kullanılması son derece tabiidir. Eserde bu savımızı bir örnekle gösterecek olursak:

*Halil, pencereden dışarı bakıyordu. Avluda ot yığını, araba, tavla, çardak, çardağın altında saban, mala, araba tekerleri vardı. Tam kolhoz avlusuna benziyordu. Öküzkeri alaca sicimle boynuzlarından arabanın tekerleğine bağlamışlardı. Önlerine yemeleri için atılan ot, yeri sarartmıştı...*²⁵⁵

Sovyetler Birliği'nde kolhozların devlet güdümünde 1917 yılından itibaren kurulmaya başlandığı bilinmektedir. Bu sistemin etkisi Halil üzerinde o kadar fazladır ki pencereden baktığında gözüne çarpan nesnelere ona kolhozları hatırlatmaktadır. Yönetimin dayatması sonucu zorla kurulması istenen kolhozlar, zamanla insanların psikolojisinde iz bırakır ve yazar bunu mekanlarla birleştirerek okuyucunun beğenisine sunar.

Zaman ve mekanın iç içe bütünleşmesinin örneği ise Halil'in annesinden gelmiştir. Savaş zamanı evlerine mermi yağarken insanlar bu duruma bir çare bulamazlar.

Halil eve geldiğinde eşikte oturup çorap ören anasına sordu:

— *Niçin burada oturmuşsun?*

Annesi:

— *Topun mermisi dışarı düşerse içeri, içeri düşerse dışarı kaçacağım, der.*²⁵⁶

Romanda mekan tercihini belirleyen faktörlerden biri de yazarın amacıdır. Geniş halk kitlelerine sesini duyurmak isteyen yazar, olayları mekan tasvirlerinin içine yerleştirir. Yazar başarılı mekan tasvirleri yaparak kolhozların nasıl bir yer olduğunu okurun gözünde daha iyi canlandırır. Ferman Kerimzade'nin mekan tasvirlerine

²⁵⁵ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.29-30.

²⁵⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.70.

sıklıkla başvurduğu görülür. Ancak tasvirler Namık Kemal'in *İntibah* adlı eserinde Çamlıca'yı sayfalarca anlatması gibi değildir. Kerimzade, uzun uzadıya tasvirler yapmaz. Okuyucuyu sıkmayacak, ilgi ve dikkatini metne yönlendirecek tasvirleri tercih eder. Mekan tanıtımını yaptıktan sonra asıl vakaya geri döner.

*Yol yokuşa tırmanıyordu. Çayın en yükseğe çıktığı yerdelerdi. Yol buradan aşağı iniyor, derede kayboluyor, yeniden yükselip dolaşarak köye giriyordu. Aşağıda Dehnez köyünün yassı, alçak evleri görünüyordu. Bacalardan çıkan mavi dumanlar dosdoğru havaya yükseliyordu. Dumanlardan köyde kaç evin olduğunu saymak mümkündü. Kayalardan yükseğe tırmanan dumanlar yukarıda birbirine karışıyordu. İnsan baktığında köyün üzerindeki buluttan bal gibi süzülen dumanların bacalara varınca bölünerek akıp sobalara indiğini zannediyordu.*²⁵⁷

Ferman Bey'in açık mekanları tasvir etmedeki ustalığını kapalı mekanlarda da görmekteyiz. Kapalı yani iç mekan tasvirleri, bu mekanların karakter üzerinde bıraktığı tesirle ilgili biçimde verilir. Mekanda canlı bir bahar tasviri yapılıyorsa roman kişisini mutlu olarak tanıtılır. Örnek olarak koyu renkler, kapalı havalar, kasvetli geceler tasvir edileceği zaman roman kişisi sıkıntılı ruh hali ile okuyucu karşısına çıkar.

*...Uzakta Ağrı Dağı ve büyük Ağrı Dağı'nın sivri tepeleri görünüyordu... Onların hakkında efsaneler anlatılıyordu. Bahar geldiğinde buraları yeşillik kaplıyor, zirveye kadar dağın rengi değişiyordu. Eteklerine yerleşen yaylacılar, dürbün ile bakıldığı zaman net bir şekilde görünüyordu. Fakat ne el uzanabiliyor ne de ses gidiyordu.*²⁵⁸

*Aynı akşam misafirhanenin dar, karanlık dehlizinde ufak boylu, eski püskü bir paltoya bürünmüş birisi onun önünü kesmişti...*²⁵⁹

*Çalışma odasına bitişik küçük bir oda vardı. Parmaklıkl penceresi bahçeye bakıyordu. Şabanzade yatağını öyle yerleştirmişti ki uzandığı zaman göğsünün üstünde tuttuğu kitabını lamba ışığıyla ve tanyeri ağardıktan sonra ise yalnız kuzeyi görünen sıradağlarda parıltıyan şafağın ışıkları ile okuyabiliyordu....*²⁶⁰

²⁵⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.41.

²⁵⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.70.

²⁵⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.20.

²⁶⁰ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.9.

*Şabanzade; üstü yosuntutmuş, yassı ve büyük kayanın önünde durdu. Bir an ona kayaların da demir gibi paslandığı duygusu hakim oldu. Bu sebeple üstleri daimi olarak pasla kaplı kalıyordu...*²⁶¹

*...Bu daracık, sıvası isten kararan eve hiç yaklaşmıyordu. Sanki tavanında eğri ağaçların olduğu, bu basık ev onun parıltısını azaltıyordu...*²⁶²

Mekanların, özellikle sevilen iç mekanların, bireye özgürlük hissi verdiği gerçeği unutulmamalıdır. Kimi zaman bireyin evinde ya da odasında olması onun daha rahat hareket etmesine imkan verir. Bu durumda okuyucu ile roman kişinin arasına başka unsur giremez. Hem okuyucu hem de roman kişisi hisleriyle baş başadır. Samet, Gemlo'nun kendisi ve ailesine zarar vereceğini düşünerek kaygılanmaktadır. Mekanlar, roman karakterlerinin ruh hali ile davranış biçimlerini olumlu veya olumsuz biçimde etkileyebilmektedir.

Adam, hiçbir şey demeden sepeti yere bıraktı. Söğüt filizlerinden örülmüş avlu kapısını itip açtı. Halil, Abbasgulu Bey'in manalı bakışları altında ezildi. 'Senin dostun bizi neden böyle soğuk karşıladı, der gibiydi...

*İçeri geçtiler. Samet evde değişip bambaşka bir adam oldu. Yeniden hepsiyle görüştü. Dili ağzına girmiyordu. Benim kusuruma bakmayın, şu gassal Gemlo'nun burada bir adamı var...*²⁶³

Ferman Kerimzade, *Karlı Aşırım* romanında mekan unsurundan sıklıkla yararlanır. Bu sayede hem dönemin siyasi, sosyal ve kültürel özelliklerini gözler önüne serer hem de bireylerin iç dünyası ayrıntılarıyla anlatır. Ayrıca romanın genelinde kar tasviri dışında koyu renklerin ağırlıkta olduğu görülür. Daha çok olumsuzlukları tasvir etme sırasında başvurulan koyu renkler, içinde bulunulan dönemin kötü şartlarını yansıtır. Karın beyazlığı saflık ve temizliği hatırlatırken koyu renkler kasvetli bir ortamı simgeler. İnsan ömründe sonbahar yaşlılığı, kış ise hem insanın hem de tabiatın ölümünü simgelemesi romanın adını son derece manidar kılar.

1.1.6. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Bir romanın bakış açısı, hem edebiyatçının yazarken hangi pencereden baktığı hem de okuyucunun okurken metni nasıl anlamlandırdığı ile alakalıdır.

²⁶¹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.185.

²⁶² Kerimzade, (Çev., Irmak), s. 297.

²⁶³ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.42-43.

Bakış açısı, bir prizmadan geçen ışığa benzetebilir. Yazar, kendi bakış açısıyla yazdığı metni prizmaya beyaz ışık olarak yollar. Prizmada kırılan ışık, gökkuşağının farklı renkleriyle dışarı çıkar. Dışarıdan prizmaya bakılan konumda hangi rengin iz düşümü varsa gözlemci sadece o rengi gözlemleyecektir. Buradaki prizma; okuyucunun sosyo-kültürel algısı, genel kültürü, ahlak değerleri, psikolojik durumu gibi unsurlardan oluşan algı filtresidir.

Yazar, belli bir tasarıma bağlı kalarak kendi algısından süzdüğü bilgileri okuyucuya aktarır. Bilgi aktarımı, yazar tarafında yapılan tek yönlü bir eylemdir. Bu gerçeklik sadece yazarın benliği ile oluşur. Kitap, yazılma aşamasını geçip okunma aşamasına ulaşıncaya farklı filtreler kazanır. Burada okuyucu devreye girer. Zira her bir okuyucunun metin aracılığıyla ulaştığı bilgi ve edindiği izlenim farklıdır.

Herhangi bir hadise, değişik bakış açılarından farklı anlamlar kazanabilir. Bu gözlemciye bağlıdır. Bu konuda televizyon reklamları örnek verilebilir. Markaların kendi değerlerini ve tanınırlıklarını artırmak için reklam verdikleri bilinen bir gerçektir. Bu reklamlar markaya safi fayda sağlama amacı gütseler bile kişiler üzerindeki etkisi bundan farklı olabilir. Markanın yaptığı reklamın kötü bir algı yaratması reklamın amacının tersine bir sonucu hizmet etmesine sebebiyet verecektir.

Rekabetçi birey için bir futbol maçı çok heyecanlı olabileceksen, bağlılık veya rekabetçi hisleri daha düşük olan başka birey için zaman kaybı etkisi yaratacaktır. Parkta gördüğümüz bir baba ve kızının oynaması bizim için sıcak ve samimi duygular doğurabilecek iken, genç yaşta babasını kaybetmiş bir kadın için hüznün sembolü olabilir. Bu sebeptendir ki her yazar eserini ortaya koyarken bu olası senaryo ve farklı algı filtrelerini gözden geçirmelidir.

Kitabın farklı anlamlar çıkarılabilecek bir zenginliğe sahip olması iyi bir durum olarak algılanabilir. Yazarın prizmaya gönderdiği ışık tabiri caizse beyaz olmalıdır. Farklı renklerde, tutarsız ve karışık bir bilgi karmaşası okuyucu gözünde anlamsızlaşacaktır. Yazarın kendi rengini aktarmayı gerçekleştirmekten öteye yapabileceği şey, eserini büyük bir maharetle okuyucuya sunmaktır.

Her yazar kendi rengini okuyucuya aktarabilmek adına farklı bakış açıları kullanır. Bu bakış açıları ismen tanrısal, kahraman, ve gözlemci bakış açısı olarak ele alınır.

Kahraman bakış açısı, kahramanlardan birinin ağzından vakanın aktarılarak okuyucuya sunulmasıdır. Burada roman kahramanı kendi dil ve üslubunu kullanmaktadır. Bu kişinin samimi bir üslubu varsa okuyucunun onu benimsemesi

söz konusudur. Okuyucu kendini bu tarz bakış açısının hakim olduğu romanlarda daha kolay bulur. Ben merkezci bir anlatımda tek bir kişinin tüm iç dünyası yansıtılırken diğer karakterler bu kadar ön plana çıkamaz. Çıksa bile roman farklı bakış açılarıyla harmanlanır. Herhangi bir romanda sadece bir bakış açısı olma zorunluluğu bulunmaz. Yazar, birden fazla bakış açısı yöntemini kullanarak farklı zamanlarda değişik bakış açılarıyla romanın havasını değiştirme gücünü daima elinde tutar.

*Tanık (Müşahit) bakış açısı ve anlatıcı (Dış odaklayım): Anlatıcının tanık/ gözlemci durumunda olduğu bu bakış açısında tüm anlatı ve betimlemeler, tam bir objektif perspektiften yansıtılır. Anlatıcı bu sınırlı/ sınırlandırılmış açıdan görmek ve göstermek zorundadır; kendi duygularını, düşüncelerini belirtmez/ belirtmez.*²⁶⁴

*“Tanrısal bakış açısına sahip anlatıcının sınırsız gücüne karşılık gözlemci figürün (bir anlamda ‘anlatıcı’nın) bakış açısı, daha sınırlı, deyim yerindeyse, daha ‘mevzi’ bir özellik taşır. Temel fark şudur: Tanrısal bakış açısına sahip anlatıcı, kurmaca yapının dışında veya içinde yer alabilirken gözlemci konumundaki anlatıcı, kurmaca yapının içinde kalır. Romancı, bilinçli bir tercihle onu kurmaca yapıya dahil eder ve yapının diğer elemanlarını (kişi, olay, çevre ve zamanı) onun bakış açısından değerlendirmeye, yansıtmaya çalışır.”*²⁶⁵

Hâkim(Tanrısal) bakış açısı, romanın genel havasında hakim olan bakış açısıdır.

Tanrısal bakış açısı, genel anlamıyla her şeyi önceden görme, sezinleme anlamına gelir. Böyle bir bakış açısı yazara her imkanı sunmaktadır. Adından da yola çıkarak anlatıcıyı ilahi bir güç yerine koymak söz konusudur. Anlatıcı, bu sayede hem karakterleri hem de okuyucuyu yönlendirebilme gücünü elinde bulundurur. Aynı zamanda kahramanların iç dünyasını okuyucuya en iyi şekilde aktaran bakış açısı türüdür. Yazar anlatıya her an müdahale edebilir.

Romanın genelinde bu bakış açısına sahip olduğu için rastgele sayfalardan seçilen ‘bakış açısı’ örnekleri şu şekildedir:

Kadın elindeki valizi yere bıraktı. Kocasının yerinde tanımadığı bir yabancı oturuyordu. Kapının önünde bir müddet bekledi. Adam başını kaldırıp bakmıyordu.

²⁶⁴ Ülkü Eliuz, “Orhan Kemal’in Romanlarında Bakış Açısı ve Anlatıcı”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 4/8 Fall 2009, s.1136.

²⁶⁵ Mehmet Tekin, “Bir Kurgu Sorunu Olarak Bakış Açısı”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Türk Romanı Özel Sayısı, Öncü Basımevi, Ankara, 2002, Sayı 65-66-67, s.168.

*Çaresiz kadın, eldivenini çıkarıp parmaklarını dudağının üstüne koyup hafifçe öksürdü. Talibov onu gördü, aşağı kayan deri ceketini yakasından tutup omzuna doğru çekti. Sanki ceketin içine sığmayacaktı, oraya sığdırmak için kendisini iyice ceketin içine sığdırmak istiyordu.*²⁶⁶

*Kerbelayı atını doğruca Ağrı Dağı istikametine süremezdi. Yollar tutulmuş, o, tuzağa düşmüştü. Adamları ise Keşiş Dağı'nda toplanıp onu bekliyordu. Dağlardan, derelerden, Hosrov Ormanı'nın karlı, geçit vermez dar çığırlarından gitmeleri gerekirdi...*²⁶⁷

*Yusufoğlu, her güneşin batışından sabaha kadar kulağı duvarda bu sesi duymayı büyük bir hasretle bekliyordu. 'Kerbelayı şimdi gelir, birazdan gelir.' diye düşünüyor, çocukların özlem ve hiddet kokan fısıldamalarını, büyük oğlunun uykuda iken ağzından çıkan yarım yamalak kelimeleri dinliyordu. Bazen Eyüp'ü unuttuklarını zannediyor, hayatının en büyük yanlışını yaptığını şimdilerde daha iyi anlıyordu...*²⁶⁸

1.2. “KARLI AŞIRIM” ROMANININ TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

“Karlı Aşırım” romanından hareketle bu bölümde yer alan “isyan, müzakere, kadın, dostluk-düşmanlık ve hırs” temalarının gerek isimlendirilmesi gerek yapılan çıkarımlar tarafıma aittir.

1.2.1. İsyen

Romanın başlangıçtan itibaren tamamına yön veren tema: Kerbelayı İsmail'in önderliği ile başlayan ve Bolşeviklerin Şura Hükümeti'ne karşı yürüttüğü isyan hareketidir. Fakat bu temayı incelemeden önce isyan hakkında bazı bilgiler vermek gerekir.

Halk arasında yaygın bir söz olarak kullanılan “tarihi kazananlar yazar” söylemi isyan kelimesinin tanımlanması için destekleyici bir unsur olarak kullanılabilir. İnsanlık tarihi ile beraber ilerleyen zamanda pek çok farklı millet ve devlet içinde isyan ve devrim hareketleri gözlemlenmiştir. Fakat bu iki kavram arasındaki en temel fark isyanın başarısızlık, devrimin başarıyla sonuçlanmış olmasıdır. İsmenin ne olduğu önemsenmeksizin iki hareket de gerçekleştiği topluma izler bırakabilecek güçte unsurlardır.

²⁶⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.175-176.

²⁶⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.237.

²⁶⁸ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.375.

Öncelikle devrim konusundan söz etmek gerekirse bu konuda verebileceğimiz örnek, Fransız Devrimi olacaktır. Fransız Devrimi hazırlayan etkenler arasında toplumsal şartların bozulması ve vatandaş haklarının ihlal edilmesi ya da kötüye kullanılması yer alır. Devrim neticesinde Fransa'daki mutlak monarşi devrilmiş, yerine cumhuriyet getirilmiştir. Bu örneği derinlemesine incelemediğimizde devrime öncülük eden şeyin ilk etapta fikirler olduğu söylenebilir.

Fransız hükümeti, 18. yüzyılda dengi olan Avrupa devletlerine nazaran iyi bir ekonomiye sahiptir. Fakat dönemin savaş giderleri ve tarımdaki üretim sorunları sebebiyle köylü kesim hızla fakirleşmeye başlar. Zor duruma düşen kırsal kesim insanları, hızlı ve kontrolsüz biçimde kentlere göç etmek zorunda kalır. Göçün ardından Fransız şehirlerinde kapasitenin üzerinde bir yoğunluk oluşur ve hızlı bir fakirleşme gözlenir. Buna rağmen halk, devlete olan bağlılığını kaybetmeyerek vergilerini ödemeyi sürüdür ve sorumluluklarını yerine getirir. Ancak devam eden savaşlar ve saray harcamalarının sürekli artış göstermesi devletin mali yapısını bozar. Kralın emriyle yeni vergiler getirilmesi halihazırda zor geçinen halkın sabrını taşırır ve nihayet Fransız devrimi kaçınılmaz olur.²⁶⁹

Dönemin filozoflarından Jean-Jacques Rousseau, devrimin altyapısında büyük rol almıştır. Devrime fiili katkı vermeyen Rousseau, hareketin düşünce temelini şekillendiren önemli bir şahsiyet olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla başkaldırının fikir ve prensiplerle ilerlediğini göstermiş olur. J.J Rousseau toplumsal ve bireysel ilişkiler üzerinde çalışmalar yaparken insanların eşitliği ve halkın yönetime katılması gerekliliğini savunmuştur. Bu fikirleri ortaya çıkaran, genelleştiren ve uygulayan kişilerin varlığı önemli olmakla birlikte, fikirlerin toplumda yaygınlık kazanması da gereklidir. Zira devrimi gerçekleştiren fikirlerdir.

Jean-Jacques Rousseau "insanın özgürlüğü, isteği her şeyi yapabilmesinde değil, istemediği hiçbir şeyi yapmak zorunda olmamasındandır"²⁷⁰ der. Bu söz adeta Kerbelayı İsmail'in takip ettiği yolu bizlere gösterir. Kolhoz sisteminin devreye alınması ile birlikte türlü görevlerin ona dayatılması ve zorunlu hale getirilmesi onu büyük bir yol ayrımına getirir. Yine konuyla bağlantılı, özel mülkiyetin zorla

²⁶⁹ Fransız Devrimi ve dönemde ortaya çıkan fikirler için ayrıntılı bilgi bkz: Abdullah Arslan, "Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi", **Genç Hukukçular Hukuk Okumaları**, ss.9-27.

²⁷⁰ Jean-Jacques Rousseau, https://tr.wikiquote.org/wiki/Jean-Jacques_Rousseau,(26.03.2019)

kaldırılması fikri onu isyana teşvik eder. Neticede Kerbelayı İsmail, istemediği şeyleri yapmak zorunda olmadığı prensibi ile bu sisteme karşı gelir.

Kolhoz sistemi, Sosyalist Sovyetler birliğinde kolektif mülkiyet altında kurulan çiftliklerdir. Kolhoz (Rusça kollektivnoye hozyaystvo) “ortak mülkiyette bulunan işletme, kolektif ekonomi” kelimelerinin kısaltılmış halidir. Kolhozların kurulmasına 1920’li yıllarda başlanır ve 1937 yılına gelindiğinde ise tarıma açık toprakların neredeyse tamamının kolhozlar tarafından işlenmekte olduğu bilinir. Üretim, mülkiyet ve tüketim kolektif haldedir. Sistem öncesi toprak ve ya mal sahibi kişilerin bu varlıklarına hükümet tarafından el konularak bireysel mülkiyeti sonlandırıp kolektif bir varlığı ön plana çıkarmıştır.²⁷¹

Baskıcı uygulamalarıyla dikkat çeken Sovyet yönetimi, bireyselliği öldüren bir politika izlemektedir. Sovyet yöneticileri mutlak bir kontrol sağlamak için, mülkiyet hakkını ortadan kaldırmış, bireysel özgürlükleri yok etmiştir.

Kitapta bahsedilen yönetim çoğunlukla parti ismi ile anılmaktadır. Kitap boyunca hadiseler karakterler gözünden takip edilecek olursa sürekli bir parti korkusu ve partiye yaranma çabası görülür. Bu yönetimin toplum üzerinde oluşturduğu korkudan kaynaklanır.

Baskıcı toplumlar her zaman kahramanlara hamiledir. Doğum görünmeden önce dahi bir kahraman, bireyler tarafından dillendirilmese de her zaman umut edilir. Bu kahramanlar pek çok yerde gördüğümüz üzere her zaman halkın içinden biri olma özelliğini üzerinde taşır. Kendi kitabımıza geçmeden önce bu duruma en net örneklerden birini İskoçya için yaptığı mücadele ile tanıdığımız Sir William Wallace ile verebiliriz. Partiye benzer bir şekilde baskıcı bir yönetim politikası uygulayan İngiltere William Wallace’ın²⁷² sahip olduğu topraklar üzerindeki hak iddiası ile ortaya çıkmıştır. Bu bireyselliği öldürme çabası sırasında karşılaşılan durum ise az önce belirtilen doğumdur.

William Wallace bir soylunun oğlu olarak dünyaya gelse bile ikinci oğul olarak doğduğu için isim hakları dışında büyük ayrıcalıkları yoktur. İskoçya’nın ücra köşelerinde birinde sahip olduğu toprak üzerine yaşarken evlenmek istediği kadının dönemin lordlarına verilmiş haklar sebebiyle elde edilmek istenmesinden dolayı

²⁷¹ Kolhoz Sistemi için ayrıntılı bilgi bkz: Yusuf Ziya Kınacı, “Kolhozlar, Sovhozlar ve Kibutzlar Kolektif Örgüt Yapılarının İncelenmesi Üzerine Bir Deneme”, ss.1-14.

²⁷² William Wallace için ayrıntılı bilgi bkz: Yunus Enterili, “İskoçya’nın 18 Eylül 2004 Bağımsızlık Referandumu’nun Tarihsel Süreci”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, Aralık: 2014.

bölgedeki İngiliz askerleri ile girdiği çatışma sonrası sahip olduğu hakları da kaybeder. Bu çatışmada çok sayıda İngiliz askerinin hayatını kaybetmesi üzerine William Wallace uzun bir süre zindana atılarak açlıktan ölüme terk edilir. Bir süre geçirdiği mahkum hayatın arkasından yerel halk tarafından kurtarılıp sağlığına kavuşturulur.

İşte, bundan sonra William Wallace'ın bölgeden topladığı taraftarları ile beraber İskoçya'nın özgürlüğü için savaşmaya başlamıştır. Arkasında savaştığı unsur bu andan itibaren şan, şöhret ya da mal varlığı değildir. "Özgürlük" fikri için savaşmıştır. Bir fikir için verdiği bu savaş, Wallace'ın dönemin mutlak hakimi İngiltere için bir korku unsuru haline gelmesine sebep olmuştur.²⁷³

William Wallace'ın hikayesi ne yazık ki mutlu sonla bitmez. İngiliz Kralı'nın emrindeki bir İskoç şövalyesi tarafından ihanete uğrayarak yakalanır. İnfazı acımasız ve vahşicedir fakat idam edilmiş olması Wallace'ın davasını bitirmez. Arkasında savaştığı fikri hala hayattadır. Bu fikir, İskoç halkı tarafından benimsenmiş ve kabul edilmiştir. Yaktığı ateşin büyümesi sayesinde şuan İskoçya olarak tanıdığımız bir ülkenin güneşi dünya ufkuna yükselmiştir.²⁷⁴

Kerbelayı İsmail'in hikayesi, bazı noktalardan bakıldığında Fransız Devrimi ve William Wallace'ın macerası ile ortak özellikler gösterir.

Kerbelayı İsmail, kolhoz sisteminin kendi köyüne gelmesinden önce oldukça varlıklı bir kişidir. Köyünde sevilen ve ihtiyaç sahibi olana yardımcı olan bir figürdür. Partiden öncesinde herhangi bir büyük şahsiyetin bölgeyi ziyareti halinde seyahati Kerbelayı İsmail'in evinden başlar. Yaşadığı bölgede mal varlığı kadar namı da büyük bir noktadadır. Kolhoz sisteminin SSCB kontrolünde İsmail'in yaşadığını bölgeye uygulanması ile yapması gereken bir seçim vardır. Bu, ya bütün mal varlığından vazgeçip bunların kontrolünü partiye vermek ya da sahip olduğu her şeyden vazgeçmektir.

Kerbelayı İsmail, kolektif sistemin şartları gereği paylaşması söylenen unsurları hâlihazırda bu amaçla kullandığını ve ihtiyacı olanın kendisinden isteyebileceği belirterek bu sisteme boyun eğmeyi reddetmiştir. İsmail'in bu tutumu,

²⁷³ William Wallace'nin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: 22.12.2018,

<https://tarihinaryasi.blogspot.com/2018/12/william-wallacen-hayat.html> (01.05.2019)

²⁷⁴ **Sir William Wallace** hakkındaki resmi belgeler, İngiltere arşivlerinde yar alır. Ancak ne yazık ki, bu bilgi ve belgeler sıklıkla tahribe uğramış ya da yok edilmiştir. William Wallace'ın hayatı ve faaliyetleri hakkındaki bilgilerin çoğu kendisi hakkında anlatılan hikâyelere dayanır. Wallace'nin gerçek hayatına ait doğru bilgilere ulaşmak şimdilik mümkün görünmemektedir.

durumu dışarıdan izleyen ve geçmişini bilen bizler için gayet samimi bir söylem olsa dahi SSCB gibi baskıcı bir rejime sahip bir yönetimde maalesef ki kabul görmez.

Sistemin köyüne ilk gelmesi sırasında direnişini pasif-agrasif şekilde devam ettiren İsmail, kendi insanların hatta dostlarının bile bu sistem düzeni sayesinde daha iyi şartlara sahip olması sebebiyle uğradıkları karakter değişimlerinin kendisine dönüşünü görmesi ile beraber direnişini aktif hale geçirmiş ve köyünü terk etmiştir. Bu terk ediş Kerbelayı İsmail için bir vazgeçiş değil bunun tam aksine yanacak ateşin ilk kıvılcımıdır.

Köyden ayrılışı ile beraber İsmail'i bulduğumuz ilk durak "Karlı Aşırım"dır. Kitabımıza ismini veren bu geçit yüksek kayalıkların olduğu, aşılmasının zorluğu dillerden dile gezen ve sadece burayı aşarak dahi cesur adını alabileceğiniz bir yerdir. Bu geçidin ilk durak olması şimdiden bize İsmail'in yolunun kolay olmayacağını, kayalıklar ise yaşayacağı zorlukları anlatır. Kesinlikle cesur olması gereken bu yolda İsmail'in azmi ve arkasında durduğu fikrin sağlamlığı hikâyesine yön verecektir.

Hiçbir kahramanın yolu kolay değildir. Sarp kayalıklar dikenli teller ve zehirli sarmaşıklarla kaplı yollarda yürümelidirler. Fakat hiçbir kahraman bu yolu tek yürüyemez. Her kahramanın başarısı önündeki fikir ve arkasındaki insanlar kadar güçlüdür. Bu iki unsurda da başarılı olan Fransız Devrimi ve İskoçya'nın özgürlük hareketinin aksine Kerbelayı İsmail'in başkaldırışı bu kadar başarılı olmamıştır.

Başarısız olma sebebini, arkasında durduğu fikrin toplumsal bir kabullenişinin olmaması olarak gösterebiliriz. Kendi yakınları ve dostları dahi İsmail'in isyan etme sebebini haklı bulmaması sebebiyle dağa kaçır kaçmaz İsmail, bir hain olmuştur. Bu sebeptir ki Kerbelayı İsmail'in başarısızlıkla sonuçlanan hikayesinin adı isyandır. Kaybedenin hikayesi devrim ya da özgürlük değil, isyan diye isimlendirilmiştir. Doğum yarıda kalır ve İsmail bu selde boğulur. Kerbelayı İsmail'in Türkiye'ye kaçıışı kendi içinde uyanan umut kırıntısıdır.

1.2.2. Müzakere

Kolhoz sisteminin Kerbelayı İsmail'in köyüne gelmesinden sonra İsmail hemen dağa kaçmamıştır. Başlangıçta köyün ileri gelenleri ve saygı duyulanlarından biri olduğu için bu sisteme sözlü olarak karşı çıktığını beyan eder. İsmail, aslında sistemin getirdiklerine karşı değildir. Halihazırda sistemin getirdiği bazı yenilikleri kendisi de uygulamıştır. O, ihtiyacı olanların rahatlıkla yardım alabileceği olumlu bir insandır. Mesele Sovyet hükümetinin bireysel malına zorla el koymasındır. O, bundan rahatsız olur. Kerbelayı İsmail yeni oluşturulan kolhoz teşkilatına katılma konusunda

komşuları gibi düşünmemektedir. İsmail, merkezden gelip toprak reformu yapacaklarını açıklayan devlet görevlisine kendisiyle aynı görüşte olmadığını, bu uygulamanın halkı yoksullaştıracağını belirtir.

Kayışları göğsünde çaprazlama bağlanan adam konuşmasına kırmızı bezden başladı: Bu senin kanındır, emmişler İman. Şehirde ihtilal yapıp padişahın tahtını ele geçiren işçinin kanıdır. Bu kan azizdir, kutsaldır. Böylesi kanlar daha çok akıtılacak.

Kerbelayı:

— Bunlar halkı kan dökmeye davet ediyor, diye düşündü... Hiçbir zaman kana susamadım, insanları heder etmedim ama bu gelir gelmez sözüne kanla başladı...

Görevli:

— Biz herkesi aynı gözde görmek istiyoruz. Herkes eşit seviyede olmalıdır, diyordu.

Kerbelayı:

— Beş parmağın hepsi aynı değil, insanlar nasıl bir ayarda olacak? Yağ ile ekmeğin değeri aynı olur mu, dedi.

Görevli:

— Olur, diye cevapladı. Boyunun uzunluğu kısalığı söz konusu değil, toprak herkesin arasında eşit olarak bölünecek. Yoksullar da toprak sahibi olacak. Parmakları eşitleyeceğiz, baltayı uzun parmakların ucuna indirip kesip atacağız. Devrim bu demektir.

Kerbelayı:

— Bu herkesi yoksullaştıracaksınız demektir.²⁷⁵

İsmail, bulunduğu bölgenin sözü sohbeti dinlenen, nüfuzlu şahsiyetlerindedir. Haliyle partinin söylemleri ile örtüşmeyen ve muhalif duruş sergileyen sözleri partiye bir başkaldırı niteliğindedir. Aslında tarafsızca yapılan müzakereler, farklı fikirlerdeki taraflar için ortak paydada birleşmek için birer fırsattır. Fakat müzakerelerde karşılıklı hoşgörü ve empati epeyce önemlidir. Bir tarafta nüfuzlu kişiliğiyle Kerbelayı İsmail, diğer tarafta ülkeyi demir yumrukla yöneten parti vardır. Tahmin edilebileceği üzere müzakerenin başarılı olma ihtimali düşüktür.

Müzakerelerin köy tarafındaki temsilcisinin İsmail olacağı aşıkardır. Fakat parti tarafındaki temsilcinin seçimi, titizlikle yapılmalıdır. Zira, müzakerenin karşı

²⁷⁵ Kerimzade, (Çev., İrmak), s.66-67.

tarafında Kerbelayı İsmail gibi hatırı ve saygınlığı fazla olan bir kişi vardır. Bu sebeple onunla görüşmeye gönderilecek şahıs sıradan biri olmamalıdır. Seçilen arabulucu hem partinin temel ilkelerine hakim bulunmalı hem de parti tarafından güvenilir biri olmalıdır. Netice olarak parti tarafından görevlendirilecek en doğru şahıs Abbasgulu Bey'dir.

Abbasgulu Bey, roman içerisinde saygınlığı ile ön plana çıkmaktadır. Sözleri çok değerli olarak kabul edilen Abbasgulu Bey, Kerbelayı İsmail'i ikna edebilecek tek şahıs olarak düşünülmektedir. Kaldı ki Kerbelayı İsmail'in Abbasgulu Bey'e oğlu Yadullah'ın ölümünden kalan bir minnet borcu vardır. Kan davalı olduğu aile Kerbelayı İsmail'in oğlu Yadullah'ı öldürür ve Yadullah'ın cansız bedeni karşı tarafta kalır. Abbasgulu Bey devreye girerek taraflar arasında anlaşma sağlar ve Yadullah'ın cesedini Kerbelayı İsmail'e getirir. Kerbelayı İsmail, karakter olarak değer yargılarına son derece önem verir. Ancak mesele toprak ve yeni düzen olunca düşüncelerinden taviz vermez.

Abbasgulu Bey, İsmail'i ikna etmek üzerine gönderilen ekipte başta gelen şahıs olsa da tek başına değildir. Abbasgulu Bey ile beraber yakın dostu Halil ve partinin isteği üzerine Talıbov da gönderilir. Talıbov'un gönderilmesindeki amaç yalnızca müzakerelerde başarılı olmak değildir. Talıbov, aynı zamanda başarılı bir propaganda ustasıdır. Gittiği bölgelerde parti buyruklarını yaymak ve kabul ettirmek için titizlikle çalışan bir şahıstır. Parti bölgede sadece İsmail'in ikna edilmesini değil, bölge halkının da parti buyruklarına şartsız uymasını ister. Onlara göre, bu iş için gönderilebilecek en uygun şahıs, Talıbov'dur.

İsmail'in dağa çıkmasının akabinde köye gelen bu ekip İsmail ile görüşme talep eder. Abbasgulu Beyin İsmail ile görüşmesi düşünüldüğü kadar kolay olmayacaktır.

Kerbelayı İsmail, önce Abbasgulu Bey ile görüşmek istemez. Nihayet Abbasgulu Bey İsmail'e ulaştığında baş başa bir görüşme yapmak ister. Talıbov ve Halil'in önünde bekledikleri bir evde İsmail ve Abbasgulu Bey uzun süre konuşurlar. Bu görüşme iki tarafın da kendini mutlak surette haklı gördüğü bir fikir savaşına dönüşür. İkisi de karşı tarafı ikna etmek için çaba sarf eder.

Abbasgulu Bey, Kerbelayı İsmail'i fikrinden caydıramayacağını mümkün olmayacağını anlıyordu. Buna rağmen uğraşıyordu:

—Bak Kerbelayı, şapkanı önüne koy, bir daha iyice düşün. Bu işin nasıl biteceğini sen kendin çok iyi biliyorsun. Ordun yok, cephanen yok...

—Gayretimiz, namusumuz var, Bey, sabrederiz!

—Namustan, gayretten tutturmuşsun ancak düşünmüyorsun.

—Ben şimdilik üzerinize asker göndermelerine engel olacağım. Birkaç gün daha düşün, sonra karar ver. Haftaya tekrar gelirim.

—Zahmet etmeyin, bana da acımayın. Düşündüğünüz kadar aciz de değilim. Gidip Rus birliklerini üzerime gönderebilirsiniz.²⁷⁶

Müzakerelerin sonucu beklenmedik ve iki tarafın da istemediği kanlı biçimde son bulur. Gemlo'nun Abbasgulu Bey'in parti ile yakınlığını kabul etmeyerek yaptığı hareketler işi çıkmaza sokar. Hiçbir müzakerede olmaması gereken hadiseler yaşanır. Müzakerenin neticesinde Abbasgulu Bey ve Halil hayatını kaybeder.

1.2.3. Kadın

İlk çağlardan beri kadın ve erkek dinamikleri farklı toplumlarda, farklı değerler taşımıştır. Kadın, toplumun farklı şekillerde ve her zaman kıymet verilen bir parçası olmuştur. Yunan mitolojisinde Amazon kadınları gibi savaşçı, onurlu ve kudretli kadınlardan bahsedilirken aynı mitoloji; lanetlenmesiyle Pandora'dan, Medusa'dan da bahseder. Hepsi mitolojik öğeler olsa da ilgili mitolojinin önemli parçalarıdır. Yine Yunan mitolojisi Zeus'u babası Kronos'un elinden kurtaran Gaia, "toprak ana" olarak kadın figürü ile tasvir edilir.

Günümüze geldiğimizde kadının yeri hâlâ değişmeyecektir. Dünyadaki insanların yarı nüfusunu oluşturan bu cinsiyet, Rosa Parks gibi sadece bir otobüste koltuktan kalkmayı reddedebilir ya da Frida Kahlo gibi sadece resim yapabilir. Fakat o koltuk, sıradan bir koltuk olmaktan çıkar. Koskoca bir ırkın başkaldırısına dönüşmüştür.

Rosa Park'ın sadece bir koltuktan kalkmayı reddedip on üç ay boyunca tutuklu kalması, otobüs firmalarına yönelik on üç aylık bir boykota dönüşmüştür. Bir koltukla başlayan bu hikaye gelmiş geçmiş en büyük insan hakları hareketlerinden birine ön ayak olmuştur.

Tarihte özel bir şey yapmasına gerek olmayan kadınlar da olmuştur. Kitaplar; sadece içinden gelen, doğru olan şeyi yapan kadınların tarihini de anlatır. Ninelerimizin cepheye taşıdığı mermilerin yanına sakladığı çocuğunu anlatır. Onlar savaşırken cepheye sıkamadığı tüfeğin acısını, o tüfeği sıkınların yaralarını sararak yapanlardır. Bu kadının ismi Şerife Bacı'dır.

²⁷⁶ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.80.

Saymakla bitmeyecek birçok isim vardır. Bunlar, büyük savaşların doğurduğu nice kahramanlardır. Fatma Seher Erden, Erzurumlu Kara Fatma adını almıştır. Hafız Selman İzbeli, “Cumhuriyet Kadını” ismiyle ilk kadın meclis üyemizdir. Bazıları ise sadece evlattır. Atatürk’ün manevi evladı... Evlat olmak, tarihe yazılmak için yeterli değildir. Tarih yazmak, Türkiye tarihinin ve dünya tarihinin ilk kadın savaş pilotu olmaktır. Havada 8.000 saat uçmaktır, 32 görevdir. Adından bahsettirmeyi başaran Göklerdeki Sabiha Gökçen’dir.

Hem Türk tarihi hem de dünya tarihi nice kadına yer sahipliği yapar. Kitabımızda da kadınlar için bambaşka ve büyük bir alan ayrılmıştır. Kolhoz sistemi içinde kadın veya erkek ayrımı yoktur. Sadece çalışacak işçi gözetilir. Kadınların şartları da erkekler kadar ağır, sert ve çetindir. Fakat Kerbelayı İsmail ve yaşadığı coğrafya için kadın bu kadar değersiz kalamaz. Kim veya ne olduğu önemli olmaksızın korunması gereken figürlerdir. Bu durumu en iyi anlayabileceğimiz yer İman’ın eşini Kerbelayı İsmail’e emanet etmesidir.

Kolhozlar kurulana kadar sosyal anlamda değeri olmayan İman, sistem sonrası Kolhoz başkanı haline gelir. Bu başkanlığın doğal bir sonucu olarak Kerbelayı İsmail’i karşısına alması demektir. İsmail’in kolhoz sistemine karşı gelişi, İman’ı onun için doğal bir düşman statüsüne sokar. Bu düşmanlık bütün iletişimi imkansız kılsa bile İman, kendisini esir alan Kerbelayı İsmail’den eşini korumasını istediğinde İsmail, İman’ın eşine zarar gelmeyeceği noktasında İman’a söz vermiştir.

Ele alınan kitabın sonlarına doğru Kerbelayı İsmail’in gelini de İman’ın eşi ile benzeri bir kader yaşar. Mecburi kaçışları zor ve çorak topraklardan geçer. Türkiye’ye geçmek için katettikleri yolun sonunda İsmail’in gelini hamile olup doğurmaya o kadar yakındır ki İsmail onun yola devam edemeyeceğini anlar. Bu durumda bile gelinini emanet etmek için aklına gelen ilk kişi Abbasgulu Bey’dir. Kendisinin ölmüş olması İsmail’i çaresizliğe itse bile kitabımız boyunca nefret ettiği partinin en güvenilir kişisine emanet etme arzusunu taşır.

İsmail, gelinini Yusufoglu’na emanet eder. Yusufoglu, nice nesildir devam eder kan davalarına rağmen İsmail’in çaldığı kapıdır. Yusufoglu emanet edilen kişinin ağırlığının farkındadır. Namus kavramı ve korunması gerekliliği bilinciyle bu emanete sahip çıkar. Yusufoglu emanete verdiği önemi belirtmek için kendi oğlunu İsmail’in yanına vermekten dahi çekinmez.

Öte yandan büyük rollere sahip olmasalar da Halil’in eşi Süseni ve Şabanzade’nin eşi de roman içerisinde yerlerini almıştır. Bu iki kadın figüründeki

ortak nokta: eşlerini merak edip onları aramaya çıkmalarıdır. Süseni, Halil'in öldürüldü haberleri üzerine parti binasına gitme cesaretini kendinde bulacak kadar cesurdur. Bir köşeye oturup eşini evde beklemeyi kendine yakıştıramadığını görmekteyiz.

Romanda yer alan kadınların içerisindeki en cesaretlisi şüphesiz ki Muharrem'in annesi, Mirese'dir. Oğlu için her şeyinden vazgeçmeye hazır bir karakterdir. Annelik duygusu Mirese karakteri üzerinden roman içerisine yedirilmiştir. Gemlo'nun esirleri evinin ahırında saklaması üzerine Mirese, kapıdaki nöbetçiyi ısınması için eve davet eder ve nöbetçinin uyumasından sonra esirleri serbest bırakır. Anaçlık ruhu tam olarak bu noktada devreye girer. Hava o kadar soğuktur ki ahırda bulunan esirlerin sabaha çıkmaya gücü yoktur. Mirese'nin bu duruma vicdanı el vermez. Esirlere:

— *Kaçın, ben Muharrem'in anasıyım. Benim oğlum da mutlaka sizin gibi zor durumdadır. Allah onun da yardımcısı olsun...*²⁷⁷ der.

1.2.4. Dostluk-Düşmanlık

Her insan bireysel fikirleri ve düşünceleri olan varlıklardır. Kendi yaşamlarında edindikleri deneyimleri filtreleyerek kendi zihin temalarını kurarlar. Birebir aynı yaşamışlıklar farklı filtrelemelere tabi tutularak farklı sonuçlar doğurabilir. İnsanlar kendi düşünce yapısı ile eşsiz örüntüler oluşturur. Bunu kar tanelerine benzetebiliriz:

Aynı gökyüzünden kopup aynı toprağa düşebilirler fakat her bir kar tanesi eşsiz bir şekle ve yapıya sahiptir. İnsanlar da bu şekilde aynı yerde doğmuş, büyümüş ya da ölecek olabilir. Buna rağmen hiçbir insanın düşünce yapısı ya da düşünme şekli bir diğerine benzemeyecektir. Bu yapıların birbiri ile oluşturduğu ilişkiler de haliyle eşsiz olacaktır. Hiçbir ilişki benzer isimler taşısa da birbiri ile aynı olmayacaktır. Sürekli bir değişim ve gelişim içinde olan bu ilişkiler özgün ve eşsiz olacaktır.

Montaigne "Denemeler" adlı kitabının kapak sayfasında *Düşüncelerimizin en iyi aynası yaşamlarımızdır.*²⁷⁸ der. Buradan hareketle yaşamlarımıza yol veren hiçbir şey düşüncelerimizi yansıtmadan gerçekleşemez diyebiliriz. İkili ilişkilerimizin dinamikleri de bu süreçten etkilenir. Kendi düşüncelerimize yakın düşünce

²⁷⁷ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.232.

²⁷⁸ Montaigne, **Denemeler**, (Çev., Mustafa Baştürk) Gece Yayınları, 2007, s.(kapak sayfası)

sahipleriyle iyi, uzak düşünce sahipleriyle kötü olarak nitelendirdiğimiz ilişkilere sahip olmaktadır.

İyi ilişkileri kitabımızdan örneklemek istersek bunun için en iyi ilişki Abbasgulu Bey ile Halil arasındaki ilişki olacaktır. İkisi de partiye gönül vermiş kişiler olarak daha parti öncesi dönemde bile yan yana savaşmıştır. Öldükleri an bile bu omuz omuza duruşlarını bozmayıp hayat boyu dostlukları devam etmiştir.

...Geri çekilip Halil'i buldu, elini uzatarak, başını kaldırıp yüzünü yüzüne dayadı:

— Yaran ağır mı diye sordu.

Halil yüzüne bir damla düştüğünü hissetti. Acaba yağmur mu yağıyor, diye düşündü. Hayır! Yıllarca arkadaşlık yapmışlar, düğünlerde beraber oynamışlardı. Abbasgulu Bey'in güldüğünü pek az görmüştü. Her ikisinin de evinden cenaze çıkmıştı. Abbasgulu Bey'in gözleri nemlenmemişti. Şimdi ne oldu ona? Yalnız kaldı. Kerbelayı namert çıktı. Yedikleri ekmeği ayaklar altına aldı.

Mermiler Halil'e isabet etmesin diye Abbasgulu Bey biraz geri çekildi. Mermiler de buluttan yağın dolu gibi tek tek yalnız onun üstüne dökülüyordu...²⁷⁹

Maalesef ki bütün ilişkilerin doğası Halil ve Abbasgulu Bey arasındaki gibi stabil değildir.

Olmaz dediğin ne varsa olur.

Düşmem dersin düşersin.

Şaşmam dersin şaşarsın.

En garibi de budur ya.

Öldüm der durur yine de yaşarsın.²⁸⁰

İlişkilerin doğası gereği farkında olmaksızın tanımı değişebilir. Dost dediğimiz kişiler bir anda düşmanımız olabilir. Sebepsiz olmayacağı gibi tek taraflı da olmayacaktır. Belli sebeplere dayanan ve karşılıklı duygu değişimi olabilir. Kitabımızda bu durumun örneği olarak İsmail ve Abbasgulu Bey'i verebiliriz.

Kolhoz dönemi öncesi aynı bölgenin hatırı sayılır insanları olarak bir ilişkileri vardır. Bunun saygı ve sevgi içinde bir ilişki olduğunu söylenebilir. Kolhoz sisteminin gelmesi sebepli Kerbelayı İsmail'in sistem karşıtlığı ve Abbasgulu Bey'in parti yandaşlığının karşı karşıya gelmesi bu ilişkiyi zedelemiştir. Uzun yıllardır

²⁷⁹ Kerimzade, (Çev., Irmak), s.87.

²⁸⁰ Hazım Gökçen, "Aşk Yanmaktır Yakmak Değil, Mevlana'dan Deyişler", Liber Kitap, s.83.

devam eden bu dostluk kolhoz sisteminin gelişiyle bozulmuş ve müzakere masasında onları karşı taraflara oturtmuştur.

Ele aldığımız roman ilerledikçe Abbasgulu Bey ve Kerbelayı İsmail'in ilişkisinin kötüye gitmesi okuyucuyu da bu sorumluluğun altına iter. İki tarafın da kendi yönleriyle haklı olduğu konu, ilişkilerinin bozulmasına sebebiyet vermekle kalmayıp akabinde Abbasgulu Bey'in ölümüyle sonuçlanır. Bu lm sonrası bile İsmail'in gelinini emanet edeceği ismin Abbasgulu Bey olmasını dileğini görmekteyiz. Zıt görüşler iki bireyi karşı karşıya getirmiş olsa da aslında aralarındaki gönül bağı kopmamıştır.

Kitabımızda Muharrem ve Ekber isminde birbirlerine savaş dostluğuna istinaden "kirve" diyen karakterlerimiz vardır. Muharebe döneminde omuz omuza savaşmış kadim dostlar olarak karşımıza çıksalar da Kolhoz sistemi sonrası farklı taraflarda yer almışlardır.

Ekber, parti rejimini destekleyen biri olarak Abbasgulu Beyin adamlarından biriyken Muharrem, Kerbelayı İsmail'in yeğeni olarak kolhoz sistemine karşı çıkanlardan birisidir. İsmail ve Abbasgulu Bey'in karşı karşıya gelmesi ile beraber kirvelerde karşı karşıya durmuştur. Bu dostluğun bitişi anlamına gelmese bile fikir ayrılıkları sebebiyle Ekber, Muharrem'i partiye teslim etme sorumluluğunu kendinde hissetmiştir. Partiye teslim etmesi Muharrem'in mahpus hayatının başlangıcı anlamına geldiğini bilse bile zıt görüşlerin bireylere dayattığı fikirler bunun önüne geçmesine engel olur.

Muharrem karşısında durduğu Abbasgulu Bey'in cenazesine katılımı ve ailesine başsağlığı dilemeyi bir görev bilir. Bu cenazeye katılımı ile beraber Ekber tarafından alıkonur. Muharrem'in ailesine bakma yükümlülüğünü dillendirmesi ile Ekber, Muharrem'in ailesinin yanına geçici olarak dönmesine izin verse de Muharrem ailesinin güvencesini sağladıktan sonra tekrar Ekber'e dönüp teslim olacaktır.

Değişiklikler her zaman iyiden kötüye gitmez. Bazı ilişkiler içinde kötüden iyiye gidişi görebiliriz. Sovyet rejimi altında baskıcı toplumda yabancılaşma ve dşmanlaşma sıklıkla görülür. Hatta Sovyet sisteminin etkilerinden biri de kişileri kendi toplumuna, diline ve dinine uzaklaştır. Haliyle bireyler arası negatif ilişkiler de sıklıkla rastlanılabilir durumlardır.

Kötü ilişkilere sahip insanlar da en nihayetinde birbirlerinin içerindeki iyilik ve güvene roman içerisinde ulaşır. Her birey kendi bakış açısıyla iyi insan olma

çabasını güder. Nesillerdir aralarında devam eden kan davasını taşıyan iki isim vardır: Bir çayın karşılıklı taraflarında yaşayan Kerbelayı İsmail ve Yusufoglu yıllardır devam eden bu kan davasının yaşayan güncel neferleridir.

Çay sabahları kadınların beraber oturup çamaşır yıkadıkları bir yer iken akşamları iki tarafın da kayıplarını ortaya çıkaran bir alandır. İki tarafta yıllarca pek çok akrabasını bu çatışmalarda kaybetmiş fakat davalarından vazgeçmemişlerdir. Bu köklü düşmanlık Sovyet rejiminden eskiye dayanmaktadır. İnsanların içinde yer edinmiş ve kök salmış bir kötülüktür. Fakat İsmail'in, artık topraklarından kaçıp gitme zamanı gelince yolculuğa dayanamayan gelinini emanet edecek bir kapı arar. Bu arayışta ulaştı yer Yusufoglu'nun kapısıdır.

Kerbelayı, en büyük düşmanının eline teslim ettiği gelinin güvende kalacağına inanır çünkü her ne kadar aynı çizginin karşı taraflarında olsalar da Yusufoglu'nu tanır ve ona saygı duyar. Yusufoglu bu inancı boş çıkarmaz. İsmail'in gelinini sahiplenir ve korur. Bunun karşılığında kendi oğlu Eyip'ü İsmail'in yanına verir. Bir nevi rehine olarak İsmail'e katılan Eyüp'ün gördüğü muamele hiçbir zaman kötü olmaz. İsmail tarafından iyi bakılan hatta korunup kollanan Eyüp maalesef ki Türkiye'ye kaçış sırasındaki çatışmalardan birinde hayatını kaybeder. İsmail kitabımızın sonuna doğru gelinini almak için Yusufoglu'nun karşısına çıkar. Bu karşılaşmada İsmail Yusufoglunun karşısına kefen giyerek çıkar ve oğlunun ölüm haberini verir. Kerbelayı İsmail'de kefen giyerek Yusufoglu'ndan gelebilecek bir ölüm emrinin kabullenişini görürüz. Ola ki kendisini öldürürse kanını helal edeceğini söyler. Yusufoglu bunu yapmaz ve Kerbelayı İsmail'i affeder.

Kerbelayı İsmail'in affedilişyle beraber kitabımızın başındaki her ilişkinin zıtlaşmasına ulaşırız. Herkes tarafından saygı duyulan Kerbelayı İsmail, onların düşmanı olmuş, nefret edilmiş ve kaçmaya zorlanmıştır. Bu dönemde bile yıllardır düşmanı olan Yusufoglu ile dostluk bağları kurmuş, tek düşmanı tek dostu haline gelmiştir.

1.2.5. Hırs

Nice balıklar vardır ki su içinde her şeyden eminken boğazının hırsı yüzünden oltaya tutulmuştur.²⁸¹

Duygular, insanlığın bir parçası olarak bizi biz yapan unsurlardır. Her duygu insanların isimlendirmesi ile anılır. Bazıları iyidir. Aşk,sevgi ve umut gibi. Bazıları

²⁸¹ Bekir Şahin, "Mevlana Celaleddin Rûmî Bütün Eserlerinden Seçmeler", Rûmî Yayınları, Konya, 2012, s.180.

ise kötü, diye isimlendirilir. Nefret,kin ve hırs gibi. Peki gerçekten kötü bir duygu var mıdır? Yoksa insanların bu duyguları kötüye kullanımı mı vardır?

Hırs, insanlık kadar eski bir olgudur. Yazılı kaynaklarımızın bizi götürebildiği kadar eski hikayeler de kendisine yer bulur. Her zaman kötü olarak da karşımıza çıkmaz. Bazen faydalı kişiyi yürüten, kendisinin daha iyi haline gelmesini sağlayan bir duygudur.

Voltaire şöyle der: *Hırs, bir sandalın yelkenini şişiren rüzgara benzer; fazlası gemiyi batırır, azı da gemiyi olduğu yerde tutar.*²⁸²

Uygun kararda hırs, insana oldukça faydalı olabilir. Onu ileriye taşıyan bir rüzgar görevi görür. Fakat fazlası da insanı bir o kadar yıkıma ve kötülüğe ulaştırabilme yetisine sahiptir. Kitabımızda birden fazla karakter, hırs dozunda aşırıya kaçmıştır. Bunlardan ilki: İsmail'in yandaşı olarak gözükten Gemlo'dur.

Gemlo, kitabımızın başından sonuna kadar istikrarını koruyan kötü bir karakterdir. Kötü olmasından daha korkunç olan kısım ise bu şekilde olmaktan gururlu olmasıdır. Kolhoz sisteminin gelişine İsmail gibi karşı çıkması sebebiyle Keybelayı İsmail ile aynı safta savaşmıştır. Abbasgulu Bey'in gelmesiyle beraber onun parti ile olan yakınlığına ve insanların gözündeki konumuna haset ettiği açıktır. Abbasgulu Bey ile özdeşleşmiş olan atını onu öldürdükten sonra Abbasgulu Bey'in kokusu ile kandırarak ata binmesi ve etrafta Abbasgulu Bey'in eşyaları ile gezmesi bunu en net gösteren unsurlardır.

Abbasgulu Bey'in direkt karşıtı olarak geçen İsmail'de bile olmayan kin ve nefret duygusunu Gemlo'da gözlemleriz. Okuyucu olarak Gemlo'nun yaptıklarının bizde uyandırdığı antipati aşıkardır. Gemlo ise bu durumdan gururludur. Onun için şöhret ve güce uzanan her yol mubahtır. Abbasgulu Bey'in sahip olduğu her şey onun için oldukça çekicidir. Haliyle Abbasgulu Bey'e taşıdığı nefret de anlaşılabilir hale gelir.

Gemlo'ya benzer şekilde hırsın dozunda yanlış davranan isim davamızın öteki tarafında yer alır. Bu kişi: Talıbov'dur. Abbasgulu Bey ile yolculuğa çıkarak Kerbelayı İsmail ile müzakere etmeye gelen grupta olsa bile bu yolculuğundaki amacı, barış değildir. Grubun amacından aykırı olarak taşıdığı yegane misyon partinin propagandasını yapıp İsmail'in yaydığı fikirleri tamamen yok etmektir.

²⁸² Voltaire,https://tr.wikiquote.org/wiki/Voltaire,_(09.01.2019)

Talıbov, korkuları ile partiye tamamen teslim olmuş bir karakterdir. Parti kademelerinde belli bir yer kazanmıştır. Bu yeri kaybetme korkusu onun tüm benliğini sarmıştır. Pratik işlerdeki yeteneksizliğini propaganda alanındaki üstün başarısı ile doldurmuştur. Ateşli silahların bırakılması gerektiğini çünkü artık gerçek silahların gazeteler olduğunu düşünen bir kişidir.

Üşüdükleri için gazetelerin yakılması teklif edildiğinde, önemli haberlerin olduğu gazeteleri sonrasında propaganda için kullanabileceği sebepli yaktırtmayan Talıbov; kendisi dışında kimseye güvenmeyen, herkese şüphe ile yaklaşan kişisel özellikleriyle dikkat çeker. Kitabımızda partideki yerinden olmaya korkan Talıbov, Abbasgulu Bey'in ölüm haberini gizler. Partiye destek olma fikrini o kadar ileriye götürür ki bu partiye yalan söyleyerek ihanet etmesi ile sonuçlanır.

Talıbov'un makam ve şan hırsı o kadar yüksektir ki onu kitabımızdaki en tehlikeli sayılabilecek kişilerden biri haline getirmiştir. Aynı zamanda diğer insanları kendiyile kıyaslamaktan hiçbir zaman vazgeçmez. Talıbov'un kendini herkesten üstün görmesi, hırslarına yenik düşmeyi beraberinde getirir.

İKİNCİ BÖLÜM

“HUDAFERİN KÖPRÜSÜ” ROMANININ YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

2.1.“HUDAFERİN KÖPRÜSÜ” ROMANININ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde Ferman Kerimzade'nin “Hudaferin Köprüsü” romanının yapı bakımından incelemesi yapılmıştır. Sırasıyla olay örgüsü, romanın muhtevası, şahıs kadrosu, zaman, mekan, bakış açısı ve anlatıcı başlıklarına yer verilmiştir.

Olay örgüsündeki önemli olaylar, romandaki bölüm isimleriyle birlikte maddeler halinde verilmiştir. Romanın muhtevası üzerine yapılan herhangi bir çalışma olmadığı için muhteva, özellikle uzun tutulmuştur. Şahıs kadrosu kendi içerisinde “başkişi, norm karakter, kart karakter ve fon karakter” şeklindeki alt başlıklarda incelenmiştir. Zaman, mekan, bakış açısı ve anlatıcı başlıklarında ise yapılan alıntılarla romanın önemli noktalarına değinilmiştir.

2.1.1. Olay Örgüsü

“Hudaferin Köprüsü” romanında olay örgüsü, iki ana bölümden oluşmaktadır. Bu, iki ana bölüm de kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır. Verilen bu alt başlıklarla birlikte anlatının içeriği hakkında bilgi verilmiş ve olay örgüsü zenginleştirilmiştir.

I.Bölümdeki önemli olaylar:

I.1 Demir Ağaçtan Asılan Beşik

1. Alemşahbeyim ve çocuklarının esir tutulmasından kısaca bahsedilmesi.

I.2 Dede Uzun Hasan, Anne Sara Hatun, Baba Haydar Safevi...

1. Uzun Hasan ile Sultan Ebu Said'in savaşı ve Uzun Hasan'ın kaybediyor olması.
2. Sara Hatun'un gelinlerine savaşta esir düşerlerse namuslarını korumaları için zehirli yüzük vermesi.
3. Sara Hatun'un -daha önce Fatih Sultan Mehmet'e yaptığı gibi- Sultan Ebu Said'i ziyarete gitmesi, Sultandan oğlu ile yaptığı savaşı bir süre durdurmasını rica etmesi ve Ebu Said'i ikna etmesi.
4. Uzun Hasan'ın bu sayede Aras nehrini geçmesi.
5. Sultan Ebu Said'in ordusunu Veba salgını sarması.
6. Ebu Said'in annesinin Sara Hatun ile görüşmeye gelmesi.
7. Uzun Hasan'ın kızı Alemşahbeyim ile savaşta Uzun Hasan'ın başyardımcı Şeyh Haydar'ın evlenmesi.
8. Aradan geçen on yılın sonunda Uzun Hasan'ın ölmesi ve tahta oğlu Halil'in geçmesi.
9. Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Muhammed'in Fatih Sultan Mehmet'e sığınması ve onun kızı ile evlenmesi.
10. Tahta geçen Halil'in kardeşi Yakup tarafından öldürülmesi ve tahta çıkıp “Sultan Yakup” olması.
11. Hüseyin Bey ile Şeyh Haydar'ın kan kardeşi olmaları.
12. Şeyh Haydar'ın, Babası Şeyh Cüneyt'in yolundan gidip Şirvan'a din yolunda savaşa gitmesi. Bunun yanında babasının ölümünün intikamını almak istemesi.
13. Şeyh Haydar'a engel olmaması adına savaşa giderken Alemşahbeyim'in kardeşi Sultan Yakup'a eşinin gazaya gittiği bilgisini vermesi.
14. Şirvan'da Sultan Yakup'un kayınpederi Ferruh Yasar'ın başta olması.

15. Bu sırada Sultan Yakup'un fakir Karabağ güzeline aşık olması ve onunla evlenmek istemesi.

16. Şeyh Haydar'ın Ferruh Yasar tarafından öldürülmesi.

I.3 Körpe Tutsaklar

1. Alemşahbeyim ile çocuklarının esirliğinin devam etmesi ve her gününün tedirgin bir şekilde geçiyor olması.
2. Sultan Yakup'un kardeşi Alemşahbeyim'e başsağlığı dilemesi.
3. Sultan Yakup, Alemşahbeyim'in çocuklarını kendine karşı tehdit unsuru saydığı için esir kalmalarının devamına karar vermesi.
4. Sakine'nin saz çalması.
5. Alemşahbeyim'in diğer kardeşi Mesih Mirza'nın onu ziyaret etmesi ve Ebih Sultan'la evlenmesi için elçilik etmesi.
6. Alemşahbeyim'in yapılan bu teklifi kabul etmemesi.

I.4 Sultanbud'da Düğün

1. Sultan Yakup'un, Karabağ güzelinin yurdunda düğün yapmak için Sultanbud'a gitmesi.
2. Kızın babası Cihangir'in Sultan Yakup'u tanımaması, avına engel olması ve onlardan kırbaç yemesi.
3. Karabağ güzelinin gönlünde başkasının olması ve bu durumu Selçugeşahbeyim'in öğrenmesi.
4. Tören sırasında Selçugeşahbeyim'in Karabağ güzelinin kasesine yüzüğünde taşıdığı zehri koyması.
5. Bu zehri yanlışlıkla Sultan Yakup'un içip ölmesi.
6. Mesih Mirza ve Sultan Yakup'un ölüm haberlerinin Alemşahbeyim'e verilmesi.

I.5 Unutulmayan Ant

1. Alemşahbeyim ve oğullarının kalede esir tutulduğunu Hüseyin Lala Bey'in öğrenmesi.
2. Sultan Yakup'un yerine oğlu Baysungur'un geçmesi.
3. Hüseyin Lala Bey'in soyguncuların eline düşmesi.

I.6 Dede Bey'in Konukları

1. Dede Bey'in Alapaça adlı atının soyguncular tarafından kaçırılması ve sonra atının ayağına getirilmesi.

2. Hüseyin Lala Bey'in soyguncuları kandırıp kendini dostu Dede Bey'in yanına getirtmesi.
3. Soygunculara ceza yerine yemek verilmesi.
4. Cibo Sefer, namazdayken eşeğini kurdun parçalaması.
5. Cibo Sefer ile Dede Bey'in tanışmaları ve Dede Bey'in sadık bir adam bulduğu için sevinmesi.
6. Alemşahbeyim ve oğullarının esir tutulduğu kalenin önüne atlıların gelmesi.

I.7 Görüşme

1. Kaçak Murat'ın tacire yardım etmesi ve yandaşlarından ayrılması.
2. Sultan Yakup'un ölümünün üzerine sarayda sultandan sonra gelen en önemli iki adam: Süleyman Bicanoğlu ve Ebih Sultan'ın olması.
3. Süleyman Bicanoğlu ve Ebih Sultan'ın, Baysungur'un tahtında hak iddia etmesini engelleyebilmek için -Uzun Hasan'ın kardeşinin oğlu- Rüstem Mirza'yı Elince Kalesi'ne hapsedmeleri.
4. Hapisteki ihtiyarın Rüstem Mirza ile yaptığı "kamil insan" konuşması.
5. Sultanın gözünden düştüğünü gören Ebih Sultan'ın Moğol atı ile meydandan kaçmayı başarması.
6. Ebih Sultan'ın kaçtıktan sonra Kaçak Murat ile karşılaşması ve birlikte Erdebil'e doğru yolculuk etmeye başlamaları.
7. Süleyman Bicanoğlu'nun, Ebih Sultan'ı aramaya başlaması fakat Kaçak Murat sayesinde eli boş dönmesi.

I.8 Düşmanlar ve Dostlar

1. Ebih Sultan ve Kaçak Murat'ın tacir tarafından tanınması ve yerlerinin belli olması.
2. Ebih Sultan'ın kaçarken Hüseyin Lala Bey ile karşılaşması.
3. Şeyh Haydar'ın oğullarına karşılık Rüstem Mirza'nın kurtarılmasına dair aralarında anlaşma imzalanması.

I.9 Elince Kalesi'nde

1. Elinceye gidip, Kale Bey'ini kandırıp Rüstem Mirza'yı hapisten kurtarmaya çalışmaları.
2. Rüstem Mirza'nın, Baysungur'un yanına idama götürüldüğünü düşünerek hapiste kalmaya direnmesi ve işleri zorlaştırması.
3. Rüstem Mirza'nın hapisten kurtulup tahta çıkması ve Baysungur'a rakip olması.

4. Hüseyin Lala Bey'in, Cibo Sefer'i postacı kılığına sokup Baysungur'a sahte bir mektup yollatması.
5. Baysungur'un mektupta yazılanlara inanması üzerine Şamahı'ya doğru yola çıkması ve böylece Tebriz tahtının kapılarının Rüstem Mirza'ya açılmış olması.

I.10 Sonuncu Gün

1. Hüseyin Lala Bey'in kaleye gelip Alemşahbeyim ve oğullarını kurtarması.

I.11 Tebriz'de

1. Şeyh Haydar'ın ailesinin Tebriz'de büyük bir coşkuyla karşılanması.
2. Alemşahbeyim'in Nasriyye mescidine gidip babaannesi Sara Hatunu'u, babası Uzun Hasan'ı ve annesi Despina Hatun'u ziyaret etmesi.
3. Sultaneli'nin babasının izinden giderek Erdebil şeyhi olmak amacıyla olması.
4. Hüseyin Lala Bey ve Kaçak Murat'ın arkadaş olmaları.
5. Hüseyin Lala Bey sayesinde Kaçak Murat'ın; Ebih Sultan'ın çok tehlikeli bir adam olduğunu fark etmesi.
6. Ebih Sultan'a yardımlarından dolayı Kaçak Murat'ın "saltanatın habercisi" konumuna getirilmesi.

I.12 Sır Çözülür

1. Sultaneli'nin Erdebil sultanlığını canlandırması üzerine Şirvanşahlar sarayında endişeye yol açması.
2. Şirvan şahı Ferruh Yasar'ın Sultaneli'yi ortadan kaldırma düşüncesi.
3. Hüseyin Lala Bey'in gece gündüz çalışıp Şeyh Haydar'ın ailesini korumaya çalışması.
4. Sultaneli'ye babası Şeyh Haydar'ın "birlik" fikrinden bahsedilmesi.
5. Dede Bey'in Sultaneli tarafından komutan tayin edilmesi.

I.13 Sevinç ve Keder

1. Alemşahbeyim'in Sultaneli'ye kız beğenmesi fakat Sultaneli'nin babasının intikamını almadan evlenmek istemediğini belirtmesi.
2. Sultaneli ve Baysungur'un savaşması.
3. Baysungur'un savaş sırasında ölmesi ve Sultaneli'nin gücünün artması.
4. Rüstem Mirza ile Ebih Sultan'ın, Sultaneli'nin arkasından plan yapması üzerine Kaçak Murat'ın bu durumu duyup onları uyarması.

I.14 Şemase Musibeti

1. Ebih Sultan'ın ordusu ile Sultaneli'nin ordusunun karşı karşıya gelmesi.

2. Yapılan savaşın sonunda Sultaneli'nin, galip geldiğini düşünse de gafil avlanması. (Ebih Sultan, askerlerin yaptığı yağmayı fırsat bilerek yeniden saldırıya geçip Sultaneli'nin ordusunu yenmiştir.)
3. Sultaneli'nin savaşta hayatını kaybetmesi.

I.15 Sara Hatun'un Yadigarı

1. Sultaneli'nin ölümü üzerine Hüseyin Lala Bey, İsmail'i korumak adına herkesten habersiz onu kaçırap Ahmet Kakuli'ye emanet etmiştir.
2. Ebih Sultan'ın, Alemşahbeyim'in evine gelip geriye kalan herkesi öldürme niyetinde olması. (Şeyh Hadyar'ın diğer oğlu İbrahim'i yatağında öldürmüştür.)
3. Alemşahbeyim'in ise Ebih Sultan'a teslim olmaması, parmağındaki zehirli yüzüğü sayesinde kendini öldürmesi.
4. Şeyh Haydar'ın neslinden geriye sadece İsmail'in kalması.
5. İsmail'in emanet edildiği Kadı Ahmet Kakuli'nin, asılmasına karar verilmesi.
6. Kaçak Murat'ın Sultaneli'nin vurulduğu sırada yaralanması ve bulunup şifacı kadın tarafından iyileştirilmesi.
7. Şifacı kadın'a -Uba kişisine- İsmail'in emanet edilmesi ve Kaçak Murat'ın İsmail'i tanımış olması.

I.16 Lahican'da Merasim

1. Kasım Bey'in gelen haber üzerine Biyepiş'e giderek Mirza Ali Kargiya'ya İsmail'in yerini sorması.
2. İsmail'in, Hüseyin Lala Bey ile Biyepiş'te ormanda bir evde saklanıyor olması.
3. Mirza Ali'nin yerini bildiği halde İsmail'i görmediğini iddia etmesi ve onu koruması.

II. Bölümdeki önemli olaylar:

II.1 Uzun Hasan, Kısa Ahmet

1. Ebih Sultan'a, Şehzade Ahmet'in ordusunun Tebriz yakınlarına geldiğinin haberinin gelmesi.
2. Rüstem Mirza'nın tahta çıktıktan sonra içki alemine merak sarması. Böylece Ebih Sultan'a hesap soran kimsenin olmaması.
3. Emir Hüseyin Elhanı ve Ebih Sultan'ın taraf değiştirip Şehzade Ahmet'in tarafına geçmeleri.
4. Ebih Sultan'ın ikili oynaması.

5. İsmail'in şiirler yazmaya başlaması.
6. Ebih Sultan'ın savaş için Kasım Bey'i yanında getirmesi ve ona rütbe verilmesi.

II.2 Boş Ordugah

1. Ebih Sultan'ın, Rüstem Mirza'nın kellesini kesip Şehzade Ahmet'in önüne koyması.

II.3 Mucize

1. Meydana gelen bu kargaşadan yararlanarak İsmail'in saklandığı yerden çıkmaya karar vermesi.

II.4 Eski Pazar, Yeni Fiyat

1. Şehzade Ahmet'in Tebriz'de dedesinin tahtına oturmuş olması.
2. Babası Uğurlu Mehmet'in Tebriz halkı üzerinde bıraktığı kötü izleri silmek için Şehzade Ahmet'in pazara gidip halkı birçok ağır vergiden azad etmesi.
3. Ebih Sultan'ın yetkilerinin elinden alınması.
4. Ebih Sultan'ın İsmail'in yaşadığını öğrenmesi ve Şirvanşahi Ferruh Yasar'a sığınmaya karar vermesi.
5. İsmail'in ordusuyla birlikte yeniden Erdebil'e gelmesi.
6. Erdebil valisi Ali Bey'in, İsmail'i ok ile öldürme girişiminde başarısız olması.
7. Ferruh Yasar'ın, İsmail'in ortaya çıkmasını öğrenmiş olması.
8. Ferruh Yasar ve Ebih Sultan'ın İsmail'i öldürmek için plan yapmaları.
9. Mirza Muhammet Han'ın sofrasında içine zehir atılınca renk değiştiren tabağını İsmail'e hediye etmesi.
10. Ebih Sultan ve Ferruh Yasar'ın kastı nedeniyle Şehzade Ahmet'in sırtında hançerle yatağında ölü bulunması.
11. Şehzade Ahmet'ten sonra topraklarının Elvend Mirza ve Murat Mirze arasında pay edilmesi.
12. Kaçak Murat'ın Ebih Sultan'ı yakalaması ve onu öldürmeleri için düşmanlarının yanına götürmek istemesi.
13. Yer yer İsmail'in yerine ona çok benzeyen Hızır'ı koymaları.

II.5 Çukur Sed Seferi

1. İsmail ve ordusunun Çukur Sed'e doğru giderken yolda çadır kurmaları.
2. Sultan Hüseyin'in, dedesi Cahan Şah'ın intikamını almak üzere İsmail'i öldürmek niyetinde olması.

3. İsmail'in kalbinde ilk kez Behruze adında bir kızın iz bırakması.

II.6 Şirvan Seferi

1. İsmail'in ilk kez Hudaferin köprüsünden geçmesi.
2. İsmail'in asıl amacının babasının intikamını almak değil herkesi birleştirmek olması.
3. İsmail'in Zekeriya Keçeci'ye "Azerbaycan'ın anahtarı" ismini vermesi.
4. Sefer ile Kaçak Murat'ın savaş meydanında karşılaşp kucaklaşmaları.
5. Kaçak Murat'ın Ebih Sultan'ı Lala Bey'e teslim etmesi.
6. Şirvanşah'ı ile İsmail arasındaki savaşın başlaması ve Şirvanşah'ı Ferruh Yasar'ın savaşta hayatını kaybetmesi.
7. Dede Bey'in de savaşdaki kargaşadan dolayı yanlışlıkla Kaçak Murat'ı öldürmesi.

II.7 Şerur Seferi

1. Gülistan Kalesi'nin alınması için yeniden harekete geçilmesi ve yeniden zafer kazanılması.
2. Ebih Sultan'ın camii minaresinden atılması.
3. İsmail'in tahta çıkması.

2.1.2. Muhtevası

"Hudaferin Köprüsü" romanı, Şah İsmail'i ve ailesini tanımamız açısından bize yol gösteren önemli bir kaynaktır. İsmail'in tutsaklık ve kaçışlarla geçen çocukluğuyla birlikte tahta çıkmasına kadar geçen süre romanda işlenmiştir.

"Hudaferin Köprüsü" adlı romanının ilk bölümü, Alemşahbeyim ve oğullarının bir kaleye hapsedilmesini konu almasıyla başlar. Sonrasında vaka zamanın geriye dönmesiyle birlikte olaylar sırasıyla anlatılmaya başlanmıştır.

Kısa bir giriş bölümünden sonra ise karşımıza Akkoyunluların hükümdarı Uzun Hasan çıkar. Uzun Hasan, Sultan Ebu Said ile girdiği savaşı kaybetmek üzeredir ve bunun üzerine annesi Sara Hatun, daha önce Fatih Sultan Mehmet'e yaptığı gibi savaşta süre kazanmak için oğlu adına Ebu Said'in yanına giderek konuşmaya karar verir. Fakat düşmanın ayağına gitmeden önce yapmak istediği bir şey vardır.

Oğlu Uzun Hasan'ın üç eşi vardır: Canbeyim Hatun, Selçukşahbeyim ve Despina(Feodora)Hatun. Sırasıyla gelinlerinin yanına giderek taşının içinde zehir

olan bir yüzük verir. Savaş zamanı olur da esir düşerlerse bu Süleymaniyye zehrinin onları kurtaracağını, söyler. Hatta Despina Hatun'a: *Ölüm haktır. Savaşta er ölürse o kahramandır. Karısı da onunla beraber ölürse o da namus kahramanıdır.*²⁸³ der.

Zehirli yüzüğü gelinlerine verdikten sonra Sara Hatun, Şeyh Haydarı da yanına alarak Sultan Ebu Said'in çadırının yolunu tutar. Usulünce karşılanan Sara Hatun, bu kışı Karabağ'da geçirmelerine baharda da Diyarbakır'a gideceklerine dair Ebu Said'i ikna etmeye çalışır. Sultan, kışı Karabağda geçireceğini yağmurlar başlamadan Diyarbakır'a dönmelerini, söyler. Verilen hediyelerle de birlikte Sara Hatun evine geri döner. Böylece Uzun Hasan için bir umut doğmuştur, zaman kazanarak yeniden üstün duruma gelebilecektir.

Belli bir zamandan sonra Sultan Ebu Said, Karabağ'a geçmiştir. Uzun Hasan da Aras'ın sağ sahiline doğru gitmiştir. Planları istedikleri şekilde işlemeye devam eder, kış Karabağ'da çok sert geçtiği için Sultan Ebu Said, müşkül duruma düşmüştür. Soğuktan savaşta kullandığı filler ölmekte, askerlerinin büyük bir kısmı da Veba hastalığına yakalanmaktadır.

Ebu Said, sinirlenerek bu kararı vermesine ön ayak olan vezirini idam etmiştir ve annesini Uzun Hasan'ın annesi Sara Hatun'un yanına yollamıştır. Kadın, Sara Hatun'un yanına gitse de istedikleri sonucu elde edememiştir.

Bu sırada Süleyman Bicanoğlu ve Ebih Sultan da Uzun Hasan'ın yanındadırlar. Sultan Ebu Said'e karşı fikirlerini beyan ederler. -İkisi de henüz çok gençtir.- En son karar, Sara Hatun'un: *Sultan Ebu Said, yakalanıp esir alınmalıdır. Onu Şeyh Haydar'ın adamları Erdebil'de saklar. Koy, ömrünü orada ibadetle tamamlasın.*²⁸⁴ sözleriyle verilmiştir.

Bir süre sonra Uzun Hasan'ın kızı Alemşahbeyim ile Şeyh Haydar'ın düğünü olmuştur. Uzun Hasan vefat etmiştir ve yerine oğlu Halil geçmiştir. Diğer oğlu Uğurlu Muhammed ise Fatih Sultan Mehmet'e sığınıp onun kızı ile evlenmiştir. Son olarak Yakup Mirze de Halil'i öldürerek tahta geçmiştir.

Şeyh Haydar ile Sultan Yakup, öteden beri anlaşamamaktadırlar. Şeyh Haydar; gizliden gizliye silah alıp yığmakta, askerlere talim yaptırıp onlara sırlarını öğretmektedir. Haydar'ın bu noktada, her zaman yanında olan kişi: Hüseyin Bey'dir. Sonraları kan kardeşi olduklarını da bilinir. Hatta Şeyh Haydar, Hüseyin Bey'i

²⁸³ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.17.

²⁸⁴ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.47.

oğullarının lalası olarak seçmiştir. Şiilik yolunda bu iki yakın dost birlikte mücadele vermiştir.

Diğer yandan Şeyh Haydar'ın Sultan Yakup'a karşı tedbir alması gerekir. Askerleri din yolunda savaşa hazırlar. Şeyh Haydar, bir süre Erdebilden uzaklaşmaya karar verir. Sultan Yakup'a engel olmadığını göstermek için de Alemşahbeyim; kardeşinin yanına giderek Şeyh Haydar'ın gazaya gittiğini, Dağıstan'da müslümanlığı kabul etmeyenlerin olduğunu söylemiştir.

Alemşahbeyim içten içe eşi için endişelenmektedir:

*O, kocasının babası Cüneyt'in Şirvanşah İbrahim Halil tarafından öldürüldüğüne işaret ediyordu. Şimdi ise hakimiyette Ferruh Yasar idi. Cüneyt'in ölümünü onlar da unutamamıştılar.*²⁸⁵

Şeyh Haydar ve Ferruh Yasar savaş hazırlıklarını hızlandırmışlardır. Şeyh Haydar ve ordusu Şirvan'a doğru yola koyulurlar. Guryan köyüne geldiklerinde Şeyh, babası Şeyh Cüneyt'in kabrini ziyaret eder. -Romanın bu noktasında vaka zamanında geriye gidilerek Şeyh Cüneyt'in, İbrahim Halil ile yaptığı vuruşmadan ve cesurca ölmesinden bahsedilmiştir.-

Şeyh Haydar, babasının mezarının başına geldiğinde:

— *Ey baba! Oğlun seninle görüşmeye geldi. İyi bilesin ki babamızın başladığı iş yerde kalmadı, onu devam ettireceğiz. Rahat yat. Huzurla, güvenle uyu.*²⁸⁶ demiştir.

Şeyh Haydar'ın dediği gibi de olmuştur. Romanın ilerleyen sayfalarında görülmektedir ki Şeyh Haydar'ın oğulları da ondan sonra bu yolda çaba sarf etmiştir.

Olaylar bu şekilde gelişirken Ferruh Yasar, damadı Sultan Yakup'a mektup yazarak Şeyh Haydar'ın üzerine geldiği haberini vermiştir. Sultan Yakup, Şeyh Haydar tarafından kandırıldığını düşünür ve kara kara düşünmeye başlar. Diğer yandan ise Selçukşahbeyim, oğlunun haremine Sultanbud'dan güzel bir kız getirtmiştir. Oğlunu biraz olsun dertlerinden uzaklaştırmak, gönlünü hoş tutmak amacındadır. Fakat işler Selçukşahbeyim'in beklediğinden daha hızlı ilerler. Sultan Yakup, getirilen bu güzele aşık olur ve onunla evlenmek istediğini duyurur. Annesi bu duruma karşı gelmeye çalışsa da Sultan Yakup'u vazgeçiremez. Karabağ güzelinin şartı üzerine düğünün Sultanbud'da yapılmasına karar verilir.

²⁸⁵ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.55.

²⁸⁶ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.58.

Romanda düğün olayı bir kenara bırakılarak yeniden Şeyh Haydar ve Ferruh Yasar'a geçiş yapılmıştır. Görülmektedir ki Şeyh Haydar, Ferruh Yasar'a karşı üstün durumdadır. Hâl böyle olunca Sultan Yakup, diğer kayınpederi Süleyman Bicanoğlu'nu Ferruh Yasar'a yardıma yollamıştır. Yapılan savaşta Şeyh Haydar yaralanır, eşini ve oğullarını Hüseyin Lala Bey'e emanet ettikten sonra son nefesini verir.

Yaşanılan bu olaylardan sonra romanda *Körpe Tutsaklar* adlı bölüm yer almaktadır. Alemşahbeyim, oğulları -Sultaneli, İbrahim, İsmail- ve yardımcıları Sakine ile birlikte bir kalede tutsak hayatı yaşamaktadırlar. İsmail henüz çok küçüktür. Etrafında olup bitenleri meraklı gözlerle annesine sormaktadır.

-Zamanda geriye dönülerek- Ebih Sultan Alemşahbeyim'in kapısına gelir ve Sultan Yakup'un fermanını okur. Şeyh Haydar için Tebriz'de taziye meclisi başlatılmıştır. İki kardeş yan yana geldiklerinde Alemşahbeyim anlar ki onlara karşı Sultan Yakup'un niyeti iyi değildir. Sultan Yakup kardeşine karşı biz Haydar'ı öldürmesek o bizi öldürecek, düşüncesini savunmaktadır ve Şeyh Haydar'ın oğullarının da tehlike arz ettiğini dile getirir.

— *Kardeş, kurbanın olam, çıkar hançerini, doğra beni. Ancak çocuklarıma dokunma.*

— *Kurt yavrusu kurt olur.*

— *Peki ben. Onlar benim de evlatlarımdır. Beni öldür, o körpelere kıyma. Bu dünyada hüküm versen de öbür dünyada cevap vermek zorunda kalacaksın. Babalarını öldürdün yetmez mi? Sen onların dayısısın.*²⁸⁷

Alemşahbeyim'in bu sözleri üzerine Sultan Yakup, onları öldürmek yerine hapsedmeye karar verir.

Dört yıl boyunca bir kalenin içinde hapis hayatı sürerler. Kalenin kapıları sadece erzak geldiği zaman açılır. Yardımcıları Sakine, zaman zaman saz çalar. İsmail'in ileride kendisinde keşfedeceği şairliğinin temelleri belki de çalınan bu saz sayesinde.

Alemşahbeyim'in diğer kardeşi Mesih Mirza, bir gün kaleye onları ziyarete gitmiştir. Sultan Yakup'un yerine kendisi geçmek istemektedir bu yüzden ziyaretindeki asıl amaç: Alemşahbeyim ile Ebih Sultan'ın evlenmesini istemesidir. Fakat Alemşahbeyim yapılan bu teklifi kabul etmez. Öte yandan Mesih Mirza,

²⁸⁷ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.77.

Sultaneli'nin genç yaşına rağmen olgunlaştığını, babasının yolunda ilerlediğini kendi gözleriyle görmüştür ve Sultaneli'ye biat ettiğini açıklamıştır. Tahta onlar sayesinde ulaşamayacağını anlayan Mesih Mirza, onlara veda ederek kaleden ayrılır.

Yeniden Sultan Yakup'a döndüğümüzde görmekteyiz ki düğün hazırlıkları devam etmektedir ve Sultanbud'a düğün için gidilmiştir. Selçukşahbeyim düğün günü öğrenir ki Karabağ güzelinin gönlünde başka bir yiğit vardır. Oğlunun evlenmesini istemeyen Selçukşahbeyim, zamanında ona verilmiş olan zehirli yüzüğü kullanır ve Karabağ güzelinin içkisine zehir koyar. Bu içkiyi Sultan Yakup'un içmesi üzerine taht üzerinde getirilen Sultan, tabut ile geri döner.

Olayların ardından bir sene geçtikten sonra Alemşahbeyim'e peş peşe kardeşlerinin ölüm haberi gelir. Sultan Yakup'un oğlu Baysungur, muharebede Mesih Mirza'yı; düğün günü Selçukşahbeyim de oğlu Sultan Yakup'u öldürmüştür.

Alemşahbeyim üzerindeki yas giysisi eskidikçe yenisini dikmektedir. Diğer yandan Hüseyin Lala Bey, zor da dostu Şeyh Haydar'ın çocuklarının kalede hapsedildikleri öğrenmeyi başarmıştır. Onları korumak için kalenin yakınında bir değirmeni onarıp önlemler almaktadır. Sultan Yakup'un yerine oğlu Baysungur'un geçmesi de Lala'nın kafasını meşgul etmektedir, yeni sultanın tutsaklar hakkında ne karar vereceğini merak etmektedir.

Lala, Şeyh Haydar'ın çocuklarını kurtarmak için üzerine eski elbiseler giyerek yollara düşer. Amacı: Dede Bey'e ulaşip kuvvet toplamaktır. Fakat yolda soyguncuların eline düşmüştür. Kendisini seyit olarak tanıtır. Dede Bey'in de seyitleri satın aldığını ve onu Dede Bey'in yanına götürürlerse satıp para kazanabileceklerini, söyler. Böylece soyguncular ve Hüseyin Lala Bey, Debe Bey'in evine doğru yol alırlar.

Dede Bey, Şeyh Haydar'ın yardımcılarından biridir. Aynı zamanda yakın dostudur. Hüseyin Lala Bey'in ona gittiği sırada Dede Bey'in atı Alapaça, çadırının önünden çalınmıştır ve yana yakıla atını aramaktadır. Atının bulunması üzerine obada şenlik verilmiştir. Şenlik günü de asıl misafir gelir: Hüseyin Lala Bey.

Soyguncuların yanında eli kolu bağlı duran Hüseyin Bey'i görünce Dede Bey, çok şaşırır. Soyguncular zor durumda oldukları için bu işi yapmak zorunda kaldıklarından bahseder. Bu yüzden onlara ceza yerine yemek verilir. Şeyh Haydar'ın çocuklarını kurtarmak için de elinden gelen tüm yardımı yapacağına dair Hüseyin Lala Bey'e söz verir.

Diğer yandan yeni bir kişi dikkatimizi çekmektedir: Cibo Sefer. Önce Hüseyin Lala Bey'in yardımcısı Salman ile değirmenin yanında denk gelip tanışılar. Eşeğiyle birlikte Mekke'ye gittiğini söyler. Cibo Sefer namazdayken bir kurt eşeğini parçalamıştır. Sefer namazını bozup eşeğini kurtarma telaşına girmemiştir. Bu durumu gören Dede Bey, onu obasına götürerek misafir eder. Eskiden şamdan yapıp geçimini kazandığını öğrenir. Cibo Sefer'e Erdebil'de bir dükkan açmayı, kendi işini yapmasını teklif eder. Dede Bey, kendine göre güvenilir bir adam bulduğunu için sevinçlidir. Artık Erdebil'deki haberlere kolayca ulaşabileceklerdir.

Dede Bey ve Hüseyin Lala Bey'in karşı cephesinde ise Ebih Sultan ve Süleyman Bicanoğlu vardır. Baysungur'un tahta çıkmasıyla birlikte bu iki isim sarayın önce gelen isimlerinden olmuştur. Tahta henüz on yaşında geçmiş olan Baysungur, bir yandan hocasından dersler almakta bir yandan da yönetimi elinde tutmaya çalışmaktadır. Ona yardımcı olmak adına Süleyman Bicanoğlu ve Ebih Sultan, Baysungur'un tahtında hak iddia etmesini engelleyebilmek için Rüstem Mirza'yı Elince Kalesi'ne hapsedmiştir.

Baysungur, Rüstem Mirza'yı kendine rakip görse de halasında bir suç bulamaz. Halası Alemşahbeyim'i hapis hayatından kurtarmak ister fakat Süleyman Bicanoğlu, Şeyh Haydar'ın oğullarının tehlike arz ettiğini, söyleyerek onu bu düşüncesinden vazgeçirmiştir. Süleyman Bicanoğlu'nun sözleri Baysungur'un üzerinde gün geçtikçe etkili olmaya başlamıştır ve gözden düşmeye başlayan isim ise Ebih Sultan olmuştur. Baysungur'un at seçme töreninde gözden düştüğünü anlayan Ebih Sultan, getirdiği Moğol atı ile birlikte meydandan uzaklaşıp canını kurtarmayı başarmıştır.

Bu noktada karşımıza yeni bir kişi daha çıkmaktadır: Kaçak Murat. Ebih Sultan ile Kaçak Murat'ın yolları kesiştikten sonra Ebih Sultan, Kaçak Murat sayesinde birçok badireyi atlatmayı başarmıştır. Birlikte bir ekmeği bölüşüp yemişlerdir ki bu durumun anlamı Kaçak Murat için oldukça büyüktür. Kaçak Murat, biriyle oturup ekmeğe yerse ona hiçbir zaman yanlış yapmaz, zarar vermezdi.

*Ebih Sultan çok zor durumdaydı. Zihninde her an bir plan kuruyordu. Öyle planlar yapıyordu ki mızrağın ucu onun tarafında olmasın. Kime değerse değsin ama Ebih Sultan sudan kuru çıksın.*²⁸⁸

²⁸⁸ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.161.

Kaçak Murat ile Ebih Sultan bir kervansaraya gelirler. Murat'ın bir tacir tarafından tanınması işleri karıştırmaya başlamıştır. Oradan kaçarak Darül İrşad'a, Şeyh Sefiyeddin'in türbesine varırlar. Ebih Sultan'ın artık yeni bir planı vardır. Hüseyin Lala Bey'i bulup Şeyh Haydar'ın oğullarına karşılık Rüstem Mirza'yı hapisten kurtaracaktır. Böylece Rüstem Mirza tahta geçecek ve Ebih Sultan onun sağ kolu olabilecektir.

Rüstem Mirza'ya giden yol Hüseyin Lala Bey'den geçmektedir. Ebih Sultan, Darül İrşad'a giderek Hüseyin Lala Bey'e ulaşır ve Şeyh Haydar'ın evlatlarını onlara vermeye karşılık Rüstem Mirza'nın kurtarılması üzerine bir anlaşmaya varırlar. İki taraf da şartlarını bir kağıda yazarak mürekkebe batırdıkları yüzüklerini kağıda basarlar.

Akabinde Rüstem Mirza'nın hapsedildiği Elince Kalesi'ne varılır. Ebih Sultan, Kale Beyi'ni kandırarak oraya Baysungur'un emriyle geldiğini, Rüstem Mirza'yı götürmesi gerektiğini, söyler. Rüstem Mirza ise etrafında olanlardan habersizdir. Onu Baysungur'un yanına idam etmeye götürdüklerini düşündüğü için kaleden çıkmak istemez, zorluk çıkarır. İşleri zorlaştırmış olsa da onu kaleden çıkarmayı başarırlar ve asıl ordugahın bulunduğu yere götürürler. Ebih Sultan, Rüstem Mirza'ya tüm meseleyi anlatır:

— *Beni Elince Kalesi'ne Baysungur göndermemişti. Ben de onun gazabına uğradım. O, dayısı Ferruh Yasar'ın çaldığını oynuyor. Maslahatçısı da koca tilki Süleyman Bicanoğlu'dur. Seni onun yerine Tebriz'e tahta çıkarmak için kurtardık. Uzun Hasan'ın tahtında oturmaya layık olan bir şahıs varsa o da Rüstem Mirza'dır.*²⁸⁹

Rüstem Mirza, artık olanları daha iyi anlamaktadır. Tahta geçmesi üzerine Şeyh Haydar'ın çocukları için yapılan anlaşmayı reddeder. Onların baş düşmanları olduğunu ifade eder fakat Ebih Sultan, şu anki şartların bunu getirdiğini anlatarak Rüstem Mirza'yı ikna etmeyi başarır.

Öte yandan Hüseyin Lala Bey, Cibo Sefer'i postacı kılığına sokarak Baysungur'un yanına göndermiştir. Ferruh Yasar adına yazılan mektupta: Şirvanşah'ın ölüm döşeginde olduğu ve helalleşmek için torununu yanına çağırdığı, yazmaktadır. Mektubu okuduktan sonra Baysungur ile Süleyman Bicanoğlu'nun

²⁸⁹ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.185.

Şirvan'a doğru yol almasıyla birlikte Tebriz tahtının kapıları Rüstem Mirza'ya açılmıştır.

Rüstem Mirza kurtarıldığına göre sıra, Şeyh Haydar'ın oğullarının kurtarılmasındadır. Hüseyin Lala Bey'in önderliğinde büyük bir ordu, hapis tutuldukları kervana doğru gelmektedir. Alemşahbeyim ise gelenleri gördükçe telaşlanır ve zamanında verilmiş olan zehirli yüzüğü ortaya çıkarır. Görülmektedir ki herkese yetecek kadar zehirli yüzük vardır. Askerler kaleye geldiği zaman Alemşahbeyim, gözlerine inanamaz. Şeyh Haydar'ın eşi ve oğulları yıllardır sürmekte olan hapis hayatından Hüseyin Lala Bey sayesinde kurtulmuştur.

Onların kurtulduğunu gören halk, çok sevinçlidir. Özellikle İsmail, bu coşkulu halkı meraklı gözlerle izlemektedir, ömründe ilk defa bu kadar insanı bir arada görmektedir. O kadar kalabalığın içerisinde Rüstem Mirza ve Ebih Sultan bulunmamaktadır. Hüseyin Lala'nın bunu fark etmesi üzerine onların ayağına Şeyh Haydar'ın evlatlarını götürmek istemez, Tebriz'e yakın bir tepede çadır kurulur. Öte yandan Tebriz'e gelmeleri üzerine Alemşahbeyim; Nasriyye Mescidi'ne giderek nenesi Sara Hatun, babası Uzun Hasan ve annesi Despina Hatun'un kabirlerini evlatlarıyla birlikte ziyarete gider.

Nasriyye Mescidi'nden sonra kardeşlerin en büyüğü olan Sultaneli, babasının izinden giderek Erdebil'de şeyhlik yapacağını, söyler. Bu durum Rüstem Mirza'nın hoşuna gitmese de onlara ihtiyacı olduğu için kabul etmek durumunda kalır.

Hüseyin Lala Bey ise her zaman olduğu gibi Şeyh Haydar'ın evlatlarını koruma gayesindedir. Önüne çıkan her fırsatı kaçırmadan değerlendirmeye çalışır ve şimdi önüne çıkan fırsat: Kaçak Murat'tır. Ebih Sultan ile Kaçak Murat'ın arkadaş olmalarına ihtimal vermese de durum böyledir. "Onunla akrabalığın var mı?" sorusuna cevap olarak Kaçak Murat:

— *Yoktur. Erdebil'de tanıştık. Onunla yolda tuz ekmeğe bölüştüm. Ekmeğe de basan değilim. Görüyorum ki, benden başka tuz ekmeğin kadrini bilen yoktur. O sultanla oturup kalkıyor; ben sıradan, yoldan geçen biriyim. Hiç hatırına da düşmüyorum. İstiyorum, çıkıp kendi memleketime gideyim...*²⁹⁰

Kaçak Murat'ın bu sözleri üzerine Hüseyin Lala, onun güvenilir bir adam olduğunu anlayıp onu kendi tarafına çekmeyi düşünmüştür. Ebih Sultan'ın aslında ne kadar tehlikeli bir adam olduğundan, bu güne kadar yaptığı kötülüklerden

²⁹⁰ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.204.

bahsetmiştir. O günden sonra Kaçak Murat ve Hüseyin Lala arasında dostluk, kardeşlik sözü verilmiştir.

Sultaneli, dediğini yaparak Erdebil'e ailesiyle birlikte gider ve Erdebil sultanlığını yeniden canlandırır. Bunun üzerine Şirvanşahlar telaşa kapılmıştır. Çünkü Erdebil güçlendikçe ilk hedefi Ferruh Yasar'ın başında bulunduğu Şirvan olacaktır.

Hüseyin Lala Bey ise hiç zaman kaybetmeden bir ordu kurmanın peşindedir. Şeyh Haydar'ın yakın dostu Dede Bey'e orduda komutanlık görevi verilmiştir. Bir yandan da Sultaneli'ye, mezhep ayrımı yapılmaksızın barış ortamı sağlamak adına Şeyh Haydar'ın "birlik" fikrinden bahsedilmiştir. Artık Sultaneli, hem babasının kanını yerde bırakmamak amacıyla hem de birlik fikri doğrultusunda hareket edecektir.

İçten içe artık savaş yapılmamasını dileyen Alemşahbeyim, evlatlarıyla birlikte özgürlüğüne kavuştuktan sonra oğlu Sultaneli'yi evlendirmek ister. Fakat Sultaneli, babasının intikamını almadan huzura ermeyecektir. Şimdilik bu izdivacı reddeder ve Baysungur ile savaşmak için yola koyulur. Baysungur, Alemşahbeyim'in kardeşinin oğludur. Bir yanda oğlu bir yanda yeğeni...

*Alemşahbeyim bundan sonra ne desin? Ağlamasın da ne yapsın! Savaş nasıl biterdi? Kim galip gelirdi? Ondan sonra düğün olur muydu?*²⁹¹

Yapılan savaşta Şirvan ordusu bozguna uğratılmıştır ve Baysungur hayatını kaybetmiştir. Bu durum karşısında Alemşahbeyim'in üzerindeki yas elbisesi eskimeden yeni bir yas elbisesi giymesi dikkate değer bir durumdur.

Aldığı zaferle kendini kanıtlamış olan Sultaneli ise Tebriz'e gidip orada da gücünü göstermek ister. Hüseyin Lala Bey, ne kadar karşı çıksa da engel olamayacağını farkındadır. Gerek taraftarları gerekse de buldukları konum itibariyle avantajlı durumdadır ve Erdebil'den ayrılmak, onları çıkmaza sokacaktır. Kaldı ki Rüstem Mirza ve Ebih Sultan da bu doğrultuda plan yapmaktadır. Sultaneli ve yandaşlarını hazırlıksız yakalayıp arkalarından ordu göndermeyi düşünürler. Bunları duyan Kaçak Murat daha fazla dayanamaz. Hüseyin Lala Bey'e giderek:

— *Burada zaman kaybetmeyin, kıpırdayın!*²⁹² sözleriyle onlara yol gösterir.

Sultaneli'nin ordusu zaferle Erdebil'e dönerken Şemase köyünün yakınlarında durur. Sırada Ebih Sultan ile yapılacak olan savaş vardır. Çok geçmeden savaş başlar

²⁹¹ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.224.

²⁹² Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.234.

ve Ebih Sultan, savaşı kaybetse de büyük bir tabur ile kayaların arasından kaçmayı başarır. Bununla birlikte Sultaneli'nin bir hafta içindeki ikinci zaferi kutlanır. Savaş sonrasında geriye kalan ganimetleri toplamak için nöbetçiler de dahil olmak üzere herkes, düşman askerlerini talana başlar. Ebih Sultan, bu kargaşadan yararlanarak Sultaneli'nin ordusunun üzerine yeniden saldırır ve bu sefer zafer elde eder. Fakat onun istediği asıl zafer: Sultaneli'yi öldürmektir. Kaçak Murat, ona engel olmaya çalışsa da başarılı olamaz ve Sultaneli, bu muharebede hayatını kaybeder.

Yaşanan büyük kaybın üzerine Hüseyin Lala Bey, herkesin başının çaresine bakabileceğini fakat kardeşlerin en küçüğü olan İsmail'i korumak gerektiğini düşünür ve kimseye haber vermeden İsmail'i uykusunda yatağından alarak Ahmet Kakûli'nin evine götürür. Ebih Sultan ise askerleriyle birlikte Şeyh Haydar'ın yaşadığı eve varır. Ne Sultaneli'nin ölümünden ne de İsmail'in peşine düştüklerinden bu evde kimsenin haberi yoktur.

Ebih Sultan'ın sırayla odalara girip İsmail'i aramaya başladığı sırada ilk karşısına çıkan, Şeyh Haydar'ın ortanca oğlu İbrahim'dir. Acımadan çocuğun göğsüne kılıcını batırır ve İsmail'i aramaya devam eder. Hemen yandaki odaya girdiğinde Alemşahbeyim ile karşılaşır. Alemşahbeyim, olanlar karşısında dehşete düşer ve oğlu İsmail'in nerede olduğunu konusunda bir fikri yoktur. Ebih Sultan, Alemşahbeyim'e:

— ...Ne olurdu beni kabul etseydin? Artık ne Uzun Hasan var ne Şeyh Haydar ne Sultaneli ne de İbrahim. Tek sen kaldın. Sende benim elimde. Bizim adetimize göre (Seni açık gördüm.) artık sen benimsin.²⁹³

Alemşahbeyim namusunu her şeyin önünde tutan bir kadındır. Bulduğu durumdan kurtulmanın yolunu ararken parmağındaki annesi Despina Hatun'un verdiği zehirli yüzüğü fark eder. Ebih Sultan'ı oyalayarak zehri içer ve hemen orada hayatını kaybeder. Şeyh Haydar'ın neslinden geriye sadece İsmail kalmıştır. Onu Hüseyin Lala Bey'in güvendiği dostu kadı Ahmet Kakûli'nin yanında arasalar da bulamazlar. Ahmet Kakûli, İsmail'in yerini söylemediği için Ebih Sultan tarafından idam edilir.

Kaybolan İsmail'i yeniden gören kişi, Kaçak Murat olmuştur. Sultaneli'yi korumaya çalıştığı sırada omzundan yaralanmıştır. Sefer yaralıların içinde onu tanımıştır ve iyileştirebilmek için bir mağaraya sığınmıştır. Erdebil'den otlarla ilaç

²⁹³ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.248.

yapan bir kadını, Uba'yı, getirip Kaçak Murat'ın yarasını gösterir. Yapılan ilaçlardan sonra Kaçak Murat kendine geldiğinde kadının yanında duran çocuğu fark eder:

— *Tanıdım çocuğu. Şeyh Haydar'ın oğlu İsmail'dir öyle değil mi? Kadın elini onun dudaklarına koydu ve bakışlarını odada gezdirerek:*

— *Hayır torunumdur, dedi.*²⁹⁴

İsmail'i Uba'nın yanına getiren kişi Ahmet Kakûli'dir ve Hüseyin Lala Bey'e haber vermeye fırsat bulamadan idam edilmiştir.

Ebih Sultan, Kasım Bey'i görevlendirir; ülkenin her yerinde İsmail'i aramaya devam ederler. Mirza Ali Kargiya'nın İsmail'i gizliyor, haberinin gelmesi üzerine Kasım Bey soluğu Biyepiş yöresinde alır. Hüseyin Lala Bey ve İsmail, bu bölgede ormanın içinde küçük bir köyde saklanır. Köy halkı da onlar için nöbet tutmaktadır. Mirza Ali Kargiya, Biyepiş yöresinin önde gelen ismidir, İsmail'in yerini bildiği halde onu korumaya ve saklamaya devam etmiştir. Böylece Kasım Bey, İsmail'i bulmak için gittiği bir kapıdan daha eli boş dönmüştür.

İsmail'in bulunamaması hadisesinden sonra kitabın ikinci bölümüne geçiş yapılmıştır. Ebih Sultan'ın bulunduğu saraya bir haberci giderek Tebriz'e kadar yaklaşmış olan Osmanlı ordusunun haberini verir. -Geriye dönüş yapılarak anlatıya devam edilir.- Vaktiyle Uzun Hasan ve Timur arkasındaki anlaşmazlıktan doğan Otlukbeli Savaşı'nı Timur kazanmıştır. Bu savaştan hayli sonra da Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Muhammed, babasının tahtına göz dikerek Fatih Sultan Mehmet'e sığınmış ve Fatih Sultan Mehmet'in kızı Gevher Sultan ile evlenmiştir. Uğurlu Muhammed'in babasının topraklarına baskın düzenlediği bir seferde yakalanıp esir alınmıştır. Sonra da Tebriz'de herkesin gözü önünde babası tarafından idam edilmiştir. İşte şimdi Tebriz topraklarına gelen Osmanlı ordusunun başındaki kişi: Uğurlu Mehmet'in oğlu, Ahmet'tir.

Rüstem Mirza tahta geçtikten sonra içki alemine merak salmıştır ve yetkilerin büyük bir çoğunluğu Ebih Sultan'dadır. Yaşayan halk, Rüstem Mirza'dan da Ebih Sultan'da da bir hayli şikayetçidir. Ne yapacağını çaresizce düşünen Ebih Sultan, çareyi Ahmet'in tarafına geçmekte bulur fakat Ahmet tarafından beklediği gibi karşılanmaz. Ahmet'in yanına gittiğinde ölümle burun buruna gelir. Rüstem Mirza'nın başını getirmediği takdirde öldürüleceği, söylenir.

²⁹⁴ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.256.

Ahmet, Tebriz'e baskın verirken diğerk yanda İsmail ise Hüseyin Lala Bey ve Mirza Ali tarafından yetiştirilmektedir. Şiir yazma yeteneği günden güne kendini gösterir; ilime ve sanata olan yatkınlığı herkesin dikkatini çeker.

Ebih Sultan ise düştüğü durumdan kurtulmak için planlar yapar. Rüstem Mirza'nın yanına gitmeye karar verir ve Kasım Bey'i de yanına alarak yola koyulur. Rüstem Mirza, içinden çıkması güç durumun içine düştüğünü anlamıştır. Aynı zamanda Rüstem Mirza'nın yanında bulunduğu için Kasım Bey'e emirlik rütbesi verilmiştir.

Ahmet, Rüstem Mirza ile vuruşmadan Tebriz'e girme niyetinde değildir. Savaşı kazacağından da oldukça emindir. Bir sabah karşı tepelerin üstünde sayısız beyaz çadır görür ve Rüstem Mirza'nın bu kadar güçlü olmasına şaşırır. Onu aldattıklarını düşünse de durum öyle değildir:

*Rüstem Mirza'nın sağında Ebih Sultan, solunda Kasım Bey vuruşacaktı ama askerler birbirine karışınca onların hiçbirini göremedi. Sağ ve sol cenah yoktu. Rüstem Mirza mengeneyle sıkışmıştı...*²⁹⁵

Akabinde Ebih Sultan, Rüstem Mirza'nın başını getirip Şehzade Ahmet'in önüne koyar. Şehzade Ahmet'in Tebriz tahtına geçmesinin üzerine İsmail, artık ortaya çıkma zamanının geldiğini düşünür. Henüz on üç yaşında olmasına rağmen akıllıca hareket etmesi etrafındakileri hem şaşırtır hem de bu onun bu fikrini desteklemelerine yardımcı olur. Dede Bey de bu karar üzerine çıkar gelir ve yeniden komutanlık idaresini üstlenir. Ülkenin önde gelen adamlarından Hadim Bey, Karamanlı Bayram Bey, Kara Piri Bey de İsmail'in yanına gelir, onun tarafında olacağını beyan eder ve bundan sonraki adımlarını planlamaya başlarlar. Artık gün ışığına çıkıp Şirvan üzerine yürücekleri konusunda hemfikir olurlar.

Şehzade Ahmet'in Rüstem Mirza ile yapılan savaştan galip gelmesi üzerine dedesinin tahtına oturması çok sürmez. Tahta geçtiği ilk günden devlet işlerinin düzeltilmesi için hazırlıklara başlar. Ülke içinde yayılmış olan emirlikleri dağıtıp hepsini kendine tabi etme düşüncesindedir. Böylece asker de hazine de amaç da bir olacaktı. Fakat bu düşüncesini hayata geçirmeden önce yapması gereken ilk şey, halkın gözündeki imajını düzeltmektir. Çünkü babası Uğurlu Muhammed, Uzun Hasan'a isyan edip Fatih Sultan Mehmet'e sığınmış ve onun kızıyla evlenmiştir. Sonrasında Uğurlu Muhammed yakalanıp ülkesinde idam edilir. Halk, onun

²⁹⁵ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.289.

babasının asılışını görmüştür. Bu sebeptendir ki Şehzade Ahmet, Tebriz pazarına gider ve önceki dönemlerde halkın tabi tutulduğu ağır vergileri kaldırdığını adına okuttuğu hutbede duyurur.

İlhanlılar, Celayirliler, Karakoyunlular, Uzun Hasan, Sultan Yakup, Baysungur ve Rüstem Mirza tarafından bu güne kadar kime arazi ya da bölge bağışlandıysa Şehzade Ahmet'in kendi mührü ile bölgeleri yine onlara bağışlayacağı duyurulur. Böylece Şehzade Ahmet, halkın gözünde yükselmeyi başarır.

Halk sevinedursun, Ebih Sultan ise halkın nabzını yoklayıp Şehzade Ahmet'in ansızın yükselişine çaresizce şahitlik eder. Rüstem Mirza'nın başını Şehzade Ahmet'e götürmüş olsa da artık gözden düşmüştür. Bu sefer hileli yollarla istediğini elde edememiştir. Şehzade Ahmet:

— *Bu hükümdar ile kaç yıl beraber bulundun?*

— *Beş yıl, sultanım.*

— *Beni beş gün de görmedin. Beş yıllık arkadaşının kafasını bana getirdin. Benim başımı da böylece düşmanıma bağışlayabilirsin. Haydi, gözümden kaybol!*²⁹⁶ demiştir.

Ebih Sultan içine düştüğü durumdan bir çıkış yolu aramaktadır. Bir tarafında İsmail diğer tarafında ise Şehzade Ahmet... İki tarafın da ona bir faydası yoktur ve Ebih Sultan, bu sefer çareyi Ferruh Yasar'a sığınmakta bulur.

Öte yanda İsmail, Erdebil'e kadar gelmiştir. Şehrin valisi Ali Bey, ne yapacağını şaşırılmış durumda olup elinde fırsat varken İsmail'e suikast düzenlemeye karar verir. Nurkulu adında iyi bir okçuyu tutarak İsmail'i vurmasını emreder. Fakat vurulacak kişi İsmail olunca Nurkulu'nun bile cesareti kırılır. Böylece yapılmakta olan suikast başarısızlıkla sonuçlanır.

Diğer yandan Ebih Sultan ise karar verdiği gibi Ferruh Yasar'ın yanına gider. Bilir ki Şiiler ile Ferruh Yasar'ın arası hiçbir zaman iyi olmamıştır. Ayrıca Şehzade Ahmet de Ferruh Yasar için bir tehdit unsurudur. Bunları göz önünde bulundurarak Ferruh Yasar, Ebih Sultan'a ılımlı yaklaşır. Artık vakit, Ebih Sultan ile birlik olma vaktidir.

İsmail, durmadan ilerlemeye devam etmektedir. Kışın kalacağı yeri, Ercivan'ı, ayarlar ve güçlenmek için yanına adam toplamaya başlar. Fakat buraya gelseler de Hüseyin Lala Bey iyi bilir ki Talış hükümdarı Mirza Muhammet Han ile görüşüp

²⁹⁶ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.301.

müsaade almakta fayda vardır. Bu sebeple onun yanına giderler. Yemek yedikleri sırada Hüseyin Lala Bey'in dikkatini Han'ın tabağı çeker. Çinden getirilmiş olan bu tabak, içine zehir atıldığı zaman rengini değiştirmektedir. Bu tabağı Mirza Muhammet Han, İsmail'e hediye eder. Akabinde Ferruh Yasar, İsmail'i koruduğu için Muhammet Han'ı tehdit etmiştir.

Şehzade Ahmet'in hizmetçisi, hükümdarı uyandırmak için odasına girdiğinde gördüğü manzara karşısında donup kalır. Ahmet, omzundaki hançerle yatağının üzerinde ölü bulunmuştur. Böylece Ebih Sultan ile Ferruh Yasar'ın kastı gerçekleştirilmiştir. Ferruh Yasar'ın tehdit unsurlarından biri ortadan kalkar.

Şehzade Ahmet'ten sonra Tebriz tahtına iki kişi çıkar: Elvend Mirza ve Murat Mirze. Akkoyunlu saltanatı ikiye bölünür. Elvend Mirza Azerbaycan, Diyarbakır, Karabağ; Murat Mirze ise Irak ve İran'ı almıştır.

Ferruh Yasar, Muhammed Han ile yakınlaşınca Ebih Sultan'a ihtiyacı kalmamıştır. Ebih Sultan da bunun üzerine her şeyi geride bırakıp kardeşi Nurali'nin yanına gitmeye karar verir. Fakat yolda karşısına Kaçak Murat çıkar. O saatten sonra Ebih Sultan, Kaçak Murat'ın esiri olur. Onu öldürmek istese de birlikte tuz ekmek yemişlikleri vardır, o yeminini bozmak istemez ve Ebih Sultan'ı İsmail'e teslim etmeye karar verir.

Hüseyin Lala Bey ise ne pahasına olursa olsun İsmail'i korumak niyetindedir. Türlü türlü önlemler alır, İsmail'in yerini sık sık değiştirir ve İsmail'e görünüşte çok benzeyen Hızır'ı onun yerine koyar. Belli olmaması için Hızır'a da İsmail'in elbiselerinden diktirmiştir. Bu durumdan kimsenin haberi yoktur. Bunu iki amaç için yapmıştır:

Birinci sebep, eğer düşman gelse şaşırıp kalsın, İkincisi de bir iki defa aynı anda iki yerde görünmesi ziyarete gelenlerde büyük bir mucize tesiri yaratmıştı.²⁹⁷

Artık karlar erimeye başlamıştır. İsmail'in Ercivan'dan ayrılma vakti yaklaşmış demektir. Şimdi ki hedefleri Çukur Sed'dir. Buraya gelip çadır kurduklarında Sultan Hüseyin onları yemeğe davet eder. Fakat Hüseyin Lala Bey, bu yemek davetine İsmail'in gitmemesini uygun görür. Tahmininde de yanılmamıştır. Hüseyin Bey, İsmail'i öldürme niyetindedir. Çünkü zamanında Uzun Hasan, Hüseyin Bey'in dedesi Cahan Şah'ı öldürüp tahta çıkmıştır. Böyle bir durumda da Hüseyin Bey, dedesinin intikamını almak ister.

²⁹⁷ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.342.

Hüseyin Lala Bey'in öngöruları çok güçlüdür. Hüseyin Bey'den şüphelendiği için gecedan Çukur-Sed'e doğru yola koyulmuşlardır ve Hüseyin Bey saldırıya geçtiği zaman geride sadece boş çadırları kalmıştır.

Öte yandan yeniden çadır kurdukları yerde İsmail, doğanın güzelliği karşısında hayranlığını gizleyemez. Lale bahçesinin içinde Behruze adında bir kıza rast gelir. Bu karşılaşmadan sonra ilk defa İsmail'in kalbinden bir kızın adı geçer.

Sırada Şirvan seferi vardır. Yedi binlik bir ordu ile Ferruh Yasar'ın üzerine yürümektedirler. İsmail:

*İlk defa Hudaferin Köprüsü'nden geçiyorum. Bu yol her zaman açık olsun. Karadağ Karabağa, Karabağ Şirvan'a karışsın.*²⁹⁸ der. O, bir yerleri yakıp yıkma niyetinde değildir. Aksine herkesin birleşip tek bir vücut olmasını kendine amaç edinmiştir.

Şamahı'ya geldiklerinde Ferruh Yasar'ın asker toplamak için sefere çıktığını öğrenirler. Bu durum, onlara savaş yeri seçebilmeleri için bir avantaj olmuştur. Ayrıca Sefer'in esir tutulduğunu da öğrenirler -Ebih Sultan onu hapsedmiştir.- Yandaşları olan Sefer Şamahı'yı çok iyi bilmektedir. Savaş başlamadan önce onlara doğru bir atlı yaklaşır. Gelen kişi, Kaçak Murat'tır. Elinde esir tuttuğu Ebih Sultan'ı Hüseyin Lala Bey'e teslim eder.

Güneş doğduğunda Şirvanşah hücumu geçer. Fakat çok geçmeden Şirvan ordusu dayanamaz ve mağlup olur. Ferruh Yasar, kaçmaya karar verdiği sırada vurularak hayatını kaybeder. Kaçak Murat da bu sırada İsmail'in ordusunda savaşmaktadır ve Dede Bey, onu tanıyamadığı için düşmanı sanarak vurmuştur. Dede Bey, Kaçak Murat'ı yanlışlıkla öldürdüğü için sarsılmıştır.

Bir yandan Sefer de ölenler arasında Kaçak Murat'ı aramaktadır. Yaralı bir Şirvan askeri son gücünü toplayıp elindeki hançeri Sefer'in göğsüne saplar ve Sefer de orada hayatını kaybeder. Ölenlerin hepsi aynı kabristana defnedilir.

Şirvan ordusu yerle bir olsa da, Bakü Kalesi alınsa da, Şamahı'daki Gülüstan ve Buğurd Kaleleri teslim olmamıştır. Şamahı'dan çıkarken yanlarında tek bir esiri götürürler: Ebih Sultan.

Tebriz'in Nasriyye Mescidi'nin yüksek minaresinde ezan okunduktan sonra Ebih Sultan'ı elleri ve ayakları bağlı bir şekilde minareden atarlar. Ertesi gün İsmail, tahta

²⁹⁸ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.351.

çıkıştır. Bu yolda ailesini kaybetmiş olsa da babasının yandaşları ona ikinci bir aile olmuştur ve artık İsmail için yeni bir hayat başlamıştır.

2.1.3. Şahıs Kadrosu

Başkişi	Norm Karakterler	Kart Karakterler	Fon Karakterler	
İsmail	Alemşahbeyim Şeyh Haydar Sultaneli Hüseyin Bey Dede Bey Rüstem Mirza Kaçak Murat Sultan Yakup Ferruh Yasar Sakine	Ebih Sultan	Uzun Hasan Şeyh Cüneyt İbrahim Zekeriyya Keçeci Sara Hatun Ebu Said Canbeyim Hatun Selçukşahbeyim Despine Hatun Kara Piri Bey Cihangir Bey Gazi Bey Abdi Bey	Mirza Ali Ahmet Kakuli Mesih Mirza Karabağ Kızı Baysungur Salman Cibo Sefer Şehzade Ahmet S. Bicanoğlu Gevhertac Hatun Mustafa

2.1.3.1. Başkişi

İsmail

*Ali İsmail'em geldim seyran eyledim,
Zülfikar durmaz kınında günde yüz bin kan
eyledim.*²⁹⁹

Hataî

Ferman Kerimzade'nin "Hudaferin Köprüsü" adlı romanında Şah İsmail'in çocukluğu ve ailesinin başından geçen olaylar anlatılmaktadır. Devam niteliğinde olan "Çaldıran Döyüşü" adlı romanda ise İsmail'in gençlik yılları, yaptığı savaşlar ve

²⁹⁹ Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013, s.1.

kurduğu yakın ilişkiler ele alınır. Bu noktadan hareketle denilebilir ki: Şah İsmail, romanın başkişisidir.

İsmail, roman başlarında henüz yedi yaşında bir çocukken romanın sonlarında on üç yaşını bitirmiş, tahta çıkmıştır. Şeyh Haydar ile Alemşahbeyim'in en küçük oğludur. Çok zeki bir çocuktur. Yaşına göre olgun tavırları onun en belirgin özelliklerinden biridir. Fakat çocukluğun getirmiş olduğu sorgulama ve merak hissi yer yer kendini gösterir.

Çocukluğunun büyük bir kısmı esaret içinde ve saklanarak geçmiştir. Annesi ve iki ağabeyi ile birlikte kalede tutsak hayatı yaşar. Gitmediği, görmediği yerlerin annesinin anlatmasıyla hayalini kurar.

İsmail'i esir tutulduğu kalede eğlendirebilen en güzel şey, yardımcıları Sakine'nin saz çalmasıdır. Bilindiği üzere İsmail'in "Hataî" lakaplı yazdığı bir çok şiiri vardır. Kendisi aynı zamanda çok yetenekli bir şairdir. Bu yeteneğini keşfetmesinde Sakine'nin büyük bir rolü vardır. İsmail, Sakine halasının çaldığı sazdan her defasında çok etkilenir. Çalınan sazı dinlemek ona büyük bir haz verir. Çaldığı makamların isimlerini büyük bir ilgiyle sorar ve öğrenir. Kendisi de bir yandan saz çalmayı öğrenir. On üç yaşına geldiğinde ise ilk şiirini yazmıştır:

Gevherin gitmeyen yerde,

Satma gardaş, kerem eyle.

Lel taşını, çay taşına

Katma kardeş, kerem eyle.³⁰⁰

Etrafında olup biten olayları sessizce izler ve çocuk yaşına rağmen kolaylıkla kavrar. Bundan ötürü kalede esir tutulması hiçbir zaman yeni şeyler öğrenmesine engel olmamıştır. Alfabeyi bir günde öğrenmesinin üzerine Sakine'nin yapmış olduğu benzetme, İsmail'i tanıyabilmemiz açısından büyük bir önem taşır:

Çok eski bir destan var. Orda derler ki, hanın bir oğlu olmuş. O kadar güzelmiş ki ay onun yüzünden utanırdı. O bir kez süt emdi, kırk gün sonra ava gitti, ata binip ok attı... Büyüyüp yiğit, bahadır oldu.³⁰¹ İsmail için yapılan bu benzetme, Dede Korkut hikayelerindeki kahramanları anımsatmaktadır.

Esir hayatından Hüseyin Lala Bey'in onları kurtarması üzerine İsmail koşmak, dağlara tırmanmak ister. Tadamadığı hürriyetinin geç de olsa tadını çıkarmak ister.

³⁰⁰ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.278.

³⁰¹ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.169.

*İsmail'e öyle geliyordu ki onlar sonbaharın bu güneşli gününde gülün, çiçeğin, tabiatın nadir çimenliklerinde gidiyorlardı. İstiyordu ki bu yol uzasın, bu çimenlikler bitmesin.*³⁰²

Gerek Hüseyin Lala Bey ve yandaşlarının gerekse Sultaneli'nin en büyük amacı, Şeyh Haydar'ın intikamını almak ve onun savunduğu dini düşünceleri yaymaktır. İsmail'e bu fikirler çocukluğundan beri aşılır. İleriki yaşlarında da bu uğurda çabalayacağı bilinir.

Sultaneli'nin hayatını kaybetmesinden sonra Hüseyin Lala Bey:

*Sadece İsmail'i kurtarsam bize yeter. Bundan sonra ümidimiz ondadır. Veliahd İsmail'dir, çocuk olsa da zekilikte tektir. Onu hemen buradan çıkarmalıyım, diye düşünür.*³⁰³

Aslında meydana gelen olayların tam olarak İsmail'in çevresinde dönmeye başlaması Sultaneli'nin ölümünden sonra olur. Akabinde Alemşahbeyim ve İbrahim de hayatını kaybedince İsmail'in yanında aile bireylerinden kimse kalmaz. Çocuk yaşında yetim kalmış olması onu durdurmaz. Olayları kavradıkça güçlenmek ister. Bu noktada onun en büyük yardımcısı Hüseyin Lala Bey'dir.

Ailesinin katledildiği geceden sonra Hüseyin Lala Bey, İsmail'i beş yıl boyunca saklar. Şeyh Safi neslinden bir kişinin bile sağ kalmış olması düşmanlarını korkutmaya yetmektedir. Bu sebeple Ebih Sultan, ülkenin her yerinde İsmail'i aratsa da onu bulamaz. İsmail de saklandığı bu beş senelik süre zarfında kendini geliştirmeye devam eder:

Lala ve Mirza Ali ona okuma yazmayı öğretmişler ve onun yeteneğine hayran kalmışlardı. Önce Kur'an'ı okutmak istemişler. O ise Kur'an'ı izah eden cilt cilt kitaplar okumuştur.

*Hallac-ı Mansur'un, Nesimi'nin şiirlerini bulup okudu. Dünya tarihini okudu. Vaktiyle Sadi'nin Gülistan'ı ve Bostan'ı okumuştur. Nizamî'nin Hamse'sine hayran kalmıştı. Firdevsî'nin Şehname'sini de okumuştur.*³⁰⁴

Yeterli olgunluğa eriştiğini düşünen İsmail, Şehzade Ahmet'in başa geçmesinden sonra ortaya çıkmaya karar verir:

Biz saklandığımız yerden çıkmazsak kimse bize inanmaz. Korkak adamın tarafında ise kimse durmaz. Biz çağrımızı yapıp sancağımızı çekmeliyiz. Bizi cesur

³⁰² Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.200.

³⁰³ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.244.

³⁰⁴ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.277.

*bilmeseler dostlarımız da bize katılmazlar.*³⁰⁵ sözleriyle yandaşlarını harekete geçirmeyi başarır. Akabinde yapılan seferlerde art arda galibiyetler kazanılmıştır ve İsmail, tahta çıkararak “Şah İsmail” olur.

Fiziki özelliklerinden bahsedecek olursak romanın birçok yerinde babasına olan benzerliğiyle ön plana çıkmasının yanında:

*İsmail, kartal gagasına benzeyen burnunu kaldırıp pırıl pırıl gözleriyle anasına dikkatle bakarken...*³⁰⁶

*İsmail ayağa kalktı. Yas elbisesi giymişti. Başındaki tacdan başka her şey siyah renkliydi.*³⁰⁷

2.1.3.2. Norm Karakterler

*Norm karakterler, eserde birinci derecedeki kahramanlardan sonra en ayrıntılı şekilde ele alınan ve en fazla derinliği olan kahramanlardır. Başkişi kadar gelişmeye, değişmeye açıktırlar. Bu karakterlerin zıtlık yaratmak ve okuyucuyu rahatlatmak gibi özellikleri olduğu kadar başkarakterlerin kusurlarını yansıtmaya, somutlaştırma gibi özellikleri de vardır. Ayrıca norm karakter, başkişiyi tamamlar, bütünler.*³⁰⁸

Alemşahbeyim (Alemşah Halime Begim)

Dönemin hükümdarı Uzun Hasan’ın kızıdır. Annesi ise Despina Hatun’dur. Alemşahbeyim, annesine olan benzerliğiyle bilinir. Beyaz tenli, sarı saçlı, mavi gözlü bir kadındır. Görenlerin kolayca unutamayacağı zarıflığe ve duru bir güzelliğe sahiptir. On beş yaşındayken Şeyh Haydar ile severek evlenmiştir fakat eşinin ölümünden sonra gün yüzü görmemiştir.

Üç oğlu ile birlikte, oğulları tehdit unsuru sayıldığı için, kardeşi Sultan Yakup tarafından uzun yıllar bir kaleye hapsedilmiştir. Kalede hizmetçileri Sakine ve onları koruyan askerler dışında kimse yoktur. Aynı zamanda kaleye giriş çıkışlar da yasaktır. Annesi küçük bir yurttan büyük bir yurda gelin gelmiş ve hayatını sürdürmüştür. Kızı ise tam tersi, büyük bir yurttan eşinin küçük evine gelin gelmiştir. Özgürlüğü hak eden, cesaretli bir padişah kızıyken gözlerden uzakta oğullarıyla esaret hayatı yaşamak onun talihsizliğidir.

Eşi ölmeden önce dünyanın en mutlu insanı kendisidir. Romandaki alçakgönüllü bir karakter olarak karşımıza çıkar. Gözü yükseklerde olan bir kadın

³⁰⁵ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.293.

³⁰⁶ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.71.

³⁰⁷ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.293.

³⁰⁸ Eliuz, 2017, s.116-117.

değildir, bu sebeptendir ki hiçbir hükümdar kızı eşi için sofrayı kurmazken Alemşahbeyim, sofrayı eşinin önüne kendi kurar ve bunu yaparken kimseden çekinmez aksine kendini mutlu hisseder. Bu duruma bir örnek olarak:

*Şeyh Haydar, Sultaneli'yi de çağırıp sofraya oturdular. Alemşahbeyim de oturdu. Lakin o, şimdiye kadar kocasının yanında yemek yememişti. Onun yemek yiyişini hayranlıkla seyrederdi. Onun yiyip içmesinde babasını hatırlatan taraflar vardı...*³⁰⁹

Alemşahbeyim'in kolay sinirlenmeyen, olaylara sakince yaklaşabilen bir kişiliğinin olmasının yanı sıra roman boyunca sık sık ağladığına şahit olmaktadır. Gerek eşine gerekse çocuklarına zarar gelmesinden her zaman korkar. Kendisini ömrünün sonuna kadar çocuklarının varlığına ve sağlığına adanmıştır.

Eşinin gitmesi gerektiğini öğrendiğinde:

— *Ben senin sabah gidip akşam gelmene dayanamıyorum. Üç dört ay gitmene nasıl dayanırım?*³¹⁰ demiştir.

Bu sözleri söyleyen Alemşahbeyim'in eşinin gittiği seferde hayatını kaybetmesi üzerine yas elbisesini bir gün dahi olsun üzerinden çıkarmaz. Eşinin sağlığında da ölümünden sonra da her zaman sadık bir kadın olması da onun dikkat çekici karakterist özelliklerinden biridir. Kardeşi Mesih Mirza, Ebih Sultan'a elçilik için kapılarına geldiğinde bile:

*Beni Ebih Sultan'a vermen ham hayaldir, kardeş. Ben öldürülmüş kocamın namusunu dünyanın en büyük hükümdarına da değiştirmem...*³¹¹ cevabını vermiştir.

Her ne yaşarsa yaşasın, oğulları için dimdik ayakta durur çünkü çocukları, ona eşinden geriye kalan en güzel armağandır. Ansızın kapıları çaldığında bile oğullarına kapıyı açmayı yasak etmiştir. Her zaman kapıyı ya kendisi ya da Sakine açar. Kapıdaki olası bir tehlikeye karşı önce kendi canını feda etme niyetindedir. Bununla birlikte:

*Bilirdi ki kardeşinin fetvası ile oğulları büyüdükçe bir bir gidecek. Onun için geceleri de uykusu arşa çekliyordu. Kocasının hançerini başının altında saklıyordu. Yabancı sesi duyar duymaz Sakine de uyanıyordu.*³¹²

Yaşanan zorluklar arasında Hüseyin Lala Bey'in onları bulması üzerine Alemşahbeyim'in içine bir umut ışığı doğar. Oğullarıyla birlikte esaretten kurtulur ve

³⁰⁹ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.54.

³¹⁰ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.55.

³¹¹ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.85.

³¹² Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.82.

Sultaneli başa geçer. Diğer şehzade anneleri oğullarının tahta geçmesini isterken Alemşahbeyim bu durumdan bile hoşnut olmaz. Çünkü bilir ki oğlu başta olunca ailesine karşı tehlikeler de daha çok olacaktır. Bir yandan da oğlunun artık evlenmesini, nesillerinin devam etmesini ister:

*Alemşahbeyim değerli taşlarla işlenmiş ve nice yıllardan beri üzerine almadığı elbiselerinden birini giyip oğlunun yanına geliyordu. Anası Despina Hatun gibi yürüyordu. Bu yürüyüş onun hafızasından silinmemiştir. Kendisi de bu yürüyüşün mağrurluğundan hoşlanıyordu. Onun yanına da Şeyh Haydar'la evlenme haberini vermeye böyle gelmişti anası. Şimdi de o, oğlu Sultaneli'nin yanına böyle gidiyordu.*³¹³

Buna karşılık Sultaneli, babasının intikamını almadan evlenmeyeceğini, söylemiştir. Alemşahbeyim de yeniden savaş çıkacağını bildiği için eski endişeli haline geri döner.

Alemşahbeyim'in hüzünlü ve endişeli halleri ona hayatın getirisiidir. Onun hakkında bilinmesi gereken en önemli özelliklerden biri, namusunu eşinden ve evlatlarından bile önde tutmasıdır. Sara Hatun'un yadigarı olan, taşında zehir bulunan yüzüğü her zaman yanında taşır. Ebih Sultan, gecenin bir vakti İsmail'i aramak için odasına girdiğinde imdadına bu yüzük yetişmiştir. Ebih Sultan ile olmaktansa bir an bile tereddüt etmeden yüzükteki zehri içerek hayatını kaybeder.

Şeyh Haydar

Şeyh Cüneyt'in oğludur. Şirvan şahının babasını öldürmesinden sonra Şeyh Haydar'ı dayısı Uzun Hasan büyütüştür. Şii mezhebinin yayılmasında Şeyh Haydar'ın büyük bir rolü vardır. Şeyh Safiyeddin'in soyundan gelmektedir. Erdebil'de ziyaret edilen Dâr'ül İrşâd Türbesi'nin Şeyhidir. Timur'un bu türbeye on köyü bağışladığı, söylenir.

Romanın başlarında on dört on beş yaşlarında bir gençtir. Gerek fiziki gerekse ruhsal özellikleriyle babasına benzemektedir. İyi öğrenim görmüş, zarif bir oğlandır. Etrafa akıllıca bakan iri gözlere sahiptir. Yirmi beş yaşına geldiğinde ise yüzündeki çocukluk izleri silinmiş, Olgun bir Şeyh Haydar karşımıza çıkar. Siyah sakalları ve bıyıklarıyla, dış görünüşüyle pehlivanlara benzer.

Dayısının kızı Alemşahbeyim'i uzun zamandan beri sevmektedir. Onu bulunduğu şehre bağlayan tek şey Alemşahbeyim'dir. Sevdiği kadınla evlenmeyi

³¹³ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.222.

başarır ve üç oğlu olur. Sadık bir adamdır. Eşine ve oğullarına duyduğu sevgi çok kuvvetlidir. Her ne kadar uzun süre bir arada yaşayamamış olsalar da büyük bir aile bağına sahiptirler.

Aile bağlarında olduğu gibi arkadaşlık bağlarının da güçlü olduğunu görmekteyiz. Hüseyin Lala Bey, onun için kardeşten ötedir. Şeyh Haydar, Hüseyin Lala Bey'e gözü kapalı güvenir ve onu hiçbir zaman yanından ayırmaz. Ayrıca Şeyh Haydar'a biat eden birçok murid de onun yakın dostudur. İnsanlara karşı her zaman iyi niyetli davranması onun bilinen özellikleri arasındadır.

Uzun Hasan'ın ölümünden sonra Sultan Yakup başa geçince Şeyh Haydar büyük bir haksızlığa uğrar. Hükümdarlık tahtında gözünün olduğu düşünülmektedir. Oysaki Şeyh Haydar'ın iki büyük amacı vardır: Şirvan'ı ele geçirip babasının intikamını almak ve savunduğu düşünceleri yayarak insanlar arasında "birlik" sağlamaktır.

Her zaman işini bilen bir adam olmuştur. Babasının başına gelenler onun da başına gelebilir diye düşünüp önlemler almaya çalışır. Dâr'ül İrşâd'a toplanan paraları ihtiyacı olanlara dağıttıktan sonra geriye kalan parayla silah alıp bir kenara yığar. Bu silahlarla da askerlere talim yaptırır.

Vakti gelince Şirvan Şahı Ferruh Yasar'ın üzerine saldırır. Savaş çok ilerlemeden omuzundan okla vurulur. Hüseyin Lala Bey, Şeyh Haydar'a yardımcı olmaya çalışsa da başarılı olamaz. Son sözlerinde alesini ve yarım bıraktığı bu işi Hüseyin Lala Bey'e emanet ettiğini, söyleyerek hayatını kaybeder.

Sultaneli

Alemşahbeyim ve Şeyh Haydar'ın en büyük oğludur. Akıllı, yiğit ve cesaretli bir karakterdir. Boy bos olarak babasına, simaca annesine benzemektedir. Babasının vefatıyla şeyhlik makamının kendine geçtiğini bilir ve bu sebeple kaleye hapsedildikleri süre zarfında babasının izinden gitmek, onun fikirlerini yaymak için kendini durmadan geliştirir; gece gündüz demeden kitap okur. Dayısı Mesih Mirza'ya kendini "Şeyh Sultaneli" olarak tanıtır. Henüz on dört yaşında olmasına rağmen olgunluğunu gören tüm müritler ona biat etmiştir. Dayısı ile yaptığı konuşma sırasında:

...Bizden her zaman şüphelenirler, korkarlar ki hükümdar olmak düşüncesindeyiz, diye. Sen de şimdi bunu düşünürdün. Ama şunu bilmiyorlar ki biz

*hükümdarız. Kendi gerçek düşüncemizin hükümdarı. Biz ebedi bir yolun yolcusuyuz. Beş günlük şahlık seviyesine inmeyiz. Bunun için bizim sevdamız gerçekleşmez...*³¹⁴

Sultanelinin bu sözleri, hem babasının hem kendinin hayata bakışını açıklayan bir nevi özet niteliğindedir. Aynı zamanda Sultaneli'nin yine bu sözleri, onun gerekli olgunluğa erişmiş olduğunun da bir kanıtı olarak sayılabilir.

Hüseyin Lala Bey onları kurtarmaya geldiği zaman Sultaneli, korku nedir bilmez. Tebriz'e girdiklerinde ise babasından kalan kırmızı şapka başındadır. Bu onları gören, duyan herkese demektir ki: Safevilerin ve tarikatın başı artık benim. Babamın yolundan devam edeceğim.

Şeyh Haydar'ın tüm oğulları, Hüseyin Lala Bey'e çok değer verir. Onun sözleri, üç kardeş için de birer kanun niteliğindedir. Şeyh Haydar'ın intikamını almak, onlar için bir onur meselesi haline gelmiştir.

Sultaneli, on beş yaşına vardığında ise tahta çıkar. Taht sevdasında olmamasına karşın şartların getirdiği gibi davranmak zorunda kalır. Esir hayatından sonra özgürlüklerine kavuşunca Alemşahbeyim oğlunun evlenmesinden yanadır. Fakat Sultaneli, babasının yarım bıraktığı işi tamamlamadan, babasının kanını yerden silmeden önce evlenmeyi de reddeder. Hayatını bu uğurda adamaktan çekinmez ve peş peşe yapılan savaşlardan zafer haberleri ile geri döner.

Ailesini kaleye hapseden kişi dışında kimseyi düşman olarak görmemesi Sultaneli'nin hataya düşmesine sebep olacaktır. Büyük taht, beraberinde büyük düşmanlıklar da getirir. Hüseyin Lala Bey, bu durumun farkında olmasına rağmen Sultaneli onu dinlemez. Hata yaptığının geç de olsa farkına varmıştır. Lala'nın sözlerini kanun niteliğinde gören Sultaneli, tahta çıktıktan sonra amacından şaşmasa da yaşının getirdiği çocukluğu üzerinden atamamıştır. Pişmanlık içinde yapmakta oldukları savaşın akıbetini seyreder. Yedi yüz kişiyle beş bin kişilik orduyu darmadağın etmeyi başarsa da Ebih Sultan, Sultaneli'nin ordusunu gafil avlamayı başarmıştır. Beklemedikleri bir anda yeniden saldırıya geçerek Ebih Sultan üstünlüğü ele alır. Sultaneli, bu savaşta hayatını kaybeder.

*Bir bakire, temiz, duru gölün yüzeyindeki dalgalar durulduğunda suyun dibinde yatan Şehzade göründü. Arküstü uzanmıştı, saçları yosunlar gibi suda dalgalanıyordu.*³¹⁵

Hüseyin Lala Bey

³¹⁴ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.89.

³¹⁵ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.244.

Şeyh Haydar'ın ordusunun en esaslı adamıdır. Fazlasıyla zeki olup her zaman yerinde planlar yapar. Devlet işlerinde ve ikili ilişkilerde oldukça başarılı olması dikkat çekicidir. Dış görünüş itibariyle uzun boylu, kara sakallı ve geniş alınlıdır. Şeyh Haydar'a göre daha zayıftır. Şeyh Haydar ile aralarında kuvvetli bir dostluk bağı mevcuttur. Hiçbir zaman dostunun yanında olmaktan vazgeçmez.

Şeyh Haydar hayatını kaybettikten sonra onun oğullarını korumak Hüseyin Bey için şeref meselesidir. Canı pahasına bile olsa onlar için kendini öne atmaktan çekinmez. Kaleye hapsedildiklerini öğrendiği zaman karşısına çıkan tüm zorluklara rağmen yerlerini öğrenir. Sultan Yakup'tan sonra oğlu Baygungur başa geçince Baysungur'a gitmekte olan mektupları okuyabilmek için postacıların yolunu keser, mektupları açar, okur. Böylece tutsaklar hakkında bilgileri toplar. Şeyh Haydar'ın ailesini kurtarmak için fırsat kovalar.

Yakın dostu Dede Bey'in yanına gidip Şeyh Haydar'ın ailesi için ondan yardım istemeyi planlar. Giderken yolda soyguncuların eline düşse de onları kandırıp Dede Bey'in obasına gitmeyi başarır. Dede Bey ile yaptıkları plan: Rüstem Mirza'yı hapisten kurtarmaktır. Kurtardıktan sonra Ebih Sultan'a Rüstem Mirza'yı teslim edecekler ve Ebih Sultan'la yapmış olduğu anlaşmanın karşılığında da Şeyh Haydar'ın oğullarını kurtaracaklardır. Yapmış oldukları bu plan başarıyla da sonuçlanır. Şeyh Haydar'ın ailesi özgürlüğüne kavuşur, haberi alan tüm şehirde bir bayram havası vardır.

Her zaman iyiliksever olmasına karşın çok görmüş, geçirmiş olması ve hayatın ona çeşitli dersler vermesi sebebiyle iyiyi kötüden ayırt edebilmek adına birçok yola başvurmanın gerekli olduğundan, bahseder. Bu sebeptendir ki hiçbir zaman tediri elden bırakmaz. Tedbirli olması yönüyle Şeyh Haydar'ı bizlere anımsatmaktadır.

Özellikle Alemşahbeyim ve Sara Hatun'da olduğu gibi Hüseyin Bey için de namus konusu önemli bir meseledir. Ebih Sultan'ın Alemşahbeyim'e yan gözle baktığını hisseden Lala:

— *Ebih Sultan, her kim olursan ol, bağırsakların boynuna dolanır, başın da Baysungur'un başının yanına düşer, kimse de acımaz. Namusun, arın olsun.*³¹⁶der.

Ebih Sultan'ın oynadığı oyunlardan sonra yapılan savaşta Sultaneli hayatını kaybeder. Bunun üzerine Hüseyin Lala Bey, bu neslin kurtarıcısı olarak İsmail'i

³¹⁶ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.227.

görür ve kimseye haber vermeden onu saklar. Yıllar boyu Hüseyin Lala Bey ve İsmail düşmanlarından saklanmayı başarır. Şeyh Haydar'ın oğullarına karşı lalalık görevini layığıyla yerine getirmiştir. Şeyh Haydar'ın yokluğunda çocukların başında bir büyük olarak her zaman yer almıştır. Ferman Kerimzade'nin Hudaferin Köprü'sü adlı eserinin devam niteliğindeki "Çaldıran Döyüşü" adlı eserinde de Hüseyin Lala Bey yeniden karşımıza çıkmaktadır.

Dede Bey

Hüseyin Lala Bey gibi Şeyh Haydar'ın dostudur. Şirvan muharebesinde Şeyh Haydar'ı o da yalnız bırakmaz. Cesaretli, yiğit ve ordunun önde gelen adamlarındandır. Oldukça büyük ellere, gür sese ve padişah gibi görkemli bir duruşa sahiptir. Aynı zamanda vicdan sahibi, hoşgörülü bir karakterdir.

... Uzun Hasan'ın gününde Şeyh Haydar'la yardıma gelmiş, yiğitliğinden dolayı Uzun Hasan ferman yazıp bu yaylayı Aras kıyısında tek sakız kışlığını ona vermişti. Ebu Said'in hazinesi ele geçirip getirdiğinde hükümdar ona aynı hazineden çok varlık bağışlamıştı. Fakir bir mürid, varlıklı bir beye dönmüştü.³¹⁷ Varlıklı birine dönüşmesi onun karakterini değiştirmez. Sağlam bir benliğe sahiptir.

Hüseyin Lala Bey, Şeyh'in oğulları için gizleden gizliye uğraşırken Dede Bey'in gizli saklı işlerle arası yoktur. Her zaman iyilikten, dürüstlükten ve doğruluktan yanadır. Bu sebeple onun dostluğu da düşmanlığı da net bir şekilde ortadadır. Şeyh Haydar'ın ailesinin kurtulması için elinden gelen hiçbir yardımı esirgemez.

Zamandaki geriye dönütleri saymazsak romanda karşımıza çıktığında elli yaşını geçmiştir. Alapaça adlı atını kaybeder ve bu sebeple yas tutar. Alapaça, ona Ebu Said ile vuruştığı zamandan kalmıştır. Sultanın atı Dede Bey'e geçer ve Alapaça da o atın yavrusudur. Dede Bey'e göre: bir yiğidin atının götürülmesi demek onu el içinde rezil etmek, demektir. *Papağının³¹⁸* ya da eşinin çalınmasıyla eş değerdir. Çok geçmeden Alapaça'sına kavuşur.

Önsezileri güçlü bir karakterdir. Cibo Sefer ile yolda karşılaşır. Onun perişan halini görünce ve iyi niyetli bir adam olduğunu tahmin edince Dede Bey, ona sahip çıkar. Bu adamın ileride işlerine yarayacağını düşünür. Tahmin ettiği gibi de olur. Cibo Sefer sayesinde duymaları gereken birçok habere kolayca ulaşırlar.

³¹⁷ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.117.

³¹⁸ Genellikle Azerbaycan ve Kafkasya'da giyilen, kuzu derisinden veya yününden yapılan, uzun tüylü başlıktır.

Şeyh Haydar'ın evlatlarının kurtulmasından sonra Dede Bey'e komutanlık teklifi edilmiştir. Dede Bey, büyük bir istekle bu teklifi kabul eder. Yaşı olmasına rağmen henüz yorulmadığını, ellerinin titremediğini, gözlerinin gördüğünü ve kuvvetinin yerinde olduğunu, söyler.

Dede Bey'in bugüne kadar kendini en suçlu hissettiği, pişmanlık duyduğu konu: Ferruh Yasar ile yapılan savaşta tanıyamadığı için Kaçak Murat'ı vurmasıdır. Bu olay onu derinden sarsmıştır.

Hüseyin Lala Bey gibi Dede Bey de "Hudaferin Köprüsü" adlı romanın devam niteliğinde olan "Çaldıran Döyüşü" romanında da yeniden karşımıza çıkmaktadır.

Rüstem Mirza

Uzun Hasan'ın kardeşinin oğludur. Amcasının oğlu Baysungur'un tahtında hak iddia etmesini önleyebilmek için Süleyman Bicanoğlu ve Ebih Sultan tarafından Elince Kalesi'ne hapsedilmiştir. Oradan çıkar çıkmaz tahtı ve tacı ele geçireceğinden sıklıkla söz eder. Ayrıca çıkar çıkmaz ilk öldüreceği kişinin Ebih Sultan olduğunu, söyler.

Kartal bakışlı, kalın bilekli, dar alınlı bir gençtir. Ebih Sultan, çıkarları doğrultusunda Hüseyin Lala Bey ile anlaşma yaparak Rüstem Mirza'yı hapisten kurtarır. Onu kurtarmaya geldiklerinde Rüstem Mirza idama götürüldüğünü düşünür, kurtarıldığından haberi yoktur. Bu sebeple içinde bulunduğu duruma gücü yettiğince itiraz eder, Ebih Sultan'a teslim olmak istemez.

Ebih Sultan, sonrasında Rüstem Mirza'ya olanları anlatır. Uzun Hasan'ın tahtında oturmaya layık olan kişinin Rüstem Mirza olduğunu, söyler. Rüstem Mirza da büyük bir memnuniyetle yoluna devam eder. Ebih Sultan ile olan düşmanlığını konu taht olduğu için unutmıştır.

Ebih Sultan'ın elindeki kılıç, tac olarak Rüstem Mirza'ya geri döner. Rüstem Mirza, bir odanın içinde yüksekte görünebilmek için minderleri üst üste koyarak oturur. Ayrıca yapılan anlaşmaya göre sırada Şeyh'in oğullarını kurtarmak vardır ve Rüstem Mirza, onları kurtarıp rakiplerini çoğaltma taraftarı değildir. Fakat Hüseyin Lala Bey'in tehdidi sayesinde bu durumu kabul etmek zorunda kalır.

İnatçı bir karakter değildir. Bu durum da Ebih Sultan'ın onun üzerinde hüküm kurmasını kolaylaştırır. Bir süre sonra Sultaneli güçlenmeye başlar. Hâl böyle olunca Ebih Sultan, Rüstem Mirza ile birlikte hazırlık yaparak Sultaneli'nin ordusuna saldırır.

Romanın ilerleyen sayfalarında Rüstem Mirza'ya rakip olarak Uzun Hasan'ın torunu Şehzade Ahmet karşımıza çıkmaktadır. Ebih Sultan, onun daha güçlü olduğunu fark edince Rüstem Mirza'dan vazgeçer. Aslında Rüstem Mirza, en başından beri Ebih Sultan için sadece bir piyondur. Eski şanına kavuşabilmek için onun adını kullanmıştır. Öte yandan Rüstem Mirza da tahta çıkmasıyla içki alemine merak salar. Tac Rüstem Mirza'da görünse de hüküm Ebih Sultan'dadır.

Ebih Sultan, Şehzade Ahmet'in ayağına kapanmaya gidince Şehzade Ahmet, Rüstem Mirza'nın kesik başını kendine getirilmesini emreder. Bunun üzerine Ebih Sultan, Rüstem Mirza'yı oyuna getirerek savaş meydanında öldürür.

Kaçak Murat

Murat, Çukur Sed'e, Diyarbakır'a ve İstanbul'a giden kervan yollarında kaçakçılık yapar. Genellikle devlet memurlarını soyar ve onlardan aldığı malları ihtiyacı olan köylüler arasında pay eder. Zaman zaman kervanları soyduğu da vardır. Tanınan ve kendisinden korkulan bir kaçakçıdır. Gücüne ve kendine güveni tamdır.

Romanın en yiğit, mert, cesaretli, cömert ve hoşgörülü kişileri arasında şüphesiz ki Kaçak Murat ilk sırada yer alır. Kimse için kötülük düşünmez. Eğer biriyle aynı sofrada yemek yerse yediği ekmeğin hatrına o kişiye ömrünün sonuna kadar minnettalık duyar. Birlikte tuz, ekmeğin bölüştüğü insanı sırtından vurmaz. Günün birinde o kişiye ihanet edecek olursa kendini ekmeğe de ihanet etmiş sayar.

Murat'ın el koyduğu malları yardıma ihtiyacı olan kişiler arasında dağıtması onunla birlikte kaçakçılık yapanların isyanına sebep olur. Böylece Kaçak Murat, onlardan ayrılarak kendi yolundan gider.

Kaçak Murat, grubundan ayrılıp Erdebil'e doğru yola çıktıktan sonra Ebih Sultan'la yolları kesişir. Ebih Sultan'ın gerçekte nasıl biri olduğunu bilmediği için birlikte yolculuk yapmayı kabul eder. Başlarına gelen tehlikeleri birlikte atlattıkları. Aralarındaki güveni sağlayabilmek için Kaçak Murat ve Ebih Sultan birlikte tuz, ekmeğin bölüşür. Herkes, Kaçak Murat gibi bir adamın Ebih Sultan ile dostluk kurmasına inanmakta şaşırır.

Akıllı ve kararlı bir adam olması dikkat çekici özelliklerindedir. İri yapılıdır. Eline geçtiği malları yardıma ihtiyacı olanlara dağıtmasından da anlaşılacağı üzere mal, mülkün onun gözünde değeri yoktur. Onun için asıl değerli olan şey, dostluktur.

Ebih Sultan tarafından saltanatın habercisi olma görevi Kaçak Murat'a verilir. Ülkenin dört bir yanından gelen haberleri önce Kaçak Murat duyacaktır. Alfabe bilmemesi, bu görevin ona verilmesinde büyük rol oynamıştır.

Kaçak Murat, Hüseyin Lala Bey ile tanıştıktan sonra Ebih Sultan'ın ne kadar tehlikeli bir karakter olduğunu anlar fakat buna rağmen Hüseyin Lala'nın, Ebih Sultan'a gelen haberleri Hüseyin Bey'e götürme fikrine sıcak bakmaz. Laf taşımayı kendi karakterine yakıştıramaz. Hüseyin Lala Bey, onun kahramanlık için yaratıldığını düşünür.

Kaçak Murat, Ebih Sultan'ın oyunlarına bir yerden sonra tahammül edemez. Sultaneli'nin arkasından asker göndereceği haberini Hüseyin Lala Bey'e söyler ve tedbir almasını sağlar.

Bir diğer konu da İsmail yeniden ortaya çıktığında Ebih Sultan ile Kaçak Murat'ın yollarının kesişmesidir. Kaçak Murat, senin cezanı ben değil düşmanların vermeli, diyerek Ebih Sultan'ı İsmail'e teslim eder. Devamında da İsmail'in yapmakta olduğu savaşa katılır ve Dede Bey'in dikkatsizliği sonucunda vurulur. Kaçak Murat, vurulmasından dolayı bu romanda ölü sanılmasına rağmen "Çaldıran Döyüşü" adlı romanda yeniden karşımıza çıkmaktadır.

Sultan Yakup (Yakup Mirze)

Selçukşahbeyim ve Uzun Hasan'ın oğludur. Alemşahbeyim ile anneleri farklı olsa da babadan kardeşirler. Taht, onun için her şeyden önde gelir. Bu uğurda yapamayağı şey yoktur. Kardeşi Halil'i öldürdüğü için kardeş katili olarak da anılır. Uzun boylu bir gençtir. Akıl da olmasa da boy bos olarak babasına benzer. Karakter olarak ise daha çok annesini anımsatmaktadır.

Şeyh Haydar, Sultan Yakup'un halasının oğludur. Çocukluklarında iyi anlaşamadıkları gibi gençliklerinde de birbirlerinin düşmanı olurlar. Şeyh Haydar, Sultan Yakup'a okuma yazma öğretmeye çalıştığında bile:

*Ben Sultan oğluyum. Er ya da geç tahta çıkacağım. Şah, hükümdar oğlu doğmayanlar dert çeksin.*³¹⁹der. Okuma yazma gibi mühim bir konuda bile Yakup'un tek derdi tahttır. Şeyh Haydar, tahtın getireceği şöhretin Sultan Yakup'u deliye döndüreceğini bilir.

Şeyh Haydar'ın babasını öldüren Şirvan şahı İbrahim Halil'dir. Şirvan'ın başında artık Ferruh Yasar vardır ve Sultan Yakup ile akrabadır. Ferruh Yasar, kardeşini Sultan Yakup ile evlendirir.

Toplamda iki haremi vardır. Biri Süleyman Bicanoğlu'nun kızı, diğeri de Şirvan şahı Ferruh Yasar'ın kardeşidir.

³¹⁹ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.48.

Şeyh Haydar, Alemşahbeyim'e Sultan Yakup ile olan ilişkilerini şöyle özetler:

*Korkuyor. Tahtından korkuyor. Düşünüyor ki aynı tahtta senin de hakkın var. Buna göre de Ebih Sultan'ın, Süleyman Bicanoğlu'nun fetvası ile beni aşağılayarak konuşuyor. Bir mecliste diyor ki, babam büyük hata etti. Bizim kanımıza derviş kanını karıştırdı. Onlarla akraba olduğumuzu düşündükçe kabul edemiyorum.*³²⁰

Bir dervişe bacısını verdiği için içten içe sıkıntı çekmesiyle birlikte Şeyh Haydar yaşadığı sürece bu sıkıntısının geçmeyeceğinin de farkındadır. İstedikini sonunda elde eder. Şirvan'a çıkarma yaptığı sırada Şeyh Haydar, hayatını kaybeder ve Sultan Yakup bu durumdan oldukça memnur kalır. Şimdi sırada Şeyh Haydar'ın oğulları vardır. Kurdun yavrusu kurt olur, diye düşünmektedir. Bu yüzden de kendisi tahtta oturduğu sürece Alemşahbeyim ve oğullarını bir kaleye hapseder.

İki haremının olmasının yanında Sultan Yakup yeni bir kızla tanışır: Karabağ güzeli. Kızın güzelliği Sultan Yakup'u çok etkiler ve Karabağ güzelinin ret cevabı üzerine onu elde edebilmek için bu güzelle evlenmek istediğini söyler. Annesinin itirazlarını katıyen kabul etmez. Düğün günü gelir ve düğün merasimi için Karabağ güzelinin yurduna Sultanbud'a giderler. Düğün sırasında annesinin Karabağ güzeli için hazırlamış olduğu zehri içerek hayatını kaybeder.

Ferruh Yasar

Şirvan şahı İbrahim Halil'in oğludur. Babasından sonra tahta Ferruh Yasar geçer. Gerek babasının gerek kendinin şeyh nesli ile arası yoktur. Aynı zamanda Sultan Yakup'un kayınpederidir.

Ebih Sultan kadar olmasa da acımasız olmasıyla tanınır. Şeyh Haydar'ın oğullarını ortadan kaldırabilmek için her yola başvurur. Kinli ve akıllı bir adamdır. Uzun yıllar tahtta kalmıştır. Görmüş geçirmiş biridir.

*Ferruh Yasar, yetmiş yaşı geçmişti. Simasında ise öyle derin yazılar yazılmıştı ki sanki yüz yaşındaydı. Çehresi ağaç rengindeydi. İri gözleri parlaklığını yitirmişti.*³²¹

Ebih Sultan onun gür saçlarına bakarak düşünür:

*Aslana benziyor.O, hiçbir zaman gençliğinde avını elden vermemiş, kanının bir damlasını yere düşürmezdi. Şimdi ise artık ihtiyarlamış aslana dönmüş...*³²²

³²⁰ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.54.

³²¹ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.314.

³²² Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.315.

İsmail için düşmanı saydığı Ebih Sultan ile birlik olmayı kabul etmiştir. Şehzade Ahmet'in öldürülmesinde de Ebih Sultan ve Ferruh Yasar'ın rolü vardır. İsmail ile yapılan muharebede karşısına üç genç asker çıkar onlara direnemez ve hayatını kaybeder. Bu yaşlı halinde girdiği savaşı kaybettiğini görmek onu ruhen de yıkmıştır.

Sakine

Gürcistan'ın Borcalı bölgesinde büyümüştür. Köylerinin yakılmasından sonra ailesini kaybetmiş, zincire vurulup pazarda satılmıştır.

Alemşahbeyim ve oğullarının esir tutulduğu kalede onların yardımcısı olarak çalışır. Hoşgörülü, iyi niyetli ve sadık bir kadındır. Pazarda satıldıktan sonra Şeyh Haydar'ın evine düşmesini büyük bir şans olarak görür. Onları ikinci bir ailesi olarak kabul eder. İsmail, İbrahim ve Sultaneli onun da oğullarıdır. Onlara hizmet etmek, Sakine için büyük bir onurdur. Kaleye hapsedilmelerinden önce Şeyh Haydar:

— *Allah izin verse Gürcistan tarafına gidersem seni de götürceğim; akrabalarını, kardeşlerini bulup onlara seni kavuşturacağım.*

— *Allah ömrünü uzun eylesin ağa. Ben hiçbir yere gitmek niyetinde değilim. Senin gibi Allah adamının evine düşmüşüm, öyle bilirim ki kendi bana evimdeyim.*

— *Yok, ay Sakine, baba evi ayrıdır. Belki de onları alıp Erdebil'e getiririz.*

Sakine yüreğinden sevine sevine leğeni götürdü. Sanki kuş idi, ona kanat vermiştiler. Şeyh dediğini yapar, diye düşündü. Hiç olmazsa bir kere babasını görseydi o zaman ölse de derdi kalmazdı.³²³

Yukarıda verilmiş olan alıntıdan da anlaşılacağı üzere Sakine'yi romanın genelinde hüznü görmekteyiz. Hem ailesini hatırlamak hem de Alemşahbeyim ve oğullarının talihi onu hüznü ve endişeli olmaya sürükler. Başlarına bir şey gelecek korkusuyla en ufak ses de bile uyanır. Ölüm tehlikesiyle burun buruna geldiklerinde bile Sakine, kurtulma şansı olduğu halde onlarla birlikte kendini öldürmek isteyecek derecede Alemşahbeyim ve oğullarına bağlıdır.

Sakine, aynı zamanda saz çalabilmesiyle dikkat çeker. Birçok makamda saz çalar, sözü olmayan müzikler Sakine'nin sazı çalmasıyla dile gelir. O, sazı çalarken kendinden geçer; çocukluk günlerine, esir alınıp zincire vurulduğu zamanlara döner.

Alemşahbeyim, Sultaneli ve İbrahim'in öldürüldüğü gece Sakine Alemşahbeyim'i korumaya çalışsa da gücü yetmez. Ebih Sultan, Sakineyi iteleyip

³²³ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.54.

askerlerin eline verir. İsmail ortadan kaybolduktan sonra Sakine de sokaklara düşmüştür. Her yerde İsmail'i arar. Görenler onu deli sanmaktadır. İki ailesini de acı bir şekilde kaybetmiştir.

2.1.3.3. Kart Karakterler

Romanda kart karakterler genellikle başkışının yanında karşıt güç olarak yer almakla birlikte ahlaki değerlerinin zayıf olması yönüyle ön plana çıkarlar. “Olumsuz” ismiyle nitelendirebileceğimiz roman kişileridir.

Philip Stevick'in de deyimiyile: *Bir kart karakter, esareti içinde hür olduğu için -veya aynı şekilde hürriyet içinde mahpus olduğu için- romancı sık sık onun hamuruna canlılık, enerji, bir roman başkışısının karmaşık çizgilerini bulandıracak ve bozacak fazlalıklar katabilir. Kart karakterleri oluşturan kimyasal unsurlar saftır, işte bu yüzden bu karakterler ekseriya çarpıcıdır.*³²⁴

Ebih Sultan

“Hudaferin Köprüsü” romanının saf kötü olarak nitelendirilen karakter, şüphesiz ki Ebih Sultan'dır. Babası Diyarbakır beylerindendir ve zamanında büyük bir orduyla Uzun Hasan'ın hizmetine girmiştir.

Ebih Sultan; uçuk benizli, kalın kaşlı, boylu bosludur. Kıvrak zekası ve kurnazlığıyla düştüğü her durumun içinden çıkmayı iyi bilir. Hiçbir zaman şüpheli bir adam olmaktan vazgeçmez. Kendinden başkasına güveni yoktur. Elinde fırsat varsa sevmediği insanları astıracak kadar da acımasızdır.

*... Tavla zarları da altı yüzlüdür ama her yüzün ayrı bir kıymeti var. Her zaman o kıymet artar, azalmaz. Ebih Sultan ise nefret ettiği adama sevgi göstermeyi de becerir. Sonra da nefreti öyle yerde yüze çıkar ki karşısındaki daha onun muhabbetini yitirmemiş olur.*³²⁵

Emir İbrahim, Eybe Sultan ve Ebih Sultan olmak üzere üç isme sahiptir. Hayatı boyunca insanlara karşı iki yüzlü davranmıştır. Hileli işler yapmaktan hiçbir zaman vazgeçmez. Tehlikeli bir adamdır. Var olan bir düzen, onun işine gelmiyorsa düzeni bozmak onun adetidir. Birçok hükümdar onun sayesinde tahta çıkmış ve yine birçok hükümdar onun oyunları ile tahttan indirilmiştir.

Ebih Sultan, dünyanın bütün rezil işlerini iyi biliyordu. O, dünyanın en kurnaz tilkisini tavuk kümesine koyup oradan aç çıkarırdı. Muharebeleri de çok

³²⁴ Stevick, (Çev., Kantarcıolu), s.178.

³²⁵ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.239.

*görmüştü. Galibiyet de tatmıştır mağlubiyet de. Galiplerin zayıf yanını herkesten iyi bilirdi.*³²⁶

Katı bir dindardır. Sanılanın aksine Pir'in mucizelerine inanır. Hüseyin Bey onun için dünyada mukaddes bir his ve duygunun olmadığını, düşünür.

Alemşahbeyim'in oğlu İbrahim ile aynı yaşta oğlu vardır. Alemşahbeyim Şeyh Haydar ile evlenmeden önce Ebih Sultan, Alemşahbeyim'le evlenmek ister fakat Alemşahbeyim onu kabul etmez. Şeyh Haydar'a düşman olması biraz da Alemşahbeyim yüzündendir. Şeyh Haydar'ın ölümünden sonra yeniden onu elde etmek istese de başarılı olamaz. Hatta Alemşahbeyim'in ölümü Ebih Sultan'ın elinden olmuştur.

Şeyh Haydar'ın ölümüyle sarayda güç kazanan isimlerin bir diğeri de Ebih Sultan'dır. Asker toplamadaki yeteneği, kumandanlıktaki başarıları onu aranan bir isim haline getirir fakat Süleyman Bicanoğlu'nun etkisiyle Baysungur dolduruşa gelir ve Ebih Sultan, Baysungur'a hediye edeceği Moğol atıyla saraydan kaçmak zorunda kalır. Süleyman Bicanoğlu:

*...Bilirdi ki onun cesedini görmediği sürece sağ kalmasına ümit azdır. O, coşan çaylar gibidir. Birden bire hiç beklemedikleri bir yerden çıkacak ve sel çok şeyi yıkıp dağıtacaktır.*³²⁷ Bu sebeble hakkında idam kararı alınmıştır.

Gözden düşmesinin ardından durmadan planlar yapmaktadır. Aralarında büyük bir düşmanlık olmasına rağmen son çareyi Şeyh Haydar'ın taraftarlarında bulur. Yaptığı planların kimleri, nasıl etkileyeceği onun çok umurunda değildir. Düştüğü zor durumlardan kendi sağ kurtulsun, onun için yeterlidir.

Zorlu yollardan geçse de Şeyh Haydar'ın adamlarından Hüseyin Lala Bey'i bulmayı başarır. Ona: Şeyh'in evlatlarından çok kendini düşündüğünü, böyle sessiz sedasız gitmenin şanına yakışmadığını ve Şeyh'in çocukları için Rüstem Mirza'yı hapisten kurtarmaları karşılığında onlara yardım edeceğinden, bahseder.

Rüstem Mirza'nın kurtarılmasından sonra Ebih Sultan, yeniden eski ihtişamlı günlerine geri döner. Elbisesinin nakışları ve kullandığı silahı parlamaktadır. Moğol atına binip Baysungur'dan kaçan Ebih Sultan artık yoktur. Şehzade Ahmet, tahta geçtiği zaman onun yanında olabilmek için Rüstem Mirza'nın başını kesip Şehzade Ahmet'e teslim etmesi de güvenilmez adam olmasının kanıtlarından biridir.

³²⁶ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.243.

³²⁷ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.161.

Eski günlerine geri dönmesiyle birlikte çıkarları doğrultusunda kendi elleriyle kurtardığı Şeyh'in evlatlarına yeniden düşman olur. Sultaneli'nin arkasından işler çevirir ve düzenlenen savaşta Sultaneli'nin hayatını kaybetmesine neden olur. Şeyh neslinden geriye sadece İsmail kalır. Kendinden yaşça küçük bir çocuğun ona zarar verebileceğini ön gördüğü için İsmail'in peşine düşer. Fakat yıllarca İsmail'i saklandığı yerde bulamaz. Kendini bildi bileli düştüğü her durumdan bir şekilde kurtulmayı başarmış olsa da ölümü yine Şeyh'in evlatlarından gelir. İsmail'in emriyle camii minaresiden atılarak hayatını kaybeder.

2.1.3.4. Fon Karakterler

*Fon karakterler, romanın akışını değiştirmeyen, entrik kurguyu yönlendirmeyen, romandaki gerçeklik duygusunu vermek adına, söz konusu dönemin ruhunu, kültürel dokusunu romana taşıyan, sosyal zamanı belirten unsurlardır.*³²⁸

Uzun Hasan

Akkoyunlu devletinin hükümdarıdır. Görkemli ve güçlü bir hükümdar olarak bilinmektedir. Uzun süre tahtta kalmış, ülke toprakları onun devrinde oldukça genişlemiştir. Fatih Sultan Mehmet ile ilk meydan muharebesi yapan padişah'tır. Fatih'ten sonra dünyanın en büyük devletinin başı olarak kabul edilir. Onunla akraba olabilmek için komşu ülkelerin hükümdarları birbirleri ile yarışır.

Dedesı Fahrettin Kara Yuluk Osman Bey, Babası Cihangir Bey ve annesi Sara Hatun'dur. Bunların yanında Canbeyim Hatun, Selçukşahbeyim Hatun ve Despina Hatun isimli üç eşi vardır. Bu eşlerinden olan çocuklarının hiçbirisi Uzun Hasan'dan sonra tahta geçtiklerinde Uzun Hasan'ın görkemli hükümdarlık devrini sürdürememiştir. Çocuklarından yana bahtı gülmez.

Kara, gür sakalları vardır. Lakabından da anlaşılacağı üzere uzun boyludur. Kiloça ağır olmasına karşın çeviktir. Ata binerken ayağını üzengiye koymaz, bir kere ayağını yere vurmakla ata biner. Bu sebeple atlar, üzerine aniden binen ağırlığa dayanamaz, çoğu atın beli kırılır.

İbrahim

Şeyh Haydar ve Alemşahbeyim'in ortanca oğludur. Roman içerisinde büyük bir role sahip olmadığı için fon karakterler içerisinde kabul edilebilir.

Sultaneli ile arasında iki yaş vardır. Yani roman içerisinde on iki yaşında olarak karşımıza çıkar. Ağabeyi ve küçük kardeşine göre oldukça sinirli ve asabi bir

³²⁸ Tuba Dalar, "Karakter Sentezleyici Bir Roman Olarak Osmancık'ta Yapı Unsurları", <https://dergipark.org.tr/pdf> (29.01.2019), s.56.

yapısı vardır. Bu asabiyetinin sebebi ise konuşmak istediği zaman dilinin tutulmasındandır. Kelimeler ağzına gelmez, yüzü kızarır, dudakları titrer. İsmail hariç ailesinin katledildiği gece İbrahim de Ebih Sultan tarafından çocuk yaşında öldürülmüştür.

Zekeriya Keçeci

Uzun Hasan devrinden beri Akkoyunlu devletinde vezirlik yapmaktadır. Uzun Hasan'ın Kanunnamesi'nin hazırlanmasıyla yakından ilgilenmiştir. Hükümdarın sözünden çıkmayan, zayıf ve yaşlı bir karakter olarak karşımıza çıkar.

Uzun Hasan'ın vasiyetinde Zekeriya Keçeci ile ilgili: Oğullarım başları sıkışınca bu vezire danışın, der. Devlet kademesinde önemli bir yere sahip olmasına karşın hem yaşlılığından hem de hükümdarların bencil düşüncelerinden ötürü sözü dinlenmeyen bir adama dönüşmüştür.

İsmail tarafından ona “Azerbaycan'ın anahtarı” ismi verilmiştir.

Sara Hatun

Uzun Hasan'ın annesidir. Boylu boslu, endamlı, beyaz saçlı, yaşlı olmasına rağmen duruşundan asaleti belli olan güzel ve görkemli bir kadındır.

Sara Hatun'u daha görkemli yapan şey: Namus konusuna verdiği değerdir. Gelinlerinin yanına giderek onlara taşında zehir bulunan yüzük verir. Olur da bir gün düşman kapınıza gelirse düşmana teslim olmayın, bu yüzüğü kullanın, der. Bu yüzüklerden biri de kendi parmağındadır. Gelini Despina Hatun'a:

— ... *Ölüm haktır. Savaşta er ölürse o kahramandır. Karısı da onunla beraber ölürse o da namus kahramanıdır.*³²⁹demiştir.

Tarihte birçok kadının hükümdarın yanında söz hakkına sahip olduğu bilinmektedir. Sara Hatun ile birlikte kadınların hükümdara elçi gitme geleneği başlamıştır. İlk defa bir kadın, hükümdarı için Fatih Sultan Mehmet ile görüşmeye gider.

Gerçekte Sara Hatun Fatih'in karargâhına gelmiştir. Fakat kendisiyle müzakerelere girilmemiş, sadece Trabzonu fethetmek için yürüyüşe geçen Osmanlı ordusu ile birlikte gitmek zorunda bırakılmıştır. Olayların akışına ve neticeye bakılırsa Fatih'in, Valide Sultan'ı rehine olarak yanında taşımak ve bu sayede herhangi bir düşmanca hareketine meydan vermemek maksadı ile Uzun Hasan'ı tuzağa düşürmek gibi bir oyun oynamış olması akla yakın gelmektedir. Ancak

³²⁹ F Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.17.

şukadarı da bir gerçektir ki Sultan II. Mehmet, Sara Hatunun yanına gelmesinden sonra, Akkoyunlular lehine bazı tâvizlerde bulunmuş, fakat Trabzon'u kendi topraklarına katmaktan ibaret olan esas gayesinden hiçbir fedakârlıkta bulunmamıştır. Uzun Hasan'ın ne gibi sebeplerle annesini Fatih'in yanına yollamaya razı olduğu sorusu, çeşitli kaynaklarda verilen ve birbirine uymayan bilgilere rağmen, şüphesiz ki hâla cevapsız kalmaktadır.³³⁰

Yıllar geçtikten sonra da oğlu Uzun Hasan savaşta zor durumda kaldığından Sultan Ebu Said ile görüşmeye gittiği görülmektedir.

Sultan Ebu Said

Timur neslinden bir hükümdardır. Karakoyunlu hükümdarı, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan ile savaşa girer ve mağlup olur. Hayatını kaybedince de oğlu Cihan Şah, babasının intikamını almak için Ebu Said'den yardım ister. Timur'un vasiyetinde Miranşahoğulları'nın toprağı olarak Azerbaycan gösterildiği için Ebu Said bu teklife sıcak bakar ve Uzun Hasan ile muharebe başlatır.

Sultan Ebu Said, Uzun Hasan'ın barış teklifini kabul etmese de Sara Hatun sayesinde onlara zaman vermeyi kabul eder. Uzun Hasan da verilen bu süre zarfında buldukları bölgenin coğrafi şartlarını lehine çevirerek Sultan Ebu Said'in ordusunu yerle bir eder.

İlk defa kadın bir elçi ile yüz yüze geldiğinde ne yapacağını bilememesi Sultan Ebu Said'in kadınlara olan hürmetinin göstergesidir. Her şeyden önce Sara Hatun'un anne olması, ona saygı duymasına yeten bir sebeptir. Kendinin yol yordam bilmediğini düşünerek Sara Hatun'un Fatih Sultan Mehmet'e elçi gittiğinde Fatih'in ona nasıl davrandığını, sorar.

Sara Hatun'dan sonra Ebu Said, Karabağ'a Uzun Hasan ise Aras'ın sağ sahiline kaymıştır. Hava şartları durumu Uzun Hasan'ın lehine çevirir. Şartlar kötüye gidince geri çekilmeyi Sultan'a teklif ettiklerinde:

— ... *Ben bir beyin önünden kaçmayı yiğitliğime sığdıramam. Babam onlara biat etmişti. Beni o, Şeyh Haydar'ın cediti bu duruma getirdi, sözlerini söylemiştir. Kendisi de annesini elçiliğe yollasa da Uzun Hasan, yapılan bu savaşı kazanır.*

Mesih Mirza

Alemşahbeyim'in kardeşidir. Kalede hapsedikleri zaman onları ziyarete gider. Asıl gitme amacı Alemşahbeyim'in Ebih Sultan ile evlenmesine aracılık

³³⁰ Bekir Sıtkı Baykal, "Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/817/10361.pdf>, (06.02.2019), s.79-80.

etmesidir. Fakat daha önce de belirtildiği gibi Alemşahbeyim, bu durumu kabul etmez.

Diğerleri gibi taht, tac kavgasına Mesih Mirza da düşmüştür. Hükümdarlık fikri ile ayak bastığı evden buruk ayrılmıştır. Bir süre sonra Baysungur tarafından muharebede öldürülmüştür.

Baysungur

Sultan Yakup'un oğludur. Akkoyunlu tahtına çok genç yaşta oturur. Halası Alemşahbeyim, dayısı Ferruh Yasar ve amcasının oğlu Mesih Mirza'dır. Birbirlerine düşman olan iki ailenin çocuğudur. Fakat kendi de Şeyh nesli yerine Şirvan'ı yani dayısının tarafını tutmaktadır.

Tahta oturduğunda henüz on yaşındadır. Harem hakkında fazla bilgisi yoktur. Hocası Muzaffereddin'e sorarak öğrenmek ister. Halasının hapiste durduğunu bildiğinden kendini huzursuz hisseder. Bacısını, halasını zindanda tutan hükümdarın ülkesinde nasıl saygınlık kazanacağını, sorgular. Fakar Süleyman Bicanoğlu'dan aldığı sert tepkiden sonra sözünün arkasında daha fazla duramaz. Halasının hapisten çıkarılması gerektiğini fakat Rüstem Mirza'nın hapiste kalmasını uygun görür.

Ebih Sultan'ın oyunları ile Baysungur'un Şirvan ordusuyla Sultaneli'nin kendi ordusu savaş meydanında karşı karşıya gelir. Yalnızca birkaç saat içinde Baysungur'un ordusu yerle bir edilmiştir.

Baysungur, Sultaneli ile yapılan savaşta hayatını kaybeder. Sultaneli: Baysungur'un sağlığında düşmanları olsa da ölünce Müslüman olduğunu, dayısının oğluna layığıyla cenaze töreninin yapılmasını emreder.

Cibo Sefer

Yoksul bir karakterdir fakat bundan şikayetçi değildir. Romanda zayıf, güçsüz bir eşekle Mekke'ye gitmekte olduğunu görmekteyiz. Zayıf ve çelimsiz bir yapısı vardır. Yanındaki seferiler, onları yavaşlattığını düşünerek Cibo Sefer'i geride bırakır. Namaz kılmaya başladığında eşeğine aç bir kurdun saldırdığını görür, buna rağmen namaz kılmaya devam eder. Bu durumu gören Dede Bey, Cibo Sefer'e sahip çıkar. Onu kendi obasına götürür. Zor durumda kaldığı halde namazını bozmayan birinin güvenilir olduğunu, düşünür.

Cibo Sefer aslında sanatkardır. Şamahı pazarında kendi dükkanında şamdan yapıp satmaktadır. Şehirde meydana gelen depremle birlikte ailesini ve dükkanını kaybeder. Tüm şehrin yıkılıp Gülistan Kalesi'nin yıkılmadığını görür. Bunun üzerine

zelzele de zengin ile fakiri ayırdı, der. Bu sebeple ailesini bile defnedemeden hapse atılır.

Dede Bey, İsmail'in işleri için Seferin onlara yarayacak olduğunu öngörmesi üzerine ona Erdebil'de dükkan açmayı teklif eder. Gerek konuşması gerekse Şamahı'yı iyi bilmesiyle kimse Sefer'den Dede Bey'in adamı olur, diye şüphelenmemektedir.

Romanın ilerleyen sayfalarında Ebih Sultan, Cibo Sefer'e bir kese altın verip onu kendi tarafına çekmeye çalışmaktadır fakat Sefer, sadık bir karakterdir. Hüseyin Lala Bey'e bu durumu hiç zaman kaybetmeden haber verir.

Süleyman Bicanoğlu

Uzun Hasan'ın genç askerlerindedir. Cesur ve akıllı biridir. Kızı Gevhertaç'ı Sultan Yakup ile evlendirerek Sultan Yakup'un kayınpederi olmuştur.

Şeyh Safi neslinden hoşlanmadığını dile getirir ve Şeyh Haydar'ın Şirvan'a saldırı düzenlediği zaman Süleyman Bicanoğlu, dört bin asker ile Ferruh Yasar'a yardıma gitmiştir. Yapılan bu savaşta Şeyh Haydar hayatını kaybetmesi onu memnun eder.

Mesih Mirzayı da hapse yollayan yine Süleyman Bicanoğlu'dur. Şeyh Haydar'ın ölümünden sonra sarayda en saygıdeğer, en güçlü kişi olmuştur. Aynı zaman da yardımcılarından dolayı Şirvan'da da sözü geçen kişilerden biri haline gelir.

Romanın başlarında genç bir delikanlı olarak tanıtılırken zaman ilerledikçe beli bükülür, saçları beyazlar. Sol kaş beyaz bir yara iziyle ikiye ayrılır. Bu yarayı gizlemek için sarığını kaşının üzerine indirir. Sinirli olduğu anlarda yara izi kızarmaktadır.

Sultan Yakup öldükten sonra yerine Baysungur geçer ve Süleyman Bicanoğlu kendini Baysungur'un da üzerinde bir otorite olarak kabul eder. Zaman, onu hırslı bir adama dönüştürmüştür. Uzun Hasan devrinde hırsları ve çıkarlarına yenik düşmezken sonrasında bu özellikleriyle ön plana çıkar. Baysungur'u dolduruşa getirerek Ebih Sultan'ın gözden düşmesini sağlaması da çıkarıcı davranışına verilebilecek bir başka örnektir.

2.1.4. Zaman

... Şimdi on yaşına bastı,

Ben içeri düştüğüm sene ana rahmine düşen çocuklar.

Ve o yılın titrek, uzun bacaklı tayları,

*Rahat, geniş sağrılı birer kısrak oldu çoktan...*³³¹

Nazım Hikmet RAN

Zaman unsuru Nazım Hikmet'in bu sözlerinden yola çıkararak anlayabileceğimiz üzere sadece sayılar ile anlatılan bilgiler değildir. Bazı durumlarda doğal unsurlarımızın ve genel bilgilerin bize paylaşımı bu zamansal ilerleyişin yorumunu okuyucuya bırakmaktadır. şiirde anlatıldığı gibi bir çocuğun büyüme süreci hapiste geçen bir şairin hayatına bizi ortak eder. Bir bebeğin, bir ocuk olma serüveni okuyucuyu şairin hücre arkadaşı, dert ortağı yapabilir. Yapılan betimlemeler ile zaman kavramı zenginleştirilebilir.

Romanlarda zaman kavramı karşımıza iki Şekilde ıkmaktadır: Vaka zamanı ve anlatma zamanı. "Hudafer'in Kp rs" romanında vaka zamanı, 1477-1478 yıllarında İsmail'in yedi yaşındaki haliyle başlıyor olarak ele alabiliriz. Roman boyunca ileriye ve geriye dönük pek çok zamana yer verilirken sonraki dönemlere ait olaylar da ele alınmaktadır. 1468 yılındaki düşmanlığın anlatıldığı alanda geriye dönük olarak 1402 Ankara Meydan Savaşı'ndaki Timur, Bayezid düşmanlığına atıfta bulunarak, üzerine 66 yıl eklenerek Timur ve Bayezid'in torunlarının birbirleri ile olan mücadelelerinden bahsedilmektedir.

Roman, aslında yedi yıllık bir dönemi anlatırken geriye ve ileriye dönük pek çok vakadan bahsedilerek roman zenginleştirilmiştir. Bu bahsedililerle romanda pek çok tarihi olaya yer verilmiştir. Hikyemiz ilerledikçe farklı dönemlerden bahsedilse de zamansal kapsamımız İsmail'in altı yaşındaki hliyle başlayıp on üç yaşına gelmesiyle son bulur.

Hikyemizin temel başlangıcı İsmail ve ailesinin kaleye hapsedilmesidir. Akabinde İsmail ve ailesinin kaleye gelişine kadar olan ve buna sebebiyet veren durumlar sonraki bölümlerde geçmişe dönük olarak anlatılır. İsmail'in dedesi Uzun Hasan'ın yaptığı savaşlardan, kurduğu ikili ilişkilerden sıkça bahsedilmiştir. Bunlara rnek olarak: Otluk Beli Savaşı ve Ankara Savaşı'nın anlatıldığı bölümler verilebilir.

– ...*Ben cennet mekan Uzun Hasan'ı görmüştüm.*

– *Nerede?*

– ...*Malatya'da Osmanlılar ile savaşta.*³³²

Bunlar İsmail ve ailesinin kalede olduğu dönemlerden önceki tarihlerde gerçekleşmiş olmalarına rağmen İsmail'in güncel durumunu direkt etkileyen unsurlar

³³¹ Kıymet Coşkun, **Nazım'ın Yurttaşlık Hakkı**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1988, s.117.

³³² Kerimzade, (ev., zkurt), s.94.

olduğunu için romanda bu durumlardan sıkça bahsedilerek İsmail'in perspektifinden daha iyi bakmamıza sebebiyet verir. Böylelikle geriye dönük anlatımlar okuyucu gözünde karakter derinliğini artırarak anlatımı fazlasıyla yoğunlaştırıp okuma zevkini artıracaktır.

İsmail'in dedesi Uzun Hasan'ın yaptığı savaşlar dolaylı yönden İsmail ve ailesinin esir tutulmasına vesile olacaktır. Bu sebeptendir ki İsmail'in hikayesi anlatılırken geçmişe dönerek Uzun Hasan'ın başından geçenlerin anlatılması zorunluluğu doğmuştur. Geçmişte ilerleyip Uzun Hasan'ın hayat hikayesini takip edersek İsmail'e ulaşabiliriz. Roman geçmişe dönüşlerin varlığı olmaksızın okunduğunda İsmail ve ailesinin esaretinin okuyucu gözünde anlamsızlaşma olasılığı doğmaktadır. Uzun Hasan'ın karakteri ve yaşadıkları zamansal geçişler ile okuyucuya anlatıldığında okuyucu için İsmail ve ailesinin esareti daha fazla anlam kazanmaktadır.

İsmail'i kaleye getiren olayları öğrenmemizden sonra vaka zamanına dönerek İsmail'in ve ailesinin esaret hali anlatılır. Romanın ilerleyişinde direkt bahsedilmemesine rağmen okuyucu gözünde bir gelecek algısı oluşmaya başlar. Geçmişle beslenen ve vaka zamanı ile devam eden zaman, her okuyucu için farklılaşabilecek bir beklentiye sebebiyet verecektir. Bu tarz geri dönüşler her karakter özelinde bir arka plan oluşturarak, okuyucu adına romanın geleceği için tahminler oluşturabilmesine olanak tanıyacaktır. Okuma kalitesini artırarak okuyucu heyecanını beslemektedir.

Geri dönüşlerin bulunmadığı bir anlatım tarzı benimsendiğinde her bir karakterin geçmişi bilinmediği için geleceği konu ile ilgisiz hale gelme riski bulunacaktır. Okuyucu için bu riskin oluşması halinde oluşan hikayeden bir kopma meydana gelebilir. Bu sebeplidir ki geçmişi kontrol ederek vaka zamanına ulaşan anlatım, okuyucu gözünde ki sanal geleceği oluşturacaktır. Bu unsurlardan herhangi birinin eksikliği tüm roman adına bütünlüğü aksatan bir durum oluşturabilir. Yani roman, şu anı anlatırken geleceğe ulaşmak için geçmişi anlatmaya da mecbur kalır. Roman içerisinde geçmişten alıntılar yapılması veya geçmişe dönük olayların yeniden gün yüzüne çıkarılarak okuyucunun önüne serilmesi son derece tabii bir harekettir.

Bahsedilen geri dönüşler sırasında zaman içinde zaman tekniğinin kullanımı zamansal algıyı geliştirmektedir. Geriye dönütler anlatılırken tekrar bir dönüt yapılması derinliğin artırılması amacını taşır. Vaka zamanını okuyucuya daha berrak

aktarma amacını taşıyan bu dönüt için tekrar bir dönüt yapılarak hem vaka zamanı hem de bu dönütün oluşma şartları okuyucuya tüm ayrıntıları ile aktarılmış olur.

Roman içinde farklı unsurlar bize zamanın ilerleyişi konusunda fikirler kazandırır. Bunlar direkt zaman bilgileri olarak lanse edilmeyen bilgiler olsa dahi hikayenin ilerleyişi sırasında farkedilir unsurlardır. Mevsim geçişleri, gece gündüz kavramlarının sıkça kullanılması bu unsurlara en büyük örnektir. Doğal bir ilerleyiş olmasına karşın hikayenin takip ettiği zamansal süreci hikayenin bir parçası olarak okuyucuya kabul ettirir. Bir yandan romancı, doğanın devinim içinde ilerlediğini göstermektedir.

*...Pencereden süzülen aydınlık gecenin ayışığıydı.*³³³

*...Sultan razı olsa bu kışın Karabağ'da kalır, baharda Diyarbakır'a döneriz.*³³⁴

*...Yağmurlardan sonra bu geniş ovada ot büyümüş, küçük ak çiçekler de açmıştı.*³³⁵

Romanda karakterlerin, özellikle Alemşahbeyim ve oğullarının, yaş olarak ilerlemelerine şahit oluruz. Bu ilerleyiş bize karakterlerin gözünden zamanın devamlılığını kazandırır. Yıllar ya da aylar gibi spesifik bilgileri doğrudan değil dolaylı yollarla elde ederek ilerleyen zamana eşlik etmekteyiz.

Karakterlerin roman içerisindeki yaşlarına yer yer değinilmektedir. Örneğin: verilen yıllar doğrultusunda Sultaneli'nin 1479'da on iki yaşında, Alemşahbeyim'in 1468'de on beş yaşında, İsmail'in ise 1481'de yedi yaşında olduğu bilinmektedir. Daha sonraki bölümlerde bu karakterlerin yaşlarının ilerlemesi ile Sultaneli'nin 1482 yılında on beş yaşında, Alemşahbeyim'in 1481 yılında yirmi sekiz yaşında, İsmail'in ise 1487 yılında on üç yaşında olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Bu ilerleyiş bize tarihsel olarak aktarılmadığından ötürü okuyucu yaşların ilerlemesinin takibiyle anlatıların tarihini öğrenme şansı yakalar. Bu anlatım şekli sayesinde okuyucu hikâye üzerindeki hakimiyetini kendisine sunulması ile değil, zamanlar üzerindeki çıkarımı ile gerçekleştirir.

2.1.5. Mekan

Her maddenin fiziki yapısı gereği uzay üzerinde bir yer kaplar. Kapladıkları alanın koşulları ve şartlarına göre kendini biçimlendirir ve tanımlar. Her edebi eser

³³³ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.11.

³³⁴ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.27.

³³⁵ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.92.

de buna benzer şekilde karakterlerini barındıran ve onlara alan veren bir yapıdadır. Nice hikayelerin geçtiği nice kitap içinde okuyucu kendine bir yer edinmek durumundadır.

Her başarılı kitapta olduğu gibi bizim eserimizde de pek çok mekan kendini gösterir. Mekanların varlığı gerekli olsa da yeterli değildir. Her okuyucu mekanların var olmasının yanı sıra mekanların nasıl bir biçimde olduğunun bilgisini de yazardan talep eder. İçinde bulunduğu mekanın şartlarına göre, karakterlerimizin hikayeleri anlamlı hale gelir.

Hudaferin Köprüsü kitabımızın daha ilk sayfasında bizleri şöyle bir betimleme karşılar:

*Bulutlulara değerek onları yün yumağı gibi söken kaya da, buz gibi soğuktu. Kuzey duvarı çayın kenarından kayanın zirvesine yükseliyordu. Ensiz, uzun penceresi tam yukarıdaydı. Duvarı yosun tutmuştu, pencereden az uzakta taşların arasında otlar aşağıya doğru sarkıyordu. Pencerenin sık demir parmaklığı pas tutmuş, pasın üstünü ise taş kınası örtmüştü. Bu pencereden aşağı bakmak her adamın işi değildi.*³³⁶

Yazar, okuyucuyu karşılarken başımızdan geçecek zorluklara bizi hazırlar. İsmail'in ev sahipliği yapan kalenin soğuk ve haşin şartlarıyla tanıştırır. Esaretin yaşandığı yerin önemi tartışılmazdır ki kitabın benliği ve karakterini oluşturmaktadır. İsmail'in koşturduğu koridorlar ya da annesi Alemşahbeyim'in uzaklara daldığı o mahsen penceresi mekanın şartlarını bilmeksizin baktığımızda son derece normal olarak ve sadece özlem içeren durumlar iken içinde buldukları kalenin soğuk ve amansız şartlarını bilmemiz ile beraber bize bambaşka anlamlar taşımaktadır. Esasında basit bir koşma eyleminin ya da bakışın taşıyamayacağı özlem ve özgürlükten uzaklaşma hissini okuyucuya aktarır.

Bugün pazar.

Bugün beni ilk defa güneşe çıkardılar.

Ve ben ömrümde ilk defa gökyüzünün

Bu kadar benden uzak

Bu kadar mavi

Bu kadar geniş olduğuna şaşarak

Kımıldamadan durdum.

³³⁶ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.9.

*Sonra saygıyla toprağa oturdum,
Dayadım sırtımı duvara.
Bu anda ne düşmek dalgalara,
Bu anda ne kavga, ne hürriyet, ne karım.
Toprak, güneş ve ben...
Bahtiyarım..³³⁷*

Nazım Hikmet RAN

Mekanların tasvir edilme zamanı ve şekli bizi kitabın ilerleme şekline de alıştıırır ve hazırlar. Soğuk tasvirlerle başlayan kitabımız bize adeta der ki :

İçeri girenler, dışarıda bırakın her umudu.³³⁸

Bu zorluklara eşlik etme hissi, bizi romanda sonunda varacağımız Hudaferin Köprüsü'ne hazırlar. Ancak o zaman köprüden geçişin getirdiği özgürlük ve başarmışlık hissi kıymetli olur. Kitabı bütünüyle anlatmak istediğimizde hikayemiz soğuk ve yüksek kayalıklardaki kalede başlayıp Hudaferin Köprüsünde sona ermektedir.

Hudaferin Köprüsü, kitabımızda özgürlüğün simgesi olarak bizlere taşınırken Alemşahbeyim ve oğullarının kaleye hapsedilmeleri esaretin diğer adıdır. Aslında bu kitap mekanlarla iç içe bir şekilde İsmail'in esaretten kurtulup özgürlüğe giden yolunda bizi eşlik etmeye davet eder. Ele aldığımız romanın başlarında İsmail yedi yaşında bir esirken romanın ilerleyen sayfalarında Hudaferin Köprüsü'nden geçer ve padişahlığa giden yol onu beklemektedir.

...Ananın da oğlunun da gözleri kamaştı. Bu ışık güneşten değil, odanın önündeki taş havuzdaki sudan aksediyordu. Onların çıktığı oda tek değildi. Yan yana birçoğu vardı. Hepsinin de kapısı bir taş eyvana açılırdı. Eyvanın üstü de dar şekilde örülmüştü, her odanın önündeki sütunların arası çatık kaşlar gibiydi. Sütunların arasında ki merdivenler havuz olan taş meydana iniyordu. Adeta küçük bir kervansarayı andırıyordu. Meydanı odalar çevrelemişti ama burada çok az insan yaşıyordu. Alemşahbeyim; Sultaneli, İbrahim, İsmail'le buraya sığınmıştı. Bir de onların hizmetçisi Sakine. Bu küçük kervansaray onların hapisanesiydi.³³⁹

Şeklinde başlayan hikayemiz kitabımızın kaleden kurtuldukları bölüme geldiğimizde şu şekilde devam eder:

³³⁷ Memet Fuat, **Nazım Hikmet:Portreler**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.107.

³³⁸ Dante Alighieri, **İlahi Komedy** (Çev., Rekin Teksoy), Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.47.

³³⁹ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.11.

Kale kapılarından içeri girdikten sonra Tebriz halkı evlerin damından, duvarların üstünden Aleşahbeyim'i ve onun evlatlarını götüren arabanın üstüne yılan bu vaktine kadar koruyup sakladıkları gülleri serpiyorlardı. İlerledikçe adamlar evlerden çıkardıkları Tebriz halılarını da döşemelerin üstüne seriyorlardı. İsmail'e öyle geliyordu ki onlar sonbaharın bu güneşli gününde gülün, çiçeğin, tabiatın nadir çimenliklerinde gidiyorlardı. İstiyordu ki bu yol uzasın bu çimenlik bitmesin.³⁴⁰

Bu ilerleyiş bize mekanların tasvirinde de yansımaktadır. Çimenlik bir yol, bir köy yolu adeta bir boşluk nasıl bir kervansaraydan daha güzel, daha mutlu olabilir? Yazarın bu soruya direkt bir cevap vermesine gerek yoktur. Her insanın kalbindeki özgürlük arzusu ve buna ulaştığındaki mutluluğu herkesin içselleştirdiği bir cevaptır. Mekanları anlatan yazar bunları özgürlük ve esaret kavramları ile birleştirmiştir. Bu birleştirme sayesinde artık İsmail'in özgür olduğunu bize söylemesine gerek yoktur çünkü o soğuk, kasvetli, yalnız kervansarayda kalan sadece İsmail değildir. Biz de onunla beraber orada geçirdiğimiz, ürperdiğimiz, korksak bile öne çıktığımız zamanları bu yeşil yolda İsmail ile yürüyerek arkamızda bırakıyoruz. Yazarın bu betimlemeleri sayesinde İsmail'in duygu geçişine ortak oluyoruz. Mekanlar üzerindeki betimlemeleri ile yazarın özellikle belirtmediği bu ayrıntılar, bizim kasvetimiz ve mutluluğumuz haline geliyor.

Roman incelemelerinde mekânlar iç mekânlar ve dış mekânlar olmak üzere ikiye ayrılır. İki mekân tipi de adından da anlaşıldığı üzere bir kale ya da ev içindeki oda gibi örneklendirebileceğimiz yapı içindeki bölümler iç mekânlar olurken vadi, bahçe gibi hane dışında kalan bölümlere dış mekânlar, diyebiliriz.

Kitap boyunca dış mekân ağırlıklı olarak ilerlese de iç mekân örneklerine de rastlarız. Bu iç mekânlar, ağırlıklı olarak Aleşahbeyim ve oğullarının bulunduğu kaledir. Fakat farklı iç mekânlar da bize kitap boyunca eşlik eder. Bazı mekânlarımız hikâyenin parçası ve eşlikçisi olduğu için tanımları ve betimlemeleriyle beraber gelirken bazı mekanlarımız sadece ismen yer bulur. Her ne kadar betimlemeler bize mekân için derinlik katsa da hikâyemizde yer alan bütün mekanlar derinlik kazanmamızı gerektirecek kadar önemli değildir. Bilakis bu betimleme derecesinden bile mekanın önemine dair ipuçları yakalamamız olasıdır.

Daha detaylı betimlenmiş bir mekan, daha uzun zaman geçireceğimiz ya da bizim için diğer mekanlara nazaran daha önemli bir yer olacağı yargısını taşıyabilir.

³⁴⁰ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.200.

Haliyle yazar için dikkat edilmesi gereken bir konu daha ortaya çıkmış olur. Hikayenin ilerleyişi açısından her mekana eşit ölçüde önem verilmemesi gerekliliği doğar. Tarihi bir roman olması noktasıyla tarihi mekânlarda sıklıkla geçen Hudaferin Köprüsü hikayemizde en uzun bahsedilen yer olmamasına rağmen kitabımızın ismini de aldığı yer olarak önem derecesi bakımından en üst sırada yer alacaktır. Bununla birlikte Hudaferin Köprüsü mekan olarak ele aldığımız kitabın devam niteliğinde olan “Çaldıran Döyüşü” romanında da karşımıza çıkmaktadır. Bu örnekten de yola çıkarak bazı mekanların anlatım gereği diğerlerinden daha ön planda olması tabii olacaktır.

Dış mekan olarak ülke, şehir, deniz, köy, dağ, ova gibi birkaç mekan ismi kitapta yer almaktadır. Bunlar: Azerbaycan, Karabağ, Gürcistan, Diyarbakır, Erdebil, Ankara, Tebriz, Horasan, Kirs Dağı, Kızıltepe, Aras Nehri... gibi mekanlardır. Bazen direkt bir isim almayarak Govur arkının yanında ki tepe gibi anlatımlarla farklı bir mekanın referansı olarak karşımıza çıkabilir. Her ne kadar kendi ismi ile anılmıyor olsa dahi tepedeki savaşın gidişatı ve karakterin buradaki taktiksel ilerleyişinin okuyucu tarafına aktarılabilmesi için ilgili bölgenin varlığı önemli bir hal almaktadır.

*Kızıltepe etrafı su dolu çukurla çevrilmiş bir yüksek bir de alçak tepeden ibaret idi ki Moğollar bu küçük kaleyi dağıtıp yerle yeksan etmiştiler...*³⁴¹

*Doğruca bakınca ormanlık tepeler, dağlar görünürdü. Bu ormanların üstünde ise bir zirve vardı. Başı, kristal şekerden yapılmış kafatasına benziyordu. Aşağıya gittikçe karlı oluklar açılıyordu. İşte, aksakallı bu zirve Salavan Dağı idi.*³⁴²

İç mekan olarak saray, kale, ev, kabir, türbe, çadır, taht... sayılabilir.

*Oda uzun tüylü bir halı ile döşenmişti. Duvar dibinde saçaklı, mitekkeler, kalın döşekler koyulmuştu. Duvardaki gömme rafta bakır, çini kaplar dizilmişti.*³⁴³

Mekanlar arasındaki yorum farklılığı, bize mekan sahiplerine dair bilgiler de vermektedir. Aynı tür mekanların farklı yorumlanması kişiler arasındaki farkı göstererek karakterlerin kendilerini buldukları sosyal statüyü bize yansıtmaktadır. Çadır diye genelleyerek söyleyebileceğimiz mekan bir tüccar çadırı veya padişahın çadırı olabilir ya da iki padişahın gücü ve etkisini kaldıkları yer ile belirtmek mümkündür. Sarı Hatun'un oğlu Uzun Hasan'ın çadırında bulunmasıyla Sultan Ebu

³⁴¹ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.21.

³⁴² Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.9.

³⁴³ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.53.

Said'in çadırında bulunması kitapta betimlemeler sayesinde görünüyor ki karakter gözünde farklı anlamlar taşımaktadır. Bu mekan karşılaştırılmaları sayesinde hikaye gidişatındaki sosyal statüler, okuyucu tarafından daha net olarak anlaşılıp okuyucuya da bu iki baskın karakter arasında kendisini konumlandırması olanağı tanınmaktadır.

...Çadır yarı çember şeklinde kurulmuştu, çok büyüktü. Baş tarafta taht koyulmuş, çubuklarla örülüp üstüne keçe çekilmiş, duvarın dibinde yataklar dizilmişti. O, başını eğip içeri girse de yarım kapıdan asılan örtüyü salmamıştı.³⁴⁴

Sarı Hatun, başını eğip çadıra girdi. Bu çadır onun oğlunun çadırına benzemiyordu. Bu ak çadırın dışarıdan görünen kubbesi de direkleri ve çivileri de mescit kubbesi gibi altından idi.³⁴⁵

Mekanların varlığı bazı durumlarda fiziki konumlardan ziyade bize karakterlerin gözündeki duygusal mirasları da aktarmaktadır. Kitabımıza ismini veren ve bütün kitap boyunca varış noktamız olarak belirtebileceğimiz Hudaferin Köprüsü üzerinden İsmail'in geçişi önemli bir an olsa da bu geçişi önemli kılan şey İsmail'den önce atalarının da bu köprüden geçmiş olmasıdır. Bu sayede bu köprü bize fiziki bir engel aşma aracından ziyade Şeyh Haydar'ın nesli adına bir kurtuluş sembolü haline geldiğini gösterir.

Hudaferin Köprü'sü çağlar boyunca pek çok yolcuya hizmet etmiştir. Bu köprü İsmail'in babası ve dedesi dahil olmak üzere binlerce belki on binlerce kişiye hizmet etmiş olsa da İsmail için anlamı çok daha farklıdır. Bu geçişin babası ve dedesinden miras kalan bir kader olarak ele alınabilecekken İsmail tarafından bu köprüye yaklaşıldığında kitabın ismi haline gelebilecek bir öneme ulaşmaktadır. Mekanlar ve karakterler arasında yapılan bu anlaşma kitabın anlamsal olarak etkisini artıracaktır. Köprü'nün geçişi pek çokları için bir devam hali iken İsmail için yeni bir başlangıç anlamı taşıdığını, söyleyebiliriz.

2.1.6. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Bakış açısı hayatta karşılaşılan zorluklara, zamana, canlılara vb. durumlara karşı insanın gösterdiği tavidir. Bakış açısı kişiden kişiye göre farklı anlamlar kazanır. Örneğin yağmur yağarken sıcacık evinin penceresinden yağmuru seyreden birinin gördüğü ve hissettikleriyle yağmurun altında ıslanırken yağmuru seyreden kişinin hisleri aynı doğrultuda değildir. Evinde yağmuru seyreden kişi huzur bulurken yağmurun altında kalan kişi yağmuru bir zorluk veya engel olarak görür.

³⁴⁴ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.15.

³⁴⁵ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.22.

Anlatının iki farklı ögesi bulunmaktadır: yazan kişi ve anlatan kişi. Yazan kişi metni şekillendirendir. Yazanın ve anlatanın çoğu zaman aynı kişi olarak görünmesi ise yanlış bir yönlendirmedir. Aslında yazan kişi olayı bize anlatmakla aracı olarak görülür. Yazan somut, anlatan soyuttur. Metni okuyan kişi bütün olayları anlatıcı kişinin yardımları doğrultusunda hayal edebilmektedir. Bu sebeple anlatan kişi, bir edebi metnin en başında gelen unsurdur. Anlatıcı kişi olmadan masal hikaye veya romanı anlamak, şekillendirmek ya da metnin içindeki karakterleri tanımak, olayın nerede ve ne zaman gerçekleştiğini öğrenmek mümkün değildir.

Genellikle üç bakış açısı doğrultusunda romanlar aydınlığa kavuşmaktadır. Bunlar: Hâkim bakış açısı, kahraman bakış açısı ve gözlemci bakış açısıdır.

Kahraman bakış açısında anlatıcı kahramanların içinden çıkıp kendi duygu ve düşüncelerini ön planda tutarken gözlemci bakış açısı ise tarafsızlığını korur. Bütün olayları gördüğü gibi anlatır ve okuyucu tarafından varlığı hissedilmez. Kendi düşünceleriyle okuyucuyu etkileme çabası yoktur.

İncelemekte olduğumuz “Hudaferin Köprüsü” romanında işlenmiş olan hâkim bakış açısıdır. Yazar, tarihi karakterlerin ve olayların okuyucu tarafından da gözlemlenmesini sağlamaktadır. Anlatıcı kişi olarak üçüncü tekil kişili anlatım tercih edilmektedir. Yazar, karakterlerin iç dünyalarına dair ayrıntılar vermesiyle okuyucunun gönlünü fetheder. Karakter ve okuyucu arasındaki bağı kuvvetlendirmek adına karakterlerin ruhsal özelliklerinin verilmesi okuyucunun romana daha hakim olmasına katkıda bulunur.

“Hudaferin Köprüsü” romanında sahip olunan hâkim bakış açısı için rastgele sayfalardan seçilen ‘bakış açısı’ örnekleri şu şekildedir:

*...Bizden her zaman şüphelenirler, korkarlar ki hükümdar olmak düşüncesindeyiz, diye. Ben de şimdi bunu düşünürdüm. Ama şunu bilmiyorlar ki biz hükümdarız. Kendi gerçek düşüncemizin hükümdarı...*³⁴⁶

*...Onların kendi dertleri de sazın havasına benziyordu. Dert, gam, elem vardı ama onu yüksek sesle, herkesin anladığı dilde söyleyen yoktu. Belki de öyle olmalıydı.*³⁴⁷

*— Senin sıcaklığına geldim. Sandım ki üşüyen yüreğimi ısıtacaksın ama ne kadar da soğukmuşsun anne.*³⁴⁸

³⁴⁶ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.89.

³⁴⁷ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.111.

³⁴⁸ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.201.

Buradan onu hiçbir kuvvet kurtaramazdı.<<Namert dünya, beni böyle namertlikle öldürürsün, nasılsa senin yanına kalmaz.>> Bu sözler onun sayıklamaları idi. Bilirdi ki ülkede bir kişi dahi onun taraftarı değil. Hepsi ondan nefret ediyordu...³⁴⁹

2.2. “HUDAFERİN KÖPRÜSÜ” ROMANININ TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

“Hudaferin Köprüsü” romanına bağlı olarak olayların “esaret, bağlılık, ihanet ve namus” temaları etrafında örüldüğü gözlemlenmiştir.

2.2.1. Esaret

Kemal Tahirin de dediği gibi:

Anadolu insanının hürlüğünün hiç aşınmayan iki ana kaynağı vardır: Çile çekme gücü, azla yetinebilme alışkanlığı. Bu iki zenginliği, hiç bir kumarcı, hiç bir oyunda kaybedemez. Geleceğimizin umudu bu iki zenginliğe bağlıdır. Bunlardan başka her şey palavradır bu toprakda ...³⁵⁰

Romana hakim olan esaret teması, genel hatlarıyla Alemşahbeyim ve oğullarının kaleye hapsedilmesini konu edinmektedir. İçinde buldukları dönem göz önüne alındığında Uzun Hasan’dan sonra tahta Sultan Yakup geçer. Taht, beraberinde gücü getirir ve bu gücün hükümdara yaptırılmayacağı şey yoktur. Nice savaşlar, nice katliamlar ve nice acımasızlıklar bu güç dahilinde yapılır. Kişinin arkasında duran o yüce makam, tahtıdır. Gücün farkına varan her hükümdar, onu elinde tutabilmek için etrafında tehdit unsuru oluşturan ne varsa yok etme odaklıdır.

Sultan Yakup’a göre gerek Şeyh Haydar gerekse onun evlatları taht için büyük bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Roman içerisinde Şeyh Haydar’ın amacı Şii mezhebini yaymak, bu uğurda kaybettiği babasının intikamını almaktır. Taht, onun ilgi alanı değildir. Buna rağmen Sultan Yakup, Şeyh Haydar’ın babasının intikamı için Şirvanşahi’na savaş açtığını duyunca onun taht peşinde koştuğunu düşünerek ölmesini ister. Şeyh Haydar, onun için güçlü bir rakiptir ve ölmesinden başka çare yoktur.

Kardeşi Alemşahbeyim’in, eşi Şeyh Haydar için ağladığını görünce sarf ettiği şu sözler onun yaptıklarından pişmanlık duymadığının, arkasına sığındığı düşüncelerin kanıtıdır:

³⁴⁹ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.367.

³⁵⁰ Hulusi Dosdoğru, **Kemal Tahir Yaşamı ve Yapıtları**, Tel Yay., İstanbul, 1974, s.193.

— *Sen benim ana ayrı olsa da babamız bir bacımsın. Kaç yüz adam diyorsun boynunu vurdurayım. Bütün ülkede kırk gün taziye meclisleri düzenlerim, matem ilan ederim. Ama kardeşim anla. Bu sufi salik tahtıma göz dikmişti. Asker topluyordu, talim ediyordu. Efşan, Kaçar, Varsak tayfalarını benim üstüme gönderecekti.*

*Ben geç davransam sen bir gün kocanla benim matemimi tutmak hakkında konuşacaktın. O zaman kardeşini okşayıp ağlayacaktın, şimdi kocana ağlıyorsun.*³⁵¹

Şeyh Haydar'ın ölümünden sonra onun oğulları da babalarının intikamını Sultan Yakup'tan alabilir, onlar da tahtın varisleridir. Bu sebeple Sultan Yakup, onların da öldürülmesinden yanadır fakat Alemşahbeyim'in oğulları için yalvarışları üzerine Sultan Yakup onların kaleye hapsedilmesi emrini verir. Kalede onları koruyan askerler, yardımcıları Sakine, Alemşahbeyim ve oğullarından başka kimse yoktur. Başka birinin kaleye girmesi de yasaktır.

Romanın başlangıcında Alemşahbeyim ve İsmail, kalenin duvarından memleketlerine bakmaktadır. İsmail adını çok duyduğu fakat göremediği o yerlerin hayalini kurmakta Alemşahbeyim ise memleket hasretiyle yanmaktadır. Kitabın başlangıcının bu şekilde olması romana en hakim tema olarak esareti bize çağrıştırmıştır.

Esaret beraberinde yalnızlık duygusunu da getirir. Bir adamın yıllarca zindana hapsedilmesi; o kişiyi yalnızlığıyla baş başa bırakmak, toplumdan soyutmak demektir. Kişi ötekileştirildikçe, toplumdan uzak kaldıkça güçsüzleşir. Sevinçleri, hüznüleri ve umutları da gün geçtikçe onu terk eder. Alemşahbeyim ve oğulları için durum böyle değildir. Onlar yalnız kaldıkça birbirlerine daha sıkı bağlanır. Toplumdan soyutlanmış olmaları onlar için umutsuzluk değildir. Sultaneli'nin gecelerce kitap okuması, şeyhlik hakkında bilgi sahibi olması ve kendini babasından sonra gelen şeyh ilan etmesi bir gün o kaleden çıkacağına dair umudunun kırıntılarıdır.

İsmail, kaleye hapsedildiği süre zarfında henüz çocuktur. Çocuk olmasına karşın etrafında olup bitenleri kolayca kavrar. İsmail'in hayatını konu alan kitabımız, İsmail'in tahta çıkana kadar yaşadığı esaretleri de konu almaktadır. Şeyh Haydar'ın müritleri sayesinde kaleden kurtulmayı başarsalar da İsmail için esaret hayatı bitmez. Çok geçmeden ailesini kaybeden İsmail, tüm ülkede aranan isim olmuştur. Onu

³⁵¹ Kerimzade, (Çev., Özkurt), s.75.

bulup başını getirene ödül verilecektir. Hâl böyle olunca olgunlaşana kadar gözlerden irak saklanmak durumundadır. İsmail'i Şah yapan esarettir, olgunlaşıp tahta çıkmasını sağlayan çektiği sıkıntılardır.

Esaret ve özgürlük birbirine zıt kavramlar olarak bilinmektedir. İkisinin aynı anda yaşanması olası değildir. Esir olan bireyler özgürlüğü içlerinde yaşar. Bu bir evin odasında, bir kalenin penceresinde ya da bir ülkede fark etmeksizin bireyin benliğini sarar. İnsan psikolojisini olumsuz yönde etkileyen bir durumdur. Esaret hayatı yaşayan birey, etrafındaki güzellikleri görmekten yoksundur. Özgürlük hayali, umudunu kaybedinceye kadar bireyin dört bir yanını sarar.

Roman içerisinde esaret hayatı yaşayan bir diğer isim ise Sakine'dir. O, diğerlerinden farklı olarak esaret ve özgürlük kavramlarını benliğinde aynı anda barındırmaktadır. Önceleri Gürcistan'da yaşayan Sakine, pazarda satılarak Şeyh Haydar'ın evine gelir. Akabinde Alemşahbeyim ve oğullarıyla kaleye hapsedilir.

Esaret içinde esaret yaşarken onun tek dayanak noktası elindeki sazıdır. Sözleri olmayan makamlardan saz çalar. Esaret hayatını Sakine değil, çaldığı saz anlatır. Öte yandan Şeyh Haydar ve ailesine ona iyi davrandıkları için duacıdır. Ailesini kaybetmiş olsa da Alemşahbeyim ve oğulları onun ikinci ailesi olmuştur. Esaret içinde yaşadığı özgürlük hayatı ise onları bırakmak istememesinden kaynaklıdır. Şeyh Haydar, Sakine'ye ailesini bulup yanlarına geri götüreceğine dair söz verdiğinde Sakine, ben zaten ailemin yanındayım, der. İçinde bulunduğu şartlar ne olursa olsun bir yanı esir, bir yanı özgürdür. Alemşahbeyim, Sultaneli ve İbrahim hayatını kaybettikten sonra da Sakine'nin düşündüğü tek şey İsmail'dir. İsmail, herkesten kaçarken Sakine onu arar, koruyup kollamak ister. Bu uğurda sokak sokak gezer, insanların gözünde aklını yitirmiş bir kadındır.

Esaret hayatı yaşayan roman kişilerinden bir diğeri ise Rüstem Mirza'dır. Diğerlerine nazaran onun esaret hayatı daha kısa sürmüştür. Sultan Yakup'tan sonra yerine oğlu Baysungur geçer ve yine aynı sebeple tahta hak iddia etmesini önlemek adına Rüstem Mirza, Elince Kalesi'ne hapsedilir.

Bir karşılaştırma yaptığımız zaman Rüstem Mirza esaret hayatını hırslanarak geçirir. Memleket özlemini onda görmek güçtür, onun tek isteği hapisten kurtulup tahta oturmaktır. Tüm bu esirlerin kurtulmasının birbirine bağlantılı olaylarla gerçekleşmiş olması da dikkatimizi çeken bir unsurdur. Rüstem Mirza'nın hapsediği yerde, yaşlı bir adam daha vardır. Hükümdarlar gelmiş, geçmiş ve o, hapiste unutulmuştur. Ölmeye yüz tutmuş bu adam için artık özgürlük bir hayal

olmaktan çıkmıştır. O, kendini ölüp hakka ulaştığı zaman özgür sayacaktır. Ögürlük konusunda Rüstem Mirza ve bu adam arasındaki düşünceler oldukça farklıdır.

2.2.2. Bağlılık

Bağlılık yani sadık olma hissiyatı, insana bahşedilmiş en güzel duygulardan biridir. Bu duygu sayesinde kişiler arasındaki dostluk ilişkilerinin temeli sağlam adımlarla atılır. Sadık olmak beraberinde güven duygusunu da getirir. Bireyler arasında bu güven ortamı sağlandıktan sonra güçlü ilişkiler, karakteri sağlam bireyler meydana gelir.

“Hudaferin Köprüsü” romanında İsmail’in hayatı ve aile ilişkileri anlatılırken yazar, okuyucuyu kaos ortamının içine sürükler. İnsanların hırsları o kadar ön plandadır ki genel olarak bireyler kendi çıkarları doğrultusunda hareket eder. Fakat Hüseyin Bey, Dede Bey gibi Şeyh Haydar’ın yakın adamları okuyucunun içinde umut ışığını canlı tutan karakterler olmuştur.

Özellikle Hüseyin Bey, roman içerisinde Şeyh Haydar’ın en yakın dostudur. Karşılaştırma yapacak olursak “Karlı Aşırım” romanındaki Abbagulu Bey ve Halil karakterlerine benzerlik göstermektedirler. Bu karakterler yaşadıkları dönem gereği birbirlerinden farklı tutumlarda olsalar da farklı görüşlere ve dinlere mensup olmalarına rağmen ortak paydaları birbirlerine sadık olmalarıdır. Her ne yaşanırsa yaşansın onları birbirlerine kenetleyen bağlılık duygularıdır.

Şeyh Haydar, babasından ona kalan Şii mezhebi için savaşmakta ve Hüseyin Bey, Dede Bey gibi adamlar da ona biat edip onun yanında yer almaktadır. Bu noktada karakterlerin sadece birbirlerine olan bağlılığı değil dinlerine olan bağlılıkları da söz konusudur.

Şeyh Haydar, gizliden gizliye silah alıp yığıldığı zaman da askerlere talim yaptırdığı zaman da sırlarını sadece Hüseyin Bey’le paylaşır. Akabinde kan kardeşi olmaları da bağlılıklarını güçlendirir. Kan, ilk etapta savaşı ve acıyı sembolize ederken Şeyh Haydar ve Hüseyin Bey arasında bağlılığın sembolüdür. Bundan da ileride Şeyh Haydar, çocuklarını Hüseyin Bey’e emanet etmiştir. Onu oğullarının lalası olarak seçer ve Hüseyin Lala Bey, Şeyh Haydar’ın ölümünden sonra kendi hayatından fedakarlık yaparak Şeyh Haydar’ın oğulları için mücadele verir.

Gerek “Hudaferin Köprüsü” gerekse “Çaldıran Döyüşü” romanında Hüseyin Lala Bey, şartlar ne olursa olsun Şeyh Haydar’ın oğullarına karşı bağlılığı sürdürmektedir. Şeyh Haydar’ın neslinden geriye sadece İsmail kaldığında Hüseyin

Lala Bey'in ona gözü gibi baktığını görmekteyiz. İsmail, ülkenin dört bir yanında aranırken onu saklayan, onu herkesten uzak bir yerde yetiştiren kişi yine Hüseyin Lala Bey olacaktır.

Ebih Sultan gibi acımasız bir adamın elinden Hüseyin Lala Bey'in kendi ailesi kurtulamaz. Hüseyin Lala Bey, bir gün olsun ailesinin acısını dillendirmez, içinde yaşar ve İsmail'in selameti için kendinden defalarca ödün verir. Bu noktada Hüseyin Lala Bey'i "Hudaferin Köprüsü" ve "Çaldıran Döyüşü" romanlarında bir almak daha doğru olacaktır.

"Hudaferin Köprüsü" romanında Şeyh Haydar'a ve dolayısıyla İsmail'e bağlılığıyla tanıdığımız Hüseyin Lala Bey ve Dede Bey; Alemşahbeyim ve oğullarının kaleden kurtarılmasında da İsmail'in olgunlaşip tahta çıkmasına da önyak olan isimlerdir. Onların korumacı tavrı olmazsa İsmail'in güzel günleri görebilme şansı çok düşüktür. Bu bağlılığının sonucunda Hüseyin Lala Bey'i "Çaldıran Döyüşü" romanında Şah İsmail'in en yakın adamı olarak görmekteyiz. Hiç tecrübesi olmamasına rağmen sarayda üst mertebede bir göreve getirilmiştir. Onun istediği şan, şöhret değildir. Onun tek isteği: Şah İsmail'in iyi olmasıdır. Fakat Şah İsmail, olgunlaştıkça Hüseyin Lala Bey'in sözünü dinlemez olur hatta romanın ilerleyen sayfalarında Hüseyin Lala Bey'in yaşlılığından ötürü yaptığı ufak hatalar yüzünden Şah İsmail'in gözünden düştüğüne şahitlik etmekteyiz. Sarayda getirildiği görevin elinden alındığı zaman bile Hüseyin Lala Bey, "Şah İsmail'den gelecek her şeye razıyım." der. Hiçbir zaman ondan vazgeçmez.

Şah İsmail'in selameti açısından Hüseyin Lala Bey'in çalışmaları sınırsızdır. Her iki romanda da yer alan Hızır karakterini Şah İsmail'e olan benzerlikleriyle tanımaktayız. İsmail'in zarar görebilme ihtimali olan yerlere Hüseyin Lala Bey Şah İsmail'i değil Hızır'ı yollar. Bu noktada Hızır'ın da Şah İsmail'e olan bağlılığı gözden kaçmaz. İkisinin aynı anda farklı yerlerde yer almaları ve Hızır'ı görenlerin onu Şah İsmail zannetmesi, İsmail'i insanların gözünde yüceltir, onda ilahi bir güç olduğu hususundaki efsanelerin dilden dile dolaşmasını sağlar.

Olay örgüsünde çok fazla yer kaplamasa da İsmail için idam edilen Ahmet Kakuli'nin de değer yargılarına önem verdiği aşikardır. İsmail'in arandığı dönemde Hüseyin Lala Bey'in kısa süreliğine İsmail'i ona emanet etmesinden sonra Ahmet Kakuli'yi meydanda cellatın yanında görmekteyiz. İsmail'in yerini söylediği an ölümden kurtulacağını bildiği halde ihanet etmeyi kendi karakterine yediremez ve gururuyla hayatını kaybeder.

Hüseyin Lala Bey, Dede Bey, Hızır ve Ahmet Kakuli dışında bağlılık konusunda öne çıkan karakterlerimizden biri şüphesiz ki Kaçak Murat'tır. Kaçak Muratı da "Hudaferin Köprüsü" ve "Çaldıran Döyüşü" romanlarında bir ele almak daha doğru olacaktır.

Onun için ekmek kadar kutsal başka bir şey yoktur. Biriyle aynı sofraya oturup bir ekmeği beraber yerse o kişi artık onun yoldaşdır. Ona asla ihanet etmez ve zarar vermez. "Hudaferin Köprüsü" romanında Ebih Sultan ile Kaçak Murat'ın birlikte ekmek bölüşüp yediğine şahitlik etmekteyiz. Kaçak Murat'ın bunu yaparken Ebih Sultan'ın nasıl bir karakter olduğuna dair bilgisi yoktur. Sonraları onun kötülüklerini öğrense dahi Ebih Sultan'ı sırtından vurma taraftarı değildir.

Ebih Sultan'ın Şah İsmail'e karşı yaptığı kötülükler dayanamayan Kaçak Murat, onu kendi elleriyle Şah İsmail'e teslim eder. Yaptığı bu hareket birlikte ekmek yediği adama ihanet değildir aksine ekmeğe duyduğu saygıdır. Şah İsmail uğruna savaşta vurulunca öldü sanılıp mezara defnedilen Kaçak Murat, "Çaldıran Döyüşü" romanında yeniden bizlerledir. Mezardan çıkıp kendini toplar ve Şah İsmail'e olan bağlılığına kaldığı yerden devam eder.

2.2.3. İhanet

Türk Dil Kurumuna göre ihanet kelimesi: *Hıyanet, hainlik ve gerektiğinde yardımda bulunmama, bir kimsenin güvenini yok etme.*³⁵² anlamlarına gelen Arapça kökenli kelimedir. Bu noktadan hareketle bireylerin birbirine sadık olmaması sonucunda ihanetin meydana geldiği söylenebilir. Bağlılık ve ihanet birlerine zıt kavramlardır.

Bireylerin ikiyüzlü tavırları, çıkarları ve hırsları doğrultusunda ihanet, aslında karşı tarafa değil, kişinin kendi karakterine yaptığı bir tutumdur. Gerek tarihte gerek günlük hayatta bunun pek çok örneğini görmekteyiz. Hepsi de aynı ortak payda da buluşmaktadır: kişinin hırsları. Doğurduğu ve doğuracağı kötü sonuçları göz önünde bulundurmaksızın insanların birbirine karşı takındığı bu tavır, değer yargılarını yıkan ve olumsuz yönde etkileyen bir tavidir.

"Hudaferin Köprüsü" romanında yaptığı ihanetlerle ön plana çıkacak kişi hiç şüphesiz Ebih Sultan'dır. Nerede el üstünde tutulacaksa, özgürce hareket edebilecekse Ebih Sultan oradadır. Hüseyin Lala Bey karakterinin zıttıdır. Biri

³⁵² İhanet, Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C4%B0HANET (15.02.2019).

bağlılığa ve değer yargılarına son derece önem verirken diğeri bağlılıktan ve değer yargılarından son derece yoksundur. Ebih Sultan karakterinin, “Karlı Aşırım” romanından Gemlo; “Çaldıran Döyüşü” romanından Kara Vezir karakterleri ile büyük benzerlikler taşıdığını tespit etmekteyiz. Roman kişilerinin bu üç karakterden korkmaları son derece tabiidir.

Gemlo; eline yetki verildikçe hırslanan, doyumsuzluğa ulaşip daha fazlasını isteyen ve bu uğurda karşısına kim çıkarsa çıksın öldürmekten korkmayacak bir karakterdir. Aynı şekilde Kara Vezir de hükümdarın arkasından çevirdiği oyunlarla karşımıza çıkar. Onun kestiği başların hesabını soran kimse yoktur. Ebih Sultan’da da benzeri özellikleri görmekteyiz. Birçok hükümdarı kurduğu oyunlar sayesinde tahta çıkarırken yine aynı oyunları yüzünden hükümdarların hayatına mal olmuşluğu vardır. Buna verilebilecek en iyi örnek: Rüstem Mirza’dır.

Rüstem Mirza, taht için tehdit unsuru oluşturmasından dolayı Elince Kalesi’ne hapsedilir. Ebih Sultan, yaşadığı sarayda gözden düştüğünü ve yerini başkasının doldurduğunu anlayınca saraydan kaçarak Rüstem Mirza’yı kaleden kurtarır ve onun başına taç koymayı güç de olsa başarır. Başardıktan sonra eski görkemli ve rahat günlerine dönen Ebih Sultan’ın karşısına çok geçmeden Şehzade Ahmet çıkar. Şehzade Ahmet de Rüstem Mirza gibi tahtın varisidir ve ondan daha güçlü olmasından ötürü Ebih Sultan taraf değiştirir.

Kasım Bey ile oynadığı oyunla savaşta Rüstem Mirza’nın yanında yer alıyormuş gibi davranıp Rüstem Mirza’nın başını keser ve Şehzade Ahmet’in huzuruna getirir. Şehzade Ahmet’ten istediği ilgiyi göremeyince de düşman oldukları halde Ferruh Yasar’a sığınır. Kurnazlığıyla Ferruh Yasar’ın da aklını çelen Ebih Sultan çok geçmeden Şehzade Ahmet’in de ölümüne sebebiyet verir. Şehzade Ahmet, uykusunda sırtından hançerlenerek hayatını kaybeder.

Ebih Sultan’ın ihanetleri bunlarla sınırlı değildir. Romanın başından sonuna kadar küçük ya da büyük fark etmeksizin kişilerin arkasından iş çevirir ve olayları kendi isteğine göre düzenlemeye çalışır. Bu tutumu yüzünden pek çok kez ölümden dönse de en sonunda “Hudaferin Köprüsü” romanında İsmail tarafından camii minaresinden atılarak hayatını kaybeder.

Ebih Sultan kadar önem arz etmese de Sultan Yakup’un ölümünde de ihanet olayı vardır. Sultan Yakup’un annesi Selçukşahbeyim, Karabağ güzelinden hoşlanmaz ve oğlunun bu kızla evlenmesini istemez. Düğün günü gelip çattığında kızın kadehine zehir doldurur. Amacı kızı öldürmekken işler istediği gibi gitmez ve o

kadehi içen kişi Sultan Yakup olur. Vaka bir annenin oğluna yaptığı ihanetle son bulur.

Öte yandan romanda ihanet yolunda ilerleyen kişilerin, oynadıkları oyunların geç de olsa onlara geri döndüğünü görmekteyiz. Yakup, tahta çıkabilmek için kardeşini öldürmüş ve “Sultan Yakup” olmuştur. Ölümleri farklı olsa da Ebih Sultan’la benzer bir son yaşamaları, okuyucu için kötülüğün kaybedeceğinin kanıtı mahiyetindedir.

2.2.4. Namus

Türklerin yaşamında kadının yeri her zaman ayrı tutulmuştur. Gelenek ve göreneklere değer veren bir yaşayış biçimi ele alındığı zaman kadın ve namus yan yana gelen iki kavram olarak bizleri karşılar. Vaka zamanı içerisinde, Uzun Hasan devrinde kadın önemli bir noktadadır. Padişah kadar olmasa da ülke hakkında söz sahibidir. Bu duruma Sara Hatun’un, oğlu Uzun Hasan adına Fatih Sultan Mehmet’in yanına görüşmeye gitmesi örneği verilebilir.

Romanda Sara Hatun ile namus kavramının ön plana çıktığını görmekteyiz. Sara Hatun’un üç gelini vardır. Bu üç gelininin de teker teker yanlarına gider, taşının içinde zehir olan yüzükleri gelinlerine emanet eder. Yüzükleri gelinlerine vermesinin amacı: yaşadıkları dönemde savaşların çok olması sebebiyle oğlu Uzun Hasan’ın başına bir şey gelmesi durumunda herhangi biri Uzun Hasan’ın haremine ulaşmadan gelinlerinin hayata gözlerini yummasını ister.

Yüzükler nesilden nesile aktarılır ve bu yüzüğü içmek Uzun Hasan’ın kızı Alemşahbeyim’e kismet olur. Ebih Sultan, yıllardır içten içe Alemşahbeyim’i istese de Alemşahbeyim Şeyh Haydar’la evlenir. Sultaneli’nin öldürülmesinin akabinde Şeyh Haydar’ın tüm ailesini yok etmek isteyen Ebih Sultan saraya geldiğinde Alemşahbeyim’i yatak odasında bulur. Alemşahbeyim’e ulaşmasını engellemek isteyen Sakine’yi ise iterek askerlerin önüne yem olarak atar. Onun gözünde bu kadının hiçbir değeri yoktur.

Alemşahbeyim, gerek yetiştirilmesinden gerek karakterinden ötürü namusunu sahip olduğu her şeyden üstün tutmaktadır. Ebih Sultan’dan kurtuluşunun olmadığını anladığı an çaresizce ne yapacağını ararken elindeki yüzüğü fark eder. Bir an bile tereddüt etmeden yüzükteki taşı kaldırır ve zehri içer. Ebih Sultan yatağa doğru yaklaştığında yatakta sırt üstü uzanan Alemşahbeyim’in cansız bedeniyle karşı karşıya kalır.

“Çaldıran Döyüşü” romanında işlenen kadın ve namus konusuna Şah İsmail’in büyük önem verdiğini görmekteyiz. Devrindeki her hükümdarın haremindedir sayısızca güzel kadın bulunurken Şah İsmail’in bir haremi yoktur. Hükümdarların geneli savaşı kazandıktan sonra askerleriyle birlikte kaybeden tarafın haremine girerken Şah İsmail, ne askerlerin hareme girmesine müsaade eder ne de kendi bir başkasının haremine girer.

Hüseyin Baykara’nın elçisiyle birlikte gelen, mecliste dans eden kadına bile Şah İsmail bakmaktan çekinir, sinirlenerek meclisi terk eder. Buna benzer bir diğer örnek de Şah İsmail’in Şeybani Han ile yaptığı savaşı kazandığı zaman Şeybani’nin hareminden Hanzadebeyim Hatun’u huzuruna çağırmasıdır. Kadın, Şah İsmail’in huzuruna gittiğinde Taclıbeyim ve Şah İsmail’in yan yana oturduğunu görür. Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur ki: İsmail kadına bir şey sorarken onun yüzüne bakarak değil de eşi Taclıbeyim’in yüzüne bakarak konuşur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“ÇALDIRAN DÖYÜŞÜ” ROMANININ YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

3.1.“ÇALDIRAN DÖYÜŞÜ” ROMANININ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde Ferman Kerimzade’nin “Çaldıran Döyüşü” romanının yapı bakımından incelemesi yapılmıştır. Sırasıyla olay örgüsü, romanın muhtevası, şahıs kadrosu, zaman, mekan, bakış açısı ve anlatıcı başlıklarına yer verilmiştir.

Olay örgüsündeki önemli olaylar, romandaki bölüm numaralarıyla birlikte maddeler halinde verilmiştir. Romanın muhtevası üzerine yapılan herhangi bir çalışma olmadığı için muhteva, özellikle uzun tutulmuştur. Şahıs kadrosu kendi içerisinde “başkişi, norm karakter, kart karakter ve fon karakter” şeklindeki alt başlıklarda incelenmiştir. Zaman, mekan, bakış açısı ve anlatıcı başlıklarında ise yapılan alıntılarla romanın genel akışı hakkında bilgi verilmiştir.

3.1.1. Olay Örgüsü

“Çaldıran Döyüşü”nde olay örgüsü, gerek zamanda geriye dönüşlerle zenginleştirilip gerekse bahsi geçen olaylar numaralandırılarak prolog³⁵³ bölümüyle birlikte toplamda otuz beş bölümden meydana gelmektedir. Bölümlerdeki önemli olaylar sırasıyla şu şekildedir:

Prolog

- Kaçak Murat’ın kendi mezarında gözlerini açması ve oradan kurtulması.
- Başboş bir at bulup atın sırtında kendinden geçmesi.

1.Bölüm

- Şah İsmail’in kazandığı zaferlerden sonra hükümdarlığını ilan etmesi.
- Elvend Mirze ve Murat Mirze’nin ülke topraklarını aralarında paylaşması.
- Şah İsmail’in adına sikke kesilmesi.
- Hüseyin Lala Bey, Dede Bey ve Necmeddin Gilani gibi Şeyh Haydar’ın yakın dostlarına sarayda komutanlık, vezirlik gibi önemli görevlerin verilmesi.
- Şah İsmail adına Tebriz’in Nasriyye Mescidi’nde hutbe okunması.
- Mescitte her bir ağızdan “Muhammeden Resulullah, Aliyyen Veliyullah” sözlerinin tekrar edilmesi.
- Bu sözleri tekrar etmeyen Sünni bir adamın Şii mezhebinden olan komşusu tarafından bıçaklanması.
- Necmeddin Gilani’nin on ikinci imam olarak Şah İsmail’in adını söylemesi.

2.Bölüm

- Şah İsmail ile Murat Mirze’nin muharebeleri.
- Sultan Bayezid’in Murat Mirze’ye askeri yardımda bulunması ve bu sebeple Murad Mirze’nin askerlerinin sayıca üstün olması.
- Sultan Mahmut’un tahta geçebilmek için babası Şirvan şahı Kazı Bey’i öldürmesi.
- Kazı Bey’in ölümünün üzerine kardeşi İbrahim’in Şirvan’a gelmesi ve ailelerinin düşman olduklarını bildiği halde Sultan Mahmut’un kaçıp Şah İsmail’e sığınması.
- Yapılan muharebede Murat Mirza’nın yenileceğini anlayıp savaş meydanından kaçması.
- Taclıbeyim Hatun’un kardeşinin yanında olması gerekirken Şah İsmail’in tarafını tutması.
- Şah İsmail ve Taclıbeyim Hatun’un yakınlaşması.

³⁵³ Ön deyiş, bir eserde asıl konu olarak ele alınan olaylardan önce, geçmiş birtakım başka olguları anlatan ilk bölüm.

3.Bölüm

- Şah İsmail ve Taclıbeyim Hatun için düğün hazırlıklarının başlatılması.

4.Bölüm

- Gülistan Kalesi'nin Şirvanşah İbrahim tarafından tutulması.
- Kalede açlık ve hastalıktan ötürü insanların hayatını kaybetmesi.
- Pazara satış yapmak için gelen Hintli bir tüccarın hayatını kaybetmesi ve kardeşinin kendi adetlerine göre cenaze töreni yapabilmek için Sultan Mahmut'tan izin istemesi.
- Sultan Mahmut'un yüklü bir ücret karşılığında yapılacak olan cenaze törenine müsaade etmesi.
- Sultan Mahmut'un yaptığı aç gözlülüklere tahammül edemeyen Kara Bey'in, Sultan Mahmut'a suikast düzenlemesi.

5.Bölüm

- Kaçak Murat'ın kendine gelip yeniden ortaya çıkması ve Dede Bey'in oğlu Mustafa ile rast gelmesi.
- Mustafa'nın Kaçak Murat'ı İsmail'in düğününe götürmeye ikna etmesi.
- Şah İsmail'in düğününe özel dokunan değerli halının sergilenmesi, halıya "Şeyh Safi³⁵⁴" adının verilmesi.
- Kurbanı'nın sarayda "aşıkların başı" ilan edilmesi.
- Şah İsmail'in eşi Taclıbeyim Hatun'a düğün gecesi kendi yazdığı şiiri okuması.

6.Bölüm

- Fatih Sultan Mehmet'in ölümünden sonra tahta Sultan Bayezid'in geçmesi.
- Sultan Bayezid ile kardeşi Cem Sultan arasında yapılan muharebe.
- Cem Sultan'ın Mekke ziyaretine gitmesi ve Avrupa'da esir düşmesi.
- Şah İsmail'in kazandığı zaferlerin Sultan Beyzat'ın kulağına gitmesi, Bayezid'in bu durumdan pek hoşnut olmaması.

7. Bölüm

- Şah İsmail'in tek başına kaplan avına çıkması.
- Hüseyin Baykara'nın Şah İsmail'e elçi göndermesi.
- Nizami'nin Hamsesinin, Ali Şir Nevai tarafından Şah İsmail'e hediye olarak gönderilmesi.
- Şah İsmail'in Kerbela Çölü'ne gitmesi, Kerbela olayında şehit edilenlerin ve akrabalarının kabirlerini ziyaret etmesi.

³⁵⁴ Viktorya-Albert Müzesi'nde sergilenmektedir. bkz: Mustafa Yıldırım, "Dünya Müzelerindeki Azerbaycan Halılarından Bazı Örnekler", ss.91-113.

- Hür'ün kabrini açtırması, aradan yıllar geçmiş olmasına rağmen içinde zarar görmeden yatan cansız bir bedenin bulunması.
- Kerbela ziyaretgahı yapılması için İsmail'in emir vermesi ve yıllar sonra bile bu ziyaretgahın uğrak bir mekan olması.
- Alaüdevle Bozkurt Bey'in kızına Şah İsmail için elçi gönderilmesi.
- Salman Bey'in yalanının ortaya çıkması.

8.Bölüm

- Sarı Şıhlı Bey'in oğlunun düğünü.
- Salman Bey'in ihanetinin ortaya çıkması, öldürülmesi.
- Sarı Şıhlı Bey'in "Sultan Halil" lakabını alması, Salman Bey'in yerine geçmesi.
- Han Muhammed Ustaclı'nın basının ölümü üzerine onun yerine geçmesi.
- Hüseyin Baykara'nın yerine Horosan'da Şeybani Han'ın geçmesi.
- Kaçak Murat'ın Çapovul Sarı'yı yenip kaçak tayfasını dağıtması.

9.Bölüm

- Hüseyin Baykara'nın iki oğlunun Şeybani Han tarafından tahttan indirilmesi.
- Köpek Sultan'ın öldürülmesi.

10.Bölüm

- Alaüdevle Bozkurt Bey'in Muhammed Ustaclı'ya başkaldırması.
- Muhammed Ustaclı ile yapılan savaşta Sarı Kaplan'ın hayatını kaybetmesi.

11.Bölüm

- Şah İsmail'in ordusuyla Çukur-Sed'e gelmesi.
- Daha önceleri Şah İsmail'e yardımı dokunmuş olan Abdi Bey'i ziyaret etmesi.
- Hüseyin Lala Bey'in İsmail ile Behruze'yi görüştürme fikri.

12.Bölüm

- Behruze Hanım ve Hızır'ın göz göze gelmesi.
- Hızır'ın Şah İsmail sanılması.
- Hüseyin Lala Bey'in Hızır ile Şah İsmail'in odalarını değiştirerek Şah İsmail'in Behruze Hanım'ı görmesini sağlaması.
- Alaüdevle Bozkurt Bey'in Şehzade Selim'in yanına kaçması.

13.Bölüm

- Şehzade Selim'in zevk-i sefa alemine kendini kaptırması. Fakat bu durum, tahta geçme arzusuna engel değildir.
- Alaüdevle Bozkurt Bey'in Şehzade Selim'in yanına boş yere geldiğini hissetmesi.
- Sarı Kaplan'ın ölümünden sonra Bozkurt Bey'in iyice çökmesi.

- Şah İsmail'in av sahneleri ve bu sahnelerin resmedilmesi.
- Aşık Kurbanı'nın Peri adında bir kadınla tanışması, onun derdiyle saz çalması.

14.Bölüm

- Murat Mirze'nin Bağdat'ta tahta geçmesi.
- Şeybani Han'ın Horosan'ı alıp Şah İsmail'i sıkıntıya düşürmesi.

15.Bölüm

- Şah İsmail'in Bağdat'a mı, Horosan'a mı öncelik vermesi hususunda meclisin toplanması.
- Kazı Muhammed'in Bağdat yanlısı Hüseyin Barik Bey'den rüşvet aldığıının ortaya çıkması.
- Kazı Muhammed'in ölümü.
- Hüseyin Lala Bey ve Dede Bey'in görevden alınması.
- İsmail'in Bağdat üzerine sefere çıkması.
- Murat Mirze'nin kaçıp Bayezid'a sığınması.

16.Bölüm

- İsmail'in Sakine halasını bulması.
- Sakine'nin İsmail'in derdinden mecnuna dönmesi.
- İsmail'in eşi Taclıbeyim Hatun'un Sakine tarafından Alemşahbeyim'e -İsmail'in annesine- benzetilmesi.
- Kurbanı'nın Peri Hatun için Gence yollarına düşmesi.
- Şah İsmail ile Şahkulu'nun Erzincan bölgesinde isyan eden Şii'ler hakkında görüşmeleri.
- Hızır'ın İsmail kılığına bürünüp Erzincan'daki Şii'lere öncülük yapmak için yola çıkması.

17.Bölüm

- Ressam Fransisko'nun Tebriz'e gelmesi ve bu şehre hayran kalması.
- Behruze Hanım ile Taclıbeyim Hatun'un Şah İsmail için rekabete girmesi.

18.Bölüm

- Ressam Kemaleddin Behzat'ın Sünni mezhebinden olmasına rağmen Şah İsmail'in yanına gitmek istemesi.

19.Bölüm

- Sultan Bayezid'in hangi oğlunu tahta çıkarması gerektiğine karar verememesi.
- Veziri Ali Paşa'ya danışması.
- Ali Paşa'nın Şehzade Ahmet ile aralarında taht için bir anlaşma yapılmış olması.

20.Bölüm

- Aşık Kurbanî'nin Peri Hatun'un yanına Gence'ye gitmeden önce ailesinin yanına gitmesi.

21.Bölüm

- Kaçak Murat'ın çocuğuna kavuşması.

22.Bölüm

- Kurbanî'nin Şah İsmail'in verdiği mektubu kaybetmesi.

23.Bölüm

- Hızır'ın Erzurum'a varıp Şii isyanın başlangıcına vesile olması.
- Şirvan Şah'ın elçisinin Şah İsmail'in mucizesi karşısında Şii mezhebini kabul etmesi.
- Anadolu Şii'lerinin isyanının başlaması.
- Şilvanşah'ın elçisinin elinde mektup ile Ziyah Han,ın yanına gitmesi.
- Kurbanî'nin Şeyh Nizami'nin kabrini ziyaret etmesi
- Mahmut Bey'in Kurbanî ile karşılaşp onu kendi evinde misafir etmesi.

24.Bölüm

- Bediezzaman Mirze'nin Şah İsmail'in yanına sığınması
- Şeybani Han'ın Şah İsmail'e elçi gönderip ona şahlığın dervişliğin uygun olduğunu belirten hediyeler göndermesi.
- Şah İsmail'in Horasan'ı Şeybani Han'dan alma düşüncesi.

25.Bölüm

- Kurbanî'nin aşık atışmasına girdiğinde Peri adının kullanmasının yasaklanması.
- Kara Vezir'in oğlunu Peri Hanım'la nişanlamak istemesi.
- Peri Hanım'ın aşıklar meclisine gidip Kurbanî'nin kazanmasını görmesi ve onunla gizlice buluşmayı planlaması.
- Aşık Yadiyar'ın meclisi terk etmesi.

26.Bölüm

- Kara Vezir tarafından Kurbanî'nin zindana atılması.
- Peri Hanım'ın yardımıyla Kurbanî'nin hapisten kurtulması.
- Ziyad Han'ın Kurbanî ile Peri Hanım'ı yan yana yakalaması.
- Kurbanî hakkında idam kararının verilmesine rağmen Ziyad Han'ın celladının Kurbanî'nin başını kesmemesi.
- Hüseyin Lala Bey'in Gence'ye Ziyad Han'ı ziyarete gelmesi.
- Peri Hanım'ın Kara Vezir'in oyunu sebebiyle öldü sanılması.

- Kurbanı ile Peri Hanım'ın tüm güçlülere rağmen kavuşmaları.

27.Bölüm

- Horosan Seferi öncesi aşıklar meclisinin toplanması.
- Şah İsmail'e Şeybani Han'ın Herat'ta olduğunun haberinin gelmesi.

28.Bölüm

- Kurbanı'nın Peri'yi Gence'den alıp kendi yurduna götürmesi.
- Yılan sokmasından sonra Kurbanı'nın zehirlenerek ölmesi.

29.Bölüm

- Şeybani Han'ın Herat'ta çadırda yaşaması.
- Şah İsmail ve Şeybani Han arasında yapılan savaşta Şah İsmail'in galip gelmesi.
- Şeybani Han'ın Merve Kalesi'ne kaçması.
- Şah İsmail'in, Şeybani Han'ın peşine Merve Kalesi'ne gitmesi.
- Çölde kum tufanının çıkması.
- Şah İsmail'in Hüseyin Lala Bey ve Dede Bey'i ülkenin uzak yerlerine gönderme düşüncesi.
- Dede Bey'i Merve Kalesi'ne tayin etmesi.
- Şeybani Han'ın hayatını kaybetmesi.
- Şeybani Han'ın eşi Hanzadebeyim'in kardeşi Babür'e kavuşması.
- Şeybani Han'ın başının Sultan Bayezid'e gitmesi.
- Şehzade Selim'in babası Sultan Bayezid'e savaş açması.

30.Bölüm

- Sultan Bayezid'in oğlunu kısa sürede yenmesi.
- Hükümdarın isteğiyle Şehzade Selim'in tahta çıkması.
- Sakine'nin ölümü.

31.Bölüm

- Şehzade Selim'in tahta çıktıktan sonra babasını zehirletmesi.
- Kardeşlerine düşman gözüyle bakması.

32.Bölüm

- Şehzade Korkut'a gelen mektup.
- Askerleriyle birilkte Sultan Selim'in üzerine yürüme istemesi.
- Şehzade Korkut'un öldürülmesi.

33.Bölüm

- Şehzade Selim'in İsmail'le savaşabilmek için bahane bulması.

34.Bölüm

- İsmail ile Şehzade Selim'in Çaldıran Savaşını gerçekleştirmesi.
- İsmail'in esir düşmesi.
- Esir düşen kişinin aslında İsmail olmadığını anlaşılması.

3.1.2. Muhtevası

Ferman Kerimzade, "Çaldıran Döyüşü" romanında İsmail'in tahta geçmesini, kurduğu devlet ilişkilerini ve Şehzade Selim ile yaptığı Çaldıran Savaşını konu olarak işlemiştir.

Roman, Kaçak Murat'ın mezarda gözlerini açmasıyla başlar. Kaçak Murat, bir önceki ele alınan "Hudaferin Köprüsü" adlı romanda Dede Bey tarafından yanlışlıkla vurulmuştur ve öldü sanıldığı için savaş sırasında hayatını kaybeden diğer askerlerle birlikte defnedilmiştir. Kaçak Murat kendine gelip nerede olduğunun farkına varınca mezardan çıkmanın yollarını arar, nihayetinde mezardan çıkmayı başarır. Ölü bir askerin kıyafetlerini çıkarıp kendi üstüne giydikten yolda bulduğu atın üstüne bitkin bir vaziyette biner. Atın götürdüğü yere gider.

Öte yandan İsmail, on üç yaşında hükümdarlığını ilan eder. İlk sikkesini bastırır. Ailesinden geriye kimse kalmamasına rağmen ona biat eden büyük bir taraftar kitlesi mevcuttur. O, bu tahta oturabilmek için meşakkatli yollardan geçmiştir ve kendine dost kazandığı kadar düşman da edinmiştir. O dönem için Akkoyunlu tahtında hak iddia edebilecek iki kardeş kalır: Elvend Mirza ve Murat Mirze. Fakat bu iki kardeş, birlik olmak yerine ülke toprakları için kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüştür.

İsmail döneminde başkent olarak seçtiklen yer, Tebriz'dir. Burada yaşayan halk, çoğunluk olarak Sünni mezhebindedir. Bu durum İsmail için bir engel değildir. O, her iki mezhebi de bir arada görmek ister bu sebeple Nasriyye Mescidin'de adına hutbe okutturur. Sünni ve Şii mezhebenden herkes o gün mescide gelir, mescitte büyük bir kalabalık vardır. Şii'lerden bir adam Sünni komşusunu hutbe sırasında öldürse de bu olay, insanlar arasındaki birliği etkilememiştir. Şeyh Necmeddin, teker teker imamların adını sayar ve on ikinci imam olarak İsmail'i gösterir. Mescitte bulunan herkes ismail için secdeye eğilir; insanlardan ağlayış, hayır duası sesleri duyulmaktadır.

Şah İsmail'in tahta çıktıktan sonra ilk savaşı ise Elvend Mirza ve Murat Mirze ile yapılacaktır. İki kardeş birleşse Şah İsmail'den sayıca üstün olacak olmalarına rağmen bunu akıl edemezler, bu durumda şanslı taraf İsmail'dir. Bunların

yanı sıra İsmail'e sığınan önemli biri vardır: Şirvan hükümdarı Sultan Mahmud. Babasını öldürdükten sonra tahta geçmiştir. Amcası Şeyh İbrahim'in, üzerine ordu yolladığını öğrenince Sultan Mahmud, Şirvan ve Şeyh neslinin aralarındaki düşmanlığın eskiden beri süregelmesine rağmen çareyi Şah İsmail'e sığınmakta bulur. Murat Mirze ile yapacağı savaşta ona askeri yardımda bulunacağını, İsmail'in hakimiyetini resmi olarak kabul edeceğini, söyler. İsmail, Sultan Mahmud'u geri çevirmez fakat ona tam anlamıyla da güvenmez.

Murat Mirze, savaşın yapılacağı günün gecesinde Sultan Mahmud'un İsmail'e sığındığını, ona yardım edeceğini öğrenir. Kan düşmanları olmalarına karşın Sultan Mahmud'un İsmail'in safında bulunması inanılacak bir durum değildir. Sabah olunca saflar yerini alır ve savaş başlar. Murat Mirze, savaşın gidişatından yenileceğini anlayınca askerlerine belli etmeden savaş meydanından Şiraz kentine kaçar. Kazanan taraf İsmail olur.

Savaşın hemen ardından İsmail'i ziyarete gelen biri vardır: Taclıbeyim. Murat Mirze'nin kardeşi, İsmail'in de dayısının kızıdır. Kardeşinin yanında olması gerekirken İsmail'in yanına gelmesi; Hüseyin Lala Bey, Dede Bey ve şeyhin diğer yakınları arasında şüphe uyandırır. Öte yandan İsmail ve Taclıbeyim yan yana geldiklerinde hâl ve hareketlerinden anlaşılmaktadır ki birbirlerine karşı derin duygular beslemektedirler.

Murat Mirze'nin tarafından İsmail'in tarafına geçen bir diğer isim ise: Kasım Bey'dir. Kasım Bey ki "Hudaferin Köprüsü" adlı romanda Ebih Sultan ile birlik olmuş, İsmail'i öldürebilmek için ülkenin her yerini aramaktadır. Şimdi ise İsmail'e ona acıması için yalvarır. İsmail, Kasım Bey'in yaptığı tüm kötülöklere rağmen onu affeder.

Şah İsmail'in yakınlarının hepsi, onu bu genç yaşında evlendirme niyetindedir. Hem şeyhin mutlu olmasını hem de İsmail'in başına savaşta bir kaza gelirse neslinin devamı için onun kanını taşıyan bir şehzade ister. İsmail'in gözü Taclıbeyim Hatun'dan başkasını görmez. Taraftarları bu evliliği Murat Mirze'den ötürü onaylamasa da Şah İsmail, Taclıbeyim Hatun'dan vazgeçmez. Hemen düğün hazırlıklarına başlanır.

Şirvan için önemli mekanlardan biri olan Gülistan Kalesi, Sultan Mahmud'un amcasına karşı kuşatma altında tutulur. Kale de içindeki insanlar da zor durumdadır. Bu kuşatmada Sultan Mahmud'un en büyük yardımcısı: Kara Bey'dir. Fakat Sultan

Mahmud hakkındaki düşünceleri her geçen gün değişmektedir. Buna en büyük sebep şudur:

Sultan Mahmud, Hindistan'dan gelen bir tüccarla karşılaşır. Tüccarın kardeşi ölmüştür ve tüccar, kendi geleneklerine göre kardeşinin cansız bedenini yakmak ister. Bunun için de Sultan Mahmud'dan bir çevirmen aracılığıyla izin ister. Sultan Mahmud, Müslüman bir kentte böyle bir cenaze törenine müsaade etmeyeceğini, söyler. Tüccar, ölen kardeşi için her şeyinden vazgeçeceğini söylediği zaman Sultan Mahmud yüklü bir miktarda rüşvet alarak cenaze töreninin yapılmasına müsaade eder. Kara Bey de bu olaydan sonra karşısına çıkan ilk fırsatta Sultan Mahmud'u öldürür. Kesilen başını da Gülistan Kalesi'ne teslim eder.

Romanın en başında karşımıza çıkan Kaçak Murat, atın sırtında kendinden geçer ve atın götürdüğü eve gider. Orada Murat'ı iyileştirmek için ilaçlar hazırlanır. Murat'a bakan kadının bir de dul kalmış kızı vardır. Kaçak Murat kendine geldikten sonra o kız ile imam nikahı kıyar. Kendini daha iyi hissedenden Murat, yeniden yollara düşer ve Dede Bey'in oğlu Mustafa ile karşılaşır. Mustafa, onu görünce gözlerine inanamaz. Hemen Kaçak Murat'ı İsmail'in düğününe götürmek, herkese -özellikle Dede Bey'e- Murat'ın ölmediğini göstermek ister.

Yapılan hazırlıklardan sonra "Şeyh Safi" halısının sergilenmesiyle Şah İsmail'in düğünü başlar. Halının nakışlarını işleyen kişinin adı, Muhammet'tir. Şah İsmail, ona güzel bir at, iki kent bağışlar ve 'sultan' lakabını verir. Bununla birlikte düğün, adeta sanat şölenini anımsatmaktadır: mecliste nakkaşlar ve mimarlar bulunur, aşıklar saz çalar, şiirler okunur...

Şah İsmail, düğün günü şiir okuyanların içerisinde Kurbanî'yi keşfeder ve onu sarayın "aşıklar aşığı" olarak ilan eder. Kurbanî'nin sazını eline almasıyla İsmail kederlenir. Ailesi, çocukluk yılları, Sakine halasının benzer havaları saz eşliğinde çalması ve yaşadıkları esir hayatı gözünün önünden geçer.

Romanın altıncı bölümünde karşımıza Sultan Bayezid ve kardeşi Cem Sultan çıkmaktadır. -Zamanda geriye dönüş tekniği kullanılarak- Fatih Sultan Mehmet'in ölümünden sonra Sultan Bayezid'in İstanbul'a yakın olduğu için tahta oturma şansına sahip olduğundan ve kardeşi Cem Sultan ile aralarındaki savaştan bahsedilmektedir. Cem Sultan, kardeş kanı dökmek adına önce Mısır'a sonra da Mekke ziyaretine gider. Akabinde de on yılı aşkın bir süre zarfında Avrupa'da esir hayatı yaşar. Öte yandan Sultan Bayezid'in oğullarından ötürü duyduğu kaygıdan da

bahsedilir. Kendisinden sonra tahta hangi oğlunun oturacağı onun için acilen çözülmesi gereken mühim bir meseledir.

Şah İsmail, tahta çıktıktan sonra yaptığı savaşlarda Elvend Mirze'yi, Murat Mirze'yi ve sonrasında Barik Bey Pernaki'yi mağlup etmiştir. Sırada Memlük sultanı, Sultan Kansu ile ittifak kurma planı vardır. Bu olay Sultan Bayezid'in kulağına gider, daha yeni sultan olmuş birine Sultan Kansu'nun yardım etmeyeceğini düşünür fakat Şah İsmail'in onun için tehlike arz etmeye başladığının da iyiden iyiye farkına varmaktadır. Sultan Bayezid, aceleci davranıp Şah İsmail ile savaşa girmek yerine bekleyip onun kendisine karşı yapacağı hamleleri görmek ister ve aralarında bir anlaşmazlık olmadığını göstermek için de kazandığı zaferlerden dolayı ona tebrik mektubu yazar.

Romanda İsmail ile ilgili her ayrıntıya değinilmektedir. Sırada genç hükümdarın ilk defa ava çıkması³⁵⁵ vardır. Kimseyi yanında istemez, görenleri hayrete düşürecek bir kolaylıkla Şah İsmail, ilk kaplan avını gerçekleştirir. Avdan sonra Hüseyin Baykara'nın elçilerinin Şah İsmail için gelmiş olduğu haberi gelir. Hüseyin Baykara'nın hükümdarı olduğu Herat şehri, devrin sanat yönüyle yoğrulmuş, en gelişmiş şehirlerinden biridir. Bu sebepten ötürüdür ki Şah İsmail, elçilerin gelmesine büyük önem verir. Kemaleddin Behzad, Ali Şir Nevai gibi sanatkarların büyük bir kısmı Herat'ta yaşamaktadır. İsmail, elçiden bunları duyduka Hüseyin Baykara'ya gıpta etmektedir.

Hüseyin Baykara elçisini ve hediyelerini, hem Şah İsmail'in tahta çıkmasını tebrik etmek için hem de siyasi amaçlarla göndermiştir. Fakat İsmail'in gönlünü hoş etmek için gönderilen açık giyimli dans eden kızın ortaya geçip oynaması İsmail'i sinirlendirir ve meclisi terk etmesine sebep olur. Şah İsmail, Hüseyin Baykara için:

*Aksakal kişi gör ne işlerle meşguldür... Ahlak bozuxsa o saltanatı kimse elinde tutamaz. Ben de onun gibi kendimi eğlencelere versem ülkede düşmanlarım at koşturur.*³⁵⁶der.

Sırada Şah İsmail'in Kerbela Çölü'ne gidişi vardır. Herkes hüzünlü bir şekilde geçmişte yaşanan katliamın hikayelerini hatırlar. İsmail, Kerbela olayında

³⁵⁵Dede Korkut hikayelerinde, kahramanların ava çıkmasının ardından isim alma töreni ve şöhet kazanmaları meşhurdur. İsmail'in de ava çıkma sahnesi ve bir kaplanı kolayca yakalayabilmesi bizlere Dede Korkut kahramanlarını anımsatmaktadır.

bkz:Ülkü Eliuz, "Dede Korkut Hikayelerindeki Şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi", bilig-18/Yaz'2001, ss.63-86.

³⁵⁶Ferman Kərimzadə, **Çaldıran Döyüşü**, 3-cü neşr, Kitab Klubu, Bakı, 2015, s.93.

katledilmiş olan peygamberin akrabalarının, yandaşlarının kabirlerinin yanına gelir. Mezarların terk edilmiş, bakımsız halini görünce:

... *Dini insanlara ulaştıran, Kur'an-ı Şerif'le büyük büyük ülkeleri kendi yoluna çağıran şahsın akrabaları, hiç kimsenin aklına gelmemiştir. Şimdi alt kademe şeyhlerin, kadıların, kent mollalarının bile türbesi var. Türbe dikilince öyle bilinir ki defnedilen kişi, mukaddes bir kişidir...*³⁵⁷ dünyanın adaletsizliğinden yakınmaktadır.

Sırasıyla kabirleri ziyaret eder. Kenarda Hürri'nün³⁵⁸ kabrine rastlar. Onun cesaretini, savaşdaki yiğitliğini zihninde tasavvur ederken belki de burada hiç kimsenin kabri olmadığını, sahte bir mezar düzenlenmiş olma ihtimali aklını kurcalar. Bu sebeple de mezarı açıp içine bakmak ister. Kaçak Murat'a emir vererek Hürri'nün mezarını açtırır içinde gördüğü manzara gören, duyan herkesi hayrete düşürmüştür:

*Kabirde silahlı, zırhlı, debilgesi parçalanmış, uyuyor gibi görünen bir nefer uzanmıştı. Onun sakalı ağarmıştı. Rengi mum gibiydi. Sakalında, yüzünde kurumuş kan izleri vardı.*³⁵⁹

Bu olay; efsanevi bir nitelik kazanmış, kişiden kişiye aktarılmıştır. Şah İsmail, Kerbelayı Çölü'ndeki bu bölgeyi ziyaretgah haline getirmiştir.

Öte yandan Şah İsmail'in yandaşları, onu İstanbul Sarayı ile yakınlaştırmak, akraba olmak niyetindedir. Doğrudan Bayezid'e elçi göndermeyi doğru bulmadıkları için de Alaüddövlle Bozkurt Bey'e -Sultan Bayezid'in kaynatasına- kızlarından biri için Himmet Ustaclı aracılığıyla elçi gönderirler fakat Alaüdevle Bozkurt Bey kati surette kızını Şah İsmail'e vermek istemez. Ben kızımı dinden, mezhepten dönmüş bir dervişe vermektense doğrayıp köpeklerin önüne atarım, der.

Hüseyin Lala Bey, Himmet Ustaclı'nın Zülgeder iline gittiği elçilikten geri dönmesinden sonra sohbet arasında Salman Bey'in, Alaüdevle Bozkurt Bey'in tarafından olduğunu öğrenmiştir. Bununla birlikte Salman Bey'in saraya kendi oğlu diye bıraktığı çocuğun baldızının oğlu olduğu, Hüseyin Lala Bey'i kandırdığı ortaya çıkmıştır.

Zülgeder ilinin önde gelen kişilerinden biri, Sarı Şıhlı Zülgeder'dir. Sarı Şıhlı Bey'in oğlunun düğün vesilesiyle Salman Bey; obaya, düğüne gider. Salman Bey'in direktmeleri sonucunda düğünden sonra Alaüdevle Bozkurt Bey'in yanına, öz

³⁵⁷ Kərimzadə, s.94.

³⁵⁸ Hürri, Kerbela olayında şehit düşmüş kişilerden biridir. bkz: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hur-b-yezid> (22.03.2019)

³⁵⁹ Kərimzadə, s.99.

vatanlarına , göç etme kararı alırlar ve henüz bu karardan obada yaşayan halkın haberi yoktur.

Düğün başlar ve Salman Bey’i hoş bir sürpriz(!) beklemektedir: Şah İsmail, Hüseyin Lala Bey ve Dede Bey düğün çadırının içindedir. Şah İsmail, lafı uzatmadan Salman Bey’e kimin tarafında olduğunu, sorar. Salman Bey’in Şah İsmail’in tarafındanım, demesinden sonra ihanetle suçlanır. Bu olaydan sonra Salman Bey, öldürülür. Şah İsmail’e yaptığı yardımdan ötürü hem de Zülgeder ilinin başının boş kalmaması için İsmail, Sarı Şıhı Bey’e meclis önünde “Sultan Halil” lakabını vererek onu Zülgeder ilinin başına geçirir.

Zülgeder ili gibi İsmail’in tarafında olan bir diğer il, Ustaçlı ilidir. Mirze Bey başındadır ve hastalığından ötürü tüm yakınlarını yanına çağırır. Ölmeden önce oğlu Muhammed Han Ustaçlı’ya ili emanet eder, herkesin Şah İsmail’e itaat etmesini aksi takdirde diğer dünyada kimsenin yanına gelmemesini, söyler. Çok geçmeden de hayatını kaybeder.

Şah İsmail güçlendikçe dostları arttığı gibi düşmanları da artmaktadır. Alaüdevle’nin yanı sıra Şeybahi Han da baş göstermektedir. Şeybani Han, Mekke ziyaretine gideceğini ve Cengizhan neslinden gelen büyük bir hükümdar gibi ona hürmet etmesi gerektiğini anlatan tehdit mektubunu Şah İsmail’e gönderir. İki tarafla da ufak çaplı bir muharabe yaşansa da İsmail galip gelmeyi başarmıştır. Aynı dönemlerde Şeybani Han, Herat’ta Hüseyin Baykara’nın tahtına geçer.

Öte yandan Kaçak Murat’ı, Ağrı Dağı’nın eteklerinde kaçakçılık yaptığı yerlere geri dönerken görmekteyiz. Zülgeder tayfasının bu bölgede yaşadığı bilinmektedir. Kaçakçılardan Çapovul Sarı ile Kaçak Murat karşılaşır. Kaçak Murat ne kadar iyiye Çapovul Sarı da tam tersi kötü, zulmü seven bir karakterdir. Kaçak Murat, Çapovul Sarı’nın üstesinden gelir, kaçak tayfasını dağıtır. Dönerken Şah İsmail’e katılmak isteyenleri de yanında götürür, Tebriz’e doğru yol alır.

Hüseyin Baykara’nın ölümünden sonra, iki oğlu yan yana taht koyup Herat’ı yönetmeyi düşünür. Fakat Şeybani Han’ın karşısında güçsüz kalırlar. Baykara’nın diğer oğlu Köpek Sultan³⁶⁰ da Şeybani Han’ın askerleri tarafından öldürülmüştür. Herat’ta hakimiyeti ele alan Şeyhani Han, aynı zamanda dönemin ünlü ressamlarından Kemaleddin Behzat’ı yanına çağırır ve bu dünyada kalıcı olabilmek için resmini çizmesini ister.

³⁶⁰ Asıl adı: Muhammed Muhsin Mirza’dır.

Öte yandan babasının ölümüyle Muhammed Ustaclı'nın başa geçmesinden sonra Alaüdevle Bozkurt Bey, Ustaclı'yı tanımadığını bildirir ve oğlu Sarı Kaplan'ı çatışma için Ustaclı'nın üstüne gönderir. Fakat bu çatışmanın sonu Sarı Kaplan için hüsrandır. Muhammed Ustaclı'nın has adamı Deli Dovrak, tek başına bir orduya yetecek güce sahiptir. Gerek onun etkisiyle gerekse de yaptıkları plan dahilinde geri çekilip Sarı Kaplan'ı tuzağa düşürürler. Kazandığını düşünen Sarı Kaplan'ın ordusu yerde yatan askerleri talana başlar ve bu sırada gizlenen askerler meydana çıkar. Bu olayın sonucunda Sarı Kaplan'ın başsız bedeni yerde sürünmektedir.

Bu sırada Şah İsmail'in Çukur-Sed topraklarına vardığını görmekteyiz. Coğunluk olarak Ustaclı tayfasının yaşadığı bu yerde, Şah İsmail veziri Revankulu Ustaclı'ya kale yaptırmasını emreder. Böylece Bayezid'le ya da başkasıyla yapılabilecek olası bir savaşta İsmail'in eli, Çukur-Sed'de de olacaktır. Fakat Şah İsmail'in buraya gelmesinin bir sebebi daha vardır: Abdi Bey'i, gençliğe adım atarken lale bahçesinde karşısına çıkan Behruze'yi görmek. –“Hudaferin Köprüsü” romanında yer alan Abdi Bey'in kızı Behruze, İsmail'in gönlünde iz bırakan ilk kadındır.-

Büyük Vedi'de yaşayan Abdi Bey'in Kalesi'ne gelen İsmail, büyük bir hürmetle karşılanmasına rağmen çoktandır kalede kalmadığı için hüzünlenmekten kendini alamaz. Aklına çocukluğu, ailesiyle kaleye hapsediği zamanlar gelir. Öte yandan Hüseyin Lala Bey, uzun bir süredir İsmail'e uygun eş adayı aramaktadır. Behruze'yle İsmail'in gençliklerinde lale bahçesinde karşılaştıklarını, birbirlerinden etkilendiklerini hatırlar. Bu sebeple de onları yan yana getirme fikrindedir.

Şah İsmail'in kaleye konuk olarak geleceğini duyan Behruze, heyecan içindedir. Odaları birbirine karşılıklı bakmaktadır. Behruze camdan baktığı sırada Şah İsmail'le göz göze gelir ve İsmail'in yüzünde onu tanıdığına dair bir iz bulamaz. Üzülerek İsmail'in kendisini unuttuğu düşünür fakat şöyle bir ayrıntı vardır ki göz göze geldiği kişi İsmail değil ona çok benzeyen Hızır'dır. Behruze, İsmail'in halısının üstüne kızıl bir gül goncası atar. Bunu duyan Hüseyin Lala Bey, hem Hızır'ın kimliğinin ortaya çıkmaması hem de İsmail'in bu sahneyi görebilmesi için Hızır'ı odadan çıkarıp yerine Şah İsmail'i getirir. Akabinde İsmail ile Behruze, uzunca bir süre göz göze kalırlar. İkisi de birbirini gördüğünde hatırlamakta zorluk çekmemiştir.

Öte yandan Alaüdevle Bozkurt Bey, mağlup edildikten sonra çareyi Şehzade Selim'e sığınmakta bulur. Gecenin ilerleyen saatlerinde kimselere görünmeden

Şehzade Selim'in yanına, Trabzon'a, kaçar. Alaüdevle'nin kızı Aişebeyim de burada yaşamaktadır ve Sarı Kaplan'ın ölüm haberine Şehzade Selim hariç herkesin üzüldüğünü görmekteyiz. Şehzade Selim ise bu sırada hamamda, hareminden gelen kadınlarla hoşça vakit geçirmektedir.

Haremden çıkıp dedesi Alaüdevle'yi yemeğe davet eden Şehzade Selim, olanları bildiği halde Sarı Kaplan'ın ölümünü, Alaüdevle'nin kaçışını bir de dedesinden dinlemek ister. Alaüdevle, olanları anlattıktan sonra İsmail'den intikam almak istediğini söylediğinde Şehzade Selim'in düşündüğü tek şey, babasından sonra tahtın ona kalması gerektiğidir. Bu hususta hakimiyet bende olsaydı ben yapacağımı bilirdim, der. Alaüdevle:

Ey koca Bozkurt, bu ocağa neden ağlamaya geldin? Bir kız verip Osmanlı tahtına sahip çıkamazsın ki. Senin kendi kanından olan seni anlamıyor. Evet, dayısının ölümüne gözleri yaşlıdır ama kendi işini gücünü düşünür...³⁶¹

İsmail ise diğer yandan ava çıkmak için hazırlıklarını yapmaktadır. Av sırasında onu resmetmesi için Sultan Muhammed'i de yanına alır. Ava çıkmadan önce Kurbanî'nin kendinden geçmiş bir vaziyette saz çalması İsmail'in dikkatini çeker. Kurbanî, hayal mi yoksa gerçek mi meydana gelen olayı ayırt edemese de güzel bir kızla konuşup adının Peri olduğunu, Gence'de yaşadığını öğrenmiştir.

Kurbanî olayından sonra geçilen yeni bölümde karşımıza Murat Mirze çıkar. Tebriz tahtının elinden gitmiş olmasına rağmen kendine yeni kapılar açmayı başarmıştır. Barik Bey Pernaki sayesinde Bağdat'a gelir. Burada hükümdar ilan edilip başına taç koyulacaktır. Yapılan törende Barik Bey, Irak'ın Tebriz saltanatından ayrıldığını, bağımsız bir ülke olduğunu ilan eder. Bu ülkenin başına da şüphesiz ki Uzun Hasan'ın torunu Murat Mirze'nin gelmesi gerektiğini meclisteki herkese duyurur. Böylece taç giyme töreni sonlandırılır. Meclistekiler, Murat Mirze'nin bu tahtta uzun süre kalmayacağını farkındadır. Murat'ın kararsız tutumu da onların bu düşüncesini destekler niteliktedir.

Barik Bey, Şeybani Han'ın Horosan'ı tuttuğunu bildiğinden dolayı Şah İsmail'in Bağdat'a gelmeye fırsatının olmayacağını düşünmektedir. Gerekirse Taclıbeyim aracılığıyla da Şah İsmail'i durdurmanın mümkün olacağını Murat Mirze'ye inandırmak ister.

³⁶¹ Kərimzadə, s.163.

Şah İsmail, önde gelen devlet büyüklerini toplayıp öncelikle Bağdat'a mı, Horosan'a mı karşılık verelim, diye meclistekilerle fikir alışverişi yapmaktadır. Kazı Muhammed, Hüseyin Lala Bey ve Dede Bey gibi İsmail'in her anında yanında olmuş isimler öncelikle Horosan'ı savunma fikrini öne sürer. Bu sırada meclise bir derviş gelir ve Kazı Muhammed'in Barik Bey Pernaki'den rüşvet aldığı iddiasını ortaya atar. Kazı Muhammed, bu iddiayı reddetse de çok geçmeden gerçek ortaya çıkar. Hakkında idam kararı verilir. Akabinde Şah İsmail; Hüseyin Lala Bey ve Dede Bey'i bugüne kadar kendisi için göstermiş oldukları tüm özveri, fedakarlıklara rağmen saygınlıklarının azalması, Kazı Muhammed gibi adamlara meydanı bırakmaları gerekçesiyle görevlerinden alır. Bu olaylardan sonra öncelik olarak Bağdat'a gitme kararı alınır ve bunu duyan Murat Mirze, Bayezid'in yanına kaçar.

Murat Mirze'nin Bayezid'in yanına kaçma olayının ardından gelen yeni bölümde karşımıza Sakine Hala çıkar. Yaşadığı yerdeki halk tarafından deli olduğu düşüncesiyle dışlanır, sokakta onu gören çocuklar ona taş atar, etrafta "Burnuma İsmail'in kokusu gelir, huyyy!" diyerek dolaşır. İsmail, Sakine halasının bu sesini duyar, kadını gördüğünde de hemen onu tanır ve ona sahip çıkar. Sakine, İsmail'in çocukken kaçırılmasından sonra sokak sokak onu ararken mecnuna dönmüştür. Sonunda İsmail'i bulsa da onu tanımakta güçlük çeker. İsmail; Sakine halasının aç karnını doyurur, ona kötü günlerin geride kaldığından, artık şah olduğundan bahseder.

Kurbani ise Peri Hatun'a kavuşabilmek için Gence'ye doğru yola çıkmıştır. Öte yandan Bayezid'in hükümdarlığı altında yaşayan Şiiilerin başkaldırı haberi Şahkulu aracılığıyla İsmail'e gelir. Şahkulu, Erzincan bölgesindeki binlerce Şii'nin müşdididir. İsmail'den isyan eden Şiiilerin başında durması istenir ve Şah İsmail bu ittifaka sıcak bakar fakat bulunduğu yerden ayrılmayı da doğru bulmaz. Bu noktada kendisine çok benzeyen Hızır'ı Şahkulu ile Erzincan'a yollar.

Şah İsmail'in sanata ve sanatçıya olan ilgisini bilen sanatkarlar, bir dönem Hüseyin Baykara'nın şehrine gitmek için can atarken şimdi İsmail'in şehrine gitmek ister. Bu sanatkarlardan biri de ressam Fransisko'dur. Tebriz'e gelir. Saraya gidip Şah İsmail'in resmini çizmek niyetindedir fakat Tebriz pazarındaki bir tüccarla sohbetleri sırasında tüccar, Fransisko'ya:

*Gel, şöyle yapalım. Sen Tebriz'in en güzel yerlerini çiz, bana sat,*³⁶²der. Maddi sıkıntılar içinde olan ressam, tüccarın bu teklifini kabul edip yollara düşer. Fransisko, saraydan mescide kadar şehrin her yapısına, Tebriz'e, hayran kalır.

Öte yandan Taclıbeyim ile Behruze Hanım arasında rekabet başlamıştır. Hangisinin daha erken oğlu olursa büyük şehzadelik şerefi onun çocuğuna verilecektir. İki kadın da Şah İsmail'e çok değer vermektedir. Fakat Taclıbeyim Hatun, İsmail ile Behruze'nin yakınlaşmasını gördükçe karamsarlığa düşer. Kendisinin Sultan Yakup'un kızı olması yani İsmail'in aile düşmanının kızı olması nedeniyle ondan olacak çocuğu tahta çıkarmazlar, diye düşünmekten kendini alamaz.

Behruze bir yana bırakılıp karşımıza Sultan Süleyman çıkmaktadır. Çocuklarından hangisinin tahta çıkması gerektiğini kara kara düşünmektedir ve bir yandan çocuklarının onun ölümünü gözlediğinin de farkındadır. Bu konu hakkında veziri Ali Paşa'ya danışır. Ali Paşa, Şehzade Ahmet'le taht hususunda gizli bir anlaşma yapmış olsa da bunu açığa çıkarmaz. Fikirlerini üstü kapalı bir şekilde beyân eder.

Aşık Kurbanı, Gence'ye varmadan önce ailesinin yanına gider. Annesi yıllardır görmediği oğlunu tanımakta zorlansa da geldiğine çok sevinir. Oğlunu komşularının kızı ile evlendirme niyetindedir fakat Kurbanı'nın gönlünde Peri Hatun yatmaktadır. Annesi Peri Hatun için "Biz nereye Ziyad Hanım'ın kızı nereye, birbirinize denk değilsiniz." der.

Aynı sıralarda Kaçak Murat Şah İsmail'in askerleri ile Şamahı'ya gelir. Fırsattan istifade hamileyken bıraktığı eşini ziyarete gider fakat evine vardığında eşinin ölmüş olduğu haberini alır. Eşinden geriye kalan beş yaşında bir oğlu vardır. Komşusu onu büyütüp bu yaşına kadar getirmiştir. Kaçak Murat, çocuğunu da alarak Şah İsmail'in yanına geri döner. Evini yurdunu oğluna bakan komşusuna bağışlar. Aynı zamanda Kaçak Murat, Şah İsmail'in sarayında çeşnicibaşı görevine getirilmiştir.

Kurbanı'ye geri dönecek olursak, Şah İsmail'in ona verdiği mektupla ailesinin yanından ayrılarak yeniden yola koyulur. Yolda karşılaştığı bir adamın daveti üzerine ona yoldaş olur. Şah İsmail'in verdiği mektuba zarar gelmesin diye mektubu cebinden çıkarıp atın eyerine koyar. Sabah kalktığında atının yerinde

³⁶² Kərimzadə, s.200.

olmadığını görür. Kurbanı mektubunu kaybetmiştir fakat bu durum onun yoluna devam etmesine engel değildir.

Şah İsmail'in benzeri Hızır; Erzurum'a, Derviş Tekkesi'ne, varmıştır. Tekke içerisinde bulunan tacirlerden biri Şah İsmail'i Şamahı'da gördüğünden bahseder. Bu da demek oluyor ki Şah İsmail, aynı zamanda hem Şamahı'da hem de Erzurum'dadır. Tacir, bu mucize karşısında aslında Şirvanşah, Şeyhşah'ın Sultan Bayezid'in yanına gönderdiği elçi olduğunu itiraf eder. Taraf değiştirerek Şiiliği kabul eder, Şah İsmail'e biat eder. Böylelikle Hızır, görevini başarıyla yerine getirir. Anadolu Şiilerinin büyük isyanı başlamıştır.

Anadolu Şiilerinin isyanının başlaması olayından sonra açılan yeni bölümde karşımıza Kara Vezir çıkar. Şirvanşah, Ziyad Han'a mektup yazıp ondan askeri yardımda bulunmasını ister. Elçi aracılığı ile mektup Kara Vezir'e ulaştırılır. Ziyad Han yardım etmeyi doğru bulmaz. Kapılarına gelen elçiyi zindana atar. Akabinde meclise Kurbanı gelir. İçinde Peri adı geçen bir şiir okur. Bunu duyan Kara Vezir aşığı uyararak bir daha Peri'nin adını ağzına almaması söyler. Çünkü Kara Vezir, Ziyad Han'ın kızı Peri'nin adının anılmasını tüm ülkede yasaklamıştır. Bu sebeple birçok aşığı cezalandırmışlığı vardır. Buna rağmen Kurbanı ısrarla Peri adını söylemeye devam eder.

Kurbanı, Gence'ye varmadan önce Gence yakınlarında bulunan Şeyh Nizami'nin kabrini ziyaret eder. Kabrin başında saz çalmaya başlar. O sırada Mahmut Bey ile karşılaşır. Mahmut Bey, şehre gelen aşığı kendi konağında misafir eder.

Bir diğer önemli nokta da Şeybani Han, kim Bediezzaman Mirze'nin başını getirirse ona büyük bir ödül vereceğini, herkese duyurmuştur. Hüseyin Baykara'nın oğlu Bediezzaman Mirze, Şah İsmail'in yanına sığınır. Şah İsmail Bediezzaman Mirze'yi şahlara layık bir şekilde karşılar ve onu tahtının yanına oturtur. Bu sırada Şah İsmail'in sarayına Şeybani Han'ın elçisi gelir. Bediezzaman Mirze, Şeybani Han'dan ne kadar kaçmaya çalışsa da yine karşısına çıkmıştır. Şah İsmail, elçiyi Şeybani Han da oradayken huzuruna kabul eder. Elçi, Şah İsmail'e bir tespah getirmiştir. Bunun anlamı şudur ki: Şah İsmail, şah değil sadece bir derviştir. Bunun üzerine Şah İsmail Horasan'ı Şeybani Han'dan almaya karar verir. Bediezzaman Mirze ise yaşanan bu olay karşısında sevincini gizleyemez. Yeniden babasının topraklarının, Horasan'ın, kendisine geçeceğini söyler. Şah İsmail, Şeybani Han'ın Horasan'da yaşayan Şiilere zulmetmesinden ötürü ona cevabını kendisinin

vereceğini, söyler. Uygun bir dille de Bediezzaman Mirze'nin Tebriz'de istirahate çekilmesi gerektiğini, belirtir. Bediezzaman Mirze, artık Horasan tahtına ulaşamayacağını farkına varmıştır.

Kurbani'ye dönecek olursak ondan Gence'de bulunan Dede Yadiyar adındaki âşıkla atışmasının istendiğini görürüz. Dede Yadiyar'ı bugüne kadar yenebilen bir âşık çıkmamıştır. Kurbani'ye koyulan tek şart ise Peri adını dillendirmemesidir. Fakat Kurbani'nin aklından geçen “Ben buraya Peri için geldim. Onun adını neden söylemeyeyim. Onun adını söylemem yasak ise buraya neden geldim?” gibi sorular cevapsız kalır. Bunun üzerine Mahmut Bey, Kara Vezir'in acımasız biri olduğundan dolayı Kurbani'nin Peri ismini anamayacağını, andığını takdirde zindana atılacağını söyler. Bu sırada Peri Hanım hastalanıp zayıflamakta ve sürekli uyumaktadır.

Kara Vezir oğlunu Peri Hanım'la nişanlamak niyetindedir fakat Peri Hanım'ın gönlü Kurbani'dedir. Kurbani'nin gelip onu bulmasını bekler. Zayıfladığı için onu tanıyamamasından korkar. Akabinde Peri Hanım'ın beklediği haber gelir. Kurbani isimli bir âşığın mecliste saz çalacağını duyar. Sevinç içinde âşık meclisine gider. Âşıklar sazlarını çalmaya başlar. Çok geçmeden Şah İsmail'in sarayının âşıklar aşığı Kurbani, âşık atışmasını kazanır. Peri Hanım'ın yakın arkadaşı Şahuban Hanım Kurbani ile Peri Hanım'ı gizlice görüştürmek ister. Kurbani'nin sonradan okuduğu şiirinde Peri adının geçmesi ile meclis karışır. Dede Yadiyar meclisi terk eder.

Kurbani, âşık meclisinden sonra gözlerini zindanda açsa da esirliği uzun sürmez. Peri Hanım'ın yardımı ile zindandan kaçmayı başarır. Kurbani'nin kaçtığını öğrenen Kara Vezir, Ziyad Han'a olanları anlatır ve âşığın Peri Hanım'ın yanında saklanma ihtimalini dile getirir. Kara Vezir'in dediği gibi de olur. Vezir ve Ziyad Han, Peri Hanım'ın evine gittiklerinde aralarında tül perde asılı bir şekilde iki âşığın yan yana oturduğunu görür.

Ziyad Han ne yapacağını şaşırılmış durumdadır. Aşığı kızı ile yan yana görmüş olsa da Şah İsmail'in aşığı olduğu için onu öldürmek Ziyad Han'a zarar verebilir. Öte yandan kızı ile yan yana görmesi kabul edebileceği bir durum değildir. Cellatı çağırıp Kurbani'nin başını kesmesini emreder. Fakat cellat, daha önce hiçbir hak âşığının başını kesmediğini ve şimdi de Kurbani'yi öldüremeyeceğini, söyler. Ziyad Han da bu durum karşısında Kurbani'yi serbest bırakır. Ülkeden gitmesini emreder. Kurbani, ölümden dönmüş olsa da bu duruma sevinemez. Çünkü akli Peri Hanım'da kalmıştır.

Kurbani, geri dönerken Şah İsmail'in askerlerinin Gence'ye doğru gelmekte olduğunu görür. Mahmud Beyi de yanına alarak Hüseyin Lala Bey'in yanına gider. Şah İsmail, Horosan'ı almak için Ziyad Han'ın asker vermesini ister, Hüseyin Lala Bey aracılığıyla haber gönderir. Öte yandan Hüseyin Lala Bey, Kurbani'nin başına gelenleri öğrenir. Kurbani'ye düğünlerinin er ya da geç yapılacağını, söyler.

Hüseyin Lala Bey, Şeyh Nizami'nin kabrini ziyarete gittiği sırada Peri Hanım'ın kendini zehirleyip hayatını kaybetmesi haberini alır. Bu durumu Kurbani'ye nasıl söyleyeceğini bilemez. Ziyad Han'ın yanına başsağlığı vermeye gittiğinde görür ki ortada Ziyad Han da Kara Vezir de hatta Peri Hanım'ın yakın arkadaşı Şehuda Hanım dahi yoktur. Oldukça şüphe uyandıran bir durumla karşı karşıya kalırlar. Çok geçmeden durumun aslı ortaya çıkar: Kara Vezir; Ziyad Han ve Peri Hatun'u bağlayıp herkesten gizlemiştir. Hüseyin Lala Bey, Kurbani'yi de yanına alıp onları kurtarır. Bu hadiseden sonra da Kurbani ile Peri Hatun birbirine kavuşur.

Şah İsmail, Horosan seferi öncesinde şairler meclisini toplar. Bediezzaman Mirze, Taclıbeyim Hatun ve Behruze Hanım gibi önemli isimler de bu mecliste yer almaktadır. Kışveri, Sururi ve Hatayi tarafından birçok şiir okunarak hoşça vakit geçirilmiştir. İsmail, şiir dilinin sade olması gerektiğinden ve ana dilinde şiirlerin yazılıp okunması gerektiğinden sıklıkla bahsetmiştir. Meclisin bitmesine yakın bir sanatkar daha meclise gelir: Ressam Frensisko. Hükümdara kendi çizdiği Sekiz Cennet Sarayı'nın resmini hediye eder. Meclisin sonunda da Şeybani Han'ın Herat'ta olduğuna dair haber gelir.

Kurbani, Peri'sine kavuştuktan sonra Peri'yi alıp kendi yurduna götürür. Onların geldiğini duyan annesi neden önce benim yanıma gelmediler, diyerek sinirlenir. Bir yandan da padişah kızı Peri'yi merak eder. Onu gördüğünde ise hayranlıkla izlemeye başlar. Bu sırada Kurbani'yi yılan sokar ve çaresizce dereye doğru su içmek için sürünerek gitmeye çalışır. Dereye varıp su içse de kendine gelemmez. Kurbani, bu olayın sonucunda hayatını kaybeder.

Şeybani Han, Herat'ta Baykara'nın yerine geçtikten sonra onların yaptırdığı binalarda oturmak yerine çadırda yaşamayı tercih eder. Yavaş yavaş yaşlandığını hissetmeye başlasa da bu durumu kabullenmek istemez. Aralarında savaş başladıktan sonra Şah İsmail'in askerleri Şeybani Han'ın askerlerini mağlup etmeyi başarır. Şeybani Han Merve Kalesi'ne kaçar. İsmail savaşta kazandığı için sevinmez çünkü Şeybani Han'ın hile yapmayı seven bir adam olduğunu bilmektedir. Güçlenip geri dönebilme ihtimali İsmail'i rahatsız eder.

Şah İsmail, Merve Kalesi'ne taraf gitse de çölde kum tufanı başlamak üzeredir ve bu İsmail'in avantajlı durumunu yok etmek demektir. Fakat gelen kum tufanı sayesinde Şeybani Han'a da asker yardımı gelemeyecektir. Öte yandan Şah İsmail, Hüseyin Lala Bey ve Dede Bey hakkında düşünmektedir. Onları ülkenin uzak vilayetlerine yollayıp oralara sahip çıkmalarını daha uygun görmektedir. Dede Bey'i Merve Kalesi'ne tayin eder. Şah İsmail, özellikle Lala Bey'in nasihatlerinden sıkılmıştır, büyüdükçe Lala Bey'den nasihat dinlemek istemez.

*Bir də atasının dostlarının heç biri şair deyildi, heç biri yüksək savad almamışdı. Heç biri dövlət siyasetinin nə olduğunu bilmirdi. Onlar sadaqətliydi. Onların hamısı qılinc adamıydı. Döyüş, yürüş, qələbə qazanmaq əlmini bilirdilər. Bu isə ölkənin inkişafı, çiçəklənməsi üçün bəs deyildi.*³⁶³

Şeybani Han, çölde Şah İsmail'le yaptığı savaşı kazanamaz ve bu savaşta hayatını kaybeder. Savaştan sonra Şah İsmail, Şeybani Han'ın eşi Hanzadebeyim'i huzuruna davet eder. Hanzadebeyim'in kardeşi Babür Mirze ile birlik olup İsmail'e asker yardımında bulunmasını ister ve kardeşini uzun zamandır göremeyen Hanzadebeyim, bu teklifi büyük bir mutlulukla kabul eder.

Sultan Bayezid, Şeybani Han'ın kesik başını görünce çok şaşırır. Onunla yaptığı ittifaktan çok ümitlidir ve yaptığı savaşı kaybedeceğini hiç hesaba katmaz. Oğullarından hangisinin tahta geçmesi hususunda düşündüğü sırada Şehzade Selim'in babasının üzerine orduyla geldiği haberi gelir. Sultan Bayezid, oğluna karşı asker gönderir ve kısa sürede oğlunu mağlup eder. Şehzade Selim savaşı kaybetmesinin üzerine babasının yanına götürülürken her şeyin bittiğini düşünse de aslında onun için her şey yeni başlıyor demektir. Sultan Bayezid, oğlunu affeder ve savaş sonrasında Şehzade Selim babasının yerine tahta çıkar.

Öte yandan yıllar sonra Sakine halasına kavuşan İsmail'i, romanın sonlarında Sakine halasının cansız bedeninin yanında saz çalarken görmekteyiz. Onu ebediyete sağlığında çaldığı makamlarla uğurlamaktadır.

Şehzade Selim ise açgözlü tavırlarına devam etmektedir. Babasının yemeğine zehir attırarak onun ölümüne sebep olmuştur. Şimdi sırada kardeşleri vardır. Tahta oturabilme ihtimali olan herkesi düşman olarak görür ve onları yok etmek ister.

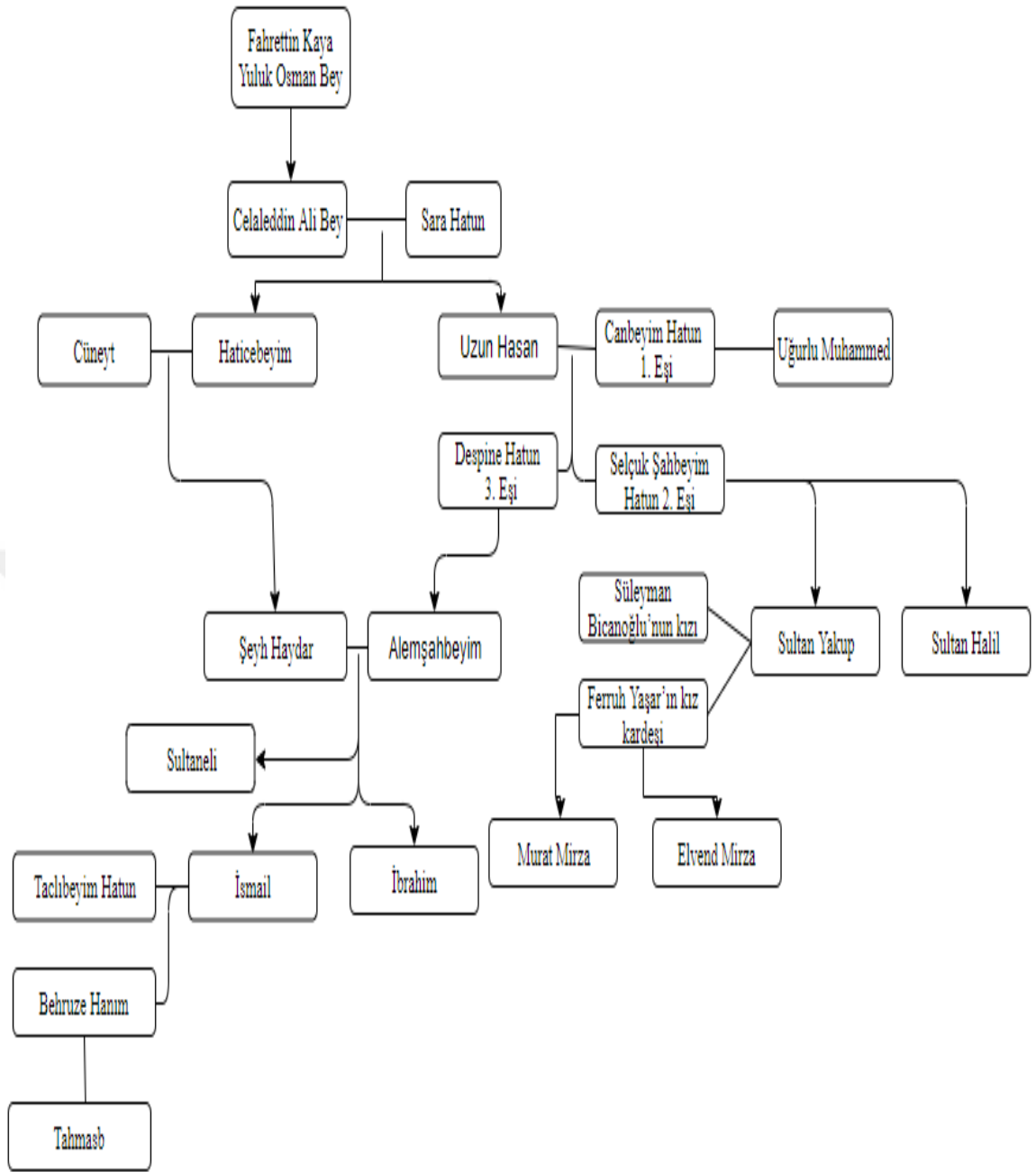
Şehzade Selim, başkasının ağzından kardeşi Şehzade Korkut'a mektup yazarak kendini kötüler ve tahta onun çıkması gerektiği söyler. Mektubun içinde

³⁶³ Kərimzadə, s.293.

Şehzade Selim hakkında birçok şikayet bildirilmiştir. Şehzade Korkut, mektubu almasının üzerine yeniden tahta geçmek istediğini söyler ve bunu duyan, hatta bunun olmasını bekleyen, Şehzade Selim, Korkut'u bir an bile düşünmeden yay ipiyle boğdurur.

Şehzade Selim'in elinden kurtulabilmeyi başaran tek isim Şehzade Ahmet'in oğlu Murad'dır. Şah İsmail'e sığınarak ona bağlılığını bildirmiştir. Sultan Selim ise gözünü Tebriz'e Şah İsmail'in tahtına dikmiştir. Fakat Şah İsmail ile savaşı için bir neden yoktur. Bir bahane bularak Şah İsmail'e savaş açar. Romanın da adını aldığı savaş "Çaldıran Savaşı" İsmail ve Şehzade Selim'in arasında gerçekleşir. Sultan Selim, savaş meydanındayken İsmail'in kendine esir düştüğünü sansa da işler görüldüğü gibi değildir. Selim'e esir düşen İsmail değil, Hızır'dır.

Şahıs kadrosuna geçmeden önce roman kişileri içinde Şah İsmail'in ve yakınlarının soyağacı ise şu şekildedir:

3.1.3 Şahıs Kadrosu

Şahıs kadrosunun kendi içinde başkişi, norm karakter, kart karakter ve fon karakter olarak ayrılması hususunda Philip Stevick'in "Roman Teorisi" adlı kitabından yararlanılmıştır. Karakterlerin tablo haline getirilmesi tarafıma aittir.

Başkişi	Norm Karakter	Kart Karakter	Fon Karakter
Şah İsmail	Hüseyin Bey Dede Bey Kaçak Murat Murad Mirze Sultan Bayezid Şehzade Selim A. Bozkurt Bey Behruze Taclıbeyim Kurbani	Kara Vezir Şeybani Han	Elvend Mirze Barik Bey Pernaki Hüseyin Baykara Şehzade Korkut Şehzade Ahmet Aişebeyim Hatun Cem Sultan Fransisko Necmeddin Gilani Zekeriyya Keçeci Necmeddin Gilani Sakine Salman Bey Zülgeder Sarı Şıxı Zülgeder Hanzadebeyim Sarı Kaplan Fatih Sultan Mehmet Kemaleddin Behzad Peri Ziyad Han Şirvanşah Sultan Mahmud Muhammed Bey Ustaclı Qazı Muhammed Kaşı

3.1.3.1. Başkişi

İsmail

“Çaldıran Döyüşü” romanının başkişisi, İsmail’dir. Kitapta “zamanın sahibi” adıyla da anılır. Olayların büyük bir çoğunluğu İsmail’in çevresinde döner. İleri görüşlü, zeki bir karakterdir. Olayları kavrayabilme kapasitesi ve dünyaya bakış açısı oldukça geniştir. Örf adetlerine bağlı olması İsmail’i gelenekçi bir karakter haline getirir. “Hudaferin Köprüsü” romanında İsmail’in ailesinin yaşadığı olaylar ve İsmail’in çocukluğu anlatılırken “Çaldıran Döyüşü” romanında İsmail’in gençliği, olgunluk çağı ele alınmıştır.

“Hudaferin Köprüsü” romanının sonunda tahta çıkan İsmail’i “Çaldıran Döyüşü” romanının başlangıcında Murat Mirze ile yapacağı savaşa hazırlanırken görmekteyiz. Henüz on üç yaşındadır ve tahta oturmuştur. Sevinç ile kederi aynı anda yaşamaktadır. Ailesinden hiçkimsenin yanında olmayışı, İsmail’in bugünlerini göremeyişi onu buruk bir sevinç yaşamaya sevk eder. Bir yandan da kendini sorgulamaktan geri kalmaz.

<<Bu çınarı babam, qüdrətli Həsən padşah əkdirib. Bu ağ gövdəli ağac Ağqoyunlulardır... Bəli, sülalədir. Amma dövrənini sürmüş sülalə. Onun başında bir neçə yarpaq qalıb...

Bəs mən kiməm? Bu çınarla qohumluğum olsa da mən onun budaqlarında bitmədim. Çınar çınarla qohum olsa da amma hərəsi ayrı-ayrı bitir. Mən yeni bir sülalənin başlanğıcıyam. Hansıdır o sülalə? Şah İsmayıl sülaləsi? Yox>>³⁶⁴

İsmail’in gördüğü türlü türlü musibetler, çektiği acılar; onun düşüncelerinin vaktinden önce olgunlaşmasına yirmili yaşlarda bir genç gibi davranmasına vesile olmaktadır. Bununla birlikte on üç yaşında olmasına rağmen kılıç kuşanmayı, ok atmayı ve at binmeyi çok iyi bilir.

İsmail, hem şah hem şeyhtir. Atalarının olduğu gibi kendisinde oldukça cesaretli bir karakter olarak karşımıza çıkar fakat mesele tahta oturmak olduğunda bir adım geride durur.

Dilsiz-ağızsız taxt ona çox şeylər deyirdi. Çox şeylər vəd edirdi. İsmayıl isə hələ də onun üstündə oturmamışdı. Başına gələn bu qədər əzab-əziyyətdən qorxmamışdı amma taxtdan qorxurdu. Elə bilirdi ki oturan kimi taxt onu öz

³⁶⁴ Kərimzadə, s.7-8.

*hakimiyyəti altına alacaq, onun niyyətlərini unutturacaq, babasının qoyduğu yol-
arkandan çıxarıb üzünü biyabana çevirəcəkdir.*³⁶⁵

Rahata kavuştuğunda fikirlerinin değişmesinden, zevk-sefa hayatına kendini kaptırmaktan da çok korkmaktadır. Eskiden nasıl diken üstünde yaşıyorsa tahta oturduğunda da aynı yaşamı sürdürmesi gerektiğini, düşünür. İsmail'in bu korkuları hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Tahta oturduğunda fikirlerinde bir değişme olmaz aksine halkı için gün geçtikçe ilerlemeyi düşünür. Zevk-sefa hayatıyla uzaktan yakından bir bağ kurmamıştır. İsmail'in bu alışkanlıklardan uzak olma sebebi kendi karakter gelişimi olabileceği gibi bu hayata olabilecek düşkünlüğünün korkusu da olabilir. Kendini içinde bulmaktan o kadar korktuğu hayata hiçbir zaman bulaşmamış olması empatik düşünülünce oldukça sevindirici bir durumdur. Babasının haremi olmadığı gibi İsmail'in de haremi yoktur. Taclıbeyim ve Behruze adında iki eşi vardır.

Tüm korkularını yenip tahta çıktıktan sonra da adına hutbe okutturup ilk sikkesini bastırmıştır.

*İsmayıl onun verdiyi pulu aldı. Üstündeki yazıları oxudu. İndi onun sevincinin həddi-hüdudu yok idi. Hökmdarlığın ilk nişanəsi onun ovcundaydı. Orada peyğambərin, imamların, bir də özünün adı yazılmışdı.*³⁶⁶

Akabinde Mescit'e Şii, Sünni fark etmeksizin ayağına kapanan meclise:

*Qalxın, ey müsəlmanlar! Sizi mən bu qılıncla düşdüyünüz müsibətlərdən qurtarmağa gelmişəm. Mənə biət eləyənlərə bu dünyada da cənnət bərqərar olacaq!*³⁶⁷

diyerek tüm roman boyunca hakim olan düşüncelerini paylaşır. Bu sahne bize göstermektedir ki İsmail sonradan kendine görev edindiği ya da sahip olduğu fikirleri değil, aslında kitabın başından beri tanıdığımız ve sağlam temellerle oturttuğu ahlaki ve değer yargılarını hayatının sonuna kadar taşımış ve yaşatmıştır.

Bir diğer konu da düşmanı Sultan Mahmut'un gelip İsmail'e sığınmasıdır. Babasını öldürüp İsmail'i tanıdığını, onun kanatları altına sığınmaya geldiğini söyleyen Sultan Mahmut hakkında İsmail:

³⁶⁵ Kərimzadə, s.9-10.

³⁶⁶ Kərimzadə, s.14.

³⁶⁷ Kərimzadə, s.17.

Ata qatili olan adamla əlaqə saxlamaq, onun köməyinə³⁶⁸bel bağlamaq, ata qatili olmaq kimi bir şeydir. O, şahdırsa onu cəzalandırmalı, hamının gözü qarşısında qədim adətlərə xəyanət etmiş qatili məhkəməyə çəkməlidir...³⁶⁹

Nerede Türk halkı varsa o illeri bir araya getirmek niyetindedir. Yer yer İsmail'in fiziki özelliklerine de rastlamaktayız:

Şah İsmayıl səfər taxtının üstündə bardaş qurmuşdu. Onun ağ geyimi, o ağ ipəyin üstündəki zümrüd və qızillər, başındakı qırmızı ipək çalma³⁷⁰ və çalmadakı humay quşunun lələyi, lələyin ətrafındakı almazlar³⁷¹gözəllik, gənclik və qüvvə eləyirdi.³⁷²

Daha önce de belirtildiği gibi Şah İsmail'in iki eşi vardır. İlk eşi, Taclıbeyim'dir. İsmail eşine büyük bir aşk ve tutku ile bağlıdır. Taclıbeyim'in düşmanının kız kardeşi olmasına rağmen Şah İsmail, ilk gördüğü andan beri onun hakkında kötü bir şey düşünmemiştir. Taclıbeyim'i gördüğü ilk an Şah İsmail'in yüreğinden bir şiir geçer:

*...Ey divanə, ey divanə,
Aşiq olan qıyar canə.
Xətai der, Tachı xanə
Qalsın, könül, yol qalmasın!³⁷³*

İsmail, Taclıbeyim Hatun ile evlendikten sonra üstüne başka bir kadın ile evlenmek istemez. Bu konuda babası Şeyh Haydar'ı kendisine örnek almaktadır. Evlenmesi için önerilen kadınların hepsini reddeder. Ta ki karşısına Behruze Hanım çıkana kadar...

Şah İsmail Çukursed'e gittiği zaman Abdi Bey'in Kalesi'nde kalır. Abdi Bey'in kızı Behruze ile çocukluğunda lale bahçesinde karşılaşmıştır. Behruze, o günden beri İsmail'in aklından çıkmaz. Kaleye gelmesinin bir diğer sebebi de Behruze'dir. Karşılaştıklarının üzerinden çok geçmeden Şah İsmail ile Behruze hayatlarını birleştirir.

Şah İsmail sanata da sanatçıya da çok değer verir. Özellikle saz aşıklarına duyduğu saygı büyüktür. Bir yandan kendisine "Hatayi" lakabıyla şiirler kaleme almıştır. Güçlü bir sanatçı ruhuna sahiptir. Şairane üslubuyla herkesin gönlüne taht

³⁶⁸ Yardım.

³⁶⁹ Kərimzadə, s.22.

³⁷⁰ Sarık.

³⁷¹ Elmas.

³⁷² Kərimzadə, s.23.

³⁷³ Kərimzadə, s.34.

kurmayı başarır. Şiirlerinde dili olabildiğince sadedir. Ağır, süslü tamlamalar kurmak yerine kendi dilinde şiir yazmayı tercih eder. Etrafındaki şairleri de buna teşvik eder.

Taçlıbeyim ile İsmail'in Tebriz'de yapılan düğününe civar kentlerden ülkenin önde gelen devlet adamları, sanatçıları ve şairleri de katılmıştır. Düğün şenlik havasında ilerler, İsmail kendisine gelen hediyeleri kabul eder ve özellikle sanatla ilgili olan hediyeleri hayranlıkla inceler.

Hüseyin Baykara'nın başında bulunduğu Herat şehri döneminde kültür ve sanatın merkezi konumundadır. Bu duruma Şah İsmail içten içe gıpta etmektedir. Sanatkarlar hangi ülkede çok ise o ülke gelişmiş bir ülkedir, görüşünü kendine benimser. Bu noktadan hareket ile Şah İsmail de ülkesinde yaşayan sanatçılara sarayında yer verir. Aşık meclisleri düzenler. Muhareberde dahi savaş öncesinde aşıklar saz çalar, şiir okur. Bunun yanı sıra "resim putperestliktir." Görüşüne karşı çıkararak resamlara kendi resmini çizdirir.

Roman içerisinde sıklıkla olmasa da Şah İsmail'in hüznlendiğini görmekteyiz. Ne zaman Sakine halasının saz ile çaldığı makamları duysa durgunlaşır, uzaklara dalar ve kalede hapis olduğu günlerini hatırlar ve ailesini yad eder.

Şah İsmail'in cesareti üzerine söylenecek hiçbir söz yoktur. Genellikle hükümdarlar muharebelerde uzakta durup savaşı yönetmeyi tercih ederken Şah İsmail, ağabeyi Sultaneli gibi, savaş meydanının içinde kendini bulur. Böyle yaparak askerlerine de güç vermektedir. Cesaretinin bir başka örneği de İsmail'in av sahnesidir. O başkasını yanına almadan kendi başına kaplan avına çıkar. Hüseyin Lala Bey, Dede Bey gibi İsmail'in yakın adamları av sahasının gerisinde bekler. Karşısına çıkan kaplanı kolaylıkla alt etmeyi başarır. Attığı bir ok ile kaplanı yüreğinden vurup yere sermiştir.

Doğayla iç içe olmayı seven İsmail, doğanın içinde kendini güvende ve huzurlu hisseder. Doğa onda şiir yazma hissiyatını doğurur. Karşısına çıkan dağ keçisine bile şiir yazmışlığı vardır.

İçmişəm bir dolu, olmuşam ayıq,

Düşmüşəm dağlara, olmuşam keyik.³⁷⁴

Sənə derəm, sənə, sürməli keyik,

Qaçma məndən, qaçma, avçı deyiləm.³⁷⁵

³⁷⁴ Dağ keçisi.

³⁷⁵ Kərimzadə, s.81.

Şah İsmail namusu her şeyden önde tutmaktadır. Bunu annesi Alemşahbeyim'den öğrenmiştir. Eşine sadık, ahlaklı bir insan olmasının bir diğer örneğide Hüseyin Baykara'nın elçisinin getirdiği dans eden kızı görünce verdiği tepkidir :

*Şah İsmayıl sarayında hələ belə açıq-saçıq rəqs olmamışdı, bəlkə də heç kim görməmişdi. Gənc hökmdar qəzəbləndi. Onun qaşları çatıldı. Ətrafındakılara baxdı. Dədə bəy də, Hüsəyn bəy lələ də, Xan Məhəmməd Ustaclı da, sarayın digər əyan-əşrəfi də utandıqlarından başlarını aşağı dikmişdilər.*³⁷⁶

Şah İsmail, Şeyf Safi neslinin devamını getiren kişidir. Atalarından ona miras kalan Şii mezhebinini savunucusudur. Bu uğurda Kerbela olayında hayatını kaybetmiş şehitlerin ve yakınlarının mezarını ziyaret etmeyi unutmaz fakat gittiğinde gördüğü manzara İsmail'i çok hüznülendirir. Mezarlar yıkık dökük, harap olmuş vaziyettedir. İsmail adamlarına Irak topraklarında bulunan Kerbela şehitleri için bir ziyaretgah yapmalarını emreder.

Şah İsmail, savaşta askerlerine destek olmak için nasıl onlarla birlikte savaşıyorsa aynı şekilde sarayın önde gelen adamlarının da halkın içinden güngörmüş insanların da yanında olup onlara saygı duymaktadır. Bu kişilerin görüşlerini önemsemektedir. Bu noktada meclis içinden yaşlı bir adam:

*...Mən bu yaz yüz on altını vurdum yerə, keçdim yüz on yəddiyə. Ağılmnan, yaddaşımnan da şikayətim yoxdur. Mən hələ bu yüz on yəddi ildə görməmişəm ki, ölkənin allahı-padşahu gəlib beləcə mənim kimi qocaları yığıb söhbət eləsin.*³⁷⁷

Bu sebepledir ki sevenleri çoktur. Buna örnek olarak emrindeki kişilerin İsmail'e yakınlığını en iyi anlatan durum Mirza Bey'in vasiyetinde Şah İsmail'in buyruğunda çıkan kimse diğer dünyada yanıma gelmesin, demesidir

Şah İsmail'in dostlarının yanında düşmanları da çoktur. Düşmanlarının yanında Murat Mirze, Şeybani Han, Alaüdevle Bozkurt Bey, Sultan Bayezid ve Şehzade Selim gelmektedir. Bu sayılan isimler ve daha fazlası farklı zamanlarda İsmail ile muharebeye girmişlerdir. Çoğunda da Şah İsmail galip gelmeyi başarmıştır.

Şehzade Selim:

...Şah İsmayıl bir az da güclənsə, onun qarşısında dayanacaq qüvvə tapılmayacaq. Hələ o Sultan Qansunu da öz tərəfinə çəkəcək. Bilirsən niyə? Fatimi

³⁷⁶ Kərimzadə, s.91.

³⁷⁷ Kərimzadə, s.115.

*xəlifələri vaxtından misirlilər şiadir. Tək o milyonları idarə eləyən bir ovuc türk sünnüdür. Şah İsmayılı elə-belə bilməyin. Onun qoşunu Qalib gəlmir. Onun xəlifələri, müridləri ölkəni içəridən dağıdır. Adamların aqidəsini dəyişir. Bu, qorxulu qoşundu. Atam isə bunu başa düşmür.*³⁷⁸

Düşmanlarının içindən Bayezid ile durumlar fərklidir. Bayezid'in oğlu Şehzade Selim tahta keçtiğinde isə Şah İsmail'e qarşı bir bahane bularak savaşı açar. Savaşın sonunda İsmail'in ordusu, Şehzade Selim'in ordusu qarşısında dayanamaz və yenik düşür. Şehzade Selim, Şah İsmail'i esir tutduğunu zənn edərkən romanın sonunda anlaşılır ki esir tutulan Şah İsmail deyil, ona çox benzeyən Hızır'dır.

3.1.3.2. Norm Karakterler

Hüseyn Bey

Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın yaxın dostudur. Hem "Hudaferin Köprüsü" romanında hem de "Çaldıran Döyüşü" romanında Şah İsmail için çalışır, çabalar. Onu korumaq için her zaman kendinden ödün verir. İyi niyyətli, çalışkan, cesur, dürüst və oldukça olgun bir karakterdir. Sarayın en gözde adamları arasında yer alır.

İsmail, tahta oturduktan sonra Hüseyn Lala Bey'i valilik görevine getirir. Karakterindən hiçbir zaman ödün vermez. Her zaman tek amacı İsmail'i korumaq ona gelebilecek en ufak bir zararı bile engellemektir. Eğitim seviyesi çok iyi olmadığı halde siyaseti iyi bilir. Bu durum biraz da ona yaşının getirisidir. Şah İsmail'i korumayı Şeyh Haydar'a qarşı bir borç bilir. Buna örnek olaraq:

*...Hökmdar, sən daş qoyduğun yerə mən başımı qoyacam, bu aydın məsələdir. Ona görə mənim fikirlərimi də eşitməyi rica edirəm. Mənim borcum səni və səltənətini qorumaktır... Məni düzgün başa düşün hökmdar. Mən sənin həyatın, xoşbəxtliyin və taxt-tacın üçün başımla cavabdehəm. Amma hamıdan, səndən, lap allahdan da çox, Şeyx Heydarın qarşısında cavabdehəm. Hər şeyi ölçüb-biçməyəm, hər nə deyə bilmərəm.*³⁷⁹

— *Yox! Şahimin qulluğunda qarıqulu olsam da, mənə xoşdu. Mən bir dəfə and içmişəm.*³⁸⁰

³⁷⁸ Kərimzadə, s.163.

³⁷⁹ Kərimzadə, s.40.

³⁸⁰ Kərimzadə, s.198.

Şah İsmail'in bir konu hakkında Hüseyin Lala Bey'in sözünü dinlememesi üzerine:

*Hüseyin bəy alındı. Onun təklifi keçməsə, sözü yerə düşsə, necə olar? Bir dəfə, iki dəfə, üç dəfə bu təkrar olunsa, onun sözünə inam itə bilər. Həm də bu siyasət aləmidir. Hər şeyi bu ölçü ilə ölçmək düz olmaz.*³⁸¹ şeklinde düşünülməkdədir.

Hüseyin Lala Bey, hər şeyden önce İsmail'i ailesindən biri olarak görməkdədir. Bunun kanıtı olaraq:

— *Lələ, axı mən bir məsələni bilmirəm. Sənin ailən, uşaqların?...*

Hüseyin bəyin sir-sifətini kədər bürüdü və o, kədər içərisində gülümsəyə-gülümsəyə dedi:

Əbih Sultan Ərdəbildə mənim də ailəmi, uşaqlarımı tapıb qılıncdan keçirib. Ondan sonra ailə barəsində fikirləşməyə vaxt tapa bilməmişəm ki?

<<Allah, bu necə müqəddəs adamdır! Demək Ərdəbildə tək mənim qağım qalıb. Öz balaları da yadına düşməyib...³⁸²

“Hudaferin Köprüsü” romanında Şah İsmail için Hüseyin Lala Bey'in sözləri çox dəyərliyə “Çaldıran Dövuşü” romanında bu durum yavaş yavaş tersinə dönməkdədir. Buna örnək olaraq:

Hüseyin bəy Lələ Şah İsmayılın tutqunluğunun səbəbini bilmirdi. Soruşmağa da ürək eləmədi. Qələbələr artdıqca, ölkənin ərazisi böyüdükcə Hüseyin bəy Lələ də Şah İsmayıldan çəkinməyə başlayırdı. Aralarındakı səmimiyyətmə, doğmalıqımı azalırdı, bilmək olmurdu. Bu heç vaxt açıq şəkil almamışdı. Öz-özündən hiss olunurdu...³⁸³

— *Əmirəlümara Hüseyin bəy Lələ mənim atamın dostu olub. Mənim bu yerə çatmağım üçün varından yox olub. Amma onu deyim ki, əmirliyi vəzifəsi onu arxayınçılığa çıxarıb. Sayıqlığı azalıb. Yox, hörmətli Hüseyin bəy, bunu mən bəyənmirəm. Əvvəllər hər sözü yüz dəfə ölçərdin. İndi ölçüb-biçməmiş danışsən. Qazı Məhəmmədin fikirlərini tərəziyə qoymamış söz deyirsən. Ona görə də səni bu vəzifədən azad edirəm. Yenə də Hüseyin bəysən, yenə də Lələsən...³⁸⁴*

Şah İsmail, Yezd vilayətini Hüseyin Bey'e bağışlar fakat Hüseyin Bey Şah İsmail'i bırakıp oraya gitmek istemez. Şah İsmail ile arasında küskünlük, kırıgınlık olmasını da istemez.

³⁸¹ Kərimzadə, s. 22.

³⁸² Kərimzadə, s. 42.

³⁸³ Kərimzadə, s. 84.

³⁸⁴ Kərimzadə, s. 190.

Sultan Selim ile yapılan savaşta da Şah İsmail'i kurtarmak için peşinden giderken Hüseyin Bey vurulup atından düşer.

Kaçak Murat

Romanın prolog bölümünde karşımıza çıkan ilk kişi Kaçak Murat'tır. "Hudaferin Köprüsü" romanında Dede Bey tarafından vurulduğu için öldü sanılır. Savaş sonrasında hayatını kaybeden diğer askerlerle Kaçak Murat da defnedilir.

Bəlkə mən ölmüşəm? Bəlkə qəbirdəyəm? Əgər qəbirdəyəmsvi bəs onda niyə inkir-mikir məni sorğu-suala tutmur? Yox, bura nə cənnətdi, ne cəhənnəm...

...Üstündən xeyli keçəndən sonra o, özünə gəlmişdi. Bədəni selin-suyun içindəydi, nəfəs almaq çox çətin idi. Ağzı da, burnu da parça ilə sarınmışdı. Qollarını tərپətmək³⁸⁵ istədi. Yox, qolları da həmin parça ilə bədəninə sarınmışdı. Qalxmaq istədi, mümkün olmadı. Yalnız indi başa düşdü ki, qəbirdədir, onu kəfəyə büküblər.³⁸⁶

Kabirde olduğu fark etmesinin üzerine zor da olsa mezarından kurtularak "Çaldıran Döyüşü" romanına dahil olmuştur.

-“Hudaferin Köprüsü” romanında da hakkında bilgi verildiği gibi – güvenilir, yiğit, cesaretli ve sadık bir karakter olması dikkat çekici özellikleri arasındadır. İri burunlu, uzun bıyıkları vardır.

Mezara gömülmüş birinin yeniden insanların karşısına çıkacak olmasını ürkütücü bulan Kaçak Murat, onu tanıyan kimselere görünmek istemez. Bir yandan da Şah İsmail'i ve son yapılan savaşın akıbetini merak eder. Karşısına Dede Bey'in oğlu Mustafa'nın çıkması üzerine kimselere görünmek istemeyişinden vazgeçer. Mustafa'yla İsmail'in düğününe gitmeye karar verir. Bu şekilde onu tanıyan herkes, Kaçak Murat'ın ölmediği gerçeğini öğrenecektir.

Mezardan çıkıp bir atın üstüne bindikten sonra at onu sahibinin kapısına götürür. Köyde otlardan ilaç yapabilen Ballı kadın sayesinde yaraları iyileşir. Kadının bir de kızı vardır. Kaçak Murat, bu kız ile imam nikahı kıyarak evlenir, hayatını ekin işleriyle geçirmeye başlar. İsmail'in yanına gitmeye karar verdiğinde eşi Zümre hamiledir. Aradan yıllar geçtikten sonra evine geri döndüğünde karşılaştığı manzara onu dehşete düşürür. Eşinin vefat ettiğini, çocuğuna-oğluna- ise komşusunun sahip çıktığını öğrenir. Yerini yurdunu komşusuna bırakarak oğlunu

³⁸⁵ Kımıldatmak.

³⁸⁶ Kərimzadə, s.3.

alıp Şah İsmail'in yanına geri döner. Romanın ilerleyen sayfalarında oğlunu savaş meydanında dahi Kaçak Murat'ın yanında görmekteyiz.

Şah İsmail'in Kaçak Murat hakkındaki düşünceleri şu yöndedir:

...O, Murada *kənd bağışlamaq, ona rütbə vermək, arvadını, uşağını gətirmək üçün göstəriş verəcəkdı. Amma gecikirdi. Muradı öz yanından bir addım da uzaqlaşdırmaq istəmirdi. Onun sədaqəti dəfələrlə sübut olunmuşdu. İndi belə sədaqətli adam tapmaq asan iş deyildi...*³⁸⁷

Şah İsmail, Kaçak Murat'a o kadar çok güvenmektedir ki onu sofracısı olarak tayin eder. Kaçak Murat, hükümdarın yemeğini önceden inceledikten sonra Şah İsmail yemek yemeye başlar.

*Kaçaq Murad dönüb olmuşdu süfrəçi Murad. Naxçıvandan nəfis qələmkar süfrələr, Bərdədən nəfis şirli qablar gətirdirmiş, Təbriz zərgərlərinə şah üçün qızıl qablar, şərbət piyalələri düzəltirmişdi. Onu özü ilə gəzdirdiyi bu əşyalar bir kiçik çlkenin xəzinesinə bərabərdi...*³⁸⁸

Murat Mirze

Sultan Yakup'un iki oğlu vardır: Elvend Mirze ve Murat Mirze. Başına buyruk, bencil bir karakterdir. Roman içerisinde yirmi üç yaşındayken karşımıza çıkar. Elvend Mirze ve Murat Mirze babalarının ölümünden sonra ülke topraklarını kendi içlerinde ikiye bölmektedir.

Murat Mirze ve Şah İsmail arasında ailelerinden kalan, nesilden nesile devam eden bir düşmanlık vardır. Romanın başlarında Şiraz'ı, İsfahan'ı ve Bağdat'ı elinde tuttuğunu görmekteyiz.

Şah İsmail'in tahta çıkışından sonra ilk savaşı da Murat Mirze ile olur. Gerek Şah İsmail'in gerekse iki kardeşin dedelerinin, Uzun Hasan'ın, topraklarından vazgeçmeye niyeti yoktur. İki kardeş birleşse Şah İsmail'i yenebilecek güçtedir fakat ikisi de ayrı ayrı hükümdarlık zevkini tatmak ister. Birleştikleri takdirde aralarında taht kavgası çıkma olasılığı çok yüksektir. Aynı zamanda Sultan Bayezid'in Murat Mirze'ye askeri yardımda bulunması dikkate değer bir unsurdur. Şah İsmail için:

Murad Mirzə məsələlərə açıq gözlə baxmağı bacarırdı. Başa düşürdü ki, Şah İsmayıl da ilahi qüvvə yoxdur. Amma nəşə, elə bir qüvvə var ki, insanları onun

³⁸⁷ Kərimzadə, s.98.

³⁸⁸ Kərimzadə, s.227.

atrafına toplayır. Bəs o qüvvə nədir, kimdir? Niyə babam, Uzun Həsənə sədaqətlə qulluq eləyən ölkə onun nəvələrindən³⁸⁹ üz döndərib?...³⁹⁰

Yapılan savaşı ordusunun sayıca üstün olmasına rağmen Murat Mirze kaybeder ve savaş meydanından kaçar. Savaş sonrası Murat Mirze'nin kardeşi Taclıbeyim ise beklenmeyen bir hareket yaparak Şah İsmail'e sığındığını görmekteyiz. Öz kardeşinin bile onu terk etmesinden ötürü Şah İsmail, bu noktada Murat Mirze'nin üstünlüğünün son bulduğunu anlamıştır.

Şah İsmail'in verdiği lakapla Murat'ın adı roman içerisinde "Namurad" olarak da geçer. Romanın ilerleyen sayfalarında Murat Mirze'yi Barik Bey Pernaki tarafından Bağdat'ta tahta çıkarılırken görmekteyiz fakat Murat Mirze bu durumdan pek memnun görünmez. Yüzü gülmez, fikirleri dağınıktır. Neyi, nasıl yapacağını kafasında kurgulamaya çalışır ve geleceği hakkındaki düşünceleri iç açıcı değildir.

Fiziki özellikleri ise:

O, boyda babasına oxşayırdı. Ucaboy³⁹¹ idi, iri gözləri, yumşaq saqqalı vardı. Yataqda əllərini başının altına qoyub gözlərini çadırın qübbəsinə dikib fikirləşirdi...³⁹²

Sultan Bayezid

Osmanlı Devleti'nin görkemli hükümdarlarından biridir. Şah İsmail, gençliğine adım atarken Sultan Bayezid olgunluk çağını tamamlamıştır. Geniş bir orduya ve ülke topraklarına sahiptir. Roman içerisinde doğrudan olmasa da dolaylı yollardan Şah İsmail'in ilerlemesine engel olmak ister. Şah İsmail güçlendikçe Sultan Bayezid için tehdit unsuru olacağını iyi bilir. Görmüş, geçirmiş ve oldukça bilgili bir karakterdir.

Bayazid arıq, göygöz, itibaxışlı, sərtsifətli adam idi. Onun sifətində gülüşü çox az adamlar görmüşdü. Bunun da bir çox səbəbləri vardı.³⁹³

Babası Fatih Sultan Mehmet'in vefatı üzerine kendisi İstanbul'a daha yakın olduğu için kardeşi Cem Sultan'dan önce babasının tahtına oturmayı başarmıştır. Kardeşi Cem Sultan ise kardeş kanı dökmek adına Mekke ziyaretine oradan da Avrupa'ya gider ve Avrupa'da esir düşer.

³⁸⁹ Torun.

³⁹⁰ Kərimzadə, s.29.

³⁹¹ Uzun boylu.

³⁹² Kərimzadə, s.26.

³⁹³ Kərimzadə, s.73.

Sultan Bayezid, yaşlandıkça oğullarının derdine düşer. Şehzade Ahmet, Selim ve Korkut adında üç oğlu vardır. Ölümünden sonra hangisinin tahta çıkacağına karar vermekte zorlanır. Öte yandan vadesinin dolduğunu da hisseder. Oğulları da özellikle Şehzade Selim babasının ölümünü gözlemektedir.

...İnsan da öz övladlarını tanımazmış. Ətrafındakıları, nökər-naibi, xörək bişirən aşpazı da tanıyırsan. Amma öz doğma oğullarını tanımırsan. Onların hamısına düşmən kimi baxırsan. Bilirsən ki, svin ölümünü isteyirlər. Çünki sənin yerinə, var-dövlətinə göz dikiblər. İnsan şah da olur, sultan da olur amma xoşbəxt olmur. Xoşbəxtlik tanrının bəxş elədiyi ayrı bir bəxşişdi. Ona çatmağın yolunu isə həç kəs bilmir. İşə bax ki, ömrü boyu dağlarda qoyun otaran çoban xoşbəxt olur, amma, qızıl taxtda oturub minlərlə adamın taləyini həll eləyən sultan bədbəxt.³⁹⁴

Sultan Bayezid'in sanata büyük bir ilgisi vardır. Hem şair hem hattatır. "Adli" lakabıyla şiirler yazar ve bestekardır.

Kimsenin gözünün yaşına bakmaz. Vezir Ali Paşa'ya kadar on altı vezirini en küçük hatasında kovar, insanlara olan güvensizliyiyle ön plana çıkmıştır.

Şehzade Selim

Sultan Bayezid'in en küçük oğludur. Bayezid'in tüm oğulları taht uğruna yanıp tutuşmaktadır. Aişebeyim'in oğludur. Trabzon sarayında yaşamaktadır.

Səlim atası tərəfindən Trabzon sancaq bəyi olaraq təyin olunandan bir fikirlə alışıb-yanırdı. Necə eləsin ki, atasının taxtına sahib olsun. Düzdür, ondan böyük iki qardaşı vardı. Şahzadə Əhməd və Şəhzadə Qorqud. Kiçik qardaşını heç saymırdı da. Hər vasitə ilə atasının rəğbətini özü qazanmaq istəyirdi. Bunu üçün atası ilə razılaşmadan gürcü torpağına dəfələrlə basqınlar etmiş. Kutais şəhərinə qədər girib torpaqları III Baqratdan almışdı...³⁹⁵

Onun başına buyruk hallerine roman içerisinde sık sık rastlarız. Şehzade Selim için yapılan "püsküren dağ gibi" benzetmesi onun karakterini anlayabilmemiz açısından kilit nokta olmuştur. Alaüdevle Bozkurt Bey sarayına geldiğinde gecenin ilerleyen saatlerinde dedesini yemeğe çağırın Şehzade Selim, onu beklemeden yemeğe başlar. Bu durumun bir diğər örneği Şehzade Selim'in tahta oturabilmek için babasına savaş açmasıdır.

—Sultani-əzəm, şahzadə Səlim qoşunla Rul elinə gəlib, Ədirnəni tutub. İstambula yeriyir.

³⁹⁴ Kərimzadə, s.210.

³⁹⁵ Kərimzadə, s.159.

—Necə? Oğul ata ilə vuruşmağa gəlir?

...Türk sultanlığının tarixində hələ belə şey olmamışdı. Oğul hakimiyyət üstündə atasının üstünə qalxmamışdı. Tezliklə onun qoşununu dağıdıb, özünü edam eləmək lazımdı. Yoxsa-büyük ölkələr içində biabır olar.³⁹⁶

Romanda bencil bir karakter olaraq işlənmişdir. Sultan Bayezid, Şah İsmail ilə savaş yanlısı deyilken kendisinin savaş yanlısı olduğunu görməkdəyiz. Bu duruma örnek olaraq ilk olaraq Aleüddevlə Bozkurt Bey'in düşüncələri qarşımıza çıxar:

<<Ey qoca, Bozqurd, bu ocağa niyə ağlaya ağlaya gəlmisen? Bir qız verib Osmanlı taxtına sahib çıxmayacaqsan ki. Sənin öz qanından yaranan səni başa düşmür. Düzdü, dayısının ölümünə göz yaşını axıdır, amma öz işini öz gücünü fikirləşir...³⁹⁷

Babasına savaş açmışdır fakat bir yandan da kendisiylə vicdan muhasebesinə girmişdir.

Ürəyində bir səs vardı:<<Atanın üstünə silah qaldırmaq sənə vicdan əzabı vermirmi?>> Özü-özünə cavab verirdi. <<Atam çoxdan taxtı təhvil verməliydi. Artıq o, ölkəni idarə eləyə bilmir. Ölkənin idarəsi ata-oğul münasibətindən yuxarıdır. Neçə vaxtdır ki, türk qoşunları səfərə çıxmır.Yeniçərilər, əzablar narazıdır. Nə qılınc çalmaq, top-tüfəng atmaq bacarır. Onları döndərib əkinçi, ya racir eləmək mümkün deyil. Ölkəyə babam Fateh Mehmetin ruhunu qaytarmaq lazımdı. Təzə torpaqlar, təzə ölkələr tutmaq, dənizdə də, quruda da hakimi-mütləq olmaq lazımdı. Türklə silahının, Türk əsgərinin şöhrətini itirmək olmaz. Bu işin öhdəsindən yalnız və yalnız mən gələ bilərəm.>>³⁹⁸

Yapılan savaşta Sultan Bayezid oğlunu kolaylıqla yenmişdir. Babasının yanına öldürülmək üçün götürülən Selim taç giyme töreni ilə qarşılaşır. Babasının yanına giderken aklından keçirdiyi tek şey gururlu olmaktır. Selim kendisine yığıt geldi, yığıt gitti denmesini ister.

Babasının yanına gittiğinde qarşısına çıxan manzara Selim'i hayre düşürür. Bayezid onu affeder və şu sözləri söyləyir:

—Buraya ölkənin sütunları toplaşmış və hamının yanında mən öz son qərarımı bildirmək istəyirəm. Qocalmışam, xəstələnmişəm, atam sultan Məhəmmədin gördükləri işin yarısını da görməmişəm. Babasına bənzəyən vəliəhd taxta çıxmalıdı.

³⁹⁶ Kərimzadə, ss.309-310.

³⁹⁷ Kərimzadə, s.163.

³⁹⁸ Kərimzadə, s.310.

Çox götür-qoy etdikdən sonra bu fikrə gəldim ki, şahzadə Səlim Fətəhə daha çox oxşayır.³⁹⁹ Ona görə də onun xeyrinə elədiyimi bildirməyi lazım görürəm.⁴⁰⁰

Selim tahta çıxıp tüm emellerinə ulaşır. Taht onda o kadar ayrı bir yerdedir ki elindən alınabilmesi fikrine bile tahammül edemez. Bu uğurda da kardeşi Korkut'u kendisine rakip görür. Kardeşini önce dener. Onun tahtta gözünün olduğunu anladığı an onu "satkın" olarak isimlendirir ve kardeşini de öldürür. Babasının tahtı devretmesine karşın babasını bile bir tehdit unsuru olarak görür ve onu zehirleyerek öldürür. Taht için öldürdüğü kişiler bunlarla da sayılı değildir.

Annesinin Şehzade Selim için düşünceleri ise şu şekildedir:

Aişəbəyim in birdən qırx il əvvəlki günləri yadına düşdü. O, sultanın başqa qadınlardan fərqli olaraq, oğlanlarına dayələrin südünü deyil, öz südünü vermişdi. Ana südü əmməyən şahzadədən sultan olmaz. Qoequd az əmmişdi, süddən təz kəsilmişdi. Amma Səlim üç yaşına qədər anasını əmmişdi. Hər dənbir bu qoca yaşında oğlu Səlimi görəndə ona elə gelirdi ki, döşlərinə süd gələ bilər. Səlim acgöz idi. Hakimiyyəti də özünü ələ keçirdi.⁴⁰¹

Tahta çıxıp yerini sağlamlaştırdıktan sonra sıra Şah İsmail'e gelir. Sultan Selim gözünü Tebriz'e dikmiştir:

...Sabah mən böyük işlərə başlayanda Şah İsmayıl süvarilərinin qılıncını çiynimdə görmək istəmirəm. Mənim üçün ən böyük əngəl odur və onu aradan götürməsəm rahat nəfəs ala bilmərəm...⁴⁰²

Kitabımızın sonunda işlenen Çaldıran Savaşı'da Şah İsmail ve Şehzade Selim arasında olmuştur. Ortada bir sebep yokken bahane bularak Şah İsmail'e savaş açmıştır ve açtığı savaşın kazanan tarafı olmayı başarmıştır.

Şehzade Selim'in fiziki özelliklerini inceleyecek olursak roman içerisinde uzun boylu, yapılı, geniş omuzlu; bıyıklı, çatık kaşlı ve iri, siyah gözlüdür. Yüzünden ve boy bosundan babasından çok annesinin nesli Zülgeder tayfasını andırmaktadır.

Aleüddeve Bozkurt Bey

Zülgeder (Maraş) ilinin hakimidir. Kızı Ayşebeyim'i, Bayezid ile evlendirmiştir. Sert bir mizacı vardır. Zamanında Hüseyin Lala Bey, elçi aracılığı ile Aleüddeve'nin kızını Şah İsmail'e almak ister. Bu durum karşısında Bozkurt Bey:

³⁹⁹ Benzemek.

⁴⁰⁰ Kərimzadə, s.324.

⁴⁰¹ Kərimzadə, s.326.

⁴⁰² Kərimzadə, s.347.

—Mən qızımı dindən, məzhebdən dönmüş bir dərvişə verməkdənsə, doğruyub itlərə aratam! demişdi.⁴⁰³

Olumlu bir karakter olduğu söylenemez. Yaşı sekseni keçmiştir. Şah İsmail'in karşı tarafında yer alır. Şah İsmail, Aleüddevlə Bozkurt Bey için:

— ...Mən Əleüddövləyə təklif elədim şialiyi qəbul eləsin, amma o, elçimizi düşmən kimi qarşılayıb iki il həbsdə saxladı. Qohum⁴⁰⁴ olmaq istədik, üzünü yan tutdu. Belə bir adama yaxınlaşmağı, indi özünüz deyın, dostluq adlandırırırsınız, yoxsa düşmənçilik?⁴⁰⁵

Aleüddevlə Bozkuret Bey, aynı zamanda savaşta hile yapmayı kendi karakterinə yakıştırmaktadır. Şah İsmail ile savaşacağı zaman askerləri geceden Şah İsmail'in üzerine yollar.

Şah İsmayıl Əleüddövlə barəsində fikirləşdi ki, o, gecə karvanqıran quldurdu. ⁴⁰⁶İndiyə qədər müharibələr tarixində hələ belə şey görünməyib.⁴⁰⁷

Şah İsmail ve Muhammed Ustaclı'nın yaptıkları savaşta kazanmaları üzerine A. Bozkurt Bey; Maraş'ı ve Elbistan'ı terk edərək eniştesi Sultan Bayezid'in yanına kaçar. Bu savaşta oğlu Sarıkaplan'ı da kaybetmiştir. Kızını Şah İsmail'e vermediği için pişmanlık duymaktadır.

Şah İsmayıl onun kiçik qızı Bəyli xatuna elçi düşmüşdü. Verməmişdi, nəticəsi de göz qabağındaydı... Həm dərd həm de yollar yorub onu əldən salmışdı. Qızını görəndə ömrü boyu çox döyüşlər, qanlar-qadalar görmüş, cod saqqallı arıq Əleüddövlə hönkür-hönkür ağladı.

— Sənə güvəndiyim dağlar, sənə də qar yağarmış. Mən arxamı sənə görə bunlara söykədim, bunlar da mənim qara günümdə biri də yaxın durmadı. Şah İsmayıla qız versəydim, oğlum da əlimdən getməzdi.⁴⁰⁸

Taclıbeyim Hatun

Murat Mirze'nin kardeşidir. Savaşta kardeşindən vazgeçərək Şah İsmail'in safına keçmiştir. Babaları Sultan Yakup, Şah İsmail'in annesi ve kardeşleriyle yıllarca esir hayatı yaşamasına sebep olan kişidir. Şöyle bir akrabalık ilişkileri de vardır ki Taclıbeyim, Şah İsmail'in dayısının kızıdır.

⁴⁰³ Kərimzadə, s.102.

⁴⁰⁴ Akrağa.

⁴⁰⁵ Kərimzadə, s.115.

⁴⁰⁶ Kervanları basan eşkiya anlamındadır.

⁴⁰⁷ Kərimzadə, s.124.

⁴⁰⁸ Kərimzadə, s.157.

Oldukça zarif, güzel bir kadındır ve Şah İsmail onu ilk gördüğü andan itibaren içinden onun için şiirler söyler:

...

Ey divanə, ey divanə,

Aşiq olan qıyar canə.

Xətai der, Taclı xanə

*Qalsın, könül, yol qalmasın!*⁴⁰⁹

Şah İsmail ile Taclıbeyim'in evlilik fikrine Şah İsmail'in taraftarları gerek Sultan Yakup gerekse Murat Mirze'den dolayı karşı çıksa da kimse İsmail'i evlilik fikrinden vazgeçirebilecek güce sahip değildir.

Taclıbeyim, sarayda yardımcısı ile yaşar ve istediği zaman görkemli, alımlı bir şekilde şahın huzuruna gider, tül arkasında İsmail ile sohbet eder ve onun sözlerini canı gönülden dinler. Aralarında büyüyen bir aşk vardır. Aynı zamanda İsmail de Taclıbeyim de aynı yaşadadır.

Düğün günlerinde ise İsmail'in Taclıbeyim Hatun için yazdığı şiir ve Taclıbeyim Hatun şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Qızılgül, bağü bostanım, nə dersən?

Feda olsun sənə canım, nə dersən?

...

Xətai can ilə çün səni sevdi,

*Sevən ölsünmü, sultanım, nə dersən?!*⁴¹⁰

Taclıbəyim bu məhəbbətin qarşısında nə edə bilərdi? Yanağına dolan qanın hərərətini hiss edirdi, ürəyi elə bil ovcundaydı. Quş ürəyi kimi döyünürdü bu ürək. Elə bil, uçacaqdı. Şərqdə səs salmış bu yeniyətme şahın məhəbbətini kazanmaq həm de necə məhəbbətini... Bundan böyük xoşbəxtlik varmıdır?

Şah İsmail'in devlet ilişkilerini yürütebilmek için yeniden evlenmesi gerektiğinde Taclıbeyim bu duruma hem üzülür hem de Behruze Hanım'ı içten içe çok kıskanır:

Taclıbəyim şəbəkə pəncərənin arxasında oturub Bəhruze xanımla Şah İsmayıla baxır, gözlərindən yaş axıdırdı. Son vaxtlar Şah İsmayıl da özünə qarşı bir soyuqluk hiss eləyirdi. Bəhrüzə xanıma daha çox bağlanmışdı. Düzdü, o da gözəl idi,

⁴⁰⁹ Kərimzadə, s.34.

⁴¹⁰ Kərimzadə, s.71.

*qametliydi. Ancaq onun fikrinə şah layiq deyildi. Elatda doğulmuş, köçlərdə, aranda, qışlaqda böyümüşdü. Taclıbəyim kimi hökmdar ailəsində tərbiyə almamışdı...*⁴¹¹

Şah İsmail'in Behruze Hanımdan oğlu olması üzərinə Taclıbəyim, odasına çəkilir və kimseyi yanına bırakmaz. Onun Şah İsmail'den çocuğu yoktur ve bu durum onu çok üzümektedir. Tahmasb'ın doğumu Şah İsmail'e sevinç, Taclıbəyim'e dert getirmiştir.

Şah İsmail'in romanın sonunda yapmakta olduğu savaşa Taclıbəyim'in de katıldığını görmekteyiz. Eşinin esir alındığını gören Taclıbəyim de çok geçmeden Şehzade Selim'e esir düşer. Esir tutulan kişinin Şah İsmail değil de Hızır olduğu anlaşılır ve Taclıbəyim Selim'in esirleri arasına alınır.

Fiziki özelliklerine gelecek olursak:

Kızıl saçlı olduğu bilinmektedir. Taclıbəyim, Şah İsmail'in annesi Alemşahbəyim'e benzemesiyle romanda ön plana çıkmaktadır.

*Taclıbəyim uzanıb gözlərini yummuşdu. İlahi, necə də gözəl çöhrəsi vardı, necə də zərif dodaqları vardı...*⁴¹²

Behruze

Abdi Bey'in kızıdır. Şah İsmail'in ikinci eşidir. İkinci olmasına karşın "Hudaferin Köprüsü" romanında karşılaştıkları zaman Şah İsmail'in yüreğinde ilk kez bir kadının izi kalmıştır. İkisi de henüz çocuktur. Behruze Hatun, o günden sonra Şah İsmail'i aklından çıkaramaz. İri gözlü, güzel ve zarif bir kadındır.

Şah İsmail'in geleceğini duyan Behruze, heyecandan ne yapacağını şaşırılmış durumdadır. Behruze'nin yatak odasının penceresi ile İsmail'in odasının pencereleri karşılıklıdır. Pencerede ilk defa yüz yüze geldiklerinde İsmail onu tanımaz. Aslında onu tanımayan İsmail değil Hızır'dır. Behruze, İsmail'in kendisini unuttuğunu düşünerek üzümektedir. Taclıbəyim Hatun dururken kendisiyle Şah İsmail'in ne işi olur, diye düşünmektedir.

İşler Behruze'nin tahmin ettiği gibi gitmez. Kısa süre sonra Şah İsmail ve Behruze Hatun evlenir. Mutlu bir evlilikleri olur.

*Bəhrüzə Şah İsmayıla tək cə qadın kimi, yox, qardaş kimi onun arxasında dayanmaq istəyirdi. Ona görə də at minir, qılınc çalır, ox atırdı...*⁴¹³

⁴¹¹ Kərimzadə, s.206.

⁴¹² Kərimzadə, s.293.

⁴¹³ Kərimzadə, s.204.

Behruze, Taclıbeyim Hatun için şah kızıdır. Ondan çocuğu olur benden değil diye düşünürken İsmail'den Tahmasb adında bir çocuğu olur.

Kurbani

Şah İsmail döneminde yaşamış en gözde hak aşıklarından birisidir. Roman içerisinde yirmi bir yirmi iki yaşlarında karşımıza çıkar. Uzun boyu ve irice yapısı vardır. Şah İsmail'in düğününün olduğunu duyunca "Hudaferin Köprüsü" tarafından bir köyden çıkıp gelmiştir. Kurbani'nin:

Nə etmişəm, yarım məndən ayırdı?

Ayrılıq çəkib, boynu əyridi?

Həç yerdə görmədim düz bənövşəni.⁴¹⁴

Sözlerini ve saz çalışını beğenen İsmail, Kurbani'yi sarayda 'aşıklar aşığı' mertebesine getirir. Ona bir ev ve bir at verir. Etkileyici, dinleyenleri kendine hayran bırakan bir şairdir Kurbani.

Toya qəribə bir şuxluq gəldi. Qurbaninin də gücü onda idi ki, kədərdən şadlığa, yanğından sərinliyə, zirvədən düzə enməyi bacarırdı.

İki can idik, birləşdik,

Məhəbbət qapısını aşdıq,

Şükür, didara irişdik,

Dədəm, xoş gəldin, xoş gəldin!⁴¹⁵

Kurbani, romanda Şah İsmail'in her zaman yanında olmuştur. Savaş önceleri yapılan aşık meclislerinde Kurbani'nin yeri hep ayrıdır.

Peri adında hiç görmediği, tanımadığı bir kıza Kurbani aşık olur. Bununla ilgili:

Qurbani çalırdı. Sifətinin əzələləri gərilməşdi. Yol çəkən gözlərinə yaş gilələnmişdi. Çalırdı. Özünü yadından çıxartmışdı. Elə bilirdi təkdi. Xudaferin körpüsü üstündən keçir, qarşından bir qəflə-qatır gəlir. Hamıya salam verib ötür. Dəvənin üstündə bir gözəl oturub ki, təsviri saza-sözə gəlməz. Həmin gözəl maraqlanıb soruşur:

— *Aşiq, adın nədi?*

— *Adım, Qurbanidi, gözəl xanım. Bəs sənin adın nədi?*

— *Pəri.*

— *Hansı eldənsəb?*

⁴¹⁴ Kərimzadə, s.67.

⁴¹⁵ Kərimzadə, s.69.

— *Gəncə hakiminin qızıyam.*⁴¹⁶

Aşık, yaşadığı bu olayın hayal mi gerçek mi olduğunu ayırt edemez. Çok geçmeden de bu kızın ülkesine, Gence'ye, gitmeye karar verir çünkü yüreğine düşen aşk alevi onu yakıp kül etmektedir.

Kurbani, Gence'ye gitmeden önce annesinin yanına uğrar. Giyiminin ihtişamından dolayı annesi kendi oğlunu tanımakta zorlanır:

...O yaşmağını endirib *zəndlə oğluna baxmağa başladı. Bu zər-zibalı geyim, o cür köhlən at oğlunu tamam deyişmişdi. Gedəndə bığlıydı, indi saqqalı da vardı.*⁴¹⁷

Kurbani'nin adı roman içerisinde "Mahmud" olarak da geçmektedir. Kesin olmamakla birlikte asıl adının Mahmud olduğunu söyleyenler çoğunluktadır. Annesi, oğlunu komşularının kızıyla evlendirmek istese de Kurbani'nin gönlü Peri'dedir. İsmail'in vermiş olduğu bir mektup ile yeniden yollara düşer.

Kurbani, Peri uğrunda çok sıkıntılar çekmiştir. Peri'nin yaşadığı ülkede onun adının herhangi bir erkek tarafından anılması yasaklanmıştır. Aşıkların aşk yolunda çektikleri acılar, sıkıntılar divan edebiyatında sıklıkla işlenen bir konudur. Aşk, sevgilinin verdiği acıdan beslenir. Bu yüzdendir ki emsalsiz şiirler nice aşıklar tarafından ortaya koyulmuştur. Kurbani'nin Peri için yazdığı bir şiir örneği verecek olursak:

*Bir Pəri sevmişəm, sizin ellidi,
Gözəlli bu aləmə bəllidi.
Şux göz, mina gərdən, incə bellidi,
Gecə-gündüz işim ahu-zarıdı.*

*Əcayib gözəldi, nə xoş dilbərdi,
Camalına cümlə aləm əfzəldi.
Ağzında dişləri ləli-gövhərdi,
Sinəsi dağların təzə qarıdı.*⁴¹⁸

Gence'ye vardıktan sonra İsmail'in aşığının gelmesi, haberi halk arasında da sarayda da hızlıca yayılır. Şehre bir aşık geldiğinde kentin diğer aşıkları ile meclis kurulur, aşık atışması yapılır. Kurbani'yi bu mecliste Peri adını ağzına almaması için uyarılmışlardır. Kurbani, koyulan yasağı dinlemez ve Peri adını ağzına aldığı için

⁴¹⁶ Kərimzadə, s.171.

⁴¹⁷ Kərimzadə, s.215.

⁴¹⁸ Kərimzadə, s.249.

ülkenin veziri tarafından hapse atılır. Çok geçmeden Peri Hanım Kurbanı'yi hapisten kurtarır. Akabinde Kurbanı ve Peri'yi yan yana gören Ziyad Han, Kurbanı için idam kararı verir. Cellat, daha önce hiç hak aşığı öldürmediğini ve bunu yapamayacağını ağlayarak padişaha söyler. Bunun üzerine Ziyad Han, Kurbanı için idam fikrinden vazgeçse de kızını ona vermez ve ülkesinden gitmesini emreder. Kurbanı, yanında Peri olmadan ölüden farksızdır.

Romanın ilerleyen sayfalarında Kurbanı Peri'sine kavuşur. Onu alır ve kendi vatanına götürür. Birbirlerine kavuşmaları onların mutlu bir hayat sürmeleri demek değildir. Kurbanı'yi yılan sokar ve hayatını kaybeder. Sevgiliye kavuşan aşık güzel günleri görmeden bu dünyadan göçüp gider.

3.1.3.3. Kart Karakterler

Kara Vezir

Kara Vezir romanda karşımıza çıkan “kötü” olarak nitelendirilen karakterlerden biridir. “Hudaferin Köprüsü” romanındaki Ebih Sultan karakteri ile büyük benzerlikler taşır. Hile ile başa gelir, ülkede hükümdardan çok kendisinin sözünün geçmesini sağlar. Tehlikeli bir karakterdir ve insanların çoğu ondan korkar.

Qara Vəzir bilirsən nədi? O qabaqda gedən qara nəri görürsen? Bax o biri dəvələr onun quyruğuna bağlanıb, dartıb aparır. Qara Vəzir də Ziyad xanı elə günə salıb. Deylənə görə, meclisde olanda ayağına ip bağlayır. elə ki, gördü vəzirin xoşuna gələn döz demir, onda ipi dartır, o bədbəxt də susur...⁴¹⁹

Ülkenin gidişatını kötüye çeviren de yine Kara Vezir'dir. Vezir: hükümdarın yardımcısı, sağ koludur. Hükümdara destek olmak için bu göreve getirilir. Kara Vezir ise tarihte örneğini gördüğümüz pek çok vezir gibi yüksek bir makama geldiğinde daha fazlasını ister, doyumsuzdur. Gence pazarına gelen tacirler, kıymetli mallarını getirmekten korkmaktadır. Kara Vezir bir bahane ile taciri öldürüp malına el koyabilir. Bu sebeptendir ki gence pazarı gün geçtikçe yoksullaşmıştır.

Kara Vezir, roman içerisinde insanların arkasından çevirdiği işlerle ön plana çıkar. Ziyad Han ve Peri Hanım'ı taht odasına bağladıktan sonra Kurbanı'yi Peri'den vazgeçirmek için uydurma bir cenaze töreni düzenler. Gerçekler çok geçmeden açığa çıkar ve aşıkların kavuşmasına engel olamaz.

Fiziki özelliklerine bir örnek olarak:

⁴¹⁹ Kərimzadə, s.231.

Elçini Qara Vəzirin yanına gətirdilər. Elçi təzim edəndən sonra başını qaldırıb qarşısında ucaboy, yanlardan çiyinləri⁴²⁰ qalxmış, qarasifət, qarasaqqal bir adam gördü. Onun sifətinin dərisinə elə bil yağ sürtmüşdülər, par-par parıldayırdı.⁴²¹

Şeybani Han

Asıl adı Şeybak Han olmasına rağmen Şeybani Han lakabını kullanır. Şah İsmail'in baş düşmanlarından birisidir. Cengiz Han'ın neslinden gelmektedir. Romanda Herat'a gidip Hüseyin Baykara'yı tahttan indirmiştir. Doğuda yeni bir Cengiz Han nesli oluşturma amacındadır. Şah İsmail'e tehdit mektupları yazarak kendisine hürmet etmesini istemektedir.

Herat'ı aldıktan sonra Hüseyin Baykara ve Ali Şir Nevai'nin yaptırdığı yerleşim yerlerinde kalmak yerine bağda çadır kurup yaşamayı tercih etmiştir.

Fiziki özelliklerine örnek olarak, roman içerisinde altmış yaşında olduğu bilinmektedir.

*O, göz qapaqlarını qaldıranda göz kəsiyi qara ip kimi görünürdü. Onun göz giləsini, gözünün ağını, qarasını seçmək olmurdu.*⁴²²

Roman içerisinde Babür'ün kızkardeşi Hanzadebeyim'e olan aşkıyla da ön plana çıkmaktadır. Babür Han ile savaşı sırasında bir yandan da Babür'ün kardeşine aşk mektupları yazmaktadır. Akabinde Hanzadebeyim Şeybani Han'ın haremine dâhil olurken Babür Han'ın talihsizlikler yaşamasına sebebiyet vermiştir.

Herat'ı ele geçirdiği zamanda Babür, Hüseyin Baykara'nın iki oğluna yardım etmek istese de başarılı olamaz ve Kabile Kalesi'ne kaçmıştır.

Şeybani xan Xanzadəbiyimi hərəmxanasına gətirməklə keçmişin iki nəhəng hökmdarı ola Çingizxanla Təymurləngin qanını birləşdirmək istəmişdi. Bu izdivacdan doğulan oğul hər iki cahangirdən daha ağıllı sərkərdə olmalı, atasının ölkəsinin sərhədlərini bir neçə qat artırmalıydı.

Şah İsmail ve Bayezid hakkında düşünceleri de dikkatimizi çeken diğer husustur.

Dünyada indi üç baş var. Biri Bayazidin, biri şia Şah İsmayılın, biri isə mənim. Peyğəmbər əleyhisalamın ağıl mənə qismət olub. Çingiz qanı mənim

⁴²⁰ Omuz.

⁴²¹ Kərimzadə, s.231.

⁴²² Kərimzadə, s.138.

*damarım dadır. Bir qazanda üç yox, bir baş qaynar. Mən ən təcrübəlisiyəm. Bayazid də elə mən yaşdadı. Təkcə bu sufi-salik, dərviş nəvəsi cavandır, təcrübəsizdir.*⁴²³

Şeybani Han aynı zamanda şairdir. Ressam Kemalettin Behzat'a resmini çizdirmek istediği zaman ben sadece hükümdar değilim, aynı zamanda Cengiz Han'ın ölmeyen ruhuyum sözleri oldukça dikkat çekicidir.

Şeybani Han, Horasan'ı aldıktan sonra orada yaşayan Şii halka zulmetmektedir. Bu sebeple Şah İsmail, intikamını almak ister. Şeybani Han'la İsmail çölde yüz yüze geldiklerinde İsmail, Şeybani Han'a oyun oynayarak askerlerinin bir kısmını saklar ve geri çekilmiş gibi yapar. Akabinde Şeybani Han durumu fark edince geri kaçmak istese de Hüseyin Bey onu yakalar. Bu savaş sonunda Şeybani Han hayatını kaybeder.

3.1.3.4. Fon Karakterler

Barik Bey Pernaki

Bağdat şehrinin hakimidir. Şah İsmail'in düşmanı Murat Mirze'yi Bağdat'a getirip tahta oturtmak niyetindedir. Çok geçmeden Murat Mirze'yi tahta geçirip Irak-ı Acemin⁴²⁴ Tebriz saltanatından ayrıldığını, bağımsız bölge olduğunu ilan eder. Bunu yapmadaki amacı ise Irak-ı Acem'i elde tutabilmek ve yeri geldiğinde hakimiyeti Murat Mirze'den kolayca geri alabilmek içindir.

Barik Pey Pernaki, yaşlı ilerlemiş bir karakterdir. Döneminin en tehlikeli ve ikiyüzlü adamı Ebih Sultan ile uzun yıllar dostluk kurmuştur. Ebih Sultan ile dostluk kurmuş olması bizlere iyi bir karakter olmadığını, hile ve yalanlarla insanları elinde oynatan bir adam olduğunun kanıtıdır.

Şah İsmail'in üzerlerine geldiğini görünce Murat Mirze'yle Bağdat'tan kaçıp Sultan Bayezid'in yanına sığınır.

Şehzade Ahmet

Sultan Bayezid'in oğludur. Roman içerisinde 35 yaşını geçmiş bir konumda karşımıza çıkar. Bayezid'in oğullarından en büyüğüdür. Amasya'da yaşar. Yıllardır babasının yüzünü görmemiştir. Babası düşündüğü için oğullarının yanına gitmekten çekinir.

⁴²³ Kərimzadə, s.133.

⁴²⁴ Irak'ın Dicle Nehri'nden başlayıp İran sınırındaki yüksek dağlık mntığıya kadar uzanan bölgenin adıdır.

*Şair, bəstəkar, riyaziyaçı Bayazid son vaxtlar yalnız övladları barəsində düşünürdü. Böyük oğlu Əhməd Amasiyadaydı. Onun artıq qırx beş yaşı tamamı. İllərlə üzünü görmürdü. İstambula, yanına çağırırsa o birisi şahzadələrin qiyamı qalxar. Hamısı elə bilər ki, bəs onu taxta oturtmağa çağırır.*⁴²⁵

Sultan Bayezid oğullarının hangisini tahta keçirmesi konusunu vezirine sorduğunda:

Əli paşa tutuldu. Bu sualın cavabı onda hazır idi. Amma birbaşaya verilən cavab kimi yox. Bu ixtiyar yaşında artıq o bilirdi ki, vəzirin başının bəlası dilidi. Açıq qəlbli, ürəyi dilində olan adamnan vəzir çıxmazdı. Vəzir həmişə sağ qulağı qaşınırsa, sol əlini başının üstündə bərləyib, onu qaşımalıdı. Birbaşaya iş görsə, başını itirir. O, böyük şahzadə Əhmədin tərəfindəydi.

—Sultani-əzəm, övladlarınızın hamısı ləyaqətlidi. Amma Şeyxşah en kiçiyidi. Qorqudun isə oğlu yoxdur. O ki, qaldı şahzadə Əhmədlə şahzadə Səlimə. Vəliəhdi bu ikisinin arasında axtarmaq lazımdı.

*Əli paşa ilə şahzadə Əhməd arasında qizli söhbət olmuşdu. Vəzir onun taxta oturması üçün əlindən gələni etməli, Əhməd de hakimiyyətə çıxanda onu vəzirlik iqtidarında saxlamalıdır.*⁴²⁶

Romanın ilerleyen sayfalarında Vəzir Ali Paşa'nın savaş sırasında ölümü Şehzade Ahmet'in tahta geçmesine engel olacak en büyük etkenlerden birisidir. Şehzade Selim tahta çıktıktan sonra da Şehzade Ahmet, kardeşinə baş eymek istememiştir. Ordusunu alıp Bursa'ya gider ve orada Selim'e yenilerek hayatını kaybeder. Şehzade Ahmet'in ölümündən otuz sekiz gün sonra da kardeşi Ebul Heyr hayatını kaybetmiştir.

Murad Bey

Şehzade Ahmet'in oğludur. Sultan Selim'in ailesinden kendine rakip gördüğü kişileri öldürdüğü zaman içlerinden sadece Murad Bey kaçmayı başarmıştır. Kaçır Şah İsmail'e sığınması dikkat çeker.

*Mavigözlü, qızıl tozu səpilməş kimi parıldayan qıvrım saçları çalmasının altından çıxan, qırmızısiyətlı, on iki, on üç yaşlı oğlan at üstündə oturmuşdu, qalan on-on beş nəfər isə atdan düşmüşdü. Uşaqdan başqa, qalanları onun qarşısında baş eydilər.*⁴²⁷

⁴²⁵ Kərimzadə, s.211.

⁴²⁶ Kərimzadə, ss.213-214.

⁴²⁷ Kərimzadə, s.336.

Şehzade Korkut

Bayezid'in ortanca oğludur. Şehzade Ahmet'ten iki yaş küçüktür. Romanda net olarak yaşı verilmese de otuz beş yaşını geçtiği bilinmektedir. Şehzade Selim'den üç yaş büyüktür. Dönemin diğer padişahlarının genelinde olduğu gibi kendisi de şairdir. Harîmî lakabıyla şiirler yazar. Antalya'da yaşamaktadır. Oğlu olmadığı için diğer kardeşlerine göre tahta çıkma ihtimali daha düşüktür.

Şehzade Selim tahta çıktıktan sonra karşılaştığımız sahne şu şekildedir. Sultan Bayezid; Şehzade Korkut'u ve Şehzade Selim'i yanına çağırır. İki kardeşin yan yana gelmesinden sonra Şehzade Korkut, Selim'i tebrik eder ve onun hükümdarlığına bağlılığını bildirir. Akabinde anneleri de birbirlerine zarar vermemeleri konusunda kardeşleri uyarır. Fakat Sultan Selim, tüm bu uyarılarına rağmen iki Şehzade Korkut'u hep düşmanı olarak görmektedir. O ölmeden Sultan Selim'e rahat yoktur.

Sultan Selim, Şehzade Korkut'u denemek için ona elçiyle birlikte mektup yollattırır. Mektupta Selim hakkında şikayetler sıralanmıştır.

*O, məktubu dəfələrlə oxudu. Fikrə getdi, hökmdar olmaq arzuları təzadən taxtın qolçaqlarındakı almazlar kimi parladı...*⁴²⁸ Sultan Selim'in oyununa geldiği duyulduktan sonra da "satkın" olarak isimlendirilmiş ve öldürülmüştür.

Hanzadebeyim

Şeybani Han'ın eşi, Babür Mirze'nin kız kardeşidir. Şeybani Han'ın Şah İsmail'e savaşta yenilmesinden sonra haremi Şah İsmail'e kalmıştır. Onun hareminin içinde en meşhur kadın şüphesiz ki Hanzadebeyim Hatun'dur.

Şah İsmail, Hanzadebeyim'i huzuruna çağırır. Uzun boylu, zarif ve alımlı bir kadın olarak karşımıza çıkan Hanzade, başına neler geleceğini bilmeden Şah İsmail'in huzuruna gider. Kötü bir karşılama beklerken İsmail'in ona sunduğu yardım teklifi sayesinde kardeşine kavuşabilme imkanına kavuşur. Oğluna da kavuştuktan sonra Şah İsmail'e minnet borcu duyar ve hangi şartlar altında olursa olsun ona elinden gelen yardımda bulunacağını ifade eder.

Peri

Peri, Gence hâkimi Ziyah Han'ın kızıdır. Güzel ve zarif bir kadındır. Kurbanî'ye âşıktır ve aşığın gelip kendini bulmasını bekler. Gence'nin veziri, Kara Vezir, oğlunu Peri Hanım ile evlendirme niyetindedir. Ülkedeki herkese Peri adını

⁴²⁸ Kərimzadə, s.333.

ağzına almasını yasaklaması biraz da bu yüzdendir. Bu şartlar altında Peri Hanım gün geçtikçe zayıflar. Kurbanı'nın gelince kendisini tanıyamamasından korkar:

<<O gözlərdən, o baxışlardan bildim gələcək. Amma nə vaxt gələcək. Bəs niyə gəlib çıxmadı? Bəs məni niyə axtarıb tapmadı? Niyə etibarsız çıxdı?>>

*Qara Vəzir onu oğluna nişanlamaq istədiyi vaxtdan Pərinin əhvali pozulmuşdu. Gündən-günə əriyir, zərif bədəni daha da kiçilirdi. <<Qurbani gəlib məni görse tanımayacaq. Elə biləcək həmin Pəri deyiləm. Neyniyim, ona görə bu günə düşmüşəm.>>*⁴²⁹

Peri Hanım digərleri gibi Kara Vəzir'den korkmaz. Onu yenəbilecek gücü kendinde bulur. Kurbanı'nın

Başına döndüyüm gül üzlü Pəri,

*Adətə, dərəllər yaz bənövşəni.*⁴³⁰

Ağ, bəyaz əllərlə bir dəstə dərib

*Tər buxaq altında düz bənövşəni.*⁴³¹

şairini bir dinlemede ezberlər. Şahsına yazıldığını farkedince onun mutluluğuna biz okuyular da şahit oluruz. Kurbanı'nın aşık meclisində saz çalacağını duyunca şirde geçen menekşeli elbisesini giyer.

Mecliste aşığın sesini duyan Peri, kendinden geçer. Kurbanı'nın hapse atılmasına da aşığın hapisten kurtarılmasında da etkin rol oynayan karakterimiz odur. Ne babası Ziyad Han ne Kara Vəzir onların aşkına engel değildir.

Fiziki özelliğine bir örnek verecek olursak Kurbanı'nın annesinin gözünden Peri:

*... Ana ürəyi başa düşdü ki, oğlunun sevdiyi və aldığı gözəl bu olar. beldə qızıl kəmə, əynində ən zərif parçalardan paltar, göz sürməli, qaş vəsməli. Ömründə belə gözəl görməyib. Dayanıb heyran heyran onun yumru, çəhrayı sifətinə, xına yaxılmış əllərinə baxırdı*⁴³²

Şirvanşah Sultan Mahmud

Şah İsmail'in Murat Mirze ile savaştığı sırada qarşımıza çıkar. Şah İsmail'in Şirvan soyuna aileden gelen düşmanlığı vardır. İsmail'in dedesini ve babasını Şirvan şahı öldürmüştür. Sultan Mahmud bunu bildiği halde Şah İsmail'e sığınır. Çıkarları doğrultusunda hareket ettiği ortadadır.

⁴²⁹ Kərimzadə, s.251.

⁴³⁰ Menekşe.

⁴³¹ Kərimzadə, ss.252-253.

⁴³² Kərimzadə, s.281.

Sultan Mahmud, Gazi Bey'in oğludur. Dedesi Ferruh Yasar öldürüldükten sonra babası Şirvanşah olur. Fakat Mahmud, hükümdarlık aşkı ile yanıp tutuşmaktadır. Henüz on sekiz yaşında olmasına rağmen tek düşündüğü şey, tahttır. Babasının eceliyle ölmesini bekleyemez ve tahta çıkmak için hiç tereddüt etmeden Gazi Bey'i öldürür. Emeline ulaşarak tahta otursa da ortaya amcası İbrahim'in çıkması, tahta hak iddia etmesi üzerine Sultan Mahmud, Şah İsmail'e sığınır.

Hırsları uğrunda babasını bile gözünü kırpmadan öldüren bir kişiden her şey beklenir. Roman içerisinde karakter özelliklerini kötü olarak niteleyebileceğimiz bir roman kişisidir.

Hindistan'dan gelen tacirin kardeşini kendi örf ve adetlerine göre gömmek istemesi vakasında da karşımıza çıkan kişi Sultan Mahmud'dur. Tüccardan yüklü miktarda rüşvet alarak kardeşinin cenaze törenini yapmasına müsaade edecek kadar kişiliği oturmamış bir karakterdir. Açgözlü biridir. Dünyadaki mal varlığı, şan, şöhret ve üstünlük arzusu onun için her şeyden önde gelir.

Tacirden rüşvet alma olayına şahitlik eden Kara Bey ise içten içe Sultan Mahmud'a karşı kin beslemektedir. Akabinde de Sultan Mahmud'u öldürerek kendine ve ülkesine bir iyilik yapar. Romanda bu tarz mutlak kötülerin bulunması yazarın okuyucuyu hayatın gerçekleriyle yüzleştirmesinden ileri gelmektedir.

Muhammed Bey Ustaclı

Mirze Bey Ustaclı'nın oğludur. Romanda Şah İsmail'in tarafında yer alır. Ustaclı tayfasından olup askerleri ile İsmail'in savaşlarında ona yardım etmiştir.

Xan Muhamməd Ustaclı uşaqlıqdan nağullarla⁴³³, əfsanelərlə böyümüş, onlarla nəfəs almışdı. Ona elə gəlirdi ki, Oğuz xanla, onun oğlanları Gün xanla, Ay xanla, Ulduz xanla birbaşa qohumdur.⁴³⁴

Boylu boslu, yiğit bir karakter olarak tasvir edilir. Kara gözlü, çatık kaşlıdır. Korkutucu bakışlara sahiptir. Geniş omuzlu, sivri burunlu, koç boynuzunu anımsatan bıyıkları vardır. Güçlü çenesinin ortasında bir gamze bulur ve bu gamze yiğitlik emsali olan bu yüzünün çizgilerini tamamlamaktadır.

Babasının ölümü üzerine Nesimi'den şu mısrayı söyler:

<<Dünya duracaq yer deyil, ey can, səfər eylə>>⁴³⁵

⁴³³ Masal.

⁴³⁴ Kərimzadə, s.118.

⁴³⁵ Kərimzadə, s.122.

Romanın kötü olarak tasvir edilen kahramanlarından biri olan Aleüdevle Bozkurt Bey, Muhammed Bey Ustaclı'yı tanımayıp oğlu Sarı Kaplan'ı üzerine gönderir. Bu noktada Ustaclı'yı savaş meydanında sakin ve temkinli davrandığını görmekteyiz. Karşı tarafın kışkırtıcı sözlerine karşı sinirlense de kendini tutar. Bu onun karakterinde ayırt edici özelliği olan önemli bir noktadır. Sabrı ve kuvveti sayesinde Sarı Kaplan'ı mağlup atmeyi başarır.

Qazi Muhammed Kaşi

Şah İsmail'in saltanatının dini ve adliye işleri etmesi için seçilmiş kişisidir. Ağarmış uzun sakalları vardır. Kalın kaşlıdır.

*Şah İsmayılı hakimiyyətə onun əmirləri gətirsə də, ölkənin hər tərəfində yüksək vəzifəyə tanınmış, bilikli adamları təyin edirdi. O, istəyirdi ki, xalq özünün dövlətini görsün. Azı Məhəmməd Kaşi də belə bir yolla saraya gəlib çıxmış, din və ədliyyə işləri ona həvalə edilmişdi. Həmişə birinci onun fikrini dinləmək adət idi. Xeyir-dua vermək onun payına düşürdü.*⁴³⁶

Ressam Kemaleddin Behzat'ın çizdiyi resimleri gördüğü zaman Gazı Muhammed Kaşi:

— *Şahim, məni üzürlü tutun. Heratda allah yolundan çıxdıqlarını eşitmişdim, amma bu həddə çatdıqlarını bilmirdim. Peyğəmbərin buyruğudur ki, insan sifətini çəkmək*⁴³⁷ *günahdır. Bu dinsizlik, allah yolundan çıxmaqdır.*⁴³⁸

Düşüncələrinin bu doğrultuda olması dönemin şartları göz önünde tutulduğunda tabi olarak görünse de geri kalmışlığın simgesidir. Bunun bir digər örneği ise Hüseyin Baykara'nın elçisiyle gelen kızın dans etməsi üzerine:

— *Mən dedim ki, Herat allahsızlar şəhəridi. Orada peyğəmbər aleyhissalamın yolundan çıxıblar. İnanmırdılar. Özlərinin pozğunluğu bəs eləməirdi, bizim cavan şahımızı da yoldan çıxarmaq istəyirlər.*⁴³⁹

Şah İsmail'in Kerbela olayının yaşandığı çölü ziyarətə gittiğinde yanında Qazi Muhammed Kaşi'yi de görmekteyiz.

Qazi Məhəmməd Kaşi qəbirlərin qarşısında dayandı. O, ürəkdən ağlayırdı. Başına o qədər qum tökmüşdü ki, ağız qumla dolu idi. Göz yaşları yanağındakı tozu

⁴³⁶ Kərimzadə, s. 186.

⁴³⁷ Resim çizmek.

⁴³⁸ Kərimzadə, s. 87.

⁴³⁹ Kərimzadə, s. 91.

*yuyub apardıǵından sıfətində palçıqlı izlər qalmışdı. Qbirləri görüb özünü onların üstünə atıb ağlamağa başladı və onun ürəyi getdi.*⁴⁴⁰

Şah İsmail'in saltanatında çalışmasına rağmen romanın ilerleyen sayfalarında Şah İsmail'e ihanet ettiği ortaya çıkar. İsmail'in düşmanı Barik Bey Pernaki'den rüşvet almıştır. Bu durum açığa çıktığında da konuyu yalanlaması ise karakterinin aslında yaptığı işle ne kadar zıt olduğunu bizlere ispatlar. Hâl böyle olunca asılmasına karar verilmiştir.

Sarı Şıhı Zülgeder

Züldeger ilinin hatrı sayılan kişilerdendir. Romanda oğlunun düğünü sırasında karşımıza çıkar. Düğünden sonra da Salman Bey'in isteği üzerine tüm oba, malını mülkünü toplayıp Amid'e Alaüddevle Bozkurt Bey'in yanına geçecektir.

Romanda ayrılmakta olan Şii ve Sünni ikileminin Şii kısmında olandır. Sarı Şixi Bey, Şii olmasından ötürü Alaüddevle Bozkurt Bey'in yanına gitmek istemez ve Şah İsmail'in tarafını seçer. Salman Bey'in Zülgeder İlini terk etmesi üzerine Şah İsmail:

*...Zülqədər uşağına bu gündən böyük, başbilen, ağsaqqal Sarı Şixi bəy Zülqədəri təyim edirəm və ona Sultan Xəlil ləqəbi verirəm...*⁴⁴¹

3.1.4. Zaman

Zaman algısı, Türk dil Kurumunun tanımına göre: *Bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği ve geçmekte olduğu süre, vakit.*⁴⁴² şeklinde tanımlanabilir. Fakat yazarımız mekansal algıda olduğu gibi zamansal anlatımda da düz bir anlatımdan ziyade İsmail'in çevresinde şekillenen olayları hareket noktası olarak kabul etmiştir. Bu sebeple biz de zamanı, düz bir takvimsel bilgidен farklı olarak İsmail'in hayatına göre incelemeliyiz. Kitabımızdaki zaman bize ait değil İsmail'in zamanıdır. Bu zamana onun gözünden bakmak pek tabii olacaktır.

Şah İsmail'i anlatan ilk kitap "Hudaferin Köprüsü" romanında İsmail'in çocukluğu, kaleye hapsedilişi, kaçışları, olgunluk evresine ulaşması ve romanın sonunda tahta çıkmasından söz edilirken devam niteliğinde olan "Çaldıran Döyüşü" romanında Şah İsmail'in yapmakta olduğu savaşlardan, evlenmesinden hareketle zaman unsuru etrafında olay örgüsü şekillenmiştir.

⁴⁴⁰ Kərimzadə, s. 94.

⁴⁴¹ Kərimzadə, s.116.

⁴⁴² Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=ZAMAN, (04.04.2019)

Zamanı incelemeye başlamamış gerekirse öncelikle İsmail'in tahta çıkışı incelenmelidir. İsmail'in tahta çıkışı basit bir taç giyme töreni değildir. İsmail'in tahta çıktığı dönem bulunduğu coğrafya için tarihi bir olaya tanıklık eder. İsmail'in ülkesinin şahı olmasıyla Safevi Devletinin temelleri atılmış olur.

İsmail'in önderliğindeki Safevi Devleti, Şiiiler için hak arayışına devam eder. İsmail gibi güçlü ve adaletli bir yöneticiye sahip olan Şiiiler zor durumlarda geçirdiği dönemde teselli için bir kapı olarak İsmail'e sığınır. 1501 yılında gerçekleşen tahta çıkışı sırasında İsmail sadece on üç yaşında gibi gözükse de aslında yedi yaşından beri Şeyh olarak anılmaktadır. Düşünceleri bir çocuktan ziyade cesur bir komutan, zeki bir şair ve adaletli bir padişah olarak şekillenmiştir.

İsmail öyle bir zamanda tahta geçmiştir ki savaşın ve kargaşasının yeri sadece savaş meydanları değildir. Şehrin ortası yada evinin salonu kargaşa için uygun bir haldeyken şii ve sunni olarak ayrılan iki tarafta huzurlu değildir. Kitabımızda bu dönem anlatılırken geriye dönük olarak Kerbela Olayı'ndan da bahsedilmektedir.

Kerbela Olayı islam tarihi açısından kritik öneme sahip olaylardan birisidir. Herkesçe kabul edildiği üzere İsmail'in döneminde ve hatta günümüzde de devam eden mezhep ayrılıkları ve uç çatışmaların derinleşmesindeki ilk hadiselerden birisidir. Bu noktada roman zamanda geriye dönüşlerle süslenmiştir.

Hz. Muhammed'in torununun önderlik ettiği bir ordunun, başka bir İslam alemi ülkelerinden Semavi Devleti'nin halifesi Yezid'in ordusu ile çarpışmasıdır. Yezid in halifeliği üzerindeki şüpheleri ortadan kaldırmak ve iktidarını sağlamlaştırmak üzerine yaptığı plan sonucu 4500 kişilik Semevi ordusunun Hz. Hüseyin ve komutasındaki 70 kişinin ölümü ve Hz Hüseyinin ailesinin tutsak olması ile sonuçlandığı bu olay tarihe Kerbela Olayı (katliamı) olarak geçmiştir.⁴⁴³

Yazarın bu olaydan bahsetmesi bize Kerbela Olayı ve İsmail'in tahta geçtiği dönem arasındaki ilişkisi anlatır. Sunni ve Şii çatışması hat safhada iken İsmail'in Şii olduğu ve Şiiiler için çalışacağı açık bir bilgidir. Bir komşunun başka bir komşuyu mecsitte 'Aliyen Veliyullah' söyleminde Hz.Ali'yi saymadığı için öldürdüğü bir dönemdir.

İsmail'in adaleti ve bilgeliğinin bilinen ve saygı duyulan bir unsur olması hem Sünni hem de Şii taraflarca kabul görmüştür. İki tarafın birden kabul ettiği bir

⁴⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Yakup Keskin, "Yakın Döneme Etkileri İtibari ile Kerbela", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 38, Erzurum, 2012.

hükümdar olarak İsmail döneminde birlik ve beraberliyi getirmiş iki tarafında önünde eğildiği birisi olmuştur.

Roman içerisinde zaman unsuru olarak mevsim geçişleri, gece-gündüz ifadeleri ve özel günlere yer verildiğini görmekteyiz:

*Gün əyilmişdi. Axşam düşürdü. Döyüş səhər tezdən başlayacaqdı...*⁴⁴⁴

908-ci il Zülhiccə⁴⁴⁵ ayının 23-u idi.(1503-cü İyun⁴⁴⁶ ayının 19-u)⁴⁴⁷ örneyi verilebilir.

*...Novruz bayramını İsmayıl Fars vilayətində keçirdi.*⁴⁴⁸

*Şamaxıya payız⁴⁴⁹ gəlmişdi. Zoğalovay çayının hər iki tərəfindəki kolluqlarda və zoğallar mercan dənələri kimi qan rəngi almış... Göylərə baş çəkən əbrişim ağacları payız günüdə yuxarı yarpaqlarını tökməyəndə qocalar deyir ki, qış sert gələcək.*⁴⁵⁰

*Şövval ayının 11-də(Sentyabr-oktyabr 1503-cü il)⁴⁵¹ Firuzgah qalası mühasirə edildi və 15 gün sonra Qalabəyi Əli Qiya Səməndər hökmdarınayağından öpmək üçün gəldi...*⁴⁵²

Yazarımız vaka zamanında geriye dönüşlər yaparak olayların aydınlığa kavuşması da amaçlamıştır. Tarihi bir romanda geriye dönüşler yapılmazsa roman içindeki zaman yüzeysel kalır. Geçmişe ait bilgiler verilerek bugün yaşanmış olayların altında yatan sebeplerini de okuyucuyla buluşturmak en doğru yoldur. Geriye dönüşü örnek olarak:

*...Biz köçəri olsaq da öz köç yerimiz var. Düzdü, ordan gəlmişik. Amma nə vaxt? Yüz ildən çoxdu. Becan babanın yaxşı yadındadı. Teymurləng bizi sürüb qum səhrasına aparırmış, Şah İsmayılın babası, Allah ona rəhmət elvsin, şaxlatdırıp bu gözəl yerlri de bizə veribler. O vaxtdan bəri Şeyx Əlinin ruhunu yad eləyib ona ehsan veririk...*⁴⁵³

Oğul, bizim xalqımız Nuh oğlu Yafəs'den əmələ gəldi. Bu, Türk xalqlarının uku atası, ulu babası Oğuz Xandı. Oğuz Hanın altı oğlu oldu. Ay Xan, Gün Xan,

⁴⁴⁴ Kərimzadə, s.18.

⁴⁴⁵ Hicri takvimde geçen bir ay ismidir. Kurban Bayramı da bu ay içerisinde yer almaktadır.

⁴⁴⁶ Haziran ayıdır.

⁴⁴⁷ Kərimzadə, s.17.

⁴⁴⁸ Kərimzadə, s.37.

⁴⁴⁹ Sonbahar.

⁴⁵⁰ Kərimzadə, s.43.

⁴⁵¹ Eylül-ekim 1503 yılı.

⁴⁵² Kərimzadə.72.

⁴⁵³ Kərimzadə, s.108.

Ulduz Xan sonra Yer Xan, Dağ Xan, Deniz Xan. Oğlanlar böyüdü. Onları sınamaq, onlara torpaq vermək məqamı çatdı... gibi isimlere roman içerisinde yer verilerek Türk mitolojisine de gönderme yapılmıştır. Biz bu noktada mitolojinin zamanla birleşmesini görmekteyiz.

Roman kurmaca bir yapıya sahip olsa da kaynağını Şah İsmail ve onun yaşamış olduğu olaylara dayandırdığı için bazı özellikleriyle tarihi belge niteliğine sahiptir. Buna roman içerisinde tarihi bir vaka anlatılacakken yapılan alıntılar örneği verilebilir. Yazarımız, dipnotlarında yaptığı alıntıları paylaşmış ve tarihi konularda okuyucusunu elinden geldiğince aydınlatmaya çalışmıştır.

Sonuç olarak yazarımız Ferman Kerimzade, “Çaldıran Döyüşü” romanında Şah İsmail’in 1501’de tahta çıkışından 1514 yılında Şehzade Selim ile yaptığı Çaldıran Savaşı’nı akıcı bir şekilde okuyucusuna aktarmıştır. On üç yıl içerisinde Şah İsmail’in hayatından yola çıkarak kurduğu ilişkiler okuyucusuyla buluşmuştur. Azerbaycan Edebiyatı’nda önemli bir yere sahip olan Şah İsmail, Safevi devletinin kurucusudur ve “Kızılbaş” ordusunun başındadır. Romanın genelinde hakim olan savaş havası gereğince Şah İsmail’le birlikte gerek geçmişten gelen gerek vaka zamanı içinde yaşayan pek çok tarihi karaktere romanımız ev sahipliği yapmıştır.

3.1.5. Mekan

“Çaldıran Döyüşü” romanı; 16. Yüzyılda geçen, genel hatlarıyla Azerbaycan, İran ve Anadolu’da yaşanan olayları anlatmaktadır. Romanda Şah İsmail’in devlet ilişkileri ve savaşlarından ağırlıklı olarak bahsedilmesinden ötürü mekan unsurunun olay örgüsüne katkısı oldukça büyüktür.

Roman içerisinde mekanları, açık mekan ve kapalı mekan olarak ele aldığımızda açık mekanların yoğunlukta olduğunu görmekteyiz. Genelden özele sıralayacak olursak: ülke, şehir, köy; saray, kale; dergah, mescit mekanlarında vaka parçalarından önemli izler görülmektedir. Bunlardan bazıları: Şirvan, Nahçıvan, Karabağ, Tebriz, Erdebil; Kayseri, Diyarbakır, Maraş, Trabzon, Horosan; Elmakulağı Düzlüğü, Helebrud Çayı, Vedi Çayı, Göyce Gölü; Gülistan Kalesi, Hasrput Kalesi, Ayasofya Camiisi... Azerbaycan ve çevresi dışında da Hindistan, Rodos, Romaya, Venedik; Spinoz Adası gibi tarihe kapılarını açmış, kültürün ilerlemesi açısından önemli değeri olan açık mekanlara da roman içerisinde yer verilmiştir.

“Çaldıran Döyüşü” romanının ilk sayfalarında açık mekan olarak karşımıza çıkan yer, Tebriz’in Sekiz Cennet (Sekiz Behişt) Sarayı’dır.

Səkkiz Behişt Sarayının həyatindəki çinarın yarpaqları qızıl kimi saralib tökülmüşdü. Çinarın çılpaq gövdəsi neçə rəngə çalırdı. Qırmızı, göy, yaşıl, sarı... Şah İsmayıl şəbəkə pəncərəni yuxarı qaldırıp altındakı dayanağı vurdu. Rənglər itdi. Qabığı ordan-burdan soyulmuş, ağ, gövdəli çinarın yuxarı budaqlarında bir nəçə yarpaq qalmışdı. Çinarın dibindəki mərmər hovuzun içərisində isə xəzəllər⁴⁵⁴ suyun üzünü örmüşdü... Bu çinarı babam, qüdrətli Həsən padşah əkdirip. Bu ağ gövdəli ağac Ağqoyunlulardır... Bəli, sülalədir. Amma dövrənini sürmüş sülalə. Onun başında bir neçə yarpaq qalıb...⁴⁵⁵

Yukarıda göstərmiş olduğumuz örnekdən yola çıxaraq mekanla kişilerin bağlantısını gözlemleməyə çalışırıq. Kalan son yaprağın Şah İsmail olduğunu iddia etmək yerinde olacaqdır fakat Şah İsmail, kendini son kalan yaprak değil yeni bir sülalenin, yeni bir ağacın, tohumu olaraq görməkdədir. Bunun yanı sıra mekanda istifadə edilmiş olan rənglərin də önemi olduqca böyükdür. Bir ağacın təsviri rənglərlə süslənərək mekan unsurunu zənginləşdirilmişdir. Şah İsmail ağaca bərkənə qədər rənglər canlıyken ağaca bərkəndən sonra rənglərin kaybolması kendini bu ağaca aidiyyət etməsinin də rənglərlə bütünlənmiş halidir.

Sekiz Cennət Sarayı kimi adı keçən önəmli mekanlardan biri də Tebriz'in "Nesriyyə Məscidi"dir. Bu məscidi fərqli günlərdə olmaq şərtiylə Sünni və Şii xalqı birlikdə istifadə edərkən Şah İsmail'in burada adına hutbə oxutması zamanında bu iki məzhəbi də yan yana görməyə çalışırıq.

Təbrizin Nəsriyyə Məscidi Uzun Həsən tikdirmişdi. Eyni vaxtda onun günbəzi⁴⁵⁶ altına on mindən çox adam yığılırdı. Bu gün isə cümə günü olduğundan, hökmdarın taxta çıxması münasibəti ilə xütbə oxunacağından məscidin həyatında dəyişməyə yer yox idi. Çinarlardan tökülən xəzəllər camaatın çiyində, çalmasında⁴⁵⁷ ilişib qalırdı. Məscidin günbəzinə və divarların üstünə dəstə-dəstə ağ və göy göyərçin qonmuşdu... Firuzə rəngli kaşılar⁴⁵⁸, bu kaşılar üstündəki ərəb əlifbası kimi qıvrılıb açılan gül-çiçək təsviri məscidə xoş bir əhvali-ruhiyyə verirdi.⁴⁵⁹

Verilən bu örnekdə çinarlardan dökülən sararmış yapraklar təsvirinin Sekiz Cennət Sarayı üçün edilən təsvirə bağlantılı olduğu çıxarılabilir. Dökülən ağacın yaprakları Şah İsmail'in tərəftarları olaraq geri döner. Bu məscidə yeni bir

⁴⁵⁴ Sararmış yaprak.

⁴⁵⁵ Kərimzadə, s.7.

⁴⁵⁶ Kubbe.

⁴⁵⁷ Sarık.

⁴⁵⁸ Nakış,çini.

⁴⁵⁹ Kərimzadə, s.15.

fidandan yeni bir ağaç büyümektedir. Şeyh Safi neslinin devamının temelleri bu mescitte atılmıştır. Aynı zamanda renklerin uyumu burda da dikkatimizi çekmekte ve mescide konan beyaz güvercinin ‘barış’ simgesi olduğundan yola çıkarak İsmail’in bu iki mezhebi bir araya toplamasına gönderme yapılmıştır.

Yaşıl kövşənliklərdən yuxarıda Gülüstan qalası⁴⁶⁰ görünürdü. Ətrafın əlvanlıqları arasında onun divarları, çox ölgün rəng almışdı. Bu rəng onun əzəmətini de sanki azaltmışdı. Gülüstan sarayında oturan Şirvanşahın qarşısındakı sürfədə bir parça quru çörək, bir piyalə <<Saqiyan>> şərabı vardı...⁴⁶¹

Gülüstan Kalesi, Şirvan için önemli bir savunma yeridir fakat kalenin son hali ölüme benzetilmiştir. Hükümdarın önünde duran yemek de aynı şekilde kuru bir ekmek parçasıdır. Son günlerini yaşayan bir yerin tasviri yapılmaktadır. Romanın devamında içeride hastalık peyda olur ve ölen kişiler, kalenin duvarından atılır. Bu mekan tasviri aslında daha kötü sahnelerin habercisidir.

Azərbaycan və çevresi haricində Avropa ölkələrinin də romanda yer alması dikkatimizi diqqətə dəyər bir unsurdur. Özellikle Sultan Bazed’in kardeşi Cem Sultan, kardeşiyle taht kavgası yüzünden aralarında kan dökülmesini istemediği için Mekke ziyaretine gider ve sonrasında Avropa’da esir tutulur. Bu olay esnasında birçok Avropa şehrinin ismine ve krallıkların adına yer verilmiştir.

Tarihi bir roman, tarihe şahitlik etmiş birçok yapıt ve şehir anlamına gelmektedir. Bu şehir ve yapıtların her biri kültürün aktarıcısı konumundadır. Bu tarz yerler sadece kültür için değil, ilim ve sanat açısından da büyük önem taşımaktadır. Roman içerisinde Herat, tam anlamıyla bir sanat şehridir. Dönemin pek çok aydını, ressamı, mimarı ve şairi Herat’a gidebilmek için çabalamaktadır. Herat’ta sanata ve sanata dair her şeye sonsuz bir ilgi vardır. Bu noktadaki en büyük destek yönetimden gelmiştir:

Hüseyn Bəyqara Teymurləng nəslindən olub Herat’da hökmranlıq edirdi. Şərqdə də çox böyük hörməti vardı. Bu hörməti ona qazandıran vəziri Əlişir Nəvai idi. Hüseyn Bəyqara hərbi yürüşləri, parlaq qələbələri ilə dəyil, elmə, sənətə olan hamiliyinə, Heratı Səmərqənddən sonra Şərqi en gözəl şəhərinə çevirdiyinə görə şöhrətlənmişdi. Hər tərəfdən rəssamlar, təzkirəçilər, memarlar axışib Herata gedir, böyük binalar tikilir, sənət əsərləri yaranırdı...⁴⁶²

⁴⁶⁰ Gülüstan Kale’si, Tahrán’daki en eski tarihi yapı olarak bilinmektedir.

⁴⁶¹ Kərimzadə, ss.41-42.

⁴⁶² Kərimzadə, s.85.

“Çaldıran Döyüşü” romanında kapalı mekanlar ise daha çok kahramanların psikolojilerine yönelik olarak ele alınmıştır ve genellikle mekanlar metafor olarak da bizlere sunulmuştur. Mekanların altında gizlenen mesajları okuyucu, mekan tasvirlerini okudukça hissetmektedir. Romanda buna verilebilecek en güzel örnek Kaçak Murat’tır. “Hudaferin Köprüsü” romanında öldüğü sanılan Kaçak Murat, “Çaldıran Döyüşü” romanında tekrar okuyucusuyla buluşur.

Karşımıza çıktığı ilk yer kendi mezarıdır. Roman, Kaçak Murat’ın mezarda olmasıyla başlar. Mezar başlı başına bir hayatın son buluşunun simgesidir fakat Kaçak Murat, mezarında gözlerini açar ve kefenini yırtarak mezarından çıkmayı başarır. Bu da demek oluyor ki romanın başkişisi Şah İsmail uğrunda çok kanlar dökülmüş ve Şah İsmail de Kaçak Murat gibi yeniden doğmayı başarmıştır. Ağacın son kalan yaprağı yere düşse de İsmail yeni bir fidan dikmeyi başarmıştır. Aynı şekilde Kaçak Murat da yeniden Şah İsmail’e olan hizmetine geri dönmüştür.

Yüzyıllardır süregelen savaşların asıl büyük sebebi; hakimiyet duygusu, taht kavgasıdır. Gerek ülkeler arasında gerek kardeşler arasında bunca ölümün ana temasıdır. Taht yolunda kardeş kardeşi acımadan öldürür. Hökümdar soyunun kanının değerli olmasından ötürü kan akıtmamak için genellikle ya boğularak ya da zehirlenerek birçok hüküdar, şehzade hayata gözlerini yummuştur. Bu taht ki tüm hırsların sebebidir. Şah İsmail:

Yerdəki iri, kətəbə naxışlı xalçanın⁴⁶³ üstü ilə məstlərini asta-asta basaraq yeridi. Başını qaldırıp qızılı naxışlarla işlənmiş səqfe, sanki insan əli toxunmamış nəfis divarlara, baş tərəfdə qoyulmuş, qızıl ayaqlı taxta bakdı. <<Biz qalanın hücrəsində əzab çəkəndə, dayım Sultan Yaqub burada hökmlər verirdi. Bizim anamızla bərabər həbsə alınmağımızın, Sultanəlinin öldürülməsinin fərmanları da burada verilib. Dünya, çərxi-fələk çevrildi. Həbsdəki saraya gəldi, saraydakı torpaq altına gömüldü>>

...Yenə dönüb taxta bakdı. Onun sarı parıltısından gözlərini xəyli ayıra bilmədi. Necə də rahat, təmkinli hökmlüdür. Cansızdır, cəsədsizdir amma üstündə oturanlara hikkə⁴⁶⁴ verir, hakimiyyət verir. Asa da bilir, kəsə da bilir... Əsl tilsim, əsl möcüzə bu taxtdır...⁴⁶⁵

⁴⁶³ Halı.

⁴⁶⁴ Kibir.

⁴⁶⁵ Kərimzadə, s.9.

Şah İsmail'in tahttan korktuğunu görmekteyiz. Aslında tahttan değil tahta oturduğu zaman değişmekten korkmaktadır. Tahtın kızıl ayaklarının olması da bize yine kan rengini anımsatmıştır. Sultan Yakup'tan yola çıkarak hükümdarların döktüğü kanlardan bahsedilmektedir. Şah İsmail ailesiyle kalede esir hayatı yaşarken Sultan Yakup, tahtın üzerinde özgür gibi görünse de Sultan Yakup'un esirliği daha elimdir. O, tahtın esiri olmuştur.

Padişahların hırslarının yanı sıra “Çaldıran Döyüşü” romanının genelinde hakim olan hava Şii-Sünni çatışmasıdır. Romana hakim olan tema, mekanla birleştiği an roman daha anlamlı hale gelir. Şii ve Sünnilerin birbirlerinden ayrılmalarında rol oynayan faktörlerden biri Kerbela olayıdır. Şah İsmail'in Kerbela çölüne gitmesi ve oradaki mezarların harabeye döndüğünü görünce oraya bir ziyaretgah yaptırdığı bilinmektedir.

*H.10 Muharrem 61/M.10 Ekim 680'de, Hz. Hüseyinle Emevî hükümdarı Yezid kuvvetleri arasında cereyan eden Kerbela savaşı, İslâm tarihinin en önemli olaylarından birisidir. Hz.Hüseyin ve taraftarlarının şehadetiyle sonuçlanan bu savaş, cereyan ettiği günlerden itibaren Müslümanlar arasında derin tesir bırakmış, günümüze kadar devam eden dinî, siyasî olayların başlangıcı olmuştur.*⁴⁶⁶

Şah İsmail'in Kerbela Çölü'ne gitmesi romanda şu şekilde geçer:

*...Onun da gözü dolmuşdu. Körpəliqden ona da iamların başına gəlmiş görünməmiş müsibeti danışmışdılar, sonra özü oxumuşdu. Yvtmiş nəfərlik bir bir dəstə iki min nəfərlik qoşunla vuruşup, əqidələrindən dönməyib şəhid olublar. Belə qəyri-bərabər döyüşlər min dəfələrlə təkrar olunub. Amma Kərbəla müsibətindən sonra peyğəmbər aleygissalamın böyük çətinliklə yaratdığı din iki yerə parçalanıb. Dünni və Şiə məzhəblərinə ayrılıb. Bu qəyri-bərabər döyüşün əks-sədası min illərdir eşidilir.*⁴⁶⁷

Roman içerisinde verilen mesajlar yoğunlukta olduğu için uzun uzadıya mekan tasvirleri karşımıza çıkmaz. Kurulan Safevi Devleti'nin başkenti olmasından ötürü en fazla tanıtılan şehir Tebrizdir. Ressam Fransisko'nun gözünden Tebriz:

Axtı bu şəhərdə birbirindən gözəl 320 məscid var. Onların ən qədimi Zübeydə Xatun məscididi. Rəvayətə görə Zübeydə Xatun məşhur Harun-ər Rəşid'in ardavı olub. Hamilə vaxtı xəstələndiyi üçün hər yeri gəzmiş; havası, suyu sağlam yer

⁴⁶⁶ Şeyma Güngör, “Tarihi Olaydan Menkıbeye, Menkıbeden Şahesere [Kerbela Olayı ve Hadikatü's-Süeda],” **38. İcanas Bildiriler Kitabı** 10-15 Eylül, 2007, s.769.

⁴⁶⁷ Kərimzadə, s.93.

buranu bilmişdi. Deyilənə görə də Zübeydə Xatun'un buraya gəlməyilə şəhər salınmağa⁴⁶⁸başlayıb. Minarəsi göylərə baş çəkən bu qədim məscid də o vaxtdan qalib. Onun günbəzi səma kimi mavi kaşlarla örtülüb. Minarəsi də elə gözəl naxışlarla bəzənib ki sanki onların üstündə insan əli yox, mələklərin nəzərləri gəzib.

Təbrizin 1060 məhəlləsində 10470 gözəl saray var. Onların hansını çəksin?⁴⁶⁹Burada elə 200 karvansaray var. Hamısı da sənət əsəri.⁴⁷⁰

Sonuç olaraq mekan unsuru, kitabımızın genel yapısı gereği tasarımsal yapılar olarak değil tarihteki yerleri ile incelenmelidir. Kitabımızda ki pek çok mekan aslında tarihe iz bırakmış savaşların muharebe alanları yada günümüze kadar uzanan bir coğrafyanın parçalarıdır. Ele aldığımız eserimiz bize mekansal özelliklerden ziyade mekanın hikayesine odaklanmaya yönlendirir. Bu sebeple bütün mekanlara mimari açıdan değil etki-sonuç ilişkisi içerisinde bakılmalıdır. Mekan incelememizde yazarımız bize kapıların genişliğini değil savaş alanının kaç asker aldığını hayal ettirir ya da hayali mekanlar değil üzerinde kan dökülmüş, destanlara konu olmuş topraklarda gezdirir. Bu bakımdan gerçekte ve tarihle yakın ilişkisi düşünülerek bir romandan ziyade tarih kitabı etkisi bıkılmıştır.

3.1.6. Bakış Açısı Anlatıcı

Şah İsmail'in hayatını ve dönemin devlet ilişkilerini anlatan “Çaldıran Döyüşü” romanı “Hudaferin Köprüsü” romanının devam niteliğindedir. Romana yeni kişiler eklense de asıl karakterler romanda sabit kalmıştır. Değişen mekan ve zamanın yanı sıra yazarımız Ferman Kerimzade, önceki romanında olduğu gibi bu romanında da bakış açısı ve anlatıcı kişisini aynı tutmuştur.

Romana hakim olan bakış açısı diğer romanlarda da olduğu gibi hâkim bakış açısıdır. Bu bakış açısında yazar kahramanların aklından ve kalbinden geçenleri bilmektedir. Anlatıcı olayların hem dışında olduğu gibi aynı zamanda olayları görmektedir.

Roman içerisinden hâkim bakış açısına örnek olarak rastgele seçilen cümleler şu şekildedir:

— *Hisslər... O hislərdən ürəyim qanad çalmaq istəyən quş kimidi, şahim. Tanrı bircə bizim bu xoşbəxtliyimizi əlimizdən almasın.⁴⁷¹*

⁴⁶⁸ Kurulmak.

⁴⁶⁹ Resim çizmek.

⁴⁷⁰ Kərimzadə, s.201.

⁴⁷¹ Kərimzadə, s.71.

*Atası bu dünyada kişi kimi, mərdü-mərdanə yaşamışdı, dünyadan da doymamışdı. Amma əcəlin yetişdiyini hiss eləmişdi, ölümün əzabından əvvəl hamını çağırıb söz sovunu demişdi. Əslində belə ölüm xoşbəxtlikdi. Bu dövrdə öz əcəli ilə ölmək də hər adama qismət olmur.*⁴⁷²

*Elçi özünü heç vaxt belə təhqiramiz⁴⁷³ vəziyyətdə hiss eləməmişdi. Buğurd qalasının yeraltı yolu ilə sürünüb çıxanda belə. Onda ümidi vardı...*⁴⁷⁴

*Səlim ürəyindən gözlərindən axan yaşı üstələyə bilmirdi.<<Yaxşı, birdən o da mənim kimi oğul oldu, qoşun çəkib üstüme gəldi. Onda necə? Yox, mənim oğlum belə eləməz. Bəlkə də... Axı o mənim öz oğlumdu. Mənə oxşamalıdı.>> Onu ağlamağa məcbur eləyən oğul məhəbbəti hissi dəyişdi, onun ürəyi yenə də daşa döndü...*⁴⁷⁵

3.2. “ÇALDIRAN DÖYÜŞÜ” ROMANININ TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

“Çaldıran Döyüşü” romanına bağlı olaraq olayların “savaş, ihanet, din ve sanat” temaları etrafında örüldüğü gözlemlenmiştir.

3.2.1. Savaş

İnsanlık tarihi var olduğundan beri farklı gruplar arasında ki çatışmalar varlığını sürdürmüştür. Sebeplerinin değişkenliği gibi boyutları da birbirinden farklı olmuştur. İki köy arasındaki kan davasının başlangıcı iki insanın birbirini sevmesi olabileceken, onlarca ülke arasındaki 2. Dünya Savaşı'nın sebebi bir ülkenin farklı bir ülke üzerindeki askeri faaliyetleri olabilir. Sebebi ya da boyutu ne olursa olsun savaşın varlığı ve getirdiği yıkım kaçınılmazdır.

Savaş konusunda görüşler farklılaşmaktadır.

*Kötü bir barış her zaman haklı bir savaştan iyidir.*⁴⁷⁶(Marcus Tullius Cicero)
Görüşü olabildiği gibi bir komutandan savaşlar üstüne şu sözleri de duyabiliriz:

*Tanrı düşmanlarıma acısın göstərsin çünkü ben göstərməyəcəğim.*⁴⁷⁷
(General Marshall)

Bu düşünce farklılığı ve yöneticilerde oluşabilecek güç hırsı, birbirine yakın insanları ya da tarafları savaşa sürükleyebilir. Bunun örneklerinden birine 1927-1950

⁴⁷² Kərimzadə, s.122.

⁴⁷³ Aşağılayıcı.

⁴⁷⁴ Kərimzadə, s.235.

⁴⁷⁵ Kərimzadə, s.322.

⁴⁷⁶ Marcus Tullius Cicero,https://tr.wikiquote.org/wiki/Marcus_Tullius_Cicero,(14.03.2019).

⁴⁷⁷ Gorge S. Patton, https://tr.wikiquote.org/wiki/George_S._Patton,_(14.03.2019).

yılları arasında devam etmiş Çin iç savaşını gösterebiliriz. Tek bir ülkenin iki sava ayrılarak milliyetçi ve komünist olarak savaşmıştır. İki taraftan toplam iki milyon insanın hayatını kaybettiği bu iç savaş, milliyetçi kesimin ülkeden kovulması ile sonlanmıştır. Fikirsiz ayrılıkları bir kenara bırakarak incelediğimizde aynı ülkenin vatandaşlarının ülkenin nasıl yönetileceğine dair güç çatışması sebebiyle yitip gitmiş iki milyon insanı karşımızda görürüz.⁴⁷⁸

Aynı fikirle Amerika iç savaşına da bakabiliriz. Köleliği kaldırma vaatleriyle başkan seçilen Abraham Lincoln'ün başkanlığa geçmesi ile bunun gerçekleşmesinden rahatsız olan yedi güney eyaletinin bağımsızlığını istemesi ve bunun üzerine başlayan bir iç savaştır. Altı yüz bin insanın ölümüyle sonuçlanan bu savaş, ABD tarihine izlerini bırakmıştır. Günümüzde bu savaşın sonuçları hâlâ gün yüzündedir. Kölelik sonrası özgürleştirilen Afroamerikan, günümüzde ırkçılık saldırılarına hâlâ maruz kalmaktadır ve bu uğurda suikaste uğramış Abraham Lincoln hâlâ akıllardadır.⁴⁷⁹

Dostun dostla savaşması daha önce nicelerce yaşanmıştır. Kitabımızda tam olarak dost diye tanımlayamayacak olsak da akrabaların birbiri ile savaşmasını görmekteyiz. Romanda Murat Mirze ile Şah İsmail arasında gerçekleşen savaşın sebebi geçmişe dayanan bir düşmanlıktır. İki tarafta savaşan kişilerin arasında akraba olması, geçmişten gelen kin ve savaşma güdüsünü yenememiştir. Romanı okumaya başlar başlamaz Şah İsmail'in tahta çıkışına tanık oluruz. Bu tahta çıkışa tanık olanlar sadece okuyucular değildir. Murat Mirze ve Elvend Mirze kardeşler de Şah İsmail'in tahta çıkışını görür. Dedelerinden kalma taht hakkını Şah İsmail'e bırakmak istemediğinden ötürü tahta İsmail'in çıkışının akabinde aralarındaki ilk savaşı görürüz. Daha öncesinde ülkede farklı bir savaş yaşamamış olmak için ikiye bölünüp yönetimi devralan Elvend Mirze ve Murat Mirze kardeşlerden Murat Mirze tahttaki hakkını alabilmek adına Şah İsmail'e savaş ilan etmiştir.

Murat Mirze'nin askerleri Şah İsmail'in askerlerine nazaran sayıca çok daha az sayıdadır. Savaşası bu şekilde kazanamayacağını bilincinde olan Murat Mirze, Osmanlı padişahı Sultan Bayezid'den asker desteği istemiştir. Padişahın yolladığı askeri destek ile Murat Mirze sayıca üstün konuma geçmiştir. Buna rağmen bu savaşın galibi Şah İsmail olmuştur.

⁴⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ünsal Oskay, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/411/8744.pdf>, (14.03.2019).

⁴⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Kutay Sakallıoğlu, "Amerikan İç Savaşı ve Abraham Lincoln'ün Liderliği Açısından Değerlendirilmesi", <https://bys.trakya.edu.tr/file/download/67296675/pdf>, (14.03.2019).

Həmin gecə Murad Mirzə yata bilmirdi. Səhərki döyüşü fikirləşirdi. Şah İsmayla gəlib gələ biləcək mi? Onun buna zərrəcə şübhəsi yox idi. Axı onun qoşunu Şah İsmayılın qoşunundan xeyli çoxdur. Ona İstanbuldan gəlmiş Osmanlı qoşun dəstələri də sabahkı vuruşda ona kömək⁴⁸⁰ eləyəcəklər. Bu döyüşçülər Macarıstanda, Serbiyada, Avstriya krallığında silahlarını sınaıyıb möhkəmlənmişdilər.⁴⁸¹

Romanın genel havasına baktığımızda İsmail'in tahta çıkmadan önce ailesiylə yapılan savaşları və Şah İsmail'in tahtta kaldığı süre zarfında yaptığı savaşları konu almaktadır. Ağırıklı olarak savaş sahnelerinin işlenmesi, beraberinde savaş temasını getirmiştir. Savaşların çıxış noktaları hükümdarların güç savaşıdır. Hükümdarlar, ya geçmişten kalan intikam alma isteğiyle hareket ederler ya da güçlerini artırabilmek için tehdit unsuru olarak gördüğü karşı tarafı yok etməyə çalışırlar. Bu sebeple Şah İsmail'in yaptığı birçok savaş romana konu olmuştur.

Savaşın romana konu olmasıyla birlikte insanların, özellikle kadınlar ve çocukların, da romana konu olduğunu görmekteyiz. Savaş, insanlık tarihindeki en büyük katliamlardır. Sadece sephəyə giden askerlər değildir savaşan kişiler. Cepheyə gidenlərin annələri, eşləri və uşaqları da savaşın gətirdiyi tüm olumsuz şərtlərdən etkilenir. Roman içərisindən bu duruma örnək olaraq Kaçak Murat'ın oğlunu verə bilərik. Kaçak Murat'ın eşinin ölmesi üzərinə Murat, oğlunu hiçbir zaman yanından ayırmaz və gittiği her yere onu da götürür. Şah İsmail'in savaş meydanının yakınlarında duran uşaq, yemək yiyəməz hale gəlir:

Murad oğlu Fərhadı çadırda oturtub yemək vermişdi və çölə çıxıb meyitləri⁴⁸² görməməsi üçün başının üstünü kəşmişdi. Uşaq isə yeyə bilmirdi.

— *Niyə yemirsən?*

— *Qan iyi⁴⁸³ gəlir, dədə.*

— *Qoyun kəsilib, onun iyidi, ye.*

— *Yox, qoyun deyil. Mən çadırın arasından baxırdım. Biri atın üstündə çapa-çapa gəlird bura, Şahhüseyn əmi çadırın yanından çıxıb baltanı onun başına vurdu. Yıxılıb qaldı orda.*

— *Oğlum, düşmən bizim üstümüzə gəlirdi, Şahhüseyn əmin də düşməni vurub da.*

— *Axı o yıxılanda <<ay ana!>>dedi.*

⁴⁸⁰ Yardım.

⁴⁸¹ Kərimzadə, s.26.

⁴⁸² Ölen kişinin soğuk bedeni, ceset.

⁴⁸³ Koku.

- *Bes sənin anan yoxdu, dədə? Mənim də anam yoxdu. Şahımızın da arvadı var, anası yoxdu. O ölən düşmənin anası var. Bəs anası ağlamayacaq? Muradın iri gözleri nəmləndi.*
- *Eh, ay oğul, belə müharibədən sonra o qədər analar ağlar qalır!*⁴⁸⁴

3.2.2. İhanet

Roman içerisinde ihanet temasının altında yatan sebep; savaş temasında olduğu gibi taht sevdası, hırs, doyumsuzluk, çıkar ilişkileri, ikiyüzlülük vb. insanî ve ahlakî yönü zayıf olan bireylerde daha çok karşımıza çıkmaktadır. İnsanî ve ahlakî yönü zayıf olan bireylerin istekleri doğrultusunda acımadan herhangi bir canlıyı öldürebileceği bu tema altında bizlere bir kez daha kanıtlanmıştır. Roman içerisinde buna verilebilecek en güzel adam Şehzade Selim'dir. Şeybani Han, Aleüddevlə Bozkurt Bey gibi adamlar da çıkarları doğrultusunda ihanet etmiş ya da ihanete uğramıştır fakat en ön plana çıkan isim Şehzade Selim olmuştur.

Şehzade Selim, tahta çıkabilmek için babası Sultan Bayezid'e savaş açmıştır. Bir oğlunun ordusuyla babasının üzerine yürümesi ilk defa Şehzade Selim ile gerçekleşmiştir.

Hükümdarlık hissi o kadar kuvvetlidir ki karşısındaki kişi ne kadar yakını olursa olsun birey kendinden başka kimseyi düşünmez. Bunun temel sebebinde güçlü olma isteği yatmaktadır. Selim, babasına savaş açmasına rağmen Sultan Bazeyid'in onu affetmesiyle tahta çıkar. Babasını tahttan indirdiğinde bile otoritesiyle hükümdarlık tahtına gölge düşürebileceğini düşündüğü için Şehzade Selim, babasını zehirleterek öldürmüştür. Bununla da yetinmeyip ailesinden tahta çıkabilecek kim varsa onlara türlü oyunlar oynayarak hepsinin hayatına son vermiştir.

Sehzade Selim kardeşi Şehzade Korkut'u başdüşmanı olarak görmektedir. Ona saraydaki en yakın adamıyla Şehzade Selim'i yerme ve ondan şikayet etme konulu bir mektup göndertmiş, Şehzade Selim'in yerine tahta çıkması gerektiği yazdırmıştır. Şehzade Korkut önceleri bunun bir oyun oylduğunu düşünse de içinde yatan hükümdarlık hissine yenik düşer ve Şehzade Selim'in üzerine yürümeyi kabul eder.

- ...*Çapar gəlib, Şahzadə Qorqud deyib ki, mən razıyam.*
Sultan Səlim dodağını dişledi.
- *Satqın!..Kəlməsi sərt bir ifadə ilə səsləndi.*

⁴⁸⁴ Kərimzadə, s.209.

*Şahzadə Qorquda məktub yazmağı sultan Səlim özü tapşırmiş, sonra da diqqətlə oxumuş və göndərtmişdi. Eger qardaşı bu məktubu onun özünə göndərsəydi, demək, onda qardaşına sədəqətini sübut edərdi. Onda ən yaxın adamı Fərhad bəyin başı göydə uçacaqdı. Çünki o qardaşını sınağığını ona bildirməyəcək, Fərhad bəyi satqınlıqda ittiham edəcəkdı. Fərhad bey bunu bilmirdi...*⁴⁸⁵

Sultan Selim'in kullanmış olduğu satkın kelimesi bizler için ihanet demektir. İhanet sayılabilecek bir diğer örnek de Şah İsmail'in Hüseyin Lala Bey ve Dede Bey gibi ona her zaman değer veren, onu düştüğü her zorluktan kurtarmaya çalışan adamlarına sırt çevirmesidir. Roman içerisinde biraz da mecbur kaldığı için onları kendinden uzaklaştırmak istese de kullandığı üslup itibariyle bizce Şah İsmail de babasının dostlarına ihanet etmiştir.

3.2.3. Din

Din, insanlık tarihini derinden etkileyen evrensel bir temadır. Tarihin her devrinde farklı şekillerde vücut bulmayı başarmıştır. Gerek Şamanlar gerek tarikatler gerekse mezhepler olarak her devirde farklı boyutta insanlarla buluşur. Din doğrultusundaki gerekli kurallar bütününde bireylerin ahlakî değerleri ve manevi yönleri dinamik tutulmaktadır.

Belirli bir inanç sistemine bağlı olmayan insanların her türlü kötülüğü yapabileceğı yaygın bir görüştür. İnançlı insanların ise ahlakî değerlerinin daha kuvvetli olması sebebiyle kötülükten uzak duracakları düşünülse de bu genelleme bizleri yanılgıya sürükler. İnsanlar, türlü sebeplerle birbirlerine kötülük yapmaya eğilimli canlılardır. Bu durumun altında yatan sebepler genellikle bireylerin kişisel ihtiyaçlarından meydana gelir. Çıkar ilişkileri, hırs ve para vb. etkenler insanları dinin kuralları çerçevesinden dışarı çıkaran sebeplerdir.

*Mezhepçi çatışmalar, İslam tarihinde Müslüman toplulukları en çok meşgul eden konulardan biri olmuştur. Birçok Müslüman coğrafyada halen yaşanan bu tür çatışmaların tek sebebinin mezhepçi refleksler olmadığı bilinmekle birlikte mezhep ayrışması güçlü bir çatışma dinamiğı olarak görülmektedir. Bu tür bir algının oluşmasındaki temel sebeplerden biri, geleneksel tarihçilikte daha çok savaş ve çatışmaya dayalı olayların öne çıkarılması, uzlaşma ve ittifak çabalarına pek fazla dikkat çekilmemesidir.*⁴⁸⁶

⁴⁸⁵ Kərimzadə, s.335.

⁴⁸⁶ Ayşenur Hazar, "Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, C.:1, Sayı: 2, 2014, s.179.

Şah İsmail, Safevi Devleti'nin kurucusu ve Şii mezhebinin savunucusudur. Safevi Devleti'nin kuruluşuyla, Safeviler katı bir Şii politası izlemekte ve Şii-Sünni çatışmalarının yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Şah İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyt de babası Şeyh Haydar da Şiiliğin temellerini atmış, bu uğurda hayatlarını kaybetmişlerdir. "Hudaferin Köprüsü" romanında Şah İsmail'in kardeşi, Sultaneli, babasının intikamını almak isteyip Şirvanşahlar ile savaşa girse de yaptığı bu atak başarılı olamaz. Şeyh soyundan gelen İsmail'in ailesinden hayatta kimse kalmaz.

Şah İsmail, "Çaldıran Döyüşü" romanında muridlerinin de yardımıyla Safevi Devleti'ni kurar. Devletin kurulmasıyla Şii propagandası kısa sürede halk arasında etkisini göstermektedir.

Safevî Devleti, teşekkülünden kısa bir süre sonra oldukça yoğun bir dinî ve siyasî faaliyete girişmiştir. Fetihden hemen sonra Tebriz Cuma camiinde hutbenin 12 imam adına okunması bu yeni devletin dinî rotasını belirlemiş, dinî ve kültürel yapı bunu destekleyecek şekilde tesis edilmiştir. Şiiliği bir devlet inancı ve mezhebi olarak tesis etmek ve İran coğrafyasındaki meskûn kitleleri Şiileştirmek için İslam dünyasının dört bir yanında bulunan Şii cemaatlere ve ilim havzalarına resmi fermanlar gönderilmiş, Şii ulema Şiiliğin tesis ve tervicinde Safevî Devleti'nin hizmetinde bulunmak üzere davet edilmiştir.⁴⁸⁷

Roman içerisinde 12 İmam'ın adından sonra Şah İsmail'in adının anılması din teması için verilebilecek en güzel örneklerdendir. Bunun yanı sıra İsmail için toplanılan mecliste Şii mezhebine ait birinin "Aliyen Veliyullah" adını söylemediği için Sünni komşusunu öldürmüş olması, yaşanan Şii-Sünni çatışmalarının ne denli büyük ve etkili olduğunu bizlere kanıtlar niteliktedir.

Şah İsmail'in tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte, devletin Osmanlı'ya göre gerek mezhep farklılığı gerek siyasal güçleri Osmanlı Devleti için büyük tehdit unsuru oluşturmaktadır. Bu dönemde Şii-Sünni çatışması, çoğu kez savaşların esas konusunu oluşturmuştur. Böylelikle din, savaşlara sebebiyet verecek güçte kendini hissettirir ve devletlerarası ilişkilerin düzenlenmesinde karşımıza çıkar.

Safevî Şiiliği pratik hedefleri olan bir Şiilik programıdır ve önceliği, Şiiliği İran'da hâkim kılmak suretiyle İran coğrafyasını ve ülkesini homojen bir güvenlik alanına dönüştürmektir. Bu çerçevede Şiiliğin bütün unsurları yoğun bir şekilde istihdam edilmiştir. Safevî tarihi ve mirası hem Osmanlı tarihinin hem de İran

⁴⁸⁷ Mehmet Çelenk, "Safeviler Dönemi'nin Şii-Sünni İlişkileri Üzerine Etkisi", **e-makâlât Mezhep Araştırmaları**, Güz 2013, ss. 63-64.

tarihinin cevap bekleyen birçok alanını doğrudan ilgilendirmektedir. Anadolu Aleviliğinin teşekkül süreci, İran'ın Şiileşme süreci, her iki devletin din devlet ilişkileri, günümüze kadar devam eden imaj ve telakkiler, Anadolu Alevi cemaatinin Sünnilik ve Osmanlı Devleti hakkındaki telakkileri vs. bu meyanda ilk akla gelen hususlardır.⁴⁸⁸

Şah İsmail adına elçi gönderilip kız istendiği zaman bile Aleüdevle Bozkurt Bey'in "Ben, o dinsize kız vermem!" söylemi ve kızını Osmanlı hükümdarı ile evlendirmiş olması da din çatışmasına örnektir. Bu demek oluyor ki din, sadece savaflara sebebiyet vermekle kalmamış insan ilişkilerinin de odak noktası haline dönüşmüştür. Dönemler arası yaşanan bu zıtlıklar (Doğu-Batı medeniyeti, Soylu-Halk, Şii-Sünnî vb.) bireylerin günlük yaşantısına, devlet ilişkilerine yansımıştır. Toplumunu derinden etkileyen her olay da edebiyatta yerini bulur ve din teması, mezhep çatışmaları "Hudaferin Köprüsü", "Çaldıran Döyüşü" romanlarında olduğu gibi edebiyatta yerini almıştır.

3.2.4. Sanat

Sanatın insanlık için yeri her zaman vazgeçilemez olmuştur. Arkeolojik çalışmalarımızda şimdiye kadar bulunan en eski mağara resimleri 42.000 yıl öncesine dayanıyor. Neanderthal'lerden kalan bu mağara resimleri oldukça basit olsa dahi o dönemde bile sanatın icra edildiği ve ihtiyaç halinde olduğunu gösterir. İlk insanlar mağara engebeleri yada oraya vuran ışıklarla yaptıkları gölge oyunları ile canlı gibi gözükten hayvan yada insan resimleri yaparak sanata ilk katkılarını yapmıştır.

İlk insanlarda bile yeri bulunan bu icraatın günümüze kadar pek çok temsilcisi olmuştur. Kulakları duymazken yazdığı 9. Senfoni ile Beethoven müziğe katkı sağlarken, ciddi ruhsal bunalımlarla boğuşup en değerli eserleri akıl hastanesinde çıkaran Van Gogh resim dalına destek olmuştur. Elbette ki isimlerimiz bu kadar değerlidir. Binlerce yıl boyu binlerce sanatçı ile insan her zaman kendini, çevresini, ruhunu yansıtmaya çalışmıştır. Eserlerini bazen bir taş parçasına, bazen bir duvara yapmıştır.

Sanatın kısıtlandığı ve durakladığı dönemlerimiz de olmuştur. Rönesans öncesi sanat genel olarak kilise kontrolü altındadır. Resim, heykel gibi plastik sanat unsurları öncelikli olarak dini unsurlar ve simgesel göndermeler içermekteydi.

⁴⁸⁸ Çelenk, ss.66-67.

Başlıca İtalya ve Floransa ile eşleştirdiğimiz Rönesans sonrası sanatın icrası bir dışa vurum olarak gerçekleşmiştir. Bireylerin ifadesinin sözlerle yeterli olmayacağına inandığı düşüncelerini farklı unsurlarla aktarması haline gelmiştir.

Rönesans döneminin bize gösterir ki sanat insanın bir parçası olarak her zaman vardı ve var olacaktır. Bu varlığı insanların ruhuyla ve zihniyle bütünleşmiştir. Savaş zamanları sanat için ilham kaynağıdır. Zorluk ve yokluk sanatı kamçılayan unsurlardır. Kendimizi ifade etme ve duyguların yazı kullanmaksızın gelecek kuşaklara aktarılma aletleridir.

İnsan sanatla bu kadar bütünleşmiş bir haldeyken ele aldığımız kitabımızda da bu unsurlar son derece önemli bir konumdadır. Öcelikle Şah İsmail'in "Hatayi" mahlasıyla yazdığı şiirlerinin olduğu söylemekte fayda vardır. Yaşadığı dönemde aşıklık büyük bir meziyettir ve birçok saray adamının da bu çevre de yetiştiği görülmektedir. Romanda sanata verilen değer oldukça fazladır. Bunun bir örneği olarak Şah İsmail'in savaş zamanı dahi olsa saz ozanlarını toplayıp saz çaldırması, şiirler okutması söylenebilir.

Romanda Şah İsmail'in düğünü olduğu zaman civar kentlerden birçok aşığın akın akın düğüne gelmekte olduğunu görmekteyiz. Bunun sebebi, bu tarz meclislerde aşıklara verilen değerdir. Ufak bir karşılaştırma yapacak olursak "Karlı Aşırım" romanındaki ele alınan aşıkla "Çaldıran Döyüşü" romanındaki aşığın ele alınışı bir değildir:

İlk romanda Aşık Hudagulu, başarısız bir aşıktır. Geçimini meclislerde saz çalarak kazanır. Fakat kendine ait bir eseri yoktur, her zaman şairlerin eserlerinden alıntılar yapar bununla birlikte öksürüğü tuttuğu an herkes ondan vazgeçer. İkinci romanda ise başkişimiz ve diğer roman kişilerinin birçoğunu tanıırken aynı zamanda şair olduklarını da bilmekteyiz. Birinde aşık öksürdü diye ondan umut kesilirken diğerinde hükümdarların saraylarında aşıklara önem verildiğini görmekteyiz. Hatta Şah İsmail'in Kurbanı'yi aşıklar aşığı seçmesi ve ona çok değer vermesi buna verilebilecek en güzel örneklerden biridir.

"Hudaferin Köprüsü" romanında sanat bu kadar ön planda tutulmamıştır. Anlatılanlar gereği daha çok hapis ve kaçış konularının ağırlıkta olmasından ötürü sanatın bu temaların yanında arka planda kalması tabiidir. Fakat İsmail'in Sakine halasının çaldığı saz ve o sözü olmayan makamlar, annesinin kalede bir şehrin resmini saklaması yine de hayatlarında sanatın olduğunun göstergesidir. Böyle bir ortamda yetişmiş olan başkişimizin sanata değer vermesi onun karakterinin olumlu

yanlarını okuyucuya yansıtmak demektir. Şah İsmail'in özgürlüğünü ele almasıyla yazdığı şiirler oldukça fazladır. Düğün günü Taclıbeyim Hatun'a yazmış olduğu şiir de yine sanatın ön planda tutulduğunu bizlere gösterir.

Şah İsmail'in düğün günü ona hediye edilen Tebriz halısı romanda üzerine düşülen bir konu olmuştur. Halının her bir işlemesi insanların ona hayranlıkla bakmasına sebeptir. İsmail'in düğünü için yapılan bu halıya "Şeyh Safi" halısı adı verilmiştir.

Ressam Kemaleddin Behzat'ın Şah İsmail'in yanına gitmek istemesi, onun çizdiği ve çizmekte olduğu pek çok mekanın Behzat'ın gözünden tasviri, ressamların hükümdarları resmetmeleri, ki o dönemde hükümdarların kalıcılığında ve tanınmasında resimlerinin çizilmesinin büyük önemi vardır, dokuma ve hat sanatı, aşıklık, mimarlık gibi birçok farklı sanat dalı romanın içerisinde savaş temasından sonra büyük bir alanı kaplamaktadır.

Şairlere verilen öneme örnek olarak Ziyad Han'ın Kurbanı'yi idam etmek istemesi sırasında aklından geçen düşünceler şu şekildedir:

Ziyad xan götür-qoy eləyirdi. Doğrudan da hələ indiyə qədər bir hökmdarın şair, aşiq edəm elədiyini eşitməmişdi. Yəni onların ağı yoxmudu? Nizamilmülkün <<Siyasətnamə>> əsərini də oxumuşdu. O yazır ki, alimləri, şairləri incitmə, onların qayğısına qal. Yoxsa küsüb qonşu ölkəyə gedərlər. Qonşun ağıllanar, səninsə ağılın azalar.>> ...⁴⁸⁹

Sana verilen bir diğer örnekte başlı başına Herat şehridir. Daha önce de bahsedilmiş olduğu gibi Herat, dönemin kültür başkentidir. Birçok sanatkar burada yaşamakta ve akınla sanatkarlar bu şehre gelmektedir. Çünkü bu şehirde sanata ve sanatkara önem verilmektedir. Roman içerisinde şehirde yapılan birçok mimari yapının tasviri verilmektedir. Dönemin hükümdarı Hüseyin Baykara olmakla birlikte veziri Ali Şir Nevai'dir. Bilindiği üzere Ali Şir Nevai, Türk Edebiyatı'nın ilk hamse yazarıdır. Şiirleri incelendiğinde Herat şehrinin doğal güzelliklerini anlattığını görmekteyiz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1.DİL VE ÜSLUP

Bir takım 'kişiler', belirli bir 'zaman' dilimi içinde, belirli bir 'yer(mekan)'de bir takım işler yaparlar. Yapılan bu işlere bir 'olay' deriz. Romancı, bu kişileri bir

⁴⁸⁹ Kərimzadə, s.264.

şekilde bize tanıtır. Tanıtma işini yaparken başvurduğu en önemli yöntem, 'tasvir'dir. Romancı tasvir yöntemini sadece kişileri tanıtırken değil, mekanı tanıtırken de kullanır. Anlatmaya çalıştığı olayı bir kamerayla çeker gibi tüm ayrıntılarıyla değil, seçme ve ayıklama yaparak anlatır. Bu aşamada bazı yerleri atlayabilir, bazı yerlerde özet bilgiler verebilir, olayın bazı yerlerini de tüm ayrıntılarıyla verebilir vs...⁴⁹⁰ Şaban Sağlık'ın bu sözlerini, incelediğimiz "Karlı Aşırım(Qarlı Aşırım)", "Hudaferin Köprüsü(Xudafərin Kōrpüsü)" ve "Çaldıran Savaşı (Çaldıran Döyüşü)" romanlarına uyarlayacak olursak ortaya şu sonuç çıkmaktadır:

Ferman Kerimzade, roman kişilerini tanıtırken çoğunlukla tasvirlerinden yararlanmayı uygun bulur. Kişilerin ruhi ve fiziki niteliklerini vurgulamak için yaptığı tasvirler eseri zenginleştirir. Aynı zamanda romandaki hadiseler serüven hakkında aydınlatıcı bilgiler verir. Ferman Kerimzade'nin ünlü bir edip olmasının yanı sıra, başarılı bir ressam olması tasvir konusunda kendisine avantaj sağlar. Resim çizerken elindeki fırçayla tuvale renk veren Kerimzade, romanlarında ise bu rengi zengin tasvirler aracılığıyla yapmıştır.

"Karlı Aşırım"ı Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktaran kişi, Mehmet Irmak'tır. Uzun aramalar sonunda kendisiyle iletişime geçerek hem Azerbaycan Türkçesindeki orijinal kitaba hem de Türkiye Türkçesine aktarılan kitaba ulaştık. Böylece iki kitabı mukayese ederek roman incelememizi gerçekleştirdik. Mukayeseli inceleme sonunda daha doğru değerlendirmeler yapılacağına inanmaktayız.

Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi birbirine epeyce yakın şiveler olsa da bunlar arasında aktarma yapmak sanıldığı kadar kolay değildir. İki şivenin de kendine özgü anlam özellikleri ve farklı mecazlı söylemleri vardır. "İnmek" fiili, Türkiye Türkçesinde "yüksek veya yukarıdan aşağı doğru gelmek" anlamında kullanılır. Oysa Azerbaycan Türkçesinde inmek fiili, "tüşmek" kelimesiyle karşılığını bulur. Örneğin: Attan inmek (Türkiye Türkçesi), Attan tüşmek (Azerbaycan Türkçesi) şeklindedir. Ata kelimesi her iki şivede farklı anlamdadır. Türkiye Türkçesinde Ata: 'cet, dede, büyük baba' anlamındayken Azerbaycan Türkçesindeki anlam karşılığın "baba"dır.

⁴⁹⁰ Sağlık, s.132.

Azerbaycan Türkçesindeki anlam farklılıklarını yanı sıra dil bilgisi kurallarındaki farklılıklar da dikkatimizi çekmiştir:

- Türkiye Türkçesinde “mi” soru edatı ayrı yazılırken Azerbaycan Türkçesinde ayrılmadan yazılmıştır.

- Türkiye Türkçesinde hem...hem, de...de gibi ikili bağlaçların arasına herhangi bir noktalama işareti konulmazken Azerbaycan Türkçesinde tersi bir durum söz konusudur.

- Türkiye Türkçesinde özel adlara getirilen hâl ve iyelik ekleri kesme işaretiyle ayrılırken Azerbaycan Türkçesinde bu yapılarda kesme işaretinin kullanılmaması dikkatimizi çekmiştir.

- Azerbaycan Türkçesinde “çünkü” kelimesi ünlü uyumuna girmeden “çünki” şeklinde yazılmıştır.

- Türkiye Türkçesinde zarf fiil ekinden sonra virgül gelmez kuralı, Azerbaycan Türkçesinde geçerli değildir.

Cümle yapıları incelemesi haricinde kalan ve tahlil amacıyla kullanılan alıntı cümleler, Mehmet İrmak ve H.Semine Özkurt tarafından Türkiye Türkçesi'ne aktarılan kitaplara aittir. Kanaatimizce başarılı aktarma örneği olan bu iki eser, orijinaline çok yakın bir seviyededir. Ayrı bir şive olmaktan ve anlam farkı taşımaktan kaynaklanan problemleri en aza indirmek arzusundayız. Bu sebeple üzerinde inceleme, tahlil ve değerlendirme yaptığımız alıntı örneklerini Mehmet İrmak'ın ve H.Semine Özkurt'un aktarma çalışmasından almayı tercih ettik. Fakat yazarın dil ve üslubunu tespit ederken eserlerin orijinallerinden yararlandığımızı belirtmekte fayda vardır.

Tasvir edilen asıl vakalar, geriye dönüşler vasıtasıyla okuyucunun gözleri önüne serilmiştir. Romanda ana vaka ile, bunu destekleyen vakalar mevcuttur. Ana vaka, tarihi roman olmasından ötürüdür ki tüm ayrıntılarıyla anlatılmaya çalışılır. Böylece okuyucu; gerek dönem özellikleri gerek kişileri gerekse de romanın içerdiği sosyal mesajları anlayıp yorumlayabilmektedir.

Okuyucunun romanı kolayca okuyup anlaması amacı taşıyan Ferman Kerimzade, dilini oldukça sade tutmuştur. Açık ve yalın anlatım tarzıyla hem Azerbaycan hem de Türkiye'de geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmayı başarmıştır.

Üslup, en yalın haliyle yazarın dili kullanım biçimidir. Onun tercih ettiği kelime ve cümle yapıları, mecazi ve sanatlı ifadeler üslup kavramının içinde yer alır. Ayrıca edibin tercih ettiği atasözü ve deyimler, edat ve bağlaç kullanımı da üslubun

oluşmasına katkı sağlayan unsurlardır. Bir yazara ait üslup incelemesinde yazım kuralları ve noktalama işaretleri de göz önünde bulundurulur. Ayrıca yazarın normalden sapması ve başka yazarlardan farklı kendine özgü kullanımlar ortaya koyması da üslup bahsi içinde değerlendirilmektedir.

Yazarın dili kullanırken okura neyi, ne kadar ulaştırabildiği önemli bir husustur. Bu noktada Ferman Bey, akıcı ve yalın bir dil kullanmayı tercih eder. Sosyal ve kültürel unsurlara yer vererek bir yandan vakayı zenginleştirirken, öte yandan okuyucunun romanda kendisinden izler bulmasına vesile olur. Tarihi roman formundaki “Karlı Aşırım”, vakanın geçtiği yıllardaki dili temel özellikleriyle okuyucuya verebilmiştir. Kurmaca yapıdan yola çıkılmış olsa da eserde yer alan şahıs kadrosu, gerçek hayatta yaşamış karakterlerden seçilmiştir.

Yazar, Kerbelayı İsmail’i istese de farklı bir şekilde tasvir edemez. Çünkü gerçek hayatta Kerbelayı İsmail’i o yıllarda halk çok yakından tanımaktadır. Yazar, ister istemez doğruları ve gerçekleri yazmak durumundadır. Bu yüzden kimi zaman yazar karakterleri değil, karakterler yazarı yönlendirmiştir. Fakat aynı durum Şah İsmail için geçerli değildir. Yaşadığı dönem itibarıyla Kerbelayı İsmail’den çok önceki bir zaman diliminde yaşadığı için efsanevi unsurlara daha yakın bir kullanım tarzı da seçilebilir.

Sosyal hayata ait unsurlar, roman içinde geniş biçimde kullanılmıştır. Böylece dönemin temel özellikleri hakkında okuyucuya belli ölçüde bilgi verilmiş olur. Başka bir ifadeyle okur, o dönemde yaşamamış olsa da insanların birbiriyle kurduğu ilişkiler, örf ve adetler, önemli hadiseler hakkında malumat sahibi olmuştur.

“Karlı Aşırım”da yazarın bazı üslup özellikleri, vermiş sosyal mesajlar aracılığıyla da görülür. Romana konu olan kolhozlar, Sovyet sisteminin bir ayrılmaz bir parçasıdır. Kerimzade, Kerbelayı İsmail karakteri üzerinden halkın o dönemde çektiği zorlukları, verdiği savaşı mahirane bir anlatımla dile getirir. O yıllarda bazı insanların bu sistemi zorla kabul etmesini sade bir dille ifade eder. Sovyet yöneticileri Rusça’yı öne çıkarmış, diğer yerel dilleri dışlamışlardır. Sovyet sistemi, ayrıca topluluk bünyesindeki halkların dilini her zaman önemli bir tehdit unsuru olarak görmüştür. Unutmamak gerekir ki dilini özgürce kullanabilen şair ve yazarlar bir milletin ilerlemesini sağlar. Bu nedendir ki milli diller Sovyet sisteminde olabildiğince kısıtlanmıştır.

1917 Ekim devriminin ardından kurulan Sovyetler Birliği'nin baskıcı olduğu kısa süre içinde açıkça görülür. Edip ve sanatçılara dayatılan sipariş konular, kolhoz

sisteminin kuruluşu, eski-yeni mücadelesi ve sınıflar arası çatışmadır. Bu konuların dışında yazmak yasaktır. İşte “Karlı Aşırım” romanı kurulan yeni Sovyet sistemine bir başkaldırı öyküsüdür. Salih Yılmaz, Sovyet yöneticilerinin tarihi romanı önce baskı altına aldığı, daha sonra resmi ideoloji ile sıkı ilişki içinde bir araç olarak kullandığını beyan eder.

*Sovyetler Birliği’nde tarihî roman anlayışı Ekim Devrimi’nden sonra, toplumun yeniden inşası sürecinde ortaya çıkmıştır. Sovyet tarihî romanı, bu süreçte resmî ideoloji ile çok sıkı bir ilişki içerisinde olmuştur.*⁴⁹¹

Roman içerisinde anlatım türlerinden betimleme ve öyküleme unsurlarından bununla birlikte söz sanatlarından özellikle benzetme, kişileştirmelerden yararlandığını görmekteyiz. Yazarımız, nazım-nesir karışık(prosimetrik) bir anlatım dilini kullanmayı tercih etmiştir. Bunun yanı sıra halk edebiyatı ve folklorik öğeler ve efsanevi unsurlar da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bunlara örnek olarak “Çaldıran Döyüşü” romanından:

*<<Sekkiz behişt>> sarayının həyatindəki çinarın yarpaqları qızıl kimi saralıb tökülmüşdü...*⁴⁹²

*...Nəfis işləməli mizin üstündəki qızıl şamdanda şam yanıp əridikcə, gilə-gilə tökülürdü. Şamın həssas, titrək alovundan ətrafında iki pərvanə dövrə vururdu...*⁴⁹³

*...Axşamlar isə oğluna belə əfsanələr danışardı. Deyərdi ki, oğlum insan dünyaya vəhşi heyvanlarla bərabər gəlib. Biz canavarlarla bir yerə düşmüşük. O, öz vəhşimizdir...*⁴⁹⁴

*Bizim yerdə deyillər ki, Nuhun gəməsi tufannan sonra bir adaya çatır. Tufan sakitləşir. Amma bu adada heç nə yoxmuş. Nuh allaha yalvarır ki, onları xilas eləsin. Deyilənə görə, allahın əmriylə dəniz hamilə olur, su yatur. Daha bir dağ görünür...*⁴⁹⁵

Ferman Kerimza’nin üslubunu daha iyi açıklabilmek için “Qarlı Aşırım” romanından hareketle kitabın orijinalinden, rastgele seçilmiş iki sayfasından, cümle türleri şu şekilde karşımıza çıkar:⁴⁹⁶

Roman	İsim	Fiil	Kurallı	Devrik	Eksiltili	Basit	Birleşik	Sıralı	Bağlı
-------	------	------	---------	--------	-----------	-------	----------	--------	-------

⁴⁹¹ Salih Yılmaz, “Sovyetler Birliği’nde İdeolojik Bir Araç Olarak Tarihî Roman”, **III. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Bilgi Şöleni Bildiriler**, Konya, 2015, s.284.

⁴⁹² Kərimzadə, s.7.

⁴⁹³ Kərimzadə, s.25.

⁴⁹⁴ Kərimzadə, s.118.

⁴⁹⁵ Kərimzadə, s.146.

⁴⁹⁶ F.Kərimzadə, s.334-335.

Adı	Cüm.	Cüm.	Cüm.	Cüm.	Cüm.	Cüm.	Cüm.	Cüm.	Cüm.
Qarlı Aşırım	12	85	94	4	6	33	19	20	-

Benzeri bir tabloyu “Çaldıran Döyüşü” romanının orijinalinden, rastgele seçilmiş iki sayfasına uyarlayacak olursak:⁴⁹⁷

Roman Adı	İsim Cüm.	Fiil Cüm.	Kurallı Cüm.	Devrik Cüm.	Eksiltili Cüm.	Basit Cüm.	Birleşik Cüm.	Sıralı Cüm.	Bağlı Cüm.
Çaldıran Döyüşü	11	45	52	4	1	21	13	11	1

Yukarıda vermiş olduğumuz tablolarda cümle sayılan cümle sayılarının eşit olmamasına karşın kurallı ve basit cümlelerin yoğun olduğu dikkat çekmektedir. Yazar, bu tercihiyle romanı daha akıcı ve anlaşılır kılmayı amaçlamıştır. Romanlarının gerek yazıldığı dönemde gerekse sonraki yıllarda çok okunan romanlar arasında bulunması, ilgi ve merakla okunması Ferman Kerimzade'nin bu amacını gerçekleştirdiğini göstermektedir.

SONUÇ

Azerbaycan'ın önemli yazarlarından Ferman Kerimzade, 3 Mart 1937 tarihinde Vedi köyünde dünyaya gelmiştir. Gençliğinde gazetecilik, senaristlik, tercümanlık ve ressamlık gibi farklı alanlarda kendini geliştirmiş olsa da asıl kimliğini yazın hayatında bulmuştur. Hikâyeleriyle başladığı yazın hayatına

⁴⁹⁷ F Kerimzade, s.135-136.

romanlarıyla devam etmiş ve tarihi romanlarıyla ün kazanmıştır. 17 Mart 1989 tarihinde hayatını kaybetmiştir.

Çalışmada Ferman Kerimzadenin “Karlı Aşırım, Hudaferin Köprüsü ve Çaldıran Döyüşü” adlı tarihi romanları üzerine yapısal ve metin merkezli roman incelemesi yapılmıştır. İnceleme yapılırken ağırlıklı olarak Şerif Aktaş’ın “Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş” adlı eserinden yararlanılmıştır.

Çalışma, toplam dört bölümden meydana gelmektedir. Öncelikle Azerbaycan ve Azerbaycan edebiyatı tarihine kısaca yer verilmiştir. Ferman Kerimzade’nin hayatı, edebi şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra söz konusu olan romanlar üzerine yapı ve tema bakımından ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır. Akabinde “Karlı Aşırım, Hudaferin Köprüsü ve Çaldıran Döyüşü” romanlarının orijinallerinden hareket ederek yazarın üslubundan bahsedilmiştir.

“Hudaferin Köprüsü” ve devam niteliğinde olan “Çaldıran Döyüşü” romanlarında Şah İsmail’in, “Karlı Aşırım” romanında ise Kerbelayı İsmail (İsmail Çimen)’in hayatından kesitler sunulduğu tespit edilmiştir.

“Karlı Aşırım” romanı 20. yüzyılda Azerbaycan’da yaşanan tarihi olayları kapsarken geriye kalan “Hudaferin Köprüsü” ve “Çaldıran Döyüşü” romanları 15.yüzyılı kapsamaktadır. Yazar, bu üç romanın vaka zamanında sık sık geriye dönüşler yaparak romanların dinamik bir yapıya ulaşmasını sağlamıştır.

Farklı zaman dilimlerini konu alan romanlarda zaman unsuru, en temel öge haline gelmiştir. Tarihin içinden alınmış olan karakterleri vaka zamanı içerisinde daha iyi tanıyabilmekte ve Azerbaycan toprakları üzerinde yaşanmış olan tarihi olaylar hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Yazar, farklı yüzyılları konu edinerek okuyucuya 15. ve 20. yüzyıllar arasındaki dönem farklılıklarını karşılaştırabilme imkanı sunmuştur.

Üç romanda da açık ve kapalı mekan tasvirlerine sıkça yer verilmiş, roman kişileriyle doğru orantılı olarak ruh tahlilleri yapılmıştır. Mekan tasvirleri romandan romana değişiklik göstermektedir. “Karlı Aşırım(Karlı Geçit)” romanının isminden de yola çıkarak açık mekanların yoğunlukta olduğunu görülmektedir, “Hudaferin Köprüsü” romanında ise Şah İsmail’in esaretinden yola çıkılarak kapalı mekanların yoğunluğundan sonra “Çaldıran Döyüşü” romanında Şah İsmail’in özgürlüğüyle beraber açık mekanların yoğunluğu yeniden artmıştır.

Romanlar bakış açısı yönünden ele alındığında her üç romanda da çoğunlukla hâkim (ilahi) bakış açısını kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu sayede okuyucuya karakterlerin iç dünyalarını tanıma fırsatını da verilmektedir.

“Karlı Aşırım” romanı Kerbelayı İsmail’in kurulan yeni hükümetten kaçışını konu almaktadır. Roman içerisinde Sovyet sistemine ve kurulan kolhozlara karşı yapılan eleştirilere sıkça rastlanmaktadır. “Hudaferin Köprüsü” romanında ağırlıklı olarak aile ilişkileri ve Şah İsmail’in kaleye hapsedilmesi işlenirken romanın devamı olan “Çaldıran Döyüşü” romanında Şah İsmail’in tahta çıkışı ve sonrasında yaptığı savaşlar anlatılmıştır. Bireylerin çıkarlar ilişkilerine göre hareket etmesi, üç romana da hakim olan temadır.

Yazar, her üç romanında da dilini oldukça sade ve anlaşılır tutmuştur. Bu sayede daha çok okuyucu kitlesine ulaşmayı başarmıştır. Halk edebiyatına ait folklorik unsurlardan beslenmiş, söz sanatlarından yararlanmış ve eserlerini akıcı bir üslupla okuyucusuna sunmuştur.

Son olarak “Karlı Aşırım” romanının filminin de çekilmiş olması, geniş bir okuyucu ve izleyici kitlesine ulaştığının göstergesidir. Ferman Kerimzade ve eserleri üzerine Türkiye’de yeteri kadar kaynak bulunmaması büyük bir eksikliklerdir. Bu çalışmanın hem Türk edebiyatına katkıda bulunması hem de kaynak teşkil etmesi en büyük temennimizdir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Yavuz, **Azerî Edebiyatı Araştırmaları**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1994.

- Aktaş, Şerif, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Birlik Yayınları, Ankara, 1984.
- Alighieri, Dante, **İlahi Komedya** (Çev., Rekin Teksoy, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2011).
- Araslı, Hüseyin, “15. Yüzyıl Azerî Sahası Türk Edebiyatı”, **Divân-ı Edebiyat Araştırmaları**, 03.01.2015, <http://divaniedebiyat.blogspot.com/2015/01/15-yuzyl-azeri-sahas-turk-edebiyat.html>, (10.01.2019).
- Arhunşah, Hülya, “Tarihi Romanın Yükselişi”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Türk Romanı Özel Sayısı, Öncü Basımevi, Ankara, 2002 S.65-66-67, Mayıs-Haziran-Temmuz, ss.454-465.
- Arslan, Abdullah, “Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi”, **Genç Hukukçular Hukuk Okumaları**, ss. 9-27.
- Aygen, Tutku, **Mevlüt Süleymanlı'nın “Ceviz Kurdu” Romanı Üzerine Bir İnceleme**(Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2014.
- “Azadlıq”ın Araşdırmaçı Jurnalistlər Qrupu, “Bir vətənpərvər yazıçı vardı...”, **Azadlıq qezeti**, 19.04.2011, <https://www.azadliq.info/4641.html>, (23.9.2018).
- “Azerbaycan Cumhuriyeti”, **TBMM resmi sitesi**, Kültür ve Sanat yay., https://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin064/064_00_007.pdf (11.04.2019), ss.05-23.
- Baykal, Bekir Sıtkı, “Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/817/10361.pdf>, (06.02.2019), ss.68-81.
- Cicero, Marcus Tullius, https://tr.wikiquote.org/wiki/Marcus_Tullius_Cicero, (14.03.2019).
- Coşkun, Kıymet, **Nazım'ın Yurttaşlık Hakkı**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1988.
- Dalar, Tuba, “Karakter Sentezleyici Bir Roman Olarak Osmancık'ta Yapı Unsurları”, <https://dergipark.org.tr/pdf>, (29.01.2019) ss. 43-57.
- Çelenk, Mehmet, “Safeviler Dönemi'nin Şii-Sünni İlişkileri Üzerine Etkisi”, **e-makâlât Mezhep Araştırmaları**, Güz 2013, ss. 63-85.

- Dosdoğru, Hulusi, **Kemal Tahir Yaşamı ve Yapıtları**, Tel Yayınları, İstanbul, 1974.
- Eliuz, Ülkü, “Dede Korkut Hikâyelerindeki Şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi”, *bilig-18/Yaz 2001*, ss.63-86.
- Eliuz, Ülkü, “Kötülüğün Haritasında Kadın Olmak: Cengiz Dağcı Romanlarında Kadın Karakterler”, **Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Eskişehir, 2017, ss.112-127.
- Eliuz, Ülkü, “Orhan Kemal’in Romanlarında Bakış Açısı ve Anlatıcı”, **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish, Volume 4/8 Fall 2009, ss. 1134-1165.
- Enterili, Yunus, “İskoçya’nın 18 Eylül 2004 Bağımsızlık Referandumu’nun Tarihsel Süreci”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, Aralık: 2014, ss.121-136.
- Erol, Ali, “İran İnkılabının (1906-1911) Azerbaycan Edebiyatındaki Yansımaları Üzerine”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı :34 2012, 147-162.
- “Fərman Kərimzadə-80 illik yubleyi”, **Vahid Mərkəzləşdirilmiş Kitaphana Portalı**, 36 sayılı Kürkənd Kənd Kitabxana Filialı, 03.03.2017. <http://cls.az/front/2948/az/more/text/48457>, (16.12.2018).
- Fuat, Memet, **Nazım Hikmet:Portreler**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Gökçen, Hazım, **Aşk Yanmaktır Yakmak Değil, Mevlana’dan Deyişler**, Liber Kitap.
- Gündüz, Tufan, **Son Kızılbaş Şah İsmail**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Güngör, Şeyma, “Tarihi Olaydan Menkıbeye, Menkıbeden Şahesere [Kerbela Olayı ve Hadikatü’s-Süeda]”, **38. İcanas Bildiriler Kitabı**, 10-15 Eylül 2007, ss.769-788.
- Hazar, Ayşenur, “Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı”, **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, C.:1, Sayı: 2, 2014, ss.179-182.
- Keskin, Yakup, “Yakın Döneme Etkileri İtibari ile Kerbela”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 38, Erzurum, 2012, ss.307-340.
- Kərimzadə, Fərman, **Çaldıran Döyüşü**, Kitab Klubu(3-cü neşr), Bakı, 2015.

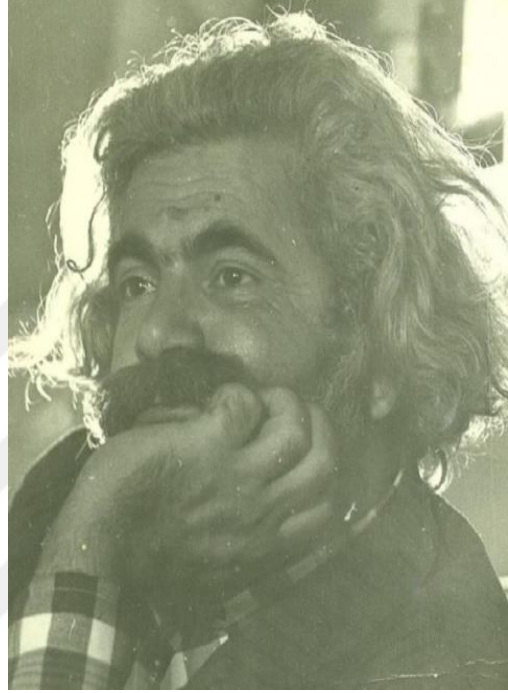
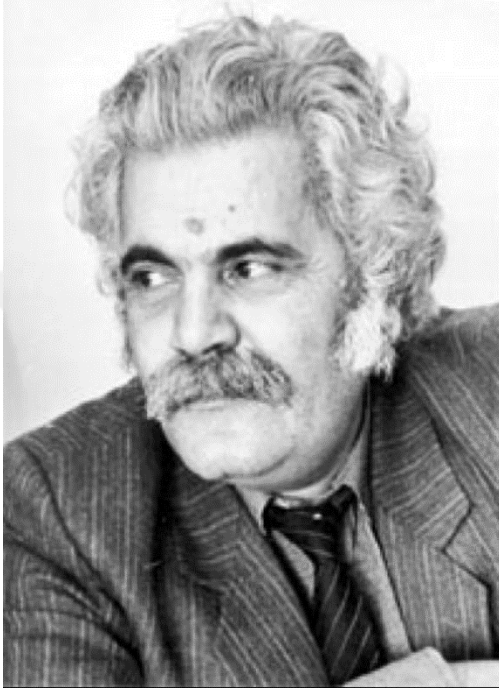
- Kərimzadə, Ferman, **Hüdaferin Hicran Köprüsü**, (Çev., H.Semine Özkurt), Kitsan Yayınları, İstanbul,1993.
- Kərimzadə, Ferman, **Karlı Aşırım**, (Çev., Mehmet Irmak), TDV Yayınları, Ankara, 2010.
- Kərimzadə, Ferman, **Qarlı Aşırım**, Kitab Klubu, Bakı, 2016.
- Kərimzadə, Ferman, **Xudafərin Körpüsü**, Kitab Klubu(4-cü nəşr), Bakı,2016.
- Kınacı, Yusuf Ziya, “Kolhozlar, Sovhozlar ve Kibutzlar Kolektif Örgüt Yapılarının İncelenmesi Üzerine Bir Deneme”, ss.1-14.
- Köprülü, M. Fuad, **Edebiyat Araştırmaları II**, Ötüken Yay., İstanbul, 1989.
- Məhmədli Ruhıyyə və Sevil Ahmədova(Tərtibçi), Məlikzadə, Səməd(Redaktor), “Xalqa Aşırımın O Üzündəki Həqiqəti Göstərən Sənətkar”, **Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi-F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası**, Bakı, 2017, 02.02.2017, <https://www.clb.az/dosyalar/964.pdf> (07.12.2018), ss.01-31.
- Montaigne, **Denemeler**, (Çev.,Mustafa Baştürk)Gece Yayınları,2007, s.(kapak sayfası).
- Morkoç, Ayvaz, "Sovyet Dönemi Şairi Osman Sarıvelli'nin Şiirlerinde Kuzey ve Güney Azərbaycan'ın Birleşme İdeali", **Filoloji Alanında Yenilikçi Yaklaşımlar**, Gece Akademi Yayınları, Ankara, Aralık 2018.
- Oskay, Ünsal “Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/411/8744.pdf>, (14.03.2019), ss.293-371.
- Patton, Gorge S., https://tr.wikiquote.org/wiki/George_S._Patton, (14.03.2019).
- Rehimli, Şahane, Ferman Kərimzadənin qızı:“Atamı KQB öldürüb” AzVision.az,20.10.2016,<https://azvision.az/news/102806/fermankerimzadeni-n-qizi-atami-kqb-oldurub-musahibe-.html>. (17.11.2018).
- Rousseau,Jean-Jacques,https://tr.wikiquote.org/wiki/JeanJacques_Rousseau, (26.03.2019)
- Sağlık, Şaban, “Kurmaca Alemin Kurmaca Sözcüklerinden Romanda Zaman-Mekan-Tasvir”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Türk Romanı Özel Sayısı,

Öncü Basımevi, Ankara, 2002, S. 65-66-67, Mayıs-Haziran-Temmuz, ss.130-163.

- Sakallıoğlu, Kutay, “Amerikan İç Savaşı ve Abraham Lincoln’ün Liderliği Açısından Değerlendirilmesi”, <https://bys.trakya.edu.tr/file/download/67296675/pdf>, (14.03.2019), ss.01-06.
- Saray, Mehmet, **Azerbaycan Türkleri Tarihi**, Nesil Matbacılık ve Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- Stevick, Philip, **Roman Teorisi**, (Çev., Sevim Kantarcıolu), Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- Şahin, Bekir, **Mevlana Celaleddin Rûmî Bütün Eserlerinden Seçmeler**, Rûmî Yayınları, Konya, 2012.
- Təyyar, Salamoğlu, **Qarlı Aşırım’dan Keçən Yollar**, Bakı, 2016.
- Tekin, Mehmet, “Bir Kurgu Sorunu Olarak Bakış Açısı”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Türk Romanı Özel Sayısı, Öncü Basımevi, Ankara, 2002, S. 65-66-67, Mayıs-Haziran-Temmuz, ss.164-173.
- Təranə, Vahid, “Fərman Kərimzadə, Şaftalı Çiçəkləri və Bir də Axırıncı Aşırım”, **Parafraz**, <https://parafraz.az/oxu/frman-krimzad-aftal-iklri-v-bir-d-axrnc-arm.html#gsc.tab=0> (26.20.2018).
- Voltaire, <https://tr.wikiquote.org/wiki/Voltaire>, (09.01.2019).
- Yıldırım, Mustafa, “Dünya Müzelerindeki Azerbaycan Halılarında Bazı Örnekler”, ss.91-113.
- Yılmaz, Salih, “Sovyetler Birliği’nde İdeolojik Bir Araç Olarak Tarihî Roman”, **III. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Bilgi Şöleni Bildiriler**, Konya, 2005, ss.282-292.
- Zambak, Ferda, **Türk Romanında Mekân**(Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2007

FOTOĞRAFLAR

Ferman KERİMZADE

Ferman Kerimzade ve aile meclisi

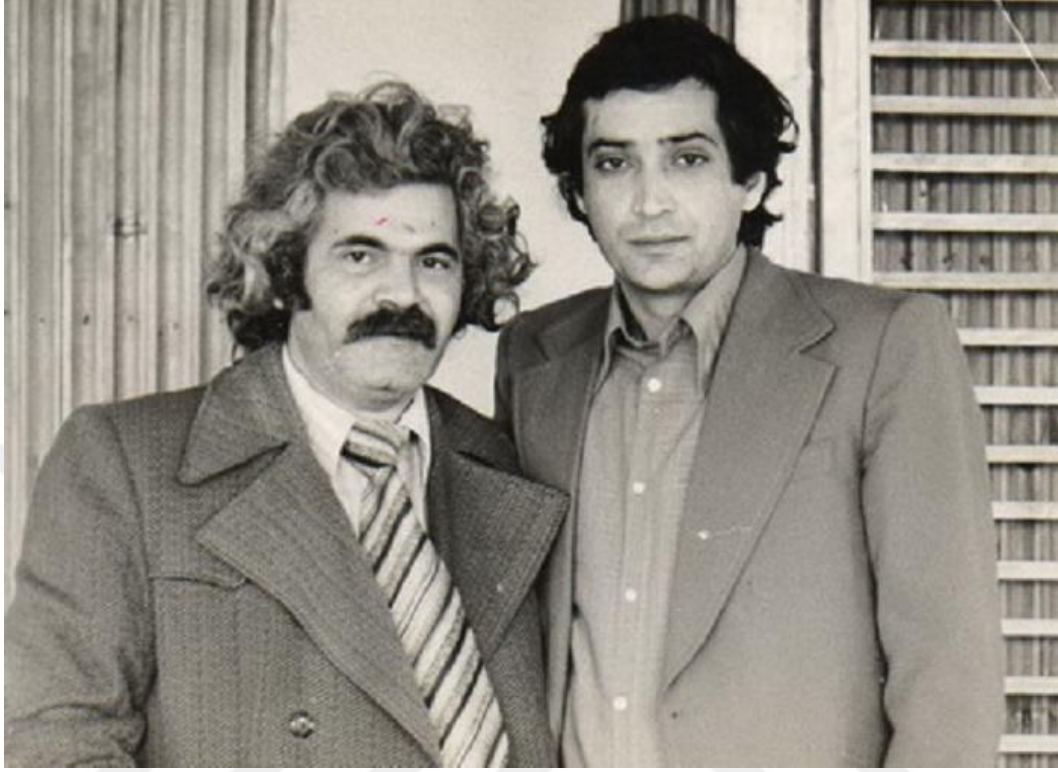
Ferman Kerimzade, kızı Yegane Kerimzade ve eşi Halide Kerimzade

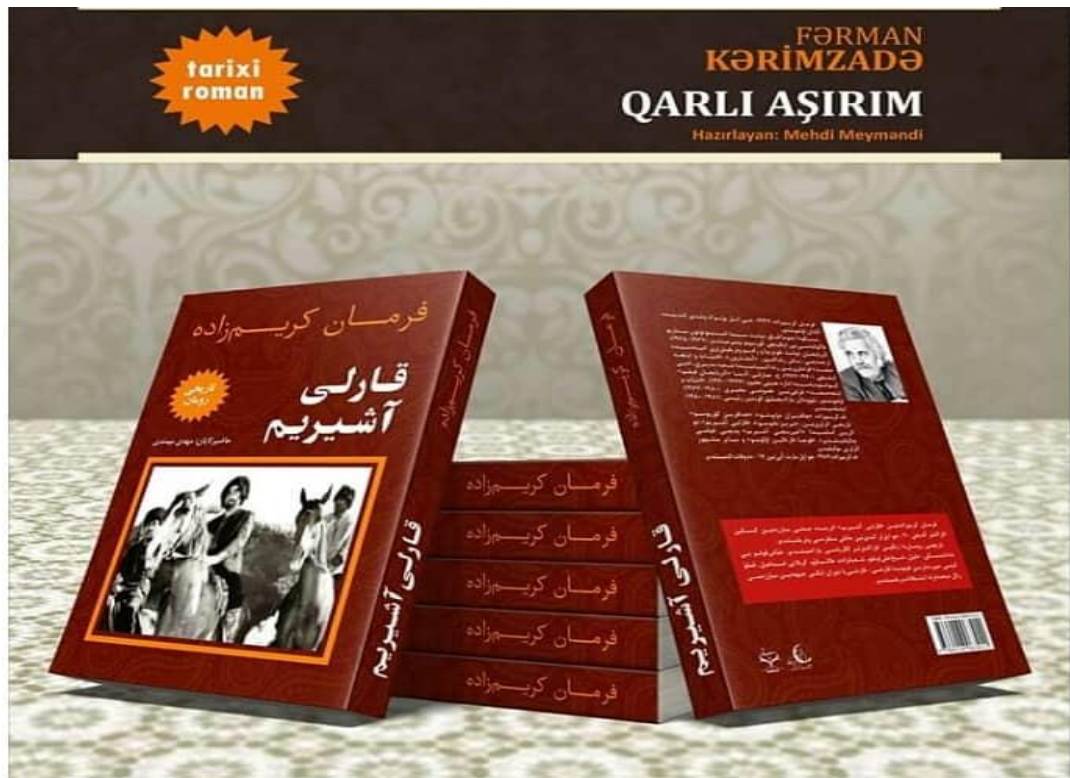
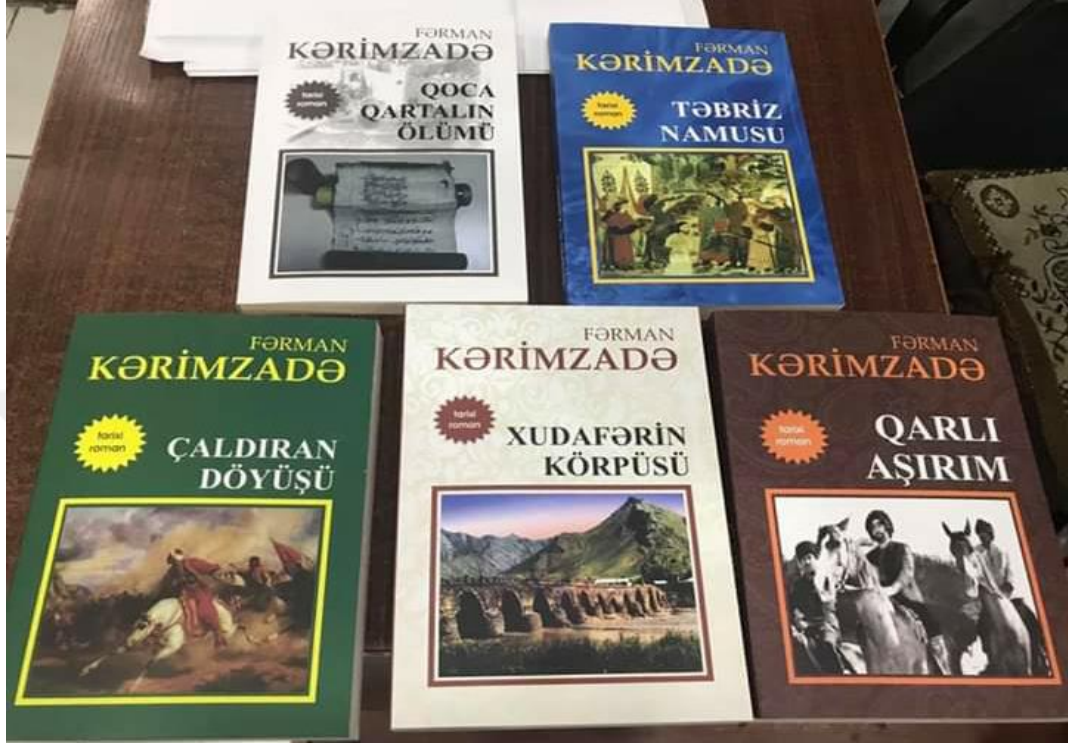
Ferman Kerimzade ve dostları

Ferman Kerimzade ve Rasim Balayev

Ferman Kerimzade'nin Romanları

“Karlı Aşırım” Romanından Uyarlanan “Axırını Aşırım” Filminden Kesitler

